

ETNOLOG

GLASNIK KR. ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
V LJUBLJANI

LE BULLETIN DU MUSÉE ROYAL D'ETHNOGRAPHIE
À LJUBLJANA

REDAKTOR:
DR. NIKO ŽUPANIČ

LETO IV.

LJUBLJANA

1930/31

ETNOLOG

44061

48344

LJUBLJANA

Vseбина „Etnologa“
IV. letnika:

Sommaire de l'„Etnolog“,
tome IV.:

	Stran		Page
✓ Dr. K. Oštir: Predslovansko <i>sebr̃r̃e</i> „zadrugar“ (Donesek k praslovanskemu socijalnemu sestavu)	1—29	Dr. K. Oštir: Le <i>sebr̃r̃e</i> préslave. (Contribution à l'organisation sociale slave primitive)	1—29
✓ Dr. St. Vurnik: Kmečka hiša Slovencev na južno-vzhodnem pobočju Alp. (Donesek k studiju slovenske ljudske arhitekture)	30—86	Dr. St. Vurnik: La maison rustique des Slovènes sur le versant de sud-est des Alpes. (Contribution à l'étude de l'architecture populaire slovène)	30—86
Dr. R. Kriss: Volksreligiöse Opfergebräuche in Jugoslavien	87—112	Dr. R. Kriss: Usages populaires des sacrifices en Yougoslavie	87—112
Dr. Niko Županić: Reka Erak. (Prilog istoriji borbi naroda za prevlast nad južnom Rusijom u drugoj polovini IV. stoleća posle Hr.)	113—121	Dr. Niko Županić: La rivière de l'Erak. (Contribution à l'histoire des nations buttant pour l'hégémonie en Russie meridionale, dans la seconde moitié du IV ^e siècle après J.-Ch.)	113—121
✓ Dr. Fr. Kotnik: Pogodba za dobavo lesa, sklenjena med mozirskim tržanom in Zagrebčanom l. 1796.	122—124	Dr. Fr. Kotnik: Contrat d'achat de bois, conclu entre les bourgeois de Mozir et de Zagreb en 1796.	122—124
✓ Dr. Avgust Pavel: Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev	125—145	Dr. Avgust Pavel: Les cuisines à foyer ouvert chez les Slovenes habitants à la Raba	125—145
Dr. Mirko Kus-Nikolajev: Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti	146—164	Dr. Mirko Kus-Nikolajev: Les motifs nomades de l'art rustique yougoslave	146—164
✓ Dr. St. Vurnik: Studija o glasbeni folklori na Belokrajnskem	165—186	Dr. St. Vurnik: Étude sur la folklore musicale du Belokrajna (Carniole-Blanche)	165—186
Др. Никола Радойчић: Српски Абагар	187—211	Dr. Nikola Radojčić: L'Abagar serbe	187—211
Kronika, referati in kritike	212—256	Chronique, compte-rendus et critiques	212—256

Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1929./30. — K. Hilden, Neandertal-
ihminen ja haenen maantietelineu levinneisyytensä (L'homme de Neanderthalet
et sa distribution géographique). N. Županić. — B. Škerlj, Menarha pri
Slovenkah. N. Županić. — Dr. J. W. Fewkes. B. — Етнографічний Збірник
видає етнографічна комісія научнаго товариства імени Шевченка. Narodni pisni
z Galickoj Lemkivščini. Teksti i melodii. Zibrav, uporabuvav i pojasniv dr. Filaret
Kolessa. V Ljvovi 1929. S. Vurnik. — Vladimir R. Gjorgjević, Trideset i pet
Srpskih Narodnih Pesama za klavir. S. Vurnik. — Жарко М. Татић, Трагом
велике прошлости. V. — Americana: Charles A. Eastman, Indian Boyhood. Dr. P.
Brežnik. — M. Županić, Dobrovskega naziranje o Sporih in poznejša mišljenja
o njih. — Dr. Božidar Širola, Problemi našega muzičkog folklor. Dr. S. Vurnik. —
B. Škerlj, Beiträge zur Anthropologie der Slowenen. N. Županić. — S. Brodar,
Potočka zijalka na Olševi. Dr. N. Županić. — The aborigines of Ninneseota.
Dr. N. Županić. — N. Županić, Les premiers habitants des pays Yougoslaves.
Ethnologie paléolithique et néolithique de l'Ilyricum. N. Županić. — P. Bulat,
Mati zemlja. N. Ž. — Agn. Dobrowolska, Żywotek Cieszyński. Ze studjów nad
strojem i haften ludowim. N. Ž. — J. Peisker, Koje su vjere bili stari Slovani prije
krštenja. N. Županić. — Δ. Κ. Τσοποτού, Ὁ παλαιολιθικός κόλπος καὶ ὁ Βόλος,
Ἐναίρεσις τῶν περὶ ἐγκαταστάσεως Σλαῶν ἐστηριζῶτων ἰσχυρισμῶν. Ž. — E. Šimek,
Velká Germanie. Klaudia Ptolemaia, I. N. Županić. — S. Brodar, Paleolitik na
Olševi. N. Ž. — Jubiläums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahrsfeier. Aus Anlaß des 600-
jährigen Bestandes des Gottscheer Landes. Geleitet von J. Erfer. M. Grizin. — E. Loth,
Léçons d'anthropologie des parties molles: muscles, intestins, vaisseaux, nerfs,
péripheriques. N. Županić. — K. Hilden, Zur Frage der ostbaltischen Rasse. Ž. —
M. Lascaris, Bulletin Yougoslave. N. Županić. — Manica Komanova, Na Gorenščem
je fletno. N. Županić. — Izdaje slovenskih narodnih pesmi. Vurnik. — Gantscho
Tzenoff, Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven. Ž. — W. Schmid,
Ein Dreifuss aus Krainburg. Ž. — V. Bučar, Kod lužičkih Srba. Ž. — Милан Будимир,
Хрват. N. Županić. — Н. С. Державин, Яфетические переживания в прометеидской
славянской традиции. N. Županić. — K. Oštir, Drei vor-slavisches-etruskische Vogel-
namen. — Н. Я Мapp, Кавказкия племена названия и мѣстныя параллели.
N. Županić. — Schachermeyr Fritz, Etruskische Frühgeschichte. Balduin Saria. —
Tacitus Germanija. Mit Beiträgen von A. Dopsch, H. Reis, K. Schuhmacher. Balduin
Saria. — Nove knjige in znanstvene revije. — Sedemdesetletnica prof.
Matije Murka. — Direktor Etnografskega muzeja zastopnik g. ministra prosvete pri
promociji predsednika Českoslovaške republike dr. Toma Masaryka za častnega
doktorja filozofije univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani.

Predslovansko *sębrb „zadrugar“.

Donesek k praslov. socijalnemu sestavu.

K. Oštir, Ljubljana.

Okrajšave:

A = K. Oštir, Alarodica (Razprave znanstv. društva za humanist. vede I). BA = K. Oštir, Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft. DAN = K. Oštir, Danuvius-Asamus-Naissus (Arh. za arban. star., jez. i etnologiju II). IP = K. Oštir, Illyro-Pelasgica (Arh. arb. II). IT = K. Oštir, Illyro-Thrakisches (Arh. arb. I). J = K. Oštir, Japodi (Etnolog III). M = K. Oštir, Vorigd. Metallnamen in Alteuropa (Arh. arb. IV). μ = K. Oštir, Vorgriech. $\mu\omega\lambda\nu$ (Natalicium-Schrijnen). PE = K. Oštir, K predslovanski etnologiji Zakarpatja (Etnolog I). SA = K. Oštir, Sumerski izvor abacističnih številčnih imen (Čas XVI). T = K. Oštir, Kleinasiat. $T\epsilon\sigma\upsilon\lambda\lambda\alpha\iota$ „die Wölfischen“ (Razprave V—VI). Valb. = K. Oštir, Zum Voralbanischen (Arh. arb. IV). VA = K. Oštir, Veneti in Anti (Etnolog II). VZ(f) = K. Oštir, Vorigd. (= alarod.) Zahlwörter auf dem Balkan (Fortsetzung) (Arh. arb. II—III).

§ 1. Radi boljšega razumevanja sledeče razprave na kratko o jezikovnih odnosih na severnem Balkanu in srednji Evropi do Baltika, o čemer več v zgornjih delih passim. Najstarejša plast na tem teritoriju so Staroevropeljci, ki so sorodni s Pikto-Liguri, Ibero-Baski, Raeto-Etruski, Predgrki in Staroprednjeazijati (Lyki, Lydi, Kari, Predhetiti etc.). Njihov jezik ni indogermanski, dočim spadajo na tem ozemlju še le doseljeni Traki in Ilyro-Veneti k centralnoidg. skupini, kjer sovpadajo labiovelari s palatali v velare in odkoder *g* mesto *z* v slov. *gosp* etc. Drugo idg. plast na istem ozemlju tvorijo istotako doselivši se satamidg. Baltoslovani in Albanci. Z Albanci spajajo navadno Trake in Ilyre, ki so baje tudi Satamindogermani; nikakor ne zanikam možnosti, da eksistirajo na severnem Balkanu še drugi satamidg. dijalekti poleg Albancev, vendar ohranjeni besedni zaklad, predvsem osebna in geografska imena, so večjidel predidg. in, v kolikor so idg., jih vsaj deloma prištevajo k centumidg. skupini.

Zatorej pomeni „pred-“ n. pr. v „predslov.“ etc. dvoje: a) predslov. = ilyrotrašk. n. pr. v idg. *ǵhans- > ilyrotrašk. *g(h)ans- > slov. *gosp* „Gans“; b) predslov. = staroevrop. (seveda po ilyrotrašk. posredovanju) n. pr. etrušk. *āblon- „Apfel“ v *Auḷun-iṯ*- „Pomona“ = staroevrop. *āb(āx)l- id. v slov. *āblān-*, germ. *apl- etc. Različne od teh reliktoev so izposojenke kakor let. *ērms* „Affe“ iz etrušk. *ἄριμος*; poleg tega je mnogokrat nemogoče odločiti, ali je slov., z ilyrotrašk. korelatom se krijoča beseda ilyrotrašk. relikto na praslov. teritoriju, ali poznejša izposojenka od sosednjih, kulturno višje stoječih llyrotrakov, kar velja n. pr. za *bersky* „Pfersich“ iz lat. *persica* z ilyr. *p-* > *b-* J 92 in z ilyr. femin. končnico *-ū* mesto lat. *-a*.

* * *

§ 2. V velikoruščini nahajamo *sjábr̥ sjábêr̥ sjábor̥, sjábrá*, dalje dijál. s *sj* > *š* *šábêr̥ šábrá* „Nachbar, Kamerad, Genosse, Bekannter, Freund; Bauer, der ein Stück Ackerland bearbeitet und in der Versammlung des Mir̥ Stimme hat“; iz drugih ruskih narečij cf. beloruski *sjábr̥ sjábrúk̥* „Verwandter, Bruder; Genosse, Teilnehmer an einer Arbeit“, maloruski *sjábra* „Gemeindeackerland“, *sjábri* „die auf *sjábra* Anbauenden“, *sjabró* „Nachbar“. Z *ja-* > *je-* pred palatali, posebno v nenaglašeni poziciji, cf. velikorus. *sebér̥ sebêr̥ sébr̥, sebrá* „gemeinschaftliche Arbeit innerhalb des Mir̥“, *pri-sébr̥it̥ sja* — iz česar z metatezo malorus. *prysér̥byty ša* „sich anschmiegen, einschmeicheln“ —, belorus. *sébr̥* „Kamerad, entfernter Verwandter“. Iz staroruskih listin pr. *сѣбрѣ* v XII. stoletju, ohranjeno v listini iz XV. stoletja, etc. Solmsen, KZ XXXVII 596 sq. in Ljapunov, Sbornik otd. rus. jaz. i slov. Akad. Nauk SSSR CI/3 261, ki navaja tudi rus. dijál. *sibrá* s **sja-* > **sje-* > **sji-* črez **s'ə* l. c. 262. Poljsko *siabr* „Gefährte, Gesellschafter, Mitbruder, Genosse“ je najbrže iz ruščine, ker se je razvil ruski *ja* iz *ę*, ki bi v poljščini prešel v nosni 'ą ali 'e.

Za prvotni *ę* govori po Solmsen, KZ XXXVII 596 grška izposojenka iz južne slovansčine: *σέμβρος* v Patrasu, čigar pomen „γεωργός, ἔδιδόμεν τοὺς ἀγροὺς ἡμῶν πρὸς σπορὰν καὶ τὸ ἡμῖσιν τοῦ σπόρου, ὅπως διανεύωμεν ἐξ ἑσῶν τὴν συγκομιδὴν“ Miklosich, Arch. f. slav. Phil. XI 633 se zelo približuje smislu ruskih besed. C. Jireček, Arch. f. slav. Phil. XXII 212 navaja še (in sicer iz Epira, Tesalije; iz otokov Korfu, Leukas in Kefalenija; slednjič iz Peloponeza): *σέμπρος, συμπρός* „Teilbauer, Halbpächter“, *σέμπρα, σεμπριά* „Teilbauerschaft, Gesellschaft“, *σεμπρέω, σεμπρόνω* „verpachten“, *ξεσεμπρέω* „die Teilbauer-

schaft, Kompagnie auflösen“, kjer pa je $\mu\pi = b$. Nosni ϵ je morebiti ohranjen tudi v *Sember*, *Semberija* „ein Teil der Nahija von Zvornik“ l. c., bodisi, da je ta izraz povzet iz starih listin — torej historična pisava in na tej sloneči izgovor? —, ali pa brže s sekundarnim nosnikom napram regularnemu **sebr-* v krajevnih imenih *Seberovo*, *Seberovac*. Iz prvotnega južnoslov. **se̅b(b)r̥* „poluzakupnik, zadrugar“ se je po C. Jirečku, l. c. in Istor. Srba I 95 razvilo shrv. *cebr̥b cebr̥pu* „ $\epsilon\delta\tau\epsilon\lambda\eta\varsigma$, zakupnik, seljak“ v listinah iz XIV. stoletja St. Novaković, Arch. f. slav. Phil. IX 521 sq., danes *se̅bar*. Shrv. *se̅bar* oziroma sekundarno *srebar sreber* pomeni „plebejus, rusticus, pučanin, kmet, seljak, težak, podložnik vlasteoski“, ali ne „rab“, o čemer cf. obširno C. Jireček, Arch. f. slav. Phil. XXII 211 sq. in Mažuranić, Prinosi za hrv. pravno-povjestni rječnik 1295.

Radi shrv. *se̅bar* in rus. dij. *sjabě̅r̥ sjabrá* poleg *sjáb̅r̥ sjáb̅ra* — cf. tudi *sebrá* poleg *sjáb̅ra* — je izhajati najbrže iz praslov. **se̅b̅br̅* („ = besedni naglas, „ in „ = intonacija) iz **se̅nb̅ir̅* z dolgim \bar{e} radi rastočega \bar{e} v shrv. *se̅bar* in s končnim naglasom radi novorastoče intonacije v *sjabě̅r̥*. Torej tip **kot̅b̅* v rus. *koťel̅ kotlá*, shrv. *kòtao kòtla*, le prashrv. nominativ **se̅b̅a̅r̅* se je pod vplivom oblik **se̅b̅[v]r̅* v drugih sklonih nadomestil s **se̅bar* > *se̅bar*, kakor n. pr. rus. *svě̅kor*, shrv. *svě̅kar*, slov. *svě̅ker* napram genet. shrv. *svě̅kra*, gršk. $\epsilon\upsilon\upsilon\omicron\varsigma$; seveda z novorastočim \bar{e} v **svě̅k̅r̅* namesto **svě̅k̅r̅* iz **svě̅k̅r̅* napram ohranjeni prvotni rastoči intonaciji v *se̅bar*.

Prvotni nosni ϵ južnoslovanskega **se̅br̅r̅/a* > **se̅br̅/a* se poleg novogršk. $\sigma\acute{\epsilon}\mu\beta\omicron\varsigma$ ponavlja tudi v rum. *simbră* „societas, communio, commercium, die Gemeinschaft, das Gemeinsame, Vergesellschaftlichung“; iz rumunščine je prevzeto madžar. *cimbora* „consortium, pactio, partitio, Vertrag, Gemeinschaft; ein armer Bauer, der sein Stück Zugvieh mit dem eines anderen zusammenspannt; Genosse, Kamerad, Freund, Spießgeselle“ Magyar-etymol. szótár 693 sq., kjer se izvaja rum. *simbră* iz gršk. $\sigma\acute{\epsilon}\mu\beta\omicron\lambda\alpha$ „Handelstraktat“, dočim smatra Miklosich, Slav. Elem. im Magyar. 53 madž. in rum. besedo za slovansko.

§ 3. Težava je z baltijskimi refleksi praslov. **se̅br̅r̅*. Litavsko *se̅bras* pomeni „Gefährte, bes. Teilnehmer an einem Geschäfte, Hälftrner, Kollege, Geselle, Kunde“, *se̅brauti* „etwas auf die Hälfte nehmen oder haben, freundschaftlichen Umgang haben“. V letščini nahajamo *se̅br̅s*, *sābr̅s sābris* „Nachbar, Kamerad, Mitwirt in demselben Gesinde, Mitinhaber, Bekannter, Freund, Verwandter“ z dolgim \bar{e}/\bar{a} -vokalom poleg

kratkega *e* v *sębrs* „Freund, Kamerad, Kunde“. Na obliko s kratkim *e* se naslanja tudi baltijska izposojenka v fin. *seura* — komaj iz **sębr-* z *ęu* > **ieu* > *eu* kakor n. pr. v fin. dij. **nieula* > *neula* poleg *niekla* „Nadel“ iz germ.-got. *nępla* id. etc. — „Gesellschaft, Gefolge“, *seuralainen* „Mitglied einer Gesellschaft, einer Partei, Gefährte“, *seurakunta* „Gemeinde, Kommune, Kirchspiel“, *seurata* „folgen, begleiten“ — iz finščine so izposojene lap. dij. besede: *sęrvve*, *sebre* „societas“ —, estn. *sõbr* „Freund“ etc. V. Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog 215 sq. Slednjič se pojavlja v let. dij. še *uo* mesto *ęā* v *suobris* poleg *sub(u)rs* = *sębrs* in *sobaris* „Bauerhändler in Städten“, *sohbars* „ein Bauerhändler in Pernau“, *sobars* „Mitgesell“. Stpr. osebno ime *Sambur* Trautmann, Altpr. Personenn. 86 je etymološko nejasno, zato pride le eventualno v poštev pri določevanju prvotne oblike v baltijščini.

Lit. *sębr̃as* in let. *sębrs*, iz česar v let. *ę* > *ā*-dijalektih *sąbr̃s*, se smatra za belorusko izposojenko iz *сябръ* čez **s'ąbr̃*, kakor n. pr. *kalędos* :: *коляда* etc. Tudi let. *sębrs* se razlaga v Latviešu valodas vārdnīca s. v. iz belorus. *сэбръ* oziroma iz estn. *sõbr*; let. *sąbr̃s* reflektira v dij. kjer *ę* ne prehaja v *ā*, morebiti izposojenko iz let. *ę* > *ā*-dij. in *suobris* je po Endzelinu, l. c. s. v. *sębr̃s*, nastalo iz **sąbr̃* in to iz rus. *сябръ*? Let. *sub(u)rs* in *sębrs* se izvaja l. c. s. v. iz estn. *sõbr*; ravnitako *sobaris* l. c. s. v. *suobars*. Na tem mestu nočem osporavati možnost, da je lit.-let. **sębr̃-* izposojeno iz belorus. **s'ąbr̃-* oziroma **s'ąbr̃-*, vendar mi ta relativno pozna rusko-dij. izposojitev nikakor ne gre v sklad z dejstvom, da so finske izposojenke iz baltijščine starejše kakor germanske besede v finščini in da stavijo stik Finov z Germani v I. stoletje pred Kristusom Wiklund, Eberts Reallex. III 370. Tudi prarusko **s'ąbr̃* iz **sębr̃* z 'ā mesto *ę*, kakor ga še nahajamo v lit. *Lėnkas* < **Lęch̃*, je za balt. > fin. izposojenke prepozno, brez ozira na *e* v *sębrs*, ki je v tako stari dobi z 'ā kvantitativno nezdržljiv. Če je lit.-let. **sębr̃-* baltijskega izvora in ne izposojenka — fin. *seur-* je na vsak način neugrofin. beseda, to radi skupine *-br-* —, tedaj je razmerje med **sębr̃-* in **sąbr̃-* v let. oblikah, v kolikor nimamo opraviti z let. dij. *ę* > *ā*, slično odnosu med predlat. *rāpa* = predlit. *rōpé* = predstvn. *ruoba* „Rübe“ in predslov. *rępa* = predstvn. *rāba* iz **ręph̃-*.

§ 4. Kvantitativna diskrepanca v predlat. *rāpa* :: predgršk. *ῥάπυς* razloži tudi *ę* ∞ *e* v *sębrs* :: *sębrs*, s čimer se še da primerjati: Predlit. *akęčios* „Egge“ :: predgerm.-kelt. **oket-* v stvn. *egida*, stkymr. *ocet*.

Predgot. *mēki* „Schwert“ :: predslov. *mečb* > *mčb*.

Predslov. *klēn̥* :: *klenj̥* „Squalius cephalus“ Berneker, Etym. Wb. s. v.

Predslov. *chrēn̥* „Meerrettich“ : **chren̥* > rus. dij. *chrēn̥* = slov. *hrēn*?

Predslov. **klēn̥* „Ahorn“ v shrv. *kljēn* :: *klen̥* poleg *klbn̥*, kakor *mečb* : *mčb*, kjer pa razlagajo *b* tudi iz *e* pred *č* v nenaglašeni poziciji.

Predlit. *eškētras* > *erškētras* :: predslov. *esetr̥* „Stör“ l. c. s. v.

Predslov. *kōdēlb* :: *kōdelja* „kodelja“ l. c. s. v.

Predslov. *ēlov-bčb* „Wachholder“ :: predarm. *etev-in* „Zeder“ l. c. s. v.

Predslov. *ēždžb* :: predlit. *ežgjs* „Kaulbarsch“ l. c. s. v.

Predslov. *ēzb* „jez“ :: predlit. *ežē* l. c. s. v.

Predslov. *mēdb* „aes“ :: iber. **med-* v *Medu-bric-enses plumbarii* etc. M 32.

Predslov. *želēzo* :: predlit. *geležis* „Eisen“.

Predslov. *ma-rēna* < **[w]rē[d]n-* :: predgršk. **[f]rēdan-* v *ἔρευθ-[o-φ]ῆδανov* id. J 105 „Färberröte“, predslov. **ma-rena* > rus. *marēna*, če *ē* ne analogično iz *ē*.

Predslov. *sēkyra* „Axt“ :: *sekyra* poleg *sokyra*, h čemur cf. z *ū ∞ u* predalb. **sakūr-* > *hekur* „Eisen“ in *s k ∞ g* predskyt. *σάκωρις* = predgršk. **σακωρ-* > **σακωρις* v Hesych. *σακωρις, κοπις, πέλκως* M 37.

Preddak. *κομήται* „Edelinge niederen Ranges“ :: predslov. *kōmetb* „(Frei)bauer“.

Predslov. **vēktb* „Sache“ > češ. *věc* :: **vektb* > stosl. *vešt̥b*, predgerm. **wextiz* > got. *waihts* etc. Morebiti iz **wē-gh-* — k *wē-* cf. VA 59 sq. n. pr. **vē-kvša* „Eichhörnchen“ : predrom. **kosja* etc. — in **gh[e]t(t)-* v predlat. *hetta* „res minimi pretii“, seveda ni izključeno tudi idg. **wēkwti-* : lat. *vox* etc. kakor *rēčb* > *reč*.

Predlit. *ēglius* „Eibe“ :: *ēglē* = predslov. *edla* „Tanne“ J 90.

H kvantitativnemu menjavanju *ā^x* :: *a^x* v predslovansčini cf. še PE 2 sq. in VZ 266 sq., kjer je govor o istem pojavu v staroevrop.-staroprednjeazijatskih jezikih; v začetku besede se *ā^x* : *a^x* razlaga tudi s takozvano slov. „Anlautsdehnung“. Slednjič seveda ne smemo pozabiti na idg. *ā^x* : *a^x*, kar pa pri zgoraj navedenih, vsaj večjidel neidg. besedah ne pride v poštev. Razlika *ē* :: *e* v **sēbr-* :: **sebr-* reflektira najbrže predbalt. **sē^lbr-* :: **seb^lbr-*; „^l“ je zlogovna meja, geminata *bb* je v baltoslovansčini prešla v simpleks *b*.

§ 5. H kvalitativni alternaciji $\check{a} \infty \check{e}$ v balt. **sābr-* :: **sēbr-* cf. poleg zgoraj omenjenega *rāpa* :: *rēpa* še:

Predgršk. *μάκων* „Mohn“ = predslov. *mak* :: predgerm. **mēkh-* v stvn. *māgo* J 107.

Predslov. *kruša* „Birne“ z *ú* iz *āu* (shrv. *krūška!*) :: predlit. *kriáušē* z *iau* iz *ēu*; tako tudi predslov. *tud-jb* :: *tjud-jb*, seveda je možna tudi disimilacija *j-j* > [j]-j.

Predslov. *kuna* „Marder“ iz **kāun-* :: predlit. *kiáunē* iz **kēun-*.

Predbalt. **āb/m-* v let. *ābuls*, lit. *óbuls* „Klee“, let. *āmals* „Klee-anger“, *āmuls* „Klee“ poleg **dāb-* v lit. *dobilai* :: predslov. **dēb/m-* v **dē/ē-telj-*, z *-ēt-* iz **-ēbt-* in *-ēt-* iz **-ēmt-*, v shrv. *dētelina djētelina* etc. Berneker, s. v. *dētelv*; k *d-∞'* > *0* v **dā^xb/m-* :: **ā^xb/m-* cf. obsirno T 198 sqq. Pr. eventualno še **ā/ēm-* v let. *āmuls* „Mistel“, slov. *omela* = lit. *āmalas* :: lit. *emalas* (*emalas?*), stpr. *emelno*.

Predgršk. **knāk-* „gelb“ v *κνᾶζός κνηζός* „d' un jaune de carthame, roux, fauve“, *κνηζός* „safran bâtarde ou carthame“ :: predslov. **knēk-t-* > *knēt* „Sumpfdotterblume etc.“.

Predbalt. **ābzd(r)u-* v stpr. *wobsdus* „Dachs“ ($\check{z} \infty \check{s}$) let. *āpsis*, lit. *obšrūs* :: predslov. **ēbzdu-* > **ēbzdw-* > *ēzvz* z regularnim *-dw-* > *-v-*.

Predslov. **nad^r-* v stosl. *nadragy* „feminalia“ :: **nēd^rro* > *nēdro* in, radi **vⁿn-nēd^rro* > **vⁿnēdro*, tudi *ēdro* „Busen, (Mutter)schoß“, predgršk. **nēdu[r]-* v *νηδός* „Bauch, Unterleib“.

Predslov. *Danapris Danastris*, če je drugi *a* dolg :: **Dⁿēpr-*, **Dⁿēstr-*.

Predslov. **arāiš-* > *orēcht* „Nuß“ v shrv. *òrah* etc. :: predbalt. **rēiš-* > lit. *riėšas*.

Predslov. **bālt-* > shrv. *blāto* „See, Kot“ etc. (*b ∞ p*) predrom. **palta* „Schlamm, Sumpf“ REW 6177 (*t ∞ s*) predlat. **pals-ūd-* > **pal-lūd-* > *palūd-* in predgršk. **παλσ-κ-* > *πάσζος*, predrom. (iber.) **balsa* „Pfützte“ REW 917 :: ilyr. *Pelso* „Blatno jezero“.

Predgršk. **kāph-* v *καφᾶν* > *κηφῆν* „bourdon, frelon“ :: predslov. **kēph-* > *čap* „Biene“ in s *k ∞ 0* M 6 ter *ē* :: *a* predlat. *apis* „Biene“.

Predbaltoslov. **kār^w-* „Kuh“ v lit. *kārvė*, shrv. *krāva* :: predvenet. **kēr^w-* > *ceva*; k *r > ' > 0* v **kēr^w-* > *ceva* cf. VZ 274.

Predbalt. **wlāng-* „Bernstein“ > lit. *lāngas* „Fenster“ :: (*w ∞ m* T 190) etrusk. **malēng-n-* „Bernstein“ > (*ma*)*lena* „speculum“ poleg **mālēng-str-* (cf. predstpr. *lanxto* „Fenster“) > *maltštria* „speculum“ M 52.

Predslov. **mā-* v *ma-cēsno* „Lärchenbaum“ etc., če iz **mā-* :: **mē-* v *mē-sto* < **mē-gst-* v predtrašk. *gest-i-* „locus“ J 102 sq., 109.

Predtrašk. **pānd/neng-* „Silber“ — k *nd* :: (*n*)*n* cf. ilyr. *Blandona* :: *Βλανδωνα* — v predmaked. **pān[e]ng-* > *Παγγ-ατον* „maked.-thrak. Gebirge mit Gold- und Silbergruben“ = predgerm. **pāndeng-* > **panding-* v stvn. *pfēnting pfēnning* „denarius“ :: predslov. **pēn(n)eng-* > *pēnēg* M 23; -*ēn-* se razlaga tudi iz -*en-*, če je slov. nazalizaciona starejša kakor *nn* > *n*.

Predslov. *san* „draco“, iz česar radi oblike *sani sani* „Schlitten“ :: *predtrašk. ali *predskyt. > Hesych. *σηνίκη* „ἄτροχος ἕμαξα. καὶ τὸ τετραπόουν ζῶον, σάβρα παραπλήσιον. καὶ ζῶον πολέπων, ὅμοιον τοῖς κατοικιδίοις ὄνοις;“; običajno se smatra *σηνίκη* za slov. izposojenko, vendar se pri tem pušča vnevar *ā* > *ē*.

Predbaltoslov. **tūšš-ānt-* „1000“ — šš radi *š* > *h* v balt. > fin. **tuhanti* > *tuhansi*; -*s-* v germ. **pūsund-* iz -šš- po *ū* — v lit. *tūkstantis* = let. *tūkstuōts* = slov. *tjśōtjā* > shrv. *fisuca* :: **tūšš-ēnt-* v stosl. *ty-sešta* s šš > *s* napram *š* > *ch*.

Predgršk. **kār-* > *κῆρός* (?), *κηρός* „Wachs“ = predlet. *kāre* „Wabe“, predlit. *korj̥s* :: predlat. *cēra*?

Popolnoma sigurno je *ā* :: *ē* samo v slučajih kakor *rāpa* :: *rēpa*, ker baltoslov. *ā* :: *ē* reflektira tudi idg. *ō* :: *ē*, vendar ne pride pri zgoraj navedenih besedah, če so neidg., ta alternacija v pošteev. Idg. *ā* :: *ē* je dvomljivo Güntert, IF XXXVII 85 sq. Zelo razširjeno je menjavanje *ā* :: *ē* v staroevrop.-staromaloazijatskih jezikih; tako v predslov. *Danapr-* *Danastr-* :: **Dṛnēpr-* **Dṛnēstr-*; v predtraščini *Má-daxos* :: *Μήδοκος*, -*dava* :: -*deva* etc. IT 80 sqq.; v ilyrščini *Brattia* :: *Brettia* etc. J 90; v etruščini in maloazijatsčini *clan* :: *clenar*, -*at-* :: -*ητ-* etc. l. c. 88, BA § 3716, vsled česar gršk.-dijal. *α* > *η* v *μάτηρ* > *μητήρ*. Morebiti je tudi baltijska končnica -[*j*]*ē* napram idg. -*jā/ē* radi svoje izvanredne razširjenosti povzročena po traškem -*ā* :: -*ē* idg. -*ā*-debel; n. pr. trašk. **kēunā/ē* > let. *zaūna/e* :: **kāunā* > slov. *kuna*.

K *a* :: *e* v predbaltoslov. pr. še:

Predlat. *aper* :: predlet. *v-epris* = predslov. *vepr̥* VA 67.

Predstpr. *assanis*, predgot. *asans* :: predslov. *esens* „Herbst“, etrušk. **esn-* > *ešia* „Ariadne < Göttin des Herbstes“ T 221.

Predslov. *Svarog* :: predtrako-skyt. *Σουρεγ-έθης* iz **Swōra/eg-* Valb. 101.

Predslov. *korvajb* „Art Brot“ :: predgal. *cervisia* „eine Art Bier“ iz **kā/ērw-* „Gerste oder Weizen“ BA § 69.

Predlit. *su/idābras* „Silber“ :: predslov. *srebro* M 22.

Predsl. *smork-* :: *smel/brk* „abietinae“ J 98 etc.

Po mojem mnenju je alternacija *ǣ* :: *ě* posledica podaljšanja (pod naglasom?) in iz tega sledeče palatalizacije *a*-vokala. Herbig, Kleinasiat.-etrusk. Namengl. 30 razlaga ta pojav deloma z vokalno harmonijo n. pr.: lyk. Ἀλέξανδρος > *Alakssañtra*, *se ladi* > *sa ladi* „καὶ τῆ γυναικί“ etc.; tudi v predbalt. **sǎb[i]r-* > **sěb[i]r-* — cf. *i* v predsl. **sębbr̥* — stoji morebiti *ě* mesto *ǣ* radi sledečega *i*.

§ 6. Predbalt. **sābr-* :: **sěbr-* izhaja najbrže iz **sǎ/ěnb[i]r-* — k *n/m* :: *o* cf. spodaj § 12 —, to radi predsl. **sēnbir-* > **sębbr̥*; dalje morebiti radi let. dijal. *suobris* z *uo* < *ǣn* v tautosylabični poziciji, seveda le, če je ta oblika izposojena iz let. dijal. z ohranjenim *uo*, sicer je izhajati iz **sābr-* z dijal. *ā* > *uo*. Nejasno je tudi let. *suobars*, *suobariba* (*uo* < *ān* ali *ā*?); to že samo po sebi nesigurno pralet. **sānbr-* bi se dalo podpreti s stpr. *Sambur* le, če bi bila dokazana sorodnost z praslov. **sębbr̥*. Poleg let. oblik z *ě/ā* in *uo* se omenja še *sub(u)rs*, ki je baje izposojeno iz estn. *sōbr*; seveda le, če *u* substituirala labijalni palatal *õ* iz prafin. *e* v **seōr-* iz balt. **sebr-*, h čemur V. Thomsen, Beröringer 100 cf. V Latviešu valodas vārdnīca s. v. *sūmbri* se navaja celo oblika z *m* *sūmbri* „Nachbarn“; nazal je bržkone sekundaren.

Iz zgoraj navedenih oblik se da rekonstruirati praslov. **sēnbir-* (> **sębbr̥*) in eventualno prabalt. **sě/ǎb[i]r-* — **sānbir-* oziroma **sānbur-* z baltoslov. *i* :: *u* iz *e* :: *o*, če je ta beseda idg., je dvomljivo! —, če ni baltska skupina slov. porekla, kakor se običajno misli — seveda brez ozira na to, da ni pri V. Thomsen, l. c. 156 sqq. skorajda nobene finske izposojenke iz balt., ki bi bila izposojena iz slov. —, in če je izpal *-i-* v **sě/ǎbr-*, k čemur cf. let. *āuns* „Schafbock“ poleg *avins* etc. Endzelin, Lett. Gr. 46, lit. *aviljys* poleg *auljys* „Bienenstock“. Radi fin. **seōr-* > *seur-* je izpad *i/u*-samoglasnika že prabalt., če že ne predbalt.

§ 7. Miklosich, EW 297 izvaja *sjabr̥* iz finščine. Fin. *seur-*, iz **sebr-* = estn. *sōbr* etc., je po običajnem mnenju izposojeno iz balt. **sebr-* in to iz *sjabr̥* ali estn. *sōbr*; torej odrivajo to besedo iz jezika v jezik in nikjer nima priznane domovinske pravice. Južnoslov. *sebr̥* veže l. c. s. v. Miklosich vprašaje s Σάβειροι „ἔθνος οὐννικόν“. Radi prvotnega **sębbr̥* — cf. novogršk. σέμβρος — je že glasoslovno vez s Σάβειροι dvomljiva in Miklosich sam izvaja v Slav. Elem. i. Magy. 53 rus. *sjabr̥* in rum. *simbră* iz **sębr̥*.

Zelo staro je spajanje slov. **sebr̥*, pravzaprav **sębbr̥*, z germ. **sebj-* „Sippe“ v got. *sibja*, ags. *-sibb*, sts. *sibbia*, stvn. *sippea sippa* —

stind. *sabhā* odpade, ker pomeni „colloquium > concilium“ in ker je sestavljeno iz **sa-bhā* „Zusammen-sprechen“ — Bezzenberger, A-Reihe d. got. Spr. 26 in slednjič Solmsen, KZ XXXVII 593, ki stavi semkaj tudi **s_ebh-r-* > **s_vbvr̥* > **s_vrb̥* „Sohn“ v rus. *pá-serb̥* „Stiefsohn“, polj. *pa-sierb*; vendar je **s_vrb̥* „Sohn“ vsekakor bližje **σιρβ-* v Hesych. *σιρβαλονον* „βρῆφος ἀπὸ ξένης ἐνηνεγμένον καὶ πεπραγμένον“ PE 9. Tudi *Σπόροι*, baje iz **Sōbvr̥* (iz česar **s_vrb̥* > *S_vrb̥* „Srb“?) + *σποράς*, je preslab dokaz za *-br-* > *-rb-* na praslovanskih tleh. Nosnik in *r*-sufiks v **sēbvr̥* je po [Petersson, Studien über die idg. Heteroklisis 71] kontaminacija iz prvotnega **sēbh-er*: **sēbh-n-és* > **sēbh_nés*. Tudi dolžina *ē* v **sēnbir-* > shr. *sēbar* bi se dala primerjati dolgemu *ē* v germ. *Suēbi*, ki je kakor **sēbh-* izvedeno iz idg. **s(w)e-* „suus“ Walde-Pokorny, Vgl. Wb. II 456; reducijska stopnja **su-bh-* v stpr. *subs* „eigen“ spominja na let. *sub(u)rs*.

Rozwadowski, Sbornik otdel. rus. jaz. i slov. Akad. Nauk SSSR CI/3 361 misli, da je rus. *sjaběr̥* etc. izposojeno iz germ. **Ximbra-* v *Cimbri-Κίμβροι* in da je germ. **ximbra-* iz **xim-ra-* < **kīm-ró-* sorodno s slov. *sěmbja*, let. *sāime* „Familie, Gesinde“. Naravnost s *sěmbja* veže **sēbvr̥* čez **sēm-b-r̥* Ljapunov l. c. 261. Brückner, Slow. etym. 487 izvaja **sēbvr̥* iz idg. **sem-* „cum“, slov. *sq-* in opozarja glede *-b-*končnice na stpr. *Sambi*.

V Magyar etymologiai szótár s. v. *cimbora* 694 se razlaga rum. *simbră* = novogršk. *σέμβρος* = južnoslov. **sēb[ʷ]ra/̥* iz gršk. *σύμβολα* „Handelstraktat“; če pomislimo na rimskega *caupo* „Krämer“, ki je preplaval germanske in slovanske dežele — glej slov. *kupiti* in got. *kaupōn*; iz germ. je prevzeto fin. *kauppa* „mercatura“ —, ni ta razlaga nikakor preneverjetna, vendar mi je potek: „gršk. *σύμβολα* > rum. *simbră* > slov. **sēbra/̥* > lit. *sēbras*, let. *sēbrs* > fin. *seur-*“ kočljiv iz dveh razlogov: a) ni nobene druge praslov. izposojenke iz rumunščine — vulgarnolat. **symbola* radi še le rum. *-l-* > *-r-* nikakor ne more biti izhodna točka! —; b) pomenski prehod od trgovskega „Handelstraktat“ do kmetijskega „Teilnehmer an der Wirtschaft“ v **sēbvr̥* je precej prisiljen. Predvsem pa ni s to razlago v skladu dejstvo, da je slov. **sēbvr̥* najbrže sorodno s trašk. *ζιβυρ-θ-ιδες*, o čemer takoj spodaj, in da je torej njegova eksistenca zagotovljena dolgo pred pojavom rumunskega jezika.

§ 8. Hesych. navaja pod *Ζιβυθιδες* sledečo gloslo: *ζιβυθιδες αἱ θραῦσαι, ἢ θραῦκες γησίοι*. Med *v* in *θ* v *ζιβυθιδες* stoji pokvarjena črka, ki se je mogla v očigled predstojčega *ζιβόνια* in sledečega *ζιγγος* glasiti *φ*, torej: *ζιβυφιδες* — cf. tudi z *ζιβυρ-θ-ιδες* sorodno

Z[ι]βερ-θιωδρος v § 16 —, čigar ζιβυρ- ni daleč od slov. *sebr̥r̥. Predno obravnavam pomenski odnos med *sebr̥r̥ in ζιβυρθιδες, par besed o fonetični razliki med praslov. *sebr̥r̥ iz *senbir- in trašk. *ζιβυρ- v ζιβυρθιδες.

K s-∞ z- v *sebr̥r̥ :: ζιβυρ- cf. predbaltoslov. s- :: z- v sledečih slučajih:

Predlet. sūbrs s(t)umbrs „Auerochse“ :: predslov. zqbr̥r̥ „bos jubatus“; z wi-prefiksom cf. predgršk. φιφ Ἴώ Ἴων „juvenca“ iz *wi-sō(n) in str. wi-ssambrs „bos primigenius“ etc. VA 69.

Predslov. *kešul- > *čečel̥ „velamen“ :: *kužul- > *k̥zulo id. Berneker, Etym. Wb. s. v. čechl̥; k e ∞ u cf. T 193.

Predlet. āpsis „Dachs“, predlit. obšr̥s :: predstpr. wobsdus (sd = zd), predslov. *ēbzd̥- > *ēzdv̥- > ēzv̥, v kolikor nimamo opravljanja s šd > žd.

Predlit. slesnas „Knöchel“ :: predslov. glez̥n̥; nesigurno, ker tudi idg. -s- prehaja v slov. -z- Zupitza, KZ XXXVII 397 sq., vendar spominja g- :: s- na predslov. k̥rga „Art Gefäß“ poleg *k̥rk- v k̥rčag̥ „Krug“, k̥rč̥ma „Krug = Schenke“ ∞ predgerm. *krūs[s]- > Krause etc. M 50, torej ni izključeno tudi predbaltoslov. menjavanje nezvenečega s z zvenečim z.

Predskyt. Ἀνάχαρις „skyth. Philosoph“ iz *ana[q]-χαρ̥is z r-r > θ-r — cf. predskyt. ἄνορ „voš“ — :: predslov. gorazd̥ „peritus“; praoblika *khar̥ts- ∞ *g(h)ar̥zd- s k(h) ∞ g(h) kakor predslov. k/chruša :: gr̥ša „Birne“ in ts ∞ zd M 7.

Predslov. chys̥, chyša = predgerm. *xūs- „Haus“, oboje iz *khūs- (s ostane v slov., le š prehaja v ch!) :: predslov. chyz̥, chyža; spada z ū ∞ ā k etrušk. a-caz-r „supellectilia? = pohištvo“ in dalje k predlat. casa z dij. ohranjenim -s-. K ū ∞ ā cf. etrušk. ufle :: afle etc. in predslov. *kyp̥ :: kap̥ „εἶδωλον“.

Predgerm. > svn. kursina „Pelzrock“ :: predslov. k̥rz̥no; seveda če z ne na slov. tleh iz s radi r in n. Najbrže s k ∞ g (kakor k/gruša!) k predtrašk. *gērs- > *dzēl̥r- v ζείρα „εἶδος χιτῶνος“ z rs > r, o čemer drugje več.

Predgršk. *λα[σ]αρ- > ἄ-λάρα (a :: ē) predslov. lēs-ka „Hasel-“ :: predslov. loza „Reis, Rute“ = lit. lazà poleg laz-dà „Hasel“, kjer je mogoče tudi sd > zd; obširneje o teh besedah drugje.

Predslov. most̥ = predgerm. *mast- :: predidg. dial. *mazd- v lat. *mād- > mālus, nir. maide J 106.

Predgerm.-slov. *phast- v slov. post̥ = germ. *fast- „Fasten“ :: predital. *phazdj- > *fazdj- > lat. dij. *hād̥j- > *(h)āj̥j- v j-āj̥ūnus (z

j- radi *-jj-* v sledečem zlogu!) > *jějūnus*; k *f-* > (*h-*) cf. *fasēna* (: [*f*]*sa-**bulum*) > *arēna*.

Predlet. *sence* „Muschel“ :: *zence*; k predgršk. *σέμελος* „κοχλίας“ Hesych., **σαμ-* „Stein“ v Hes. *σαμώση* „*κεραννώση*“ etc. T 193 z let. *mk* > *nk*.

§ 9. Iz (pred)traščine cf. k *s-* :: *z-*, v kolikor ni gršk. *σ-* : *ζ-* le približni znak traških *s-/z-*spirantov oziroma *s-/z-*afrikat, sledeče:

Predtrašk. *Σάλμοξις* :: *Ζάμοξις* „*Κρόνος*“ = *Ζάμοξις* iz *Ζάμολξι-ις* „*Erdgott“ in **ζαμολ-* „*Erde*“ k predgršk. **Σελμελ-* > *Σεμέλη* „*Erdgöttin*“.

Predtrašk. *Αβλό-σελμυς* :: *Αβλό-ζελμυς*.

Kar. *τουσόλοι* „*Pygmäen*“ :: predtrašk. *κά-τιουζοι* id. s *tt* iz *τ* po naglašnem vokalu; h *ka-* (kakor predslov. *ka-*, *ko-*, *če-* etc.) cf. M 32 z literaturo.

Predtrašk. **ūs-* „*Hund*“ v dak. *usa-zila* „*Hundszunge*“ :: pred-slov. **ūzj-* v *υ-γζ-βλς* „*Hund*“.

Kar. **sū(r)ān-* „*βασιλεύς*“ v *Σουάγ-γελα* „*Königsgrab*“ (*s* ∞ *th* in *ū* ∞ *ei*) *Θεάγ-γελα* id. — *-γελα* = etrušk. *cela* „*cella*“ — (∞ *r* M 8, T 184) predgršk. *τίραννος* = etrušk. *Turan* „*Aphrodite*“ :: predmaked. *Ζειρήνη* id. Isti **su(r)-* „*άναξ*“ (cf. maloazijat. z *u* ∞ *a* *Σάρος* „*Κοίρανος*“) v preddak. *ζουούστη(ρ)* :: *zyred* „*άνακτόριος*“ = *Feldbeifuß*“ s *-str-* kakor *τουκάστρα* :: *tyky*.

Predgršk. **ásfó-* „*weiß*“ v *άσφό-δελος* „*albūcus*“ :: predtrašk. ? **ζβ-* v *ζβιχ* „*λευκόν*“ — Hesych. navaja *ζαβιχ!* —, če ne iz **sbh-* > **zbh-*; k **sop/b(h)-* „*albus*“ cf. obširno M 22 ter ilyr. **sabh-* „*weiß* > *Weizen*“ v *sabaja* „*Art Weizenbier*“ in z *b(h)* ∞ *m* T 190 predgršk. *σεμ-δ-αλις* = predlat. *simila* „*feinstes Weizenmehl*“ iz **ssēm-* „*albus*“.

Preddak. *Germi-sara* :: *Γερμι-ζερα* „*Warmbad*“; **germ-* < **garm-* = idg. **g^hhorm-* „*warm*“, **sar-* spada k steurop. **sā^hr-* v rečnih imenih, o čemer obširno v BA § 242, DAN 349.

Predtrašk. *Βόσις* :: *Ζεὺς Βόζιος* na novcu iz mesta Hierapolis?

Predtrašk. *-σαρ-* **„Kind*“ (kakor predslov. *sar-bv* „*Sohn*“) v *Βελι-σάριος*, *Κομο-σαρόνη* IT 114 :: *-ζερ-* v *Βριννα-ζέρης* etc.

Predtrašk. *-sen-* v *Μοννα-σένη* :: *-ζεν-* v *Αβλον-ζένης* etc.; **-sen-* k predgršk. **i-sn-* v *ίνις* „*enfant*“ z *i-* T 245 sq.?

Predtrašk. *-suc-* v *Dentu-sucu* „*Tochter des Scerulo*“ :: *Tau-zic-*; k etrušk. *σεχ-* „*filia*“.

Trašk. *ζειπότης* *ζειποιτής* „*άπερχότης*, *περιχότης*“ k slov. *sypati*, *sypati* „*fundere*“, če je *ei* = *ū*, sicer k stind. *kšipāti* „*wirft*“ s *s-* > *z-*?

Predgršk. *σάπιθος* „*θυσία*“, *σπ-ένδ-ω* etc. T 238, J 110 :: (*ǣ* ∞ *ě* > trašk. *ǣ* > *ī*) predtrašk. *Ζείπας* *Zipa* v bilingvi *θυσιασται περι ιερεα Ποπίλιου Ζείπα* = *cultores sub sacerdote Popilio Zipa*.

*Predtrašk. > maked. *λίλιζα* „Baum *λεύκη*“ spada s *-s-* > *-z-* k staroevrop. **alis-* „Erle“, o čemer BA § 13 in slednjic J 108 cf.

Predtrašk. *Ὁ-δρόσαι* :: *Druzi-para* etc.

Preddak. *Sarmi-ze-get-usa* „Hauptstadt in Dakien“ (*-*get-* iz *-*gat-* k *Γέται*) najbrže s s iz *k(h)* pred *ě* in z *ǣ* > *ǣ* radi predslov. *čermě* „Zelt“ (*k* ∞ *kh* in *e* ∞ *a*) *chormě* „Haus“, vendar tudi ta sekundarni s- prehaja v *-z-*, cf. *Ζεμιτζεγέθουσα*¹.

Preddak. *-βοστ-* „tragen“ (v dak. *ταρα-βοστεις* „*πιλο-φύροι*) = predgršk. *βαστάζω* id. = predlat. *basterna* „Sänfte“ odgovarja **ba/ozd-*, ohranjeno le v predlat. **bazdj-* > **bādj-* > **bāj-* > *bajulus* „Lastträger“.

Predlat. *satura* „eine Fruchtschüssel“ morebiti = predtrašk. *ζετραλα* „*χύτρα*“; seveda je glede *satura* običajna razlaga (: lat. *satur* „satt“) verjetnejša. Hitreje z *e* < *i* (cf. Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 286) k predgršk. *σίττινβος* „écuelle de terre“ in eventualno predlat. *situla* „Eimer, Trog“, ki pa brže k *sīnum*, lit. *si-lė* etc., tako da se glasi praoblika ali **ssit-r-*, ali pa **si-tr-*.

Predfrygotrašk. *Σαβ/βάζιως* vežejo z maloazijat. *Σαβ/νατρα* etc., kjer nahajamo od istega korena tudi *Ζαβηλος*.

Predtrašk. **-sūr-* v *Καρά-σουρα* etc. :: **-zūr-* v *Κουρτον-ζοφρα*.

Predtrašk. *Γάσωρος* :: *Γάζωρος*.

Predtrašk. *Tiristis* :: *(*Tirizd-?* >) *Τιριζις* kakor predlit. *stumbras* :: predslov. *zqbrz*.

Predtrašk. reka *Ἄρζος* sigurno z *z* :: s k ilyr. (Histria) *Arsia* „reka“ — iz **ár[ī]s-* radi ilyr. > shrv. *Risan* : *Ῥίζων* — in dalje h kar. *Κυβ-ερσος* „reka“, *Ἄρσ-* :: *Ἄρζ-* Sundwall, ENL 77 sq.; ravnoutako *Bersovia* (: gornjeital. rečno ime *Bersula*, kjer je idg. **bherg-* > **bherz-* neverjetno) :: *Berzobim*.

Nesigurno je, če pripada dak. *ζήνα* „Schierling“ k lat. *sanie* „verdorbenes Blut, Geifer, Gift“ s trašk. *ǣ* > *ě*. Isto velja za predtrašk. *σανάπη* „ή πίνουσα πλείστον οίνον“ :: kilik. *ζιγγόω* „drink“, če iz **sen-* :: **sin-* kakor v *Σινώπη*, kar vežejo s *σανάπη*.

¹ Seveda je možno v tem slučaju ravnoutako tudi predtrašk. *k* ∞ *g* IT 92 — o čemer še Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 289 cf. — in dalje **ke-* :: **ge-* > **se-* :: **ze-* > **sa-* :: **za-*, torej najprej menjava *tenuis* :: *medija* in nato *palatalizacija*.

§ 10. Isto menjavanje $s(s) \infty z(z)$, oziroma $s(s) \triangleright z(z)$ ali $z(z) \triangleright s(s)$, nahajamo v ilyr. in predilyr. materijalu:

οιβόνη :: *ζιβύνη* „Art Speer“, *Senta* :: *Ζέντα*, *Das(s)ius* :: *Dazas*, *Pasini* :: *Pazinates*, *Maeseius* :: *Μαιζαῖοι* etc. J 92; nadalje v predgrščini: *σεκούα* > *σικύα* „concombre, citrouille“ :: *ζακιν-νθ-ίδες* *ξεκελιίδες* „κολοκύνται“, *σάλος* „agitation (du sol, des flots)“ :: *ζάλη* „tempête sur mer“, *Σαγνθίνας* :: *Ζάκυνθος* Fiesel, Namen griech. Myth. 60.

Posebno pogosta je ta alternacija v starih maloazijatskih dijalektih: *Σαβαλος* :: *Ζαβηλος*. — *Σοβαλα* :: *Ζοβαλιων*. — *Σα* :: *Ζας*. — *Σεμεα* :: *Σαδα-ζεμς*. — *Σουειμος* :: *Ζοφαιμς*. — *Ασος* :: *Ασης* :: *Αζων*. — *Δασων* :: *Δαζας*. — *Αρσας* :: *Αρζανος*. — *Μονο-γισ(σ)α* :: *Γισζηνος*. — *Κοσεις* :: *Κοζα-*. — *Μασοκα* :: *Μαζακα*. — *Μουσα* :: *Μουζηνος* etc. Sundwall, ENL Index. s. vv. Lenizacija (> zvenečnost) $s(s) \triangleright z(z)$ je najbrže povzročena po nenaglašenosti ali slabi naglašenosti predidočega vokala, posebno v sestavljenkah n. pr.: *Σπα-* :: *Κακα-σβος*, *Κασα* :: *-καζος*, *Σοα* :: *-ζοας* etc. IT 78, 94, tako da s :: z v predslov. **sēbr̥* :: predtrašk. **ζιβυρ-* nikakor ni nerazložljivo, brez ozira na to, da je ζ - morebiti le aproksimativni izraz za trašk. (t)s-.

§ 11. Glede *ř* v predtrašk. **ζιβυρ-* :: *ē* v *ēn* predslovanskega **sēbr̥* (k dolgemu *ē* cf. -*ē-* v shrv. *sēbar* iz -*ēn-*) in eventualno v predlit. *sēbras* poleg *ā* v predlet. *sābrs* cf. traško zoževanje *ē*-vokala v *ē* > *ř* v vzgledih *Ψησκον-* :: *Ψισκον-* poleg *ē* > *ā* — tako Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 286 sq.; možno je seveda ravnotako predtrašk. *ā* :: *ē*, h čemur zgoraj § 5 cf., in dalje trašk. *ē* > *ι* — v *Ψασκον-*, kar popolnoma odgovarja predslov. **sēnbir-* > **sēbr̥* :: predtrašk. **ζιβυρ-* :: predbalt. ? **sābr-*. Isto velja za *ǣ* :: *ē* :: *ř* v besedah, ki jih navaja Jokl, l. c., n. pr. **ghēl-* (> stind. **jhāl-* > *hālā*) > *ζιλας* „Wein“ — po mojem mišljenju z ζ iz *gh* pred palatalom, ne iz *gh*! —, *σαλία* „Bockskraut“ :: *Σιλανός* etc. Zoževanje *ē* > *ι* v traških dijalektih je povzročilo tudi vsaj delno *ē* > *ē* > *ι* pri v Tracijo doseljenih Gotih n. pr.: *acētum* > *akeit* „jesih“, *qēns* > *qeins* „Weib“, *slēpan* > krimgot. *schlipen* „schlafen“ etc. Baader, Natalicium Schrijnen 311 sqq. Ni izključeno, da je tudi *ǣ* > *ř* v gršk.-lat. **monak(h)o/us* > slov. *mъnichъ*, stvn. **munīk-* > *muni*h (ki bi v slov. dalo **mъnъchъ* z *ъ* mesto *i*) etc. IT 97 sqq. posledica traškega posredovanja v prvi dobi pokristjanjenja severnega Balkana (okolo IV. stoletja po Kr.); k *ǣ* :: *ē* :: *ř* cf. *-dava* :: *-deva* :: (*Plov*)-*div* in *h k* > *kh* > slov. *ch* cf. trašk. aspiracijo nezvencih eksploziv Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 289.

§ 12. Pred *b* v **ζιβυρ*- manjka nosnik *m* ali *n*, ki je ohranjen v **sēbr̥*. Ta nosnik ni bil labijalni *m*, ampak le dentalni *n*, če je let. *suobr-* nastalo iz **sānbr-* in ne iz **sābr-*; v letščini prehaja namreč le tautosylabični *ān* v *uo*. Nazal manjka tudi v let. *sābr-* in *sēbr-*, seveda le, če so balt. besede genuine in ne izposojene iz rusk. refleksov praslov. **sēbr̥*. K izpadu nosnikov čez nazalizacijo predstoječih vokalov v (pred)traščini cf.: *Κάμψα* :: *Κάψα*. — *Μελαντιάς* :: *Μελιτιάς*. — *Πολόνδα* :: *Πάλοδα*. — *Πίνζος* :: *Πίζος*. — *Κύμψαλα* :: *Κύπελα*. — *Σκόμβρος* :: *Scorpius*. — *Τιάραντος* :: *Σέρετος* etc. IT 86, kjer se (z *l* ∞ *r* kakor *Λοιδίας* :: *Ροιδίας* etc. l. c. 85) še omenja **sku/ale(n)g/k-* v *σκάρακη „ἀργύρια“* :: predslov. *skūlēg̥* **v-sćlēg̥* (*u* ∞ *i*) *ščlēg̥* = predgerm. **skilling-* „Schilling“.

Obširno o *m/n* ∞ *θ* v staroevrop.-staromaloazijatščini cf. M 18 in 21 n. pr.: maloazijat. *Ασ[τ]πενδος* :: *Εστφεδ-*, etrušk. *lange* > *lafe Lappa*, iz česar je poleg nazalizacije predidočega vokala — tako v lyk.-etruščini Fiesel, Namen griech. Myth. 61 — razviden tudi prehod: *nazal* + *konzonant* > *geminirani konzonant*.

Iz predbalt. in predslov. pr. k *n/m* ∞ *θ* sledeče:

Predslov. **pek(j)ēnt-* > **pečēt̥* „Petschaft“ v polj. *pieczęć*, slovin. *pjiččič* :: **pek(j)ēt-* > *pečatb*; k predgršk. *πεσός, πετός* „jeton“ iz **pekjo-*.

Predslov. *klen̥* „Ahorn“ :: predlit. *klēvas*; k *-ua-* cf. J 106.

Predslov. *kōdēlv̥* „kodelja“ :: aquit. **kad-* v *Cadurci* „berühmt durch ihre Leinwandfabrikate“ in dalje k istemu **kan-* kakor *konoplja-κάνναβις* in dalje *κάννα* „Rohr“; pomenski prehod: „Schilf > Hanf > Lein“ se je izvršil, ko se je uporaba konoplje umaknila lanu.

Predslov. *dētēja* :: *dētēja* „Klee“ je nesigurno, ker *-et-* in *-ēt-* morebiti iz *-ēmt-* :: *-ēbt-* zgoraj § 5.

Predslov. *esenv̥* „Herbst“ :: etrušk. *ešia* „Ariadne = Herbstgöttin“ iz **es[n]-ia* T 221. *Ἀρι-άρνη* iz **-asn-*?

Predslov. *golq̥b̥* „Taube“ :: (*a* ∞ *u*) predbalt. **gulāb-* > lit. *gūlb-as* (?) „Schwan“; predbaltoslov. izvor sledi iz *g* ∞ *k* in *b* ∞ *p* v predlat. *columba* :: predslov. **kulā[m]p-* > **kūlp-* > *kēlp̥* „Schwan“. Dalje k predskyt. *ἄ-γλω „κίκνος“* etc. A 310.

Predslov. *labq̥dv̥* „Schwan“ :: *lebedv̥*, stvn. *albiž* spominja v sufixu *-(n)d(h)-* na predgršk. *αἰγυθός* :: *αἰγυθός* „Art Vogel“ in spada k predidg. dij. **l-bh* „albus“; isti *-nd(h)-* :: *-(n)d/t-* nahajamo v predgršk. *ἑρέβινθος* :: predstvn. *araweiž* „Erbse“ in v predmesap. *βρεντ/δ-* „Hirschgeweih“ :: predlit. *brēdis* „Hirsch“.

§ 13. Nadalnja razlika med slov. **sebr̥* in trašk. **ζιβυρ-* obstoji v vokalni alternaciji *-i- :: -u-*. Morebiti imamo opraviti v prabalt. istotako z *-u-*, če se glasi radi stpr. imena *Sambur* praoblika **sē/ǎ(n)-bur-*, iz česar **sē/ǎ/n/br-* > fin. **sebr-* z balt. izpadom *-u-*. Seveda ni nemogoče, da tiči tudi v praslov. **sebr̥* > rus. *sjabēr̥* prvotni **sebr̥* = **ζιβυρ-* = *Sambur*, čigar *-r̥-* je v deklinaciji pred palatali prešel v *ɾ* n. pr.: v lok. **sebr̥e* > **sebr̥ē*, v nom. pl. **sebr̥ri* > **sebr̥ri* etc. Primerjaj isti pojav v *d̥br̥* > *db̥r̥* > rus. *debr̥*, *br̥vno* > *br̥vno* > rus. *brevno* etc. Ali je v južnoslov. **sebr̥/a* > novogršk. *σέμβρος*, rum. *simbră* izpal *ɾ* ali *ʁ*, to se ne da več določiti. Ravnotako pa seveda ni izključeno tudi praslov. **sebr̥*, iz česar sekundarno rus. **sebb/ɾ[ʁ]*; predbaltoslov. praoblika torej **sē/ǎ(n)br-* z izpadom *-u-*vokala kakor v trašk. *Σπαράδοχος* > *Σπάρτοχος*, *Περοντικόν* :: **Buru[n]tik-* > *Burticum*, *Βουρι-* > *Βουρ-* IT 90.

Slednjič je samo enkrat zapisano *v* v itak pokvarjenem *ζιβυ.θιδες* napram *e* v (z *ζιβυρθιδες* sorodnim) **Zibyr-θιοῦρος* (o čemer spodaj § 16) > *Zberθιοῦρος* > *Zβελθιοῦρος*, *Zιβελσοῦρος* sumljive vrednosti. Ker je *e* tudi izraz za odprti trašk. *i* n. pr. *Κενδρισός* > *Κενδρσηνός* Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 286, zato **ζιβερ-* :: **ζιβυρ-* najbrže iz **sēnbir-* kakor slov. **sebr-* iz iste praoblike. Če je ta besedna skupina idg. izvora, reflektira *i :: u* eventualno idg. prevoj „e“ :: „o“. Koncem koncev nahajamo v traščini še *ū/u* > *ü/ü* > *ɿ/i*, torej **ζιβυρ-* :: **ζιβιρ-* > **Zibyr-θιοῦρος* > *Zιβελσοῦρος* z *u* > *i* in dalje z *i* > *e*, kakor v ravnokar omenjenem *Κενδρσηνός*; iz traščine in sicer iz starejšega **sēnbür-* > **sēnbir-* (> **ζιβερ-*) se da slov. **sebr̥* brez težave izvajati, eventualno z *ɾ* < *i* iz *ü* potom substitucije, seveda le kot relikti oziroma kot izposojenka.

K palatalni izgovarjavi *š*-vokala v traščini cf.:

Ῥορσῖται :: *Ῥοριζῖται* *Ῥοριονζο*; predslov. in predbalt. *[*v*]/*rugj-* (> germ. **rugj-*) „Roggen“ > *r̥žv* :: predtrašk. *βριζα* — glede *u* :: *i* identično z **ζιβυρ-* :: **sebr̥*, *Z[i]βερ-* z *i* > *e* —, *βροτος* :: *trašk. > lat. *brisa* etc. IT 81, Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 286. Ta prehod je analogično spremenil celo prvotni *i* v *u* n. pr.: *Φιλινόπολις* > *Pulpu-deva*, gršk. *δίσκος* > trašk. **duskās* > slov. *dvaska* etc. IT 97 sq. Torej se menja prvotno **ζιβιρ-* = **sebr-* (ohranjeno v *Z[i]βερ-*) v **ζιβυρ-*, iz česar *ζιβυρ-θιδες*, kakor *Φιλίπο-* v *Pulpu-* z *i* > *u*; sicer pa je labijal *b* oziroma *p* *i*-vokal že sam po sebi približal *u*-samoglasniku. K *š* :: *ř* primerjaj še: predslov. *κβββ* :: *čbbr̥*, *sk̥lēg̥* :: *šč̥lēg̥* — *sk̥lēg̥* tudi v **ɾ-sk̥lēg̥* > *(*ɾ*)*sč̥lēg̥*! —, *pyro* :: *pirog̥*, *tyšetja* :: *tisętja*, predlit. *sudābras* :: *sidābras* etc.; predilyr. *Dasumius*

:: *Dasimius, Bruttii* :: *Brittii* etc. J 88; predgršk. *Τυνδαρ* :: *Τυνδαρ*-, *Ὀδυσσεύς* :: *Ὀδυσσεύς*, *κινάρα* :: *κινάρα* etc. A 300, T 201; predlat. *urpex* :: *irpex* T 201. K staromaloazijat. u :: i cf. obširno VZ 270.

§ 14. Aspirata *-th-* v predtrašk. *ζιβυρ-θ-ιδες* — *-ιδες* je grška končnica kakor v predgršk. *παλλαχ-ιδες*, *ζεκελ-τ-ιδες* — iz *-t-* kakor predtrašk. *-κενθος* :: *-κεντος* s staroevrop. menjavanjem *tenuis* ∞ *tenuis aspirata* pred naglasom. K *-t-*sufiksu cf.:

Preddak. *κομηται* „Edelinge niederen Ranges“ = predsl. *kometъ* „Bauer“ :: predgršk. (Kreta) Hes. *καμάν* „ἀγρόν“ etc. T 193.

Predtrašk. *πολ-ις-τ-αι* „*Ζάλμοξις*-Priester“ :: (*p* ∞ *h* M 33) predsl. **woliš-uā* > **vľchva/ъ* **vľbš-nqti* (*š* < *ch* radi *ъ*!) v stesl. *vľbšnqti* „balbutire“, *vľchvъ* „vates“, rus. *volchouatъ*, *volchitъ* „Zauberer“; k *-ua* cf. *πι-ύη* etc. IT 97. Koren **πολ-* morebiti k **p(h)ol-* v etrušk. *falado* „caelum“, *fala* „hohes Gerüst, hölzerner Belagerungsturm, hölzerne Säule“, s čimer je skorajda sigurno sorodno predtrašk. **πολ-τ-* (*s* *-t-*formantom!) v *πόλτ-ων* „μόσσων, ἑπαλξις, ξυλόκαστρον“. K *-is-* v *πολ-ις-τ-αι* cf. Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 286.

Isti *-t-* z istim predidočim formantom *-is-* nahajamo v predtrašk. *κτ-ις-τ-αι* „των Θρακων τινες οι χωρις γυναικος ζωων“ iz **kat-ís-t-* radi **khal-[i]s-t-* — k *t* ∞ *l* cf. predsl. **tjud-jъ* ∞ *ljudъ* „Volk“, predtrašk. *-δεβα* :: *-λεβα* etc. IT 109, M 13 —, z *[i]* kakor *Βουρ-* < *Βουρι-* IT 90, v predsl. *cholstъ* „caelebs“.

Predgršk. (predtrašk.?) *βόλινθος* „βόνασσοσ“ iz **βολ-ιν-θ-*, kakor *ζακ-ων-θ-ιδες* poleg *ζεκ-ελ-τ-ιδες* „*κο-λοκ-ύν-τ-αι*“ :: (*b* ∞ *h* kakor zgoraj *πολίσται* :: *vľchvъ*) predsl. *volъ* „Ochs“.

Trašk. *βρῶτος*¹ „ὁ κριθινοσ οἶνος“ iz **bharsū-t-* čez **barūt-* > **brūt-* z *rs* > *r*, o čemer drugje več, in *arū* > *rū* kakor *Ἀμήδοκος* > *Μήδοκος* IT 90 :: slov. *borš-ěno* „(Speise aus) Mehl“, got. *bariz-eins* „aus Gerste“, lat. **fars-* > *farr-* etc.; k *-ū-* v *-ū-t-*formantu cf. sledečo besedo.

Trašk. *ζειπ-ύτ-ης* (*ū* ∞ *oi* kakor *Μυσοί* > *Μοισοί*) *ζειποιτής* „Vergießer, Verschwender“ smo v § 9 jednali z idg. korenem **(k)seup-*: **(k)seip-* „zerstreuen“; *ei* = *i*(?) iz *ei*, *i* ali *ū* (čez *ū*)?

Predtrašk. *Σουρεγ-έθης* „eine Gottheit“, predbityn. *Ζεὺ Σουργ-άστης* iz **Swōra/eg-* :: predsl. *Svarogъ* „Sonnengottheit“.

¹ Ker pa se je pri llyotrakih za pivo uporabljalo tudi proso, zato *βρ-ῶ-τ-ος* brže k slov. *bъrъ* (iz **bhōru-*) „Art Hirse“; seveda velja to le, če je pivo iz ječmena izpodrinilo proseno pivo, dočim je stari izraz ostal v rabi, ker se je „(pivo iz) prosa“ razširilo v „pivo“.

Razlaga *-t*-formanta je pri traških = idg. besedah druga kakor pri predtraških; traškega *-t*-formanta zaradi nejasnega pomena ni mogoče identificirati z gotovo kategorijo *t*-formantov Brugmann, Gr.² II/1 390 sq. K pred trašk. *-t(h)*- cf. predvsem predilyr. *-t-* v *Κορυζων* :: *Κορυζ-τ-α* Skok, Glasnik 29, 117 sq., ki ga smatra za idg., ter *-ǵt-* Krahe, Alt. balkanillyr. geograph. NN 62 sq., *Tergitio Negotiator* (:: *Tergeste* :: predslov. *tǵrǵō*) Jokl, Eberts Reallex. s. v. Albaner 88. Sem tudi etrušk. *-t(h)*- v *zilc* :: *zilc-t-* > *zila[χ]θ* etc. Cortsen, Etrusk. Standes- u. Beamtentitel 109, o čemer, vsaj glede *Πήγασος* :: *pakste*, *Ὀδυσσεύς* > *uðuste*, deloma drugače Fiesel, Namen griech. Myth. 56.

§ 15. Predtrašk. *ζιβυρθίδες* glosira Hes. s. v. *Ζιβυ.θίδες* s „*αἱ Θραῦσαι, ἡ Θραῦκες γνήσιοι*“ in *γνήσιος* je po njem „*ὁ ἐξ ἴσων γονέων, ἴδιος, οἰκείος*“ Hes. s. v. *γνήσιος*. V Liddell-Scott, Gr.-engl. Lex. nahajamo pod *γνήσιος* (iz **γνήσις* „Geburt“) sledeče: „belonging to the race“, i. e. „lawfully begotten, born in wedlock (nasprotno *νόθος*), genuine, legitimate (n. pr. *γυναῖκες*, v nasprotju s *παλλαζίδες*, ali pa *γνήσιοι τῆς Ἑλλάδος*, „true Greeks“), *γνήσιως* „nobly“. Hes. „*ἐξ ἴσων γονέων*“ pomeni „iz enakih, t. j. legitimnih starišev, torej ne iz očeta in priležnice“, *ἴδιος* = „poseben, lasten, soroden“ in *οἰκείος* (iz *οἶκος*) se predstavlja s „hišen, soroden (*τὸ μὲν οἰκείον καὶ συγγενές*), prijateljski“; torej *ζιβυρθ-ίδες* = ali „legitimni (t. j. zakonski)“, ali „pravi (v nasprotju z Netračani)“, ali „sorodni“, torej „k isti familiji ali iz te nastali zadrugi (= Großfamilie) oziroma bratstvu in dalje plemenu pripadajoči“, ali pa slednjič „plemeniti“.

Vse ravnokar navedene pomene nahajamo vsaj deloma tudi pri zgoraj v § 2 sq. obravnavanem **seǵburtō*, tako: „Bruder, Kamerad, entfernter Verwandter, Genosse(nschafter) etc.“. Če je pri *ζιβυρθίδες* računati le s „plemeniti“ — na kar je vsekakor mislil Tomaschek, Alt. Thrak. II/1 11, ko je istovetil **ζιβ-* z lit. *žibù* „glänze“ —, tedaj tudi „plemenit“ ni nezdržljivo s „familija > zadruga > bratstvo > pleme“. K temu pomenskemu prehodu cf.: *plemenit* iz *plemen-* „pleme“ in to iz **pled-* „ploditi“; dalje češ. *šlechta* „Geschlecht > Adel“ napram nvgr. *σκλητάδα* „familija“ in slov. *žlahta* „Verwandschaft“ > *žlahten* „plemenit“. Nadaljnji vzgledi za „roditi (oziroma oče, mati) > familija > zadruga > bratstvo > pleme > plemenit“ so: lat. *pater* > **patra* „Geschlecht“ > *patricius*, idg. **ǵta* „papa“ > germ. **alōþ-al-* „Geschlecht, Adel“; morebiti idg. **ǵen-* „gebären“ > germ. **kuni-z* „Geschlechtshaupt“ > **kun-ing-* „König“ — seveda le, če **kuning-* = slov. *kǵnegō* ne brže k (pred)trašk. **ku/üne(n)g-* v *Diceneus* *Δε-καίνεος* „dak. Prophet“ < **kene[ǵ]-* < **kineng-* z *di-* (kakor

Di-baltum :: *bolto* IT 122) ter $z u > \ddot{u} > i > e$, o čemer zgoraj § 13 $\zeta\iota\beta\nu\rho\text{-}\theta\iota\delta\epsilon\varsigma > Z\beta\epsilon\rho\text{-}\theta\iota\omega\delta\rho\delta\omicron\varsigma$ cf., in $z n > \theta$ zgoraj § 12; k $-/g/$ - cf. IT 118 —, lat. *gens* „Geschlecht, Stamm“ (iz **ǵn-ti*- k *gi-gn-o* „gebäre“) $> gentilis >$ frc. *gentilhomme* „Edelmann“ etc. Zatorej nikakor ni nemogoče spojiti pojem „zadružništva“, ki tiči najbrže v slov. **sę-bbra* „Arbeitsgenossenschaft“, **sębbrę* „Arbeitsgenosse“ — ker je zadruha opravljala predvsem poljedelska dela, ni čudno, da pomeni shrv. *sębar* danes „težak etc.“ —, s pojmom „plemenitstva“ v trašk. $\zeta\iota\beta\nu\rho\theta\iota\delta\epsilon\varsigma$; skupno izhodišče je na krvnem sorodstvu temelječa familija $> zadruha > bratstvo > plemo$, iz česar plemenit.

§ 16. Pomen „pleme“ za * $\zeta\iota\beta\nu\rho$ - domnevam tudi v predtrašk. **Zibir-thūr-d-* $> Z\beta\epsilon\rho\theta\iota\omega\delta\rho\delta\omicron\varsigma$ (k $\varepsilon < i$ napram v v * $\zeta\iota\beta\nu\rho$ - cf. § 13), *Zbertiurdus*, iz česar disimilirano z $r-r > l-r$ — cf. vendar tudi $r \infty l$ v predtrašk. *Poidias* :: *Aoidias* etc. IT 85, če spada semkaj osebno ime *Ziβελ-μιος* „Name eines Königs“ — *Ziβελσοῦρδος*, *Zβελσοῦρδος* $< Z\beta\epsilon\lambda\theta\iota\omega\delta\rho\delta\omicron\varsigma$ — Tomaschek, Alt. Thrak. II/1, 60 navaja še *Svelsurus*; k $-b- > -b- > -w-$ cf. *Di-baltum* $> Develtos$ „Ort, gelegen zwischen zwei Bächen im Sumpfe“ :: predslov. *bolto* „blato“ etc. IT 102 — „thrakischer Beiname des Zeus“. Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 290 stavi to ime k lit. *žiburjys* „Licht“, *žaibas* „Blitz“, opiraje se (brez navedbe vira) na njegovo upodabljanje v obliki grškega *Zēds Κεραννός*. Drugi del **thūr-d-*, čigar $-ū-$ se palatalizira v $-iŷ-$ ali slično in čigar $-tŷ-$ prehaja v $-sŷ-$ Jokl, l. c. 286 in 290, spominja na predtrašk. $-tur-$ „possessor“ v *Gesti-s-tyrum* „locus possessorum“. K **gest-* „locus“ cf. predslov. **mē-gst-* $> město$ „locus, urbs etc.“ J 109. K $-s-$ cf. *Λαου-σ-δαβά*, *Χερδοῦ-σ-χερα*, *Δυι-σ-κάρα* etc. IT 95; **tŷr-* „possessor“ pač k predgršk. *τύραννος* „maître absolu, tyran, despote“ = etrušk. *Turan* „Venus“.

Če pomeni * $\zeta\iota\beta\nu\rho$ - „bratstvo = gr. *φρατρία*“, o čemer zgoraj § 15 cf., tedaj se da *Zβερ-θιωδρδος* predstaviti v gršk. „*φρατρίας τύραννος*“ in njegov grški sovrstnik je *Zēds Φράτριος*, ki ga imenujejo tudi *Zēds Ἀπατούριος*; priimek *Ἀπατούριος* je sestavljen iz *ἀ-* „cum“ in *πατήρ* „pater“ kakor slično *ὄμο-πάτορες* „skupnega očeta“. Žalibog ne morem iz materijala, ki ga navaja Tomaschek, Alt. Thrak. II/1 — drugi viri so mi nedostopni! — 60, za to razlago nobene podpore izvleči, izvzemši morebiti krajevno ime *Zbur-ulus*, ki je iz * $\zeta\iota\beta\nu\rho$ - „*φρατρία*“ gotovo lažje razložljivo kakor iz * $\zeta\iota\beta\nu\rho$ - „fulgur“. Poleg tega se da vez med $\zeta\iota\beta\nu\rho\theta\iota\delta\epsilon\varsigma$ „*γνήσιοι*“ ter *Zēds Zβερ-θιωδρδος* „*γνήσιων τύραννος*“ podpreti še z antično predstavo, da so plemenitaši potomci Zeusa in da je ta takorekoč njihov starejšina.

K *-d-* v Ζβερ-θιοῦρ-δ-ος — *Svelsurus* morebiti brez tega sufiksa — cf. z (*n*)d :: *nn* predgršk. *τύραννος*, o čemer obširno IP 32, sicer pa primerjaj *-d-* v predtraškofryg. *Σαβάδιος*, čigar dentalni sufiks je soroden z v § 14 obravnavanem *-t(h)-*; isti *-t-* :: *-d-* na podlagi staro-evrop. *tenuis* :: *media* v **sāl-t/d* „Salz“, **alu-t/d* „Art Bier“, **wā/ēl-t/d* „groß, herrschen“ etc.

§ 17. Slednjič je treba tudi s tem računati, da je predtrašk. Ζβερ-θιοῦρδος „φρατρίας, γνησίων τύραννος“ morebiti le ena izmed mnogih funkcij traškega Zeusa, da je Ζβερθιοῦρδος takorekoč le epiteton traškega Jupitra, kakor gršk. Φράτριος oziroma Ἀπατοῦριος za Zeusa, in da zategadelj iz upodabljanja traškega Ζβερθιοῦρδος slično kakor grškega Ζεὺς Κεραυνός še nikakor ne sledi, da mora **ζιβερ-* „pomeniti“ le „fulgur“, ravnotako kakor iz gršk. Ζεὺς Κεραυνός nihče ne sklepa, da je prvotni pomen besede Ζεὺς le „κεραυνός“.

Če je Ζβερθιοῦρδος prvotno res „bog bliska in groma“, tako bi imeli Traki kar troje bogov te vrste, poleg boga Ζβερθιοῦρδος še *Peruna* in Γεβελείζις, o čemer takoj spodaj, kar je, upošteva je veliko razsežnost traškega ozemlja, mogoče, vendar zmanjša domneva, da je Ζβερθιοῦρδος = „φρατρίας, γνησίων τύραννος“ le ena izmed lastnosti traškega Jupitra, to trojico na dvojico.

Po mojem mnenju ni niti getski bog Γεβελείζις prvotno = „Ζεὺς Κεραυνός“; o njem poroča namreč Herodot IV 94, da je synonymen s traškim bogom Σάλμοξις. Σάλμοξις Ζάλμοξις se v antičnih virih identificira predvsem z božanstvom Κρόνος-Saturnus. Edino, kar govori za prvotni pomen „Ζεὺς Κεραυνός“, je getski običaj: „καὶ πρὸς βροντὴν τε καὶ ἀστραπὴν τοξέοντες ἔνω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπειλείν τῷ θεῷ“ in seveda emendacija sporočenega „///βελείζιν“ (v rokopisih ABC) v **Ζιβελείζιν* Tomaschek, Alt. Thrak. II/1 62, boljše **Ζιβελείζιν* Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 286 (po Seure, Rev. arch. 1915/1, 924; meni nedostopno!), s *-ks- „Gott“, kakor v Ζάλμοξις, Διώνξος, *Ulixes* M 13; ta konjektura pač le radi suponirane sorodnosti z Ζιβελσοῦρδος in dalje radi domneve, da je Ζιβελσοῦρδος = „Ζεὺς Κεραυνός“.

Z Ζάλμοξις synonymno Γεβελείζις je najbrže le trašk. dijalekt. oblika za Ζάλμοξις; še bližje kakor Ζάλμοξις je istotako se nahaja joče Ζάμολις.

K Γεβελ-εῖζις poleg Ζάμολ-ξις cf.:

a) Glede *g-* :: *z-* primerjaj predtrašk. *Germisara* :: Ζερμιζερα etc. Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 292; po mojem mnenju je *g* ohranjen pred nepalatali, tako tudi pred *a*, dočim je pred palatali

g prešel v z. Prehod *a*-vokala v *e* ali obratno je v traščini pogost, tako da je mogoče izhajati iz **gebol-* :: **gabol-*, iz česar **zemol-* (> **zamol-* z disimilacijo *zē-* v *za-*) > *Zámol-ξίς* :: **gabol-* > **gebəl-* > *Γεβελ-εἰξίς*, posebno če upoštevamo, da je moralo traško menjavanje *ǣ* :: *ǣ̆* v isti besedi, o čemer zgoraj § 5 cf., dovesti do vsakovrstnih analogij, ne vštevisi *e*, *a* kot izraz za *ə* iz nenaglašenege *e/a* in ne računajoč z lokalnimi razlikami.

b) Alternacija *b* ∞ *m* v *Γεβελ-* :: *Zamol-* je v traščini ravnotako priznan pojav: *Βάσπειρα* :: *Μάσπειρα*, *Ἀβυδών* :: *Ἀμυδών*, *Δόβηρος* :: *Δόμηρος* etc. IT 103 sq. Isto velja za *e* :: *o* v *Γεβελεῖξίς* ∞ *Zámolξίς* n. pr. *Βόνζης* :: *Βενζίς* etc. l. c. 82, kjer imamo opraviti ali z *e* :: *o*, ali pa z *ə* (< *o*) :: *o*. Sporočeno „-εἰξίς“ v *Γεβελεῖξίς* se sme z isto sigurnostjo čitati „-εἰξίς“ in njegovo -εἰξ- je napram *-*ūks-* v *Διών-ῶξ-ος* v istem razmerju kakor predlat. **peik-* > *ficus*, **fēcatum* k predgršk. *σῦκον*, predgršk. *Ποτει-δᾶφ-ων* :: etrušk. synonym **Gne-ptū-n-* „Erdquelle“ > *Neptūnus* etc. T 202.

V *Zámolξίς* iz **Zamol-ūks-i-* je nenaglašeni *ǣ̆* izpal kakor v predgršk. *οἶσπος* > *οἰσπότη*. Praoblika je torej **Γαβελ-ῶξ-ίς* oziroma **Zébol-ῶξίς* (*ξ-* iz *γ-*) „terrae deus“; za ta pomen prihaja v poštev predvsem z *Zámolξίς*, **Sámolξίς* (cf. *Σάλμοξίς*!) sorodno *Σεμέλη* „thrak. Erdgöttin“ (zato vežejo to ime tudi z idg. **ǵhem-* „zemlja“), dalje predgršk. **γ/καβ-* „Erde“ v *γαβαθόν* „irdenes Geschirr > *τροβλιον*“, *γάβενα*, *καβάδα* poleg **γεβ/μ-* > **zēb/m-* > *ζάβατος* *ζάματος* id.; slednjič primerjaj z *b* ∞ *m* ∞ *ḃ* > *w*, o čemer obširno T 190 cf., predgršk. **gāw-* „Erde“ v *γαῖα* (kypr. *zā* s predgršk. **gē-* > **zē-* > **zā-* ali brže še le z gršk. dij. palatalizacijo *g-* v *ḏz-* pred palatalnim *ā*?) etc. Omeniti je še treba, da identificirajo boga *Zámolξίς* z gršk. *Κρόνος*, ki je sin boginje *Γαῖα* „zemlja“ ter sprog boginje *Ῥέα* = *Γῆ* in ki personificira žetev rodečo zemljo; v Italiji mu odgovarja predlat. *Saeturnus Sāturnus* iz **Sawi-turannos* „Erde-Herr“ — **z/sāw-* „Erde“ < **g/kēw-*? — IP 31 sq.

Radi *Σάλμοξίς*, *Zámolξίς* poleg *Zámolξίς*, dalje radi *ζάματος* = *ζάματος*, Hes. s. v. *ζάματος* adnot., se je praoblika glasila: **gǎl-b-* (-*l-* v *Zámol-ξίς* etc. je sufiks): **gǎl-b-* > **zǎl-b-* > **zǎl-b/m-*. Izpad prvega *l* je disimilatoričen v **Γαλβ-ελ-* > *Γεβελεῖξίς*, *Σεμέλη*, *Zámolξίς* poleg *Zámolξίς*; morebiti je v cod. se nahajajoče *Zámolξίς* še ohranjena praoblika. Seveda velja gornja razlaga le, če ni *l* izpal čez *n* po § 12; k *l* ∞ *n* (cf. *βόνασσος* :: *βόλινθος*, *Μινῆαι* :: *Μιλῆαι* etc. M 21) v **ga^rl-* :: **ga^rn-* „Erde“ cf.: predgršk. Hesych. *γάνα* „γῆ“ :: *γάλας* id. = etrušk. *cil-θ* „terra?“ Cortsen, ZONF V 264 in **γαν-β-* > *γάμβριον*

„irdenes Geschirr > *τροβλλον*“. Cf. še etrušk. *u-ḥn-tum* „area“ in **Gne-ptū-n-* „Erde-Quelle (: etrušk. *put-*)“ v lat. *Neptūnus*. Mogoče je seveda tudi *l :: 0*, o čemer obširno T 197 cf.

Edini predtrašk. *Ζεὺς Κεραυνός* je po mojem mnenju le **Per-rūn-* = predslov. **Peryn̥* (*ū/ō ∞ āu* kakor etrušk. *ufle :: aufle*, predtrašk. *Ἀρρωλος :: Ἀραυλος* etc.) *Perun̥* „Donnergott“ v bolg. *Perin-planina* in v *perunika* „Schwertlilie“. Isti prehod: *Perun̥* „Donnergott“ > *perun-ika* „Schwertlilie“ nahajamo v preddak. **ἄ-π[ε]ρουν-* > *ἄπρουος* „Schwertlilie“ iz **Perūn-*; *a-*-prefiks se obravnava v M 9 z literaturo, izpad *e*-vokala kakor v predtrašk. *Σπαράδοκος* > *Σπάρδοκος*. **Per-* je sorodno s predgršk. **pers-* „Donnerkeil“ T 242.

§ 18. Iz zgorajšnjega sledi: predslov. **sebr̥ra* „zadruga“, **sebr̥r̥* „zadružnik, zadrugar ali slično“, nadalje eventualno (če ne iz ruščine) predbalt. **sě/ā(n)b(i)r-* id. in predtrašk. **sēnbir-* „zadružnik > **soplemenjak* > *γνήσιος*“. Pravi pomen te skupine je že zaradi tega težko določiti, ker ne vemo, ali je ta beseda v baltoslov.-traščini idg. ali predidg. = staroevropskega porekla. V prvem slučaju, t. j. pri idg. izvoru, obstojate dve možnosti: ali je baltoslov. beseda sorodna s traško, ali pa so jo Baltoslovani prevzeli od pred Baltoslovani doseljenih Trakov, ko so se z njimi pomešali. V zadnjem slučaju zado- stuje skupna praoblika **sēnbir-*, ki da v traščini **sě/ā(n)b(i)r-*, iz česar dalje v traščini **ζιβερ-*, **ζιβρο-* in v trašč. > baltoslov. slov. **sebr̥r̥* ter eventualno litolet. **sěbr-*, **sābr-*, **sānb(u)r-*, o čemer cf. zgoraj § 2—15.

Domnevam, da je rekonstruirani pomen „zadruga = Großfamilie“ zgornjih besed nastal iz izraza za „familijo“; seveda je zadružništvo mogoče tudi na drugi podlagi. Familijo tvorijo člani, ki imajo istega očeta v slučaju patriarhata ali pa isto mater, to pri matriarhatu. Tako je gršk. *φρατρία* prvotno sestavljena iz članov, rojenih od istega očeta; cf. **s(o)ṃ* „eden, skupaj“ + *πατήρ* v *δμοπάτορες*, *Ἀ-πατόρεια* „praznik bratstva“ zgoraj § 16. Nasprotno v predgršk. dobi je vladal matriarhat, ki je izpodrinil idg. *φρατήρ φρατήρ* „brat > član bratstva“ in ga nadomestil z *ἀδελφός* „brat“ = stind. *sa-garbhya* „co-uterinus“ Kretschmer, Glotta II 201 sq. Člani zadruge, t. j. familije, v kateri ostanejo sinovi tudi po oženitvi v skupnem gospodarstvu, so karakterizirani tudi po tem, da žive vsi zadrugarji pod enim in istim krovom, da so torej takorekoč „*σύν-οικοί*“, o čemer več pri Schrader-Nehring, Reallex. s. v. Familie 288 sq.; l. c. je pod Großfamilie (= joint family) na široko govor o „zadrugi“.

Če je „zadruga“ = „članstvo radi istih starišev“, tedaj slov. **seǫbr̥/a* iz idg. **sēm-bh_{er}*- (oziroma s prevojem **sēm-bh_{or}*- in z redukcijo **sēm-bhr-*) „istih = enih = skupnih starišev (oče ali mati)“. K idg. **bher-* „nesti > nositi > roditi > mati > stariši (tudi oče)“ cf. nvn. *ge-bären*, got. *bēr-us-jōs* „Eltern“, alb. *bir* „sin“ in got. *baūr* id. iz idg. **bh_{er}*- „Geborenes“ etc. Walde-Pokorny, Vgl. Wb. II 153 sq., kjer je str. 154 pod *δι-γγος* navedena tudi redukcijska stopnja **-bhr-*.

K **sēm-* „eden (= isti), skupaj, s“ cf. l. c. 488 sq. kelt. **sīn* < **sēm-*, dalje prevojno **sōm* > balt. **sān* v lit. *sān-*, let. *suō-* (cf. **sān-bar-* > *suo-bars* „ein Opfer“), slov. *sq-* > shr. *sū-*; **sēlōm-* je v r̥ddhi — idg. dij. **sēm-bhi/ur-ó-* „istih roditeljev“ iz **sēm-bh_{er}*- „eni in isti roditelji“ kakor stind. *dāivās* „göttlich“ iz *dēvas* „Gott“ — k **se/om-* v idg. **sem-* „1, s“ > lat. *sem-per* „in einem fort“, kymr. *hefyd* „auch“, stvn. *sin-hiūn-* „conjuges“, stind. *sam-* „skupaj, zajedno, s“ etc. l. c. 488 sq., kjer se obravnava tudi **sīm-* id. Brez končnega nosnika cf. idg. **so-* v let. *sa-* „s“. Vendar je idg. **sē/ō-* „1, s“, ki bi prišlo v poštev pri balt. **sē/ā-bhr-* poleg slov. **sēm-bhir-* > **seǫbr̥*, malo verjetno l. c. 492 — sigurnejše je **su-* > litolet. *su-*; tudi v let. *subr-*? —; zato mislim, da je najbolje izhajati od trašk.-idg. **sēmb[h]ir-* > **sē/āb(i)r-*, odkoder ne le slov. **seǫbr̥* in trašk. **ζιβε/υq-*, ampak tudi balt. **sē/ābr-*, da celo fin. **sebr-* > **sebr-* > *seur-*, če upoštevamo ilyrotraški material (relikte oziroma izposojenke) v (ugro)finščini Jokl, Eberts Reallex. s. v. Thraker 296, Feist, Natalicium-Schrijnen 483.

Le traški ali predtraški izvor je mogoč, če pomeni **seǫbr̥* prvotno „*ὄν-οίκος*“, ker **sēm-bur-* „pripadajoč k skupnemu domu“ — k **-bur-* „*οίκος*“ cf. Hesych. *βύριον*¹ „*οἶκημα*“, mesap. *βανρία* „*οἶκια*“, *βάρης* „*τεῖχος*“ — da le v traščini **sēmbir-* zgoraj § 13; seveda slov. *b* je nastal tudi iz *ɸ* pred palatali.

Mimogrede omenjam, da temelji lyk. *ese-dēñnew-* „Sippe“ bržkone na *ese* „mit“ + **daⁿ*- „Mutter“ :: etrušk. *a-ti[n]* „Mutter“ (: lyk. **daⁿ(n)/r-* „gebären“ v *ti-der- ti-deim-* „Sohn“); torej *esedēñnew-* = „Sippe (auf mutterrechtlicher Grundlage)“. O matriarhatu pri Lykih cf. Hestermann, Natalicium-Schrijnen 261 sq.

§ 19. Ker pa so Baltoslovani na teritoriju med Karpati in Baltikom doseljenci in ker so se doselili tja tudi pred njimi na

¹ Indogermanisti primerjajo idg. **bhewā-* „sein“, h čemur še stvn. *būr* „Haus“; če je **būr-* :: **bā(u)r-* pred ilyrotraško, primerjaj **b/pur-* > **pār-* „*οἶκος*“ v lyk. *prñezi* „*οἶκος*“ BA § 186.

istih tleh bivajoči Ilyrotraki, moramo slednjič računati še z možnostjo, da je slov. **sebr̥* = balt. **sē/ā(n)br-* = fin. **sebr-* > *seur-* sicer ilyrotraški relik, kojemu odgovarja trašk. **ζιβιρ-* > **ζιβε/ιρ-*, da pa prailyrotrašk. **sēnbir-* ni idg., ampak neidg., t. j. staroevropskega izvora. Če dalje upoštevamo, da se pojem **sebr̥* v mnogem krije z izrazom *drug̥* „alter, alius, Genosse“ in da se razvija tudi pojem „zadruga“ iz izraza „drugi, alter, alius“, h čemur cf. slov. *drug̥* „anderer, alius; Genosse, Freund“ > *družina* „Hausgenossen, Familie etc.“ — tudi „Heeresabteilung“ kakor v sorodnem stvn. *trucht* „Kriegerschar“ > *truhtin* „Kriegsherr, Fürst“; ta pomenski prihod morebiti tudi v trašk. *ζιβυρθιδες „γνήσιοι“* — in iz *drug̥* nastalo shr. *zadruga* „Großfamilie“, in če se slednjič še opremo na fin. synonym. *toinen (mies)* „ein zweiter (Mann)“ za **sebr-* > *seur-*, tedaj smemo operirati celo s staroevrop. **sēnb(h)ir-* „alter, alius“, ki je ohranjeno v etruščini.

Predno obravnavamo etruški refleks zgoraj navedenega staroevrop. **sēnb(h)ir-*, par besedi o etruških števniki: *max* „1“, *zal* „2“, *θu* „3“, *huθ* „4“, *ci* „5“, *ša* „6“, *cezp* „7“, *šemφ* „8“, *ceanuθ* „9“ po Cortsen, Etrusk. Standes- u. Beamtentitel 140¹; od določitve tega redu je namreč odvisen tudi pomen etrušk. **tsemp(h)ir-* „alter, alius“, čigar *p* mesto *b* spominja na *σπυριδα* > *etrušk. > lat. *sporta*, *γνώμα* > *etrušk. > lat. *crūma*, *Ἀλιξάνδροσ* > etrušk. *alcsentre* > praenest. *Alixentros*; *b* > *p* pač radi etrušk. alternacije *b* :: *p* n. pr. *Bassenius* :: *Passenius*, aspirata *ph* pred naglasom poleg neaspirirane *p/b* v drugih pozicijah je znan pojav v etruščini in staromaloazijski, sploh v staroevropski M 44 sq.

Zgoraj fiksirani red etruških števnikov je dognan deloma po kombinatorični metodi, h čemur glede števnikov „1–6“ cf. Skutsch, PW Realencycl. s. v. Etrusker 800 sq. Če je *ci* = „5“ in *huθ* = „4“, potem je *ce-an-uθ* = „5 + 4 > 9“; h *huθ* > *-uθ* „4“ v etruščini cf. etrušk. menjavanje *aspirata* :: *neaspirata* ter *herina* > *erina*. H *ci* :: *ce-* cf. etrušk. *cialxl-* :: *cealxl-* „5 × 10 > 50“; morebiti je *e* : *i* le izraz za *ē* (< *ē*?) Herbig, Kleinasiat.-etrusk. Namengl. 29 sq.

¹ „10“ = *-xl-* „zig“ in **-θu(r)-* v *za-θr-* „2 × 10“ ter v *θu-fl-* „10 + 2“ T 239 in morebiti s *th ∞ l* (*θώραξ* :: *lōrica*) v *lu(r)-* > *nur-* „10“ T 238; „100“ = *acn-* BA § 779 in „1000“ = etrušk.-predital. **thū/eišš-* (cf. predslov. *ty/isetja* etc. „1000“), ohranjeno v **θ* „1000“ = **Th(ū/eišš-)* oziroma v ∞ „1000“ = 8 = **F(ei/ūšš-)* z ital. *th-* > *f-*, o čemer obširno VZf 146, 151 cf.

Zgoraj navedeni red etrušk. števnikov potrjuje tudi etymologija, h čemur cf. obširno BA str. 34 in § 539 sq., 575 sq., 777 sqq. in passim, SA in VZ(f) passim, M 48, T 182, 195, 248:

max „1“ radi *etrušk.-predgršk. > lat. *maccus* „simplex = einfältig“, **ó-m[a]c-* > *-oncia, uncia* „ein Teil eines As“; **makk(h)-* < **mat-k(h)-* (*m* ∞ *b*) bask. *bat* „1“ = predgršk. **bat-ál-*¹ „primus“ > *βασιλεύς*. Cf. noch vorkret. **l-πτ-* > *ἴτιον* „ἔν“ T 247.

zal „2“ iz **dzal* — etrušk. *z* = *ts* ali *dz* — :: **dzan* v **dzā* ∞ **dzē* > etrušk. *za-θr-* „2 × 10“ = predalb. **dzat(h)θr* > *zet* „20“ in predgršk. *Zḡ-θ-ος* „*Ἀμφίων*“ poleg **zl-* v predgršk. *λά-βου-ς* „bipennis“ in bašk. **zol-* „2“ > *zor-tzi*² „2—10“ > „8“.

θu „3“ = **dhu* iz **d(h)um-*, h čemur cf. *θun-z* „3 ×“, predgršk. *θυ-ἄν-ες* „tribus > eine der drei dorischen Phylen“, predlat. **dhu-* > **pu-* > **fu-* „3“ v **fu-scina* > *fuscina* „Dreizack“ (*m* ∞ *p*) lyk. *top-* „3“ (*t* ∞ *l* > kavk. *lh* > *λ*) **λα^m* „3“ z *-m/p-* iz *-n* + plural. formanta *-p/b-* radi **θ-n* „3“ :: **l-lr*³ „3“ v **lhēl-*⁴ > bašk. *helir-*² „3“.

huθ „4“ iz **fu-t(h)* z etrušk. *f* > *h* (in *-θ* kakor *θu-fl-θ-* „12“ T 239, *Zḡ-θ-ος* „*Ἀμφίων*“) radi *f* :: *m* (cf. predlat. *feles* :: *meles*) v *mu^v-alχl-* „4 × 10 > 40“; k **hu-τ(h)* „4“ cf. *Υττηνία*, ki je bila *τετράπολις* Kretschmer, Glotta XVIII 110, ter kret. **biti* (**kuti*⁵) „4“. Praetrušk. **f/mu-* „4“ iz **f/mur-* (kakor predgršk. *ἔ-πιον* :: predlat. *pirum* etc. M 8) radi lemn. *mar-* „4?“ in bašk. **la-bur* > *laur* „4“ = sumer. **li-mur* > *limmu* „4“ VZ 312 sq., VZf 156.

¹ Cf. še **bt-* „1“ v *πέλας* „*singularis* > sanglier“ (*e* ∞ *a*) **πταλ-* „primus > βασιλεύς“ v **Πταλα-μήδης* > etrušk. *talmiθe* Fiesel, Nam. griech. Myth. 40 sqq. (*pt* > *tp* kakor **octa* > **otca* > *occa* ali pa *pt* > *p'* > *p-* s *t* ∞ *θ*, o čemer obširno T 198 sq.) *Παλα-μήδης*: *πάλμυς* „βασιλεύς“ (*p* ∞ *ph* > *f* > *h*) lyd. *halm-* id. Isto *pt-* :: *p-* še v: *π(τ)όλις* :: hald. *-p(a)tari* Kretschmer, Glotta XIV 311 — etrušk. *špur-(eθ-)* pač k *Šfar-(d-)* „*Σάρδεις*“, komaj **ptur-* > **tpur-* > *špur-* s *t* ∞ *š* M 19 —; *π(τ)ελία* „orme“ kot „arbre aimant un sol aqueux“ k etrušk. *pute* „Quelle, Fluß, Meer“ BA § 147; *π(τ)έλος* „Wanne“ :: lyk. *pttara* „ἄγρος“ iz *βυτίνη* etc.; *πτέρνη* = **pērsnā* + predlat. *tālus* (iz **pt-*?)?

² K bašk. *-l-* > *-r-* cf. Uhlenbeck, Beitr. vgl. Lautl. bask. Dialekte 56.

³ K *θn* ∞ *ll* cf. M 13, 21; k bašk. *dental* ali *dentalnazal* ∞ *likvida* cf. Uhlenbeck, l. c. 49 sq., 59, 67.

⁴ K *lh* > *h* — pač čez lateralni *λ*, ki je ohranjen v kavk. dij. — cf. l. c. 68.

⁵ Gaerte, PW Realecycl. II R./II 740.

ci „5“ poleg *ce- v *ceanuθ* „5 + 4 > 9“ in *celi-alxl-* „5 × 10 > 50“ iz **kelaw-* radi predlat. *Caviares* „ein alle fünf Jahre stattfindendes Opfer“ črez **ciu* z *-iu* > *-i* kakor *туру* > *tur*, *Ligustius* > *lecusti* ali pa z *-e[w]*- T 215. Cf. tudi etrušk.-lat. \wedge , \vee „5“ iz > = *C(i)* „5“ kakor gršk. Π „5“ = $\pi\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon$ in aspirirano \uparrow (*ealxl-*) „5 × 10 > 50“ v etrušk. > lat. \uparrow , \downarrow , \perp , \perp „50“ BA § 778. Cf. še *Cespius mons quinticeps* iz etrušk. *ci-zi* „5 × “ + predlat. *ap-ex* „Spitze“ in slednjič plural (mesto dual) v etrušk. **cev-a^rr-* > **cévər-* ∞ **cəvēr-* > praital. **covēr-* „(zwei) Fünfer“ > „10“ v *covehr-iu cūr-ia*¹ „tek via = Zehntel“ Rosenberg, Staat d. alt. Italiker 122 sq. in v etrušk.-lemn. *-χvel-* > *-xl-* „zig“ z etrušk.-lyk. $r \infty l$. CIE 428 *ciarθialisa* = *f. Pom* (< **pomp-* „5“)?

ša „6“ iz **šā/ē* radi *še-alxl-* „6 × 10 > 60“ in dalje iz **šalem-*, ki je ohranjeno v etrušk. *Ermius* „Sextilis“ iz **é-šəm-* s \acute{e} > *r* kakor *navesial* > *naverial* (če ni v obojem ital. dijtal. *-s-* > *-r-*) ter v predlat. **šam-dāp-il-* „6 Grabmänner“ > *sandapila* „hexaphoros“ M 19 in v *šem-φ* „8“, q. v. s. v. Cf. tudi bašk. *sei* „6“ iz **šem* črez **šen* > **šeñ*.

cezp „7“ iz *ce-* „5“ + **-zp-* „alterum, 2“ iz **-zpal-* z odpadom končnega *-l* (kakor v *larezul* > *larezu*, genet. končnici *-al* > *-a* etc.), ki pa se je obdržal v *cezp-al-χl-* „7 × 10 > 70“. Ohranjen je *-l* prvotnejšega **-zpil-*, iz česar z redukcijo *i* > \emptyset v nenaglašeni poziciji **-zp(ə)l-*, še v **ca-zpil-* „*celi-* «5» (cf. *Cav-iares* s. v. *ci*)“ + **-zpil-* «2» > **cazvil-* — z etrušk. *p* :: *w* (črez *ph* > *f* > θ > *w* kakor n. pr. *Prif/vernas*) M 33, T 190 — v etrušk. *Caelius* „September“ z etrušk. *z* > \emptyset kakor *larznal* > *larnal* etc. T 249 in z etrušk. ali lat. *-avi-* > *-ai-* T 215, torej **ca-zpil-* ∞ **cazvil-* > **cavil-* > **cail-*. Z etrušk. **ca(z)vil-* „7“ je identično predgršk. * $\kappa\alpha\phi\iota\phi-$ ali * $\kappa\alpha\sigma\phi\iota\phi-$ v Hes. $\kappa\alpha\iota\phi\acute{o}\varsigma$ „ὁ τῶν ἑπτὰ ἀριθμῶς; $l \infty r$ ni nobena zapreka te jednačbe, ker se menja v staroevrop.-staroprednjeaziat. *l* z *r* n. pr.: etrušk. *tuntle* < *Tυνδάρης*, predgršk. $\acute{\epsilon}-\rho\acute{\epsilon}\beta\iota\nu\theta\omicron\varsigma$: $\lambda\acute{\epsilon}\beta\iota\nu\theta\omicron\varsigma$, $\gamma\acute{\epsilon}\rho\iota\nu\theta\omicron\varsigma$:: $\gamma\acute{\epsilon}\lambda\iota\nu\theta\omicron\varsigma$, lyk. *atr-* :: *atl-* etc. M 6, T 182, IT 85 (predtrašk. *Λουδίας* :: *Ψουδίας* etc.), Fiesel, Nam. griech. Myth. 70. Praoblika etrušk. *cezp* „7“ je torej *ce-* „5“ + **-zpir/l-* „alterum, 2“; identično s *cezp-* „7“ je bašk. *zazpir-* > *zazpi* „7“ s še le bašk. *ke-* > *sē-* > *sa-*.

šemφ „8“ iz **šemφl*, kakor *cezp* iz **cezpl*, radi *šemφal-χl-* „8 × 10 > 80“ — od *šemφal-χl-* „80“ in *cezp-al-χl-* „70“ izvira *-alxl-* „zig“ v *še-alxl-* „6 × 10 > 60“, *ci-alxl-* „5 × 10 > 50“ in v *mu^v-alxl-*

¹ Različno od *cūr-ia* je predlat. **cvu/irr-* „Herr, König“ (cf. etrušk. > lat. *sella curūlis*; *k u ∞ i* cf. T 201) v *Quir-īt-* (cf. etrušk. *-īt(h)-* formant!), **Q[u]urr-* > *Cur(r)īt-* etc. T 246.

„4 × 10 > 40“, q. v. s. v. *huθ* — in **semϕl*- iz **semϕal*- iz **šemp(h)ir/l*- z *-i* > *ə* > *0* in *r* :: *l* kakor pod *cezp*. Praetrušk. **šemp(h)ir/l*- „8“ je sestavljeno iz **šem* „6“, q. v. s. v. *ša*, in iz **zphir/l*- „alterum, 2“, aspirirane oblike *k-zpir/l*- v *ce-zp*, q. v. s. v. Torej **šem-zphir/l*- „6 + 2“, iz česar z izpadom *-z*-, o čemer pod *cezp* cf., **šemp(h)ir/l*- > etrušk. *šemϕ* „8“. Praobliko **šem-zphir/l*- „6 + 2“, in sicer z *e* :: *o* — cf. T 206; seveda ni izključen vpliv lat. synonyma *October* — **šomzphir*- „6 + 2 > 8“, dokazuje tudi etrušk. *xosfer*, *xo(f)fer* „October“, čigar predlat. *-fr-* > lat. *-br-* > *-br-* prehaja v *Octō-ber* in odtod v *Septem-ber*, *Novem-ber* in *Decem-ber*. Etrušk. *xosfer* čitaj **šósšfer*, če je *x* le grafično znamenje za *š*, kakor *miles* > *mīlex*, to radi vulgarnega *-x-* > *-ss-*; morebiti pa je *x* (= etrušk. *cs*) približni znak za *š* = etrušk. *ś* — bodisi kot geminato, oziroma kot *ś*-glas — kakor *śś* > *x* etruškega *utuše* :: lat. *Ulixes* Fiesel, Nam. griech. Myth. 52, kjer pa je lat. *-x-* morebiti starejše kakor etrušk. (*ś*)*ś* radi etrušk. *cs* ali *cs* > (*ś*)*ś*, *s(s)*. V *xosfer* nahajamo etrušk. ali ital. oziroma lat. izpad nosnika, kakor v etrušk. *θu*, *ša* (q. v. s. v.) oziroma v etrušk. > lat. **dhu-* > **dhu-* > *fūscina* (q. v. s. v. *θu*), in slednjič redukcijo nenaglašenege *-i-* v *-ə-*. K *-f-* v *xosfer* napram *-p(h)-* v *cezp* in *šemϕ* cf. ali praital. *ph* > *f* ali pa etrušk. *p/ϕ* > *f* oziroma *b* : *p* :: *ph* > *f* v *Obellius* : *Opellius* = *upel-* :: *uϕle* > *ufle* = *Ofellius* etc.

§ 20. Etrušk. **-zp(h)ir/l*- „alter(um)“ — v **ce-zpil-* „quinque (et) alterum“ > *cezp* „7“ in v **šem-zphil-* „sex (et) alterum“ > *šemϕ* „8“ ter v *xo-sfer* „October“ — je nastalo iz praetrušk. **zěnp(h)ir/l*- z *ě* > *ě* > *ě* in z redukcijo nenaglašenege *ě* v začetno naglašeni sestavljenkah **cé-z[en]pil-* > *cezp* in **šém-z[en]phil-* > *šemϕ* ter v **šóm-z[en]fir* > *xosfer*, kakor v *Κασσάνδρα* > etrušk. *caštra*, *Ἀλέξανδρος* > *élcste* etc. Etrušk. **zěnp(h)ir/l*- „alter“ je glede z nejasno, ker etrušk. z izraža *dz* ali *ts* — v etruščini se označujejo zveneči in nezveneči konzonanti z malimi izjemami le z enim znakom —, vendar z ozirom na *dz-* v *Ζῆ-θ-ος* „*Ἄμυγιων*“ in v *zəθr-* „2 × 10“ = predalb. *zet* „20“ ni nemogoče **dzěnp(h)ir-* :: **dzěnb(h)ir-* „alter“, čigar *dz-* se popolnoma krije z *ζ-* v predtrašk. **ζιβιϕ-* (> **ζιβιϕ/vϕ-*) iz **dzěnb(h)ir-* „alter“; torej bi bilo trašk. *ζ-* poleg *s-* v slov. **seβvrv* že staroevrop. alternacija **dz-* :: *ts-* kakor predgršk. *ζεχ-ελ-τ-ιδ-εξ* :: *σεχ-οβ-α* etc. § 9.

Sicer pa nahajamo najbrže tudi v etruščini sami **tsěnp(h)ir-* > **zěnp[i]r-* „alter“ v rimskem, prvotno etruškem Schulze, ZGLEN 348^a, gentiliciju *Semprōnius* s priimkom *Atratinus*. Radi dvojezičnosti v pasu med Etrurijo in italjskimi dijalekti, ki meje ob

etruški jezikovni teritorij, srečavamo bilingvalna imena, kakor rimsk. *Iuventii* s priimkom *Thalna* (: etrušk. **t(h)al-* „juvenis“ T 247). Ta dvojezična imena so nastala iz bilingv, kakor je n. pr. znano *Q. Sribonius C. f.* — *vl. zixu*, kjer je *zixu* = *Scribonius*; o sličnih slučajih več drugje. Ravnotako je *Atratinus*, če izvedeno — o tem več drugje! — iz lat. *ater* = *alter* oziroma iz oskoumbr. **atr-* v osk. *atrud* < **altrud* — cf. tudi *ater* „alter“ v antični etymologiji „*frater est dictus quasi fere alter* (čitaj *ater*)“ —, najbrže le ital. dij. prestava etrušk. **zempr-u* > *Semprōnius* in etrušk. **zempr-u*ⁿ iz **zempr-* < **tsēnp[i]r-* „alter“. V grščini nahajamo celo sestavljanke tipa *Σαπυδ-ελάτων*, kjer *-ελάτων* (: *ἐλάτη*) ni ničesar drugega kakor prestava predgršk. **Σαπυδ-* (: predlat. *sap-īnus*) J 97.

Etrušk. **zēn-p(h)ir-* „alter“ = predtrašk. **zēnb(h)ir-* id. > **ζεβε/υρ-* = predslov. **seǵbr̥/a* „id. > zadrugar, zadruga“ je sestavljeno iz **tsēn-* ∞ **dzēn* „2“, ki je ohranjeno v etrušk. **tsōn* „zweiter“ v sestavljenki *per-su* > lat. *per-sōn-a* „Mann + zweiter > Rolle, Charakter einer Person, Maske des Schauspielers“ etc. M 48 = bask. *-zun* „zweiter“ in ki ga predpostavljamo v **dzēn-* > **dzē-* predgrškega *Ζῆ-θ-ος* = *Ἄμφιον*. Za končni *-n* (ne *-m!*) govori tudi predlet. **sān-br-* > *suobr-*, če *uo* ne iz *ā*, ker v letščini da le tautosylabični *ān* diftong *uo*. Drugi del **-b(h)ir-* :: **-p(h)ir/l-* se ponavlja v etrušk. **θú-p(h)l-θ-* „12“ < **θú-p(h)il-* „10 + 2“, iz česar *θuflθ-ic-la* „die zwölft dei consentes“ T 239, ter v etrušk. **wir/l-* id. — *s p/b* :: *θ > w* in *r ∞ l* (kakor zgoraj pod *cezp* v *Caelius-καίρος* iz **kazwir/l-* :: *cezp* < **cezpil-*) —, iz česar etrušk. > lat. *A-villius* „*Secundus*“ T 225 in *val-vae* „*Doppeltüre*“ J 106₂; *k ā* :: *ī* cf. M 41.

§ 21. Na sledeči strani sledi skica, ki predstavlja glasovni in pomenski razvoj praslov. **seǵbr̥*:

* * *

Vorslav. **seǵbr̥* „Mitglied der Großfamilie“ wird als alteuropäisches Relikt mit vorthrak. *ζεβεροθιδες „γνήσιοι“* verbunden und Anschluß an etrusk. **zenpir-* „alter“, erschließbar aus *ce-zp* „5 + 2“, *sem-[z]p* „6 + 2“, *Xo-sfer* „6 + 2 > October“ und aus *Semprōnius Atratinus* (: *ater* „alter“), gesucht.

staroevrop. *Džēⁿbir-¹ „drug, alter“

predilytrošašk. *Džē(n)bir- „zadruga = Großfamilie“

trašk. *ζβιϰ-

slov. *[t]sěnbir-

ζβιϰϰ-θ-τ-δ-ε-ς Ζ[ι]βερ-θιοδρ-δ-ο-ς *sěbrw/a
 „γρηγοριαν τέρωνος“

*Genossenschaft(er)“

južnoslov. rus. *sěbrw/a sjabrw

nvgršk. σέμβροος sjaberw

rum. simbră

madž. cimborá

shr. sēbar

(„težak“)

nvgršk. σέμβροος

?

balt. (?)

*[t]sē/ābr-

„Genossenschaft(er)“

lit. sēbras let. sēbrs

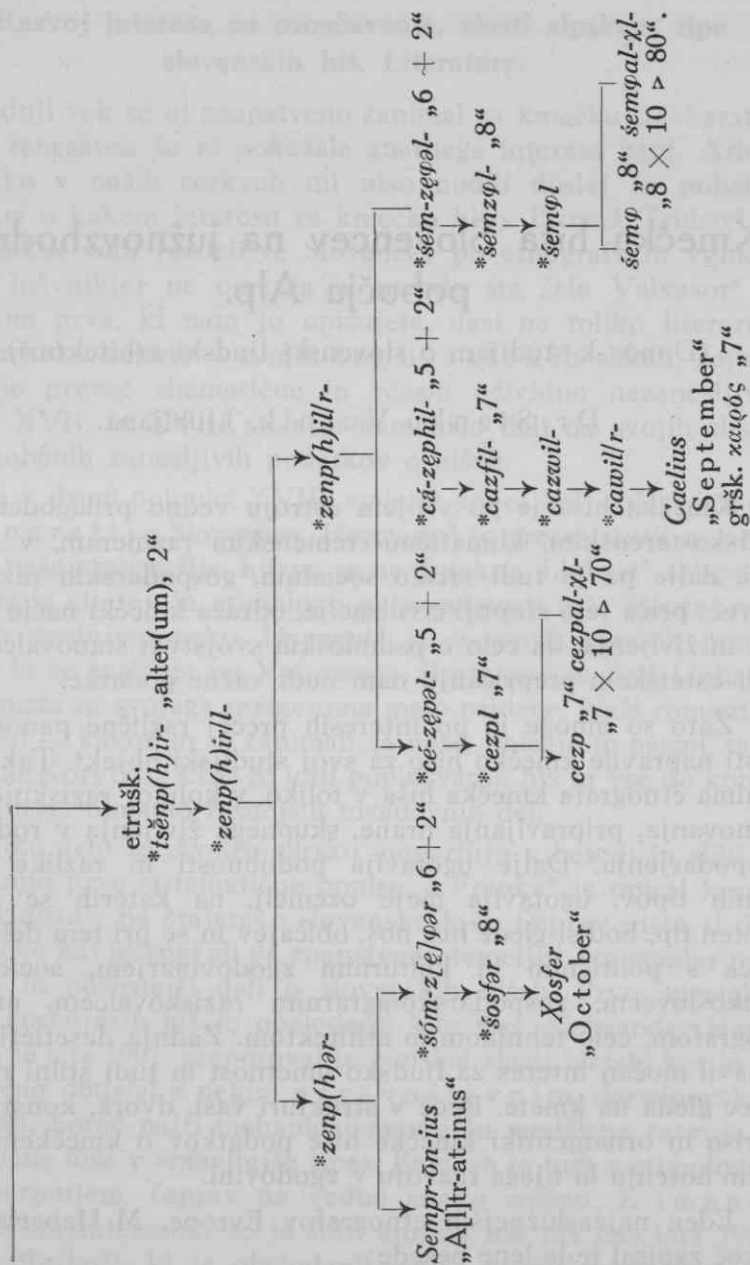
let. sēbrs

fin. *sebr-²

seur-

¹ MAJUSKULA izraža alternacijo: *zvenec* ∞ *nezvenec*; ⁿ = pogojni izpad nosnika.

² Fin. *sebr- > *sebr- morebiti direktno iz ilytrošašine.

Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp.

(Donos k studijam o slovenski ljudski arhitekturi).¹

Dr. Stanko Vurnik, Ljubljana.

Kmečka hiša je po svojem ustroju vedno prilagodena geografsko-terenskim, klimatično-vremenskim razmeram, v katerih živi, dalje pa je tudi zrcalo socialnih, gospodarskih razmer in še več: priča je o stopnji civilizacije, odraža kmečki način mišljenja in življenja, da celo o psiholoških svojstvih stanovalcev in o njih estetskem prepričanju nam nudi važne podatke.

Zato so mnoge in po interesih precej različne panoge znanosti napravile kmečko hišo za svoj studijski objekt. Tako n. pr. zanima etnografa kmečka hiša v toliko, v kolikor raziskuje način stanovanja, pripravljanja hrane, skupnega življenja v rodbini in gospodarjenja. Dalje ugotavlja podobnosti in razlike raznih hišnih tipov, ugotavlja meje ozemelj, na katerih se izživlja enoten tip, bodisi glede hiš, noš, običajev in se pri tem delu često sreča s političnim in kulturnim zgodovinarjem, sociologom, jezikoslovcem, gospodarsko-agrarnim raziskovalcem, antropogeografom, celo tehnikom in arhitektom. Zadnja desetletja se je pojavil močan interes za ljudsko umetnost in tudi stilni raziskovalec gleda na kmete, išoč v strukturi vasi, dvora, konstrukciji, florisu in ornamentiki kmečke hiše podatkov o kmečkem estetskem hotenju in njega razvoju v zgodovini.

Eden najzaslužnejših etnografov Evrope, M. Haberlandt je nekoč zapisal te-le besede:

»Mogoče je kmečka hiša najmočnejše utelešenje ljudskega duha, ki nam v svoji prvotnosti in nepokvarjenosti zrcali vso usodo in bistvo naroda.«²

1. Razvoj interesa za proučavanje, zlasti alpskega tipa slovenskih hiš. Literatura.

Srednji vek se ni znanstveno zanimal za kmečko stavbarstvo in tudi renesansa še ni pokazala znatnega interesa zanj. Arhivi pa freske v naših cerkvah mi niso nudili doslej še nobenih podatkov o kakem interesu za kmečko hišo. Primož Trubar³ se pač dotakne tudi razdelitve Slovencev po etnografskih vidikih, vendar hiš nikjer ne omenja in menda sta šele Valvasor⁴ in Merianom prva, ki nam jo opisujeta, dasi ne toliko literarno, kakor nekako nehote v svojih topografskih slikah, čeprav so te še preveč shematične in včasih očitvidno nezanesljive, Slikarji XVII. in XVIII. stoletja nam niso dali na svojih slikah skoro nobenih zanesljivih podatkov o hišah.

Šele v drugi polovici XVIII. stoletja zopet bolj zaživi interes za etnografijo Slovencev. Hermann⁵ je precej storil za neke panoge naše etnografije, hiš pa se ne dotakne. Linhart⁶ sklepa in domneva iz citatov in etimologij na posebnosti hiše Slovencev v visokem srednjem veku. Hacquet⁷ je v svojih popisih precej splošen in se naslanja na Valvasorja. Bretonne⁸ se drži Linharta in Hacqueta in svojega razmeroma malo pridene. Naši romantiki — čudno! — kakor so se zanimali za noše, običaje in pesmi, tako se vendar Korytkov krog ni lotil popisovanja hiš in vse do konca XIX. stoletja nimamo resnejših tozadevnih del.

Veliko delo za Avstro-ogrsko monarhijo v besedi in sliki je obelodanilo prve sistematične popise. J. Franke⁹ je opisal kranjske, F. Hubad¹⁰ pa štajerske slovenske hiše. Čeprav nista ti dve deli kdo ve kaj izčrpnii ali pa znanstveno temeljiti, sta vendar prvi resnejši in obširnejši deli o slovenskih hišah. Prvo specialno studijo gorenjskih hiš je obelodanil šele Rus Aleksander Haruzin,¹¹ ki je leta 1901. prepotoval in raziskal zlasti blejski kot in ga znanstveno obdelal z nekim naravoslovniim, darwinovskim interesom, hoteč najti mehanični razvoj in medčlene razvoja iz enostanične hiše v »razvitejše tipe«. Bavil se je tudi z etimologijo in primerjanjem, čeprav ne vedno enako srečno. Z imenoslovskim interesom se je lotil studija hiš pri nas leta 1905. prof. M. Murko¹², ki je obelodanil svojo, meringerjevski orientirano razpravo v nemščini in zamašil občutno vrzel v zadevni evropski literaturi, pa obenem seznanil širši svet tudi z jugoslovansko hišo. Razprava se je poslej živahno citirala v vseh

zadevnih strokovnih delih. Pri nas se je k razpravi s svojimi opazkami oglasil F. Kotnik¹³. Isto leto, ko je izšla Murkova razprava, je temeljiti avstrijski raziskovalec I. R. Bünker¹⁴ izdal v isti založbi prvi znanstveni popis slovenskih hiš iz Ziljske doline, društvo avstrijskih inženjerjev in arhitektov pa je tedaj izdalo monumentalno delo »Das Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn«¹⁵. Delo je za primerjanje zelo porabno, tekstni del je nekaka prva temeljita sistematika raziskovanja hiš. Žalibog je izmed 70 tabel s slikami v tem delu le ena posvečena Kranjski in še ta zgolj kočevskim tipom. Vendar pa naše tipe lepo vpoštevata karta hišnih tipov in pa tekstni del.

Leta 1908. je Carniola¹⁶ ponatisnila J. Kronfusov članek o slovenski gorenjski arhitekturi, opremljen z mnogimi slikami. Arhitekt Kronfus se je prvi pečal s slovensko hišo iz umetnostnega in arhitektonskega vidika. Naslednje leto je izšla A. Dachlerjeva karta¹⁷ avstrijskih hišnih tipov, leta 1911. pa se zopet dotakne slovenskih tipov V. Geramb¹⁸, ki se zlasti zanima za štajerske dimnice. Isto leto je izšla angleška izdaja¹⁹ avstrijske ljudske umetnosti, ki objavlja nekaj naših hiš.

Odlično se je razmahnil na Slovenskem interes za ta studij zlasti po vojni, ko je bilo iskanje »nacionalnega elementa v kmečki kulturi in umetnosti« nekako v individualističnem ozračju pogojeno. Na eni strani so obdelovali hiše z interesom, da bi z njih »pristnimi« formami obogatili meščansko arhitekturo (Sič²⁰, Karlovšek²¹), na drugi strani so se začeli zanimati za zgodovino kolonizacije, pa tudi za hiše geografi A. Melik²², F. Baš²³ (Vatovec, Blaznik), s stališča arhitekture se je z njo pečal R. Kregar²⁴, s stališča etnografije in ljudske umetnosti pa je podpisani²⁵ objavil par krajših del, dočim je konservator dr. F. Stele²⁶ z umetnostnozgodovinskega vidika pisal o kmečkem cerkvenem stavbarstvu.

Precej dela v pogledu raziskovanja slovenske hiše, zlasti alpskega tipa je že storjenega vsaj v teh glavnih dosedanjih publikacijah. Podpisani sem pa dobil topot nalogo obdelati celokupni alpski tip slovenske hiše. Kakor smatram svoja dosedanja raziskovanja za še ne povsem zadostna, tako razprava ne more biti popolna in sem storil le to, kar mi je bilo pač v danih okoliščinah mogoče. Predvsem sem moral enkrat točneje podeliti in omejiti hišne tipe na vsem slovenskem ozemlju, poiskati njih lokalne variante, načeti

polje konstrukcije, tlorisa in narisa, stila, zgodovine itd. in bo tudi imenoslovec v tem delu nemara zase dobil kako porabno zrno. Moj popis bi hotel biti kar se da vsestranski, tako z materialnega, geografskega, etnografskega, tehničnega, gospodarskega kakor psihičnega in estetskega vidika; žal pa mi je odmerjen premajhen prostor in preskopo število reprodukcij, zato moram upati na popolnejše delo šele v bodočnosti, ko bodo razmere ugodnejše, material popolnoma raziskan in bodo tudi geografi s svoje strani stvar obdelali.

2. Slovenski hišni tipi in razmejitev ozemlja alpske hiše.

Med letom 1924. in 1930. sem imel priložnost, da sem si mogel napraviti približno jasno sliko o raznih slovenskih hišnih tipih in njih razširjenosti.

Predvsem je treba reči, da se v mejah ozemlja, kjer se govori slovenski jezik, ne izživlja enoten hišni tip. Še več, tako po zunanosti (material, konstrukcija, lega, vas, dvor) kakor po notranosti (tloris, stil) se ti hišni tipi več ali manj bistveno ločijo med seboj, kar nikakor ni čudno, če pomislimo, kako različni naravni pogoji za nastoj hiš so v Sloveniji in kako so na Slovence delovale kar tri, štiri različne kulture. Saj smo od nekdanj tvorili prehodno ozemlje teh kultur. Moram se priključiti onim, ki z M. Murkom trdijo, da hišni tipi ne sovpadajo z narodnostjo na določenem ozemlju in da tudi v okviru istega naroda lahko živi več ali manj skupin ljudi, ki imajo svoje samostojne telesne in duševne značilnosti, pa tudi samostojno hišno kulturo, noše, običaje itd.

Zaenkrat bi razdelil naše hišne tipe v tri, oziroma štiri glavne skupine:

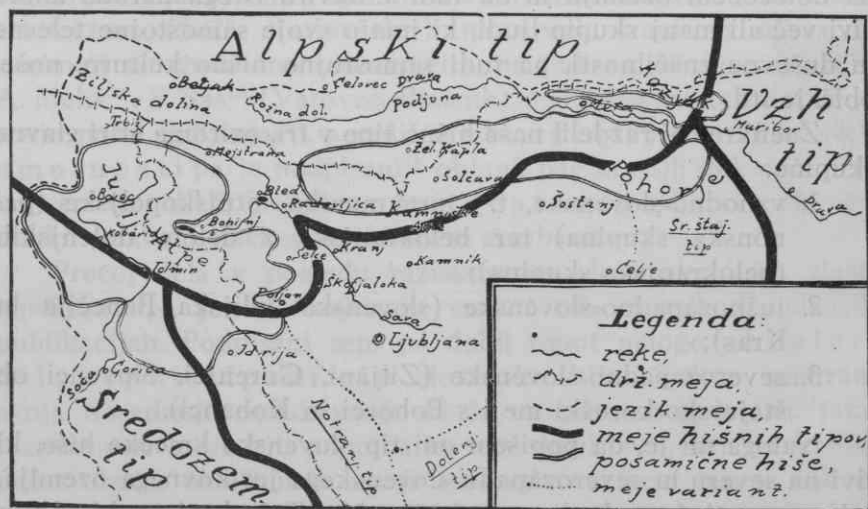
1. vzhodno-slovenske, t. j. prekmurske, ptujskopoljske (pansonska skupina) ter belokranjske z delom dolenskih (belokranjska skupina);
2. južnozpadno-slovenske (slovenska Julijska Benečija in Kras);
3. severozapadno-slovenske (Ziljani, Gorenjci, Slovenci ob štajersko-koroški meji s Pohorci in Kobanci).

Naloga mi je, da popišem oni tip slovenske kmečke hiše, ki živi na severu in severozapadu slovenskega jezikovnega ozemlja, oziroma na južnovzhodnem pobočju Alp. Tem krajem, ki vabijo izletnike in letoviščarje, pravimo slovenska Švica in v tem roman-

tično slikovitem planinskem ozemlju živi tip kmečke arhitekture, ki je po mnenju mnogih najlepši in najzanimivejši med vsemi slovenskimi. In zares moramo reči, da so te hiše tehnično najvišje stoječe med vsemi slovenskimi in predstavljajo tudi najpopolnejšo, na vrhuncu kmečke civilizacije stoječo hišno organizacijo, ki je nemara še večja od one Nemcev, ki robijo slovensko ozemlje. »Najlepši« je nemara tudi, če sodimo po kriterijih slikovitosti in silni potrebi po ornamentu, barvi, ki se izživlja na teh hišah. V nadaljnjem bom skušal reševati tudi vprašanje, ali je ta tip najbolj »slovanski« med slovenskimi, ali pa je med temi najbolj »nemški«.

Alpska hiša se bistveno ločuje od primorsko-kraševske in od vzhodno-slovenskega tipa in po tem predstavlja enoto. Ta enotnost izvira do neke mere že iz enotnosti gradbenega materiala, klimatičnih in gospodarskih, pa tudi psihičnih in estetskih pogojev slovenskega gorjanca in planinca. Zato ima ta hišni tip z malo variantami še precej enotno zunanost in notranjost.

Kajpada ni mogoče potegniti ostro obrisanih mej ozemlju, kjer živi slovenska alpska hiša, zato naj se tale sledeča razmejitve razume cum grano salis: Na južnem Koroškem na desnem bregu Drave, deloma tudi na levem, sega na zapadu skoro do Beljaka, živi, v kolikor ga ni zatrla meščanska civilizacija (Rož,

Karta razširjenosti alpskega hišnega tipa pri Slovencih.

Podjuna) skozi ob jezikovni meji proti severovzhodu, in začne pojemat i šele na vzhodnih pobočjih Kozjaka in Pohorja. Na Gorenjskem seže daleč pod Alpe nekako do Kranja-Škofje Loke, prehaja v Poljansko-Selški dolini polagoma že v notranjski tip, južnovzhodno pod Kamnikom pa ga kmalu zamori meščanska kultura. Na bivšem Goriškem seže naš tip proti jugu nekako do črte Tolmin-Kobarid, kjer počasi metamorfozira v sredozemski kaminski tip. Na severozapadu ga robijo nemške dimnice, na vzhodnem Štajerskem panonski tip, v Savski dolini pa seže daleč na sever nekaj jezik rahlih južnovzhodnih slovenskih značilnosti, v kolikor se v ljubljanski okolici sploh še izživljajo stare etnografske hišne značilnosti.

Podrobneje kaže te meje naša karta. Morda bo bodočnost omogočila ostrejš e meje.

3. O zunanjih in notranjih pogojih slovenske alpske hiše.

Alpski klima z ostrimi zimami in visoko letno padavino (v Bohinju n. pr. nad dva metra povprečno) je gotovo odločilnega pomena za neke posebnosti slovenske alpske hiše. Ta klima recimo zahteva kritje strehe z deskami, često celo obložitev robov strehe s kameni, kar je značilno za vso, tudi neslovensko kmečko arhitekturo v Alpah. Istotako zahteva ta klima neko drugo bistvenost alpske hiše, namreč to, da so stene kar se da zavarovane pred dežjem, radi česar je alpsko hišno podstrešje splošno izredno daleč pomaknjeno preko robov sten navzven in streha daleč moli čez ogrodje. Alpske hiše so v največ primerih zidane, vsaj stanovanjski prostori so iz tega, klimi najbolj kljubujočega materiala in še v nečem se kaže pritisk klime — v strjenosti vseh stanovanjskih in gospodarskih poslopij v obliko koncentriranega, enotnega dvora (Einheitshaus), ki druž i pod istim, ravnim slemenom zapored vse prostore za ljudi, živino in krmo. Zakaj to? Pomislimo le na kolosalne stroške popravljanja, če bi v Alpah stali naši, recimo belokranjski dvorci s štirimi ali petimi stavbami! V takšnem primeru je izpostavljenih dežju in vremenu do dvajset sten, v Alpah pa so te stene umno reducirane na — štiri. Naj omenim še močna kamenita vrata in okna z zapahnicami in polknicami, pod most vdelani svinjak in pod skedenj vzdani hlev, da varuje pred vremenom alpskemu kmetu najdražje: živino.

Teren v Alpah seveda ne nudi kmečkemu stavbeniku toliko prostornosti kakor v ravnini. Za lego hiš v Alpah je vedno značilno, da je zavarovana proti plazovom in vetrovom, tudi tip enotnih dvorcev se da često razlagati iz pomanjkanja prostora na pobočju. Vsekakor pa je teren često odločilne važnosti za strukturo vasi po tem, ali nudi dovolj ravnine za njeno razvitje v tem ali onem redu, ali pa dovoljuje le neredne vasi (Haufendorf). Jasno je po vsem tem, da okrog alpske vasi tudi parcele posestev ne morejo biti vedno lepo arondirane in da kozelci i. dr. nimajo povsod prostora blizu hiš, da ne govorimo o stanovih, stajah in mlekarnah, ki se često več ur hoda oddaljujejo od vasi po planinskih pašnikih.

Material za gradbo hiš je seveda merodajen tisti, ki ga ravno nudi zemlja v okolici. Kraševci si stavi kamenite hiše, Prekmurec ilovnate, Slovenec v Alpah pa ne štedi lesa in kamna, ki ga ima v izobilju.

Če pogledamo sedaj, kako so **gospodarske merodajnosti** vplivale na izoblikovanje kmečke hiše v Alpah, moramo reči, da je tudi način gospodarjenja in preživljanja vtisnil pečat alpskemu slovenskemu dvoru. Če pogledamo gospodarstvo alpskega kmeta, ali pa kmeta nekod iz Banata, je tu bistvena razlika. Oni tam goji zgolj pšenico ali koruzo, je svoje gospodarstvo specializiral, naš gorjanec pa redi živino, ki ga hrani in mu je največje bogastvo. Polja obdeluje samo toliko, kolikor je nujno treba, da hrani sebe in živino s katero kupčuje in katera ga redi. Zato je alpski dvor odločno živinorejskega značaja in se je razvil iz srednjeveške hiše, kjer je človek bil nastanjen pri živini. Tudi danes se še ognjiščni prostor in krmilni prostor v Alpah držita skupaj in mestoma je zveza med človekom in živino (Poljanska dolina) tako intimna, da stopiš lahko direktno iz veže v hlev.

Če pogledamo sedaj **psihološke osobine** slovenskega hribovca, moramo reči, da je to ljudstvo po naravi nekako nedružabno, skoro bi dejal, trmasto in vase pogreznjeno, dasi zelo inteligentno, vendar včasih malo preveč samosvoje. Kdo ve, ali je Slovenca res boj z alpsko naravo in klimo napravil takšnega? Čisto gotovo pa je, da imajo ti ljudje v sebi neki potenciran čut neodvisnosti in se vedno čutijo navezani le sami nase v svojih, po hribih raztresenih samotnih bivališčih, često oddaljenih med seboj po cele ure. Podobno popisujejo psihološki razni pisatelji

tudi Bavarce, Tirolce, Švicarje in avstrijske alpske kmete. Tako bo dejstvo samotnih dvorov ne samo terenski in klimatično, gospodarski, marveč tudi psihološki pojasnjeno. V nadaljnjem delu tega spisa pa bom skušal pokazati tudi estetski pol alpske kmečke duševnosti, iz katerega morda pogleda podobna duševna značilnost.

Težle merodajnosti so oblikovale značilno slovensko alpsko hišo. Čisto gotovo ne moremo tajiti poleg vseh teh zunanjih in notranjih pogojev nastoja naše alpske hiše tudi še odločilnih **zunanjih kulturnih vplivov**. Saj vemo, koliko nemških kolonistov je bilo do XIV. stoletja naseljenih med našimi alpskimi Slovenci po brixenških in freisinških škofih in gotovo so ti zanesli k nam neke specifično nemške kulturne vplive tudi v pogledu strukture vasi, izoblikovanja dvorov in hiš. Slovensko alpsko ozemlje je bilo od nekdanj prehodna točka nemške kulture k Slovincem in zato ni čudno, če je ravno robno jezikovno ozemlje v marsikaterem pogledu nemško-alpski vplivano in v prav tolikih pogledih ne kaže slovanskih značilnosti. Res pa je na drugi strani tudi, da si zgolj iz dejstva teh vplivov nikakor ne moremo razložiti bistvenih razlik med slovensko in nemško alpsko hišo ter slovanskih njenih značilnostih, ki obstojajo in jih bom v tem delu nekaj naštel. V kolikor gre za mešanico hišnega tipa na robu jezikovnega ozemlja, je pa ta nekaj naravnega.

Tako imamo že v materialu, terenu, klimi, gospodarstvu in psihi kakor tudi v zunanjih kulturnih vplivih dane pogoje za nastoj take alpske hiše, kakršna je. Iz teh pogojev si razlagamo alpsko hišo, dvor, vas z vsemi značilnostmi tako, da bi podobne hiše ne pričakovali drugod.

4. Naselje, struktura vasi, dvor.

Skoro od zgodnjega srednjega veka dalje je del Slovencev živel v vzhodnih Alpah, katere je poselil celo do Gornje in Nižje Avstrije, Kremške doline in Semeringa. Posebno gosto pa so se Slovenci naselili v rodovitnima, širokima ravninama Save in Drave. Od VIII. stoletja dalje so gospodarili Slovincem Bavarci, pozneje Franki in poslej najdlje avstrijski Nemci. Med alpskimi Slovenci so se naseljevali do konca XIV. stoletja sem številni nemški kolonisti.

Vprašanje naselja slovenske zemlje je kljub delavnosti ljubljanske univerze zadnja leta na tem polju še vedno nepopolno raziskano. Zaenkrat sem mogel nabrati sledeče podatke.

V alpskem in obalpskem terenu ločimo tri, morda celo štiri glavne vrste naselj: Posamična naselja in naselja v izredno daleč raztresenih »vaseh«, naselja v skupaj stisnjenih, pa nerednih vaseh, pa naselja v rednih obcestnih vaseh.

1. a) Posamična naselja (Einzelsiedlungen) srečamo v visokem gorovju, kjer se je naselil kmet sredi svoje kmetije na kolikortoliko ugodnem kraju daleč proč od sosedov. Takšna naselja dobimo na Kozjaku in ostalem »Kobanskem« gorovju, Pohorju in po višjem gorovju južnozapadno odtod proti Kamniškim planinam, v gorati Koroški pod Dravo, v gorah nad Bohinjsko dolino (Gorjušah, okrog Koprivnika, Podjelj, Komni, Pokluki), Kranjskogorskih in Rateških, Trbiških, Rajbeljskih, Bovških hribih, Poljansko-žirovskih in deloma Selških, Tunjiških v Tuhinjskih hribih itd.

1. b) Naselja v izredno daleč raztresenih »vaseh« bi nekako šteli med posamična naselja, se dobe istotam. Naj le spomnim na dolge vasi Davča, Kokra, Jezersko itd.

2. Potem ločimo raztresena sela in vasi v nerednih skupinah, dasi so te vasi skupaj stisnjeni dvori, morda v neugodnem terenu, ki ni dopuščal razvitja redno organizirane vasi. K tem spada dobršen del naših vasi v ozkih alpskih dolinah.

3. Urejene vasi ozkega obcestnega tipa se dobe na večjih obalpskih ravninah, kakor v Ziljski, Rožni, Podjurski dolini, Savski ravnini, ki se od jugovzhoda in Ljubljane sem kakor jezik vriva v osrčje Alp, v Savinjski dolini itd. V taki vasi so več ali manj redno v pravem kotu obrnjene hiše s čeli (Giebel) k cesti in tvorijo druga k drugi paralele na obeh straneh ceste.

Kar se dvorov tiče, imamo v visokem gorovju zelo veliko enotnih dvorov (Einzelhaus), ki imajo v ravni vrsti združena stanovanjska in gospodarska poslopja pod isto streho. (Glej V. 1, 4, VI. 1, 5, 6, VIII. 4, IX. 1.) V nerednih alpskih vaseh, kjer nagaja teren, so dvori tudi razčlenjeni in neredno zgrajeni (delna izjema vzhodno>vplivani »Kobanski dvori«), v urejenih vaseh ravninskega tipa pa gre v

ravnini največkrat za dvore, ki so alienotni ali pa imajo gospodarska poslopja oddeljena in postavljena pravokotno na smer stanovanjskih poslopij na koncu dvorišča. Intimnejše zveze med ognjiščnim pa živinorejskim prostorom se na ravnini, kjer gre bolj za poljedelsko gospodarstvo, rahljajo čedalje bolj, čim bolj se Alpam oddaljujemo proti vzhodu. Štajerski alpski dvori so često že vertikalistično združeni: spodaj hlev, zgoraj hiša (VII, 3 a, b).

Posamično naselje v enotnih dvorih imenujejo nemški etnografi »bavarsko«, naselje v vaseh ozkega obcestnega tipa z deloma odčlenjenimi dvori pa »frankovsko«. Ta terminologija, kakor poudarjajo nekateri, noče biti nekaj nacionalno opredeljenega. Sploh je v Alpah posamično naselje in enoten dvor (glej prejšnje poglavje!) nekaj tako naravnega kakor naselje ob ravni cesti za ravnino in baš »frankovski« tip je oni, katerega sledimo pri Nemcih v primeri s srednjimi Slovani, Madžari itd. — najmanj.

Trdijo, da so tipično nemška naselja tudi v ravnini posamičnega značaja. Če je v naših krajih kaj takšnih vplivov, potem jih morda sledimo deloma v gori omenjenih vaseh, Kokri, Davči, Tunjicah, nemara tudi v Bitnjem, kar je opazil že Valvasor. Če je dalje tipično za Slovane naselje v okroglih vaseh (Rundlinge), moramo reči, da takšnih vasi v našem ozemlju ni, pač pa so pri nas pogoste druge vrste slovanske »družinske« vasi, namreč one, kjer se več ali manj brez pravega reda kopicijo dvori v stisnjene vasi (sledi županske delitve zadregarjem). Ozke, dolge obcestne vasi so nemara posledica naseljevanja kmetov po velikih zemljiških gosposkah (vlastelinstvih in graščinah).

Slovenske vasi so večinoma silno stare in so po mnenju A. Melika skozi stoletja obdržale svoje oblike in se niso kdo ve kaj izpreminjale ali kaj prida povečavale. V Alpskih krajih so vasi precej majhne in one z nad tridesetimi hišami so že redkost. Kar se tiče specifično slovanske razdelitve zemljišč okrog vasi, je naravno, da v visokogorskem terenu ta niso lepo arondirana okrog vasi kakor je to mogoče v ravnini. Vendar sta nemška raziskovalca dr. A. Meitzen in I. R. Bunker našla »sledi slovanske razdelitve zemljišč« tako v Ziljski dolini kakor celo daleč v nemškem ozemlju, v Lungauu in torej morajo na Slovenskem obstojati v potencirani meri. Razpravljanje o tem pa presega okvir tega dela.

5. Talni načrt slovenske alpske hiše.

Podpisani sem od leta 1924. dalje nabiral tlorise slovenskih hiš za ljubljanski etnografski muzej. Iz območja naših Alp se mi jih je posrečilo zbrati doslej okrog 140 in mislim, da v tej zbirki ne manjka nič tipičnega ali bistvenega, posebno če dodam še doslej objavljeni material (Haruzin, Murko, Bünker, Baš itd.). Zbral sem iz te zbirke one tipe, ki se stalno ponavljajo in izločil netipične, slučajne variante in podajam na naših tabelah vrsto teh značilnih tlorisov, kakor mi dopuščata odmerjeni prostor in izbira.

Prvi pogled na te tlorise pokaže, da gre v našem alpskem ozemlju, če le mogoče večidel za hišo značilno enotnega tipa, v katerem so v ravni vrsti združeni prostori za ljudi in živino tako, da je veža s kuhinjo v sredi med stanovanjem in hlevom (Mittelküchenflurhaus). Poleg takšnih tlorisov se uveljavljajo tipi s stransko vežo in križni tipi, ki pa so v absolutni manjšini in se mi ne zde za naše Alpe tako značilni. Druga, delna izjema so kozjaško-pohorske dimnice, ki imajo enoten pečni in ognjiščni prostor in često nad hlevi stanovanja.

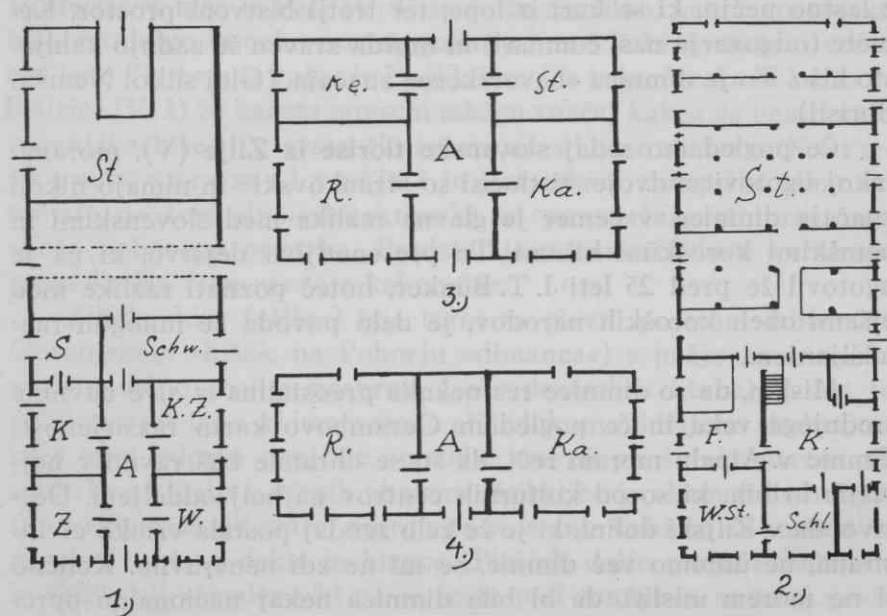
Nemški znanstveniki okrog Meringerja so opredelili slovenske tlorise v splošno kategorijo »gornjenemške« hišne kulture (odločena pečni in ognjiščni prostor), ki sega iz Alp prav do Bolgarije in Romunije in na severu do Litvancev, še posebej pa v družino hiš z osrednjo vežo in kuhinjo, torej »frankovsko« hišo, ki živi pa manj med Nemci kako med zapadnimi Slovani in Madžari in tvori nekak prehod k vzhodnjaški hiši. Dimnični tip se v tem okviru občuti kakor nekaka preostalina iz srednjega veka.

Toliko k splošni kategoriji. Če pogledamo naše izbrane tipe, se ti grupirajo na eni strani v začasna gospodarska in stanovarska poslopja in stalna.

Haruzin nam je popisal malone vse te začasne zgradbe, ki služijo v planinah ali shrambi krme ali so živinske staje začasa paše v planinah, ali pa služijo zasilnemu stanovanju pastirjev, planšarjev in sirarjev.

»Seniki«, »svisle« in »listnjaki« so najenostavnejši enocelični tipi, ki služijo le za shrambo krme in klaje. Dalje popisuje Haruzin tudi drvarske, lovske, ovčarske itd. »koče« in »bajte«, »ta«

merje« s Črne prsti in Stola, ki služijo tudi za začasna bivališča ljudem in so ali enocelični z ognjiščem v sredi in spalnim odrom in policami za mleko itd. ob eni sten, ali pa imajo še primitivno vežno lopo ali celo deljena ognjiščni in spalni prostor. Na Stolu je našel Haruzin »tamor«, zgradbo z osrednjo celico z ognjiščem, brez veže in dvema kamricama-mlekarnama. Kar sem podpisani videl v Gorenjskih hribih »staj« ali »stanov«, so bili večinoma brez veže, tako da vstopiš skozi vrata koj v prostor z enim ali dvema okencema in ognjiščem (redko v sredi prostora), iz tega prostora pa na levo ali desno v eno ali dvookenški prostor s posteljo, ki je obenem tudi shramba za mleko in sir. Stanu je često

Nemški tlorisi iz Alp.

Nemški hišni tipi v Alpah.

1. Tirolski tip (Z = Zimmer, K = Küche, S = Speise, Schw = Schweinestall, K. Z. = Knechtezimmer, W = Werkstatt, A = Hausgang, St. = Stall).
2. Bavarski tip (W. St. = Wohnstube, F = Fletz, K = Küche, Schl = Schlafstube, St = Stall).
3. Koroški tip (A = Laube, R = Rauchstube, Ka = Kachelstube, St = Stübel, Ke = Kemetn).
4. Štajerski tip (A = Laube, R = Rauchstube, Ka = Kachelstube).

prizgrajen še hlev ali staja, ki ima v podstrešju prostor za shrambo sena. Posebnost so okrogle kočice na Veliki planini, kjer je v sredi pastirjev prostor, okrog tega pa staja za ovce.

Toliko o začasnih planinskih stavbah, ki nudijo le malo problemov. Poglejmo sedaj tipične tlorise iz najbolj zahodnega prebivališča Slovencev, iz Ziljske doline, kakor jih je nabral I. R. Bünker. Še poprej pa si ponazorimo značilni hišni tip koroških alpskih Nemcev, ki robijo Slovence.

Iz sheme (iz Trebesinga v Lieserthalu), ki je vseskozi tipična za koroške Nemce, posnemam, da gre tu za tip z osrednjo vežo, ob kateri so nekako v kvadratičnem ravnotežju nanizani prostori: dimnica (obenem glavni prostor hiše), dalje kahljasta hiša z lastno pečjo, ki se kuri iz lope, ter tretji bistveni prostor, Komete (odgovarja naši čumnati) in morda zraven še zadnjo kahljasto hišo. To je dimnica »bavarskega« značaja. (Glej sliko: Nemški tlorisi!)

Če pogledamo sedaj slovenske tlorise iz Zilje (V), moramo takoj ugotoviti dvoje: ti tlorisi so »frankovski« in nimajo nikoli značaja dimnice, v čemer je glavna razlika med slovenskimi in nemškimi koroškimi hišami. To presenetljivo dejstvo, ki ga je ugotovil že pred 25 leti I. T. Bünker, hoteč poznati razlike med hišami obeh koroških narodov, je dalo povoda že mnogim razmišljanjem.

Mislím, da so dimnice res nekaka preostalina iz sive davnine srednjega veka in če pogledam Gerambovo karto razširjenosti dimnic v Alpah, moram reči, da so se ohranile baš ravno v najvišjih hribih, ki so od kulturnih centrov najbolj oddaljeni. Dejstvo, da v Ziljski dolini, ki je že zelo zgodaj postala visoko civilizirana, ne dobimo več dimnic, se mi ne zdi nenaravno. Končno si ne morem misliti, da bi bila dimnica nekaj nacionalno opredeljenega. V srednjem veku je bila splošna last sveta, no, pa se je tu pa tam še ohranila in je zanimivo, da se je samo pri koroških Nemcih, dasi seže na Štajerskem še malo v slovensko ozemlje v Pohorskem in Kozjakovem gorovju.

Druga razlika, »frankovski« tloris z osrednjo vežo in kuhinjo, ima nemara več opraviti z etnografsko opredelitvijo, zakaj večinoma ga imajo zapadni Slovani, Čehi, Slovaki in po njih vplivani del Madžarov, pa le malo vzhodnjealpskih Nemcev. Mislím pa, da je sovpad narodne in hišne meje na Koroškem* vendarle samo slučajen.

Pa si oglejmo ziljske tlorise točneje.

Najbolj podobna nemškimi tipom na zunaj je med našimi po tlorisu Pongracova hiša iz Peči (V. 2) s svojo izredno široko, osrednjo »vejžo«, ob kateri so razporejeni desno »špajza« in »štibeljc«, levo pa »izba« in »kuhnja«. Tloris je res iz »bavarske« družine, tudi po svoji obliki, ki se bliža neki kvadratnosti, ni ostalim slovenskim podoben, toda reči treba, da so te vrste ziljski tlorisi v ogromni manjšini (Rožna dolina, ponekod okrog Jezerskega). Hiša Gornjega Debernika in zlasti zaradi starosti (nastala l. 1576.) zanimiva Plešinova hiša iz Gorič (V. 3) imata sicer še prehodno vežo, toda kuhinja se je vanjo že markantno potisnila in »vejžo« zapira, tvoreč tako nadaljnji prostor, ki ga nemška dimnica nima. Vinteričeva hiša iz Peči (V. 4) se je že značilno, kakor gorenjske hiše, na dolgo in ozko razpotegnila in ima s kuhinjo zaprto vežo; baš tako Pinterjeva kajža iz Podkloštra. Ta in pa Veskova kajža iz Bistrice (V. 1) že kažeta povsem takšen značaj kakor ga imajo naše gorenjske hiše. Te vrste tlorisi so na slovenskem Korosškem v ogromni večini in kot takšni z nemško dimnico nimajo ne formalno-arhitektonski ne po značajnosti prostorov skoro nobenega opravka. Predstavljajo namreč dosti kulturno naprednejšo fazo razvoja kakor one.

Ziljska hiša (»šiša«) ima torej za glavni prostor »izbo« (na Gorenjskem »hiša«, na Pohorju »dimanca«) s pečjo in mizo, ki si diagonalno stojita nasproti (»oberdeutsche« Stube), poleg te obligatno »vejžo«, ki ima s steno ali le lokom oddeljeno »kuhinjo«, kjer stoji odprto ognjišče »pozid«, zraven pa še »kamerco« ali »štibel«, »štibeljc«, včasih obenem »štibeljc« in »kamro«, »čumna-to« za dekleta ali stare, morda to z lastno kuhinjo in morda še posebni sobi za dekle in hlapce (Plešin), dalje mogoče »špajzo« in »klet« ali »čevder«, ki pa je često pod zemljo in se vanj pride po stopnicah iz »vejže«. V Rožni dolini je nasproti izbe »jispica«, nasproti »kamrce« (za spalnico) pa »kamra« ali »velb« mesto »špajze«. Pritličje, »pozemje« ima nad seboj podstrešje, leseno »gornjo izbo« za shrambo žita, skrinj itd. z »gankom«, v katero se pride po stopnicah ali po lestvi iz »vejže«, ali pa ima tudi zgoraj zidano stanovanje, in tedaj gre za »gornjo izbo«, »gornji štibeljc« ali »kamro«, spalnice za dekle itd., nad vežo pa se gornji prostor po nemškem načinu imenuje včasih »na solu«. Često ima ziljska hiša še zraven v pritličju hlev, nad njim pa »škedenj« in »parne« ali »šupo«.

Med hišami glavnega ziljskega tipa pa med gorenjskimi v skrajnem severozapadnem kotu (Bohinj, Bled, Mojstrana, Kranjska gora) ne vidim bistvenih razlik glede izoblikovanja tlorisa.

Bohinjci (VI. 1, 2, VIII. 1, 2, 3, 4, XI. 1) imajo v rabi živinorejski dvor enotnega tipa istotako kakor Ziljani z vhodom iz podolžne strani, nikoli s čela, kakor »bavarske« nemške hiše. Najprej stopiš skozi »duri« v »vežo«, katere zadnji del je kakor na Koroškem z zidanim lokom (»šipovcem«, »šipohom«, »šipovnikom«) oddeljen od veže in tvori najčešče zidano in obokano (»velf«) kuhinjo z ognjiščem »gonišče«, svinjskim kotlom in »predpečkom« od koder se kuri v »hiši« peč. Levo ali desno stopiš iz veže v »hišo«, ki je istotako organizirana s pečjo in mizo kakor ziljska, iz hiše vodijo ob peči vrata v »kamro«. Na drugi strani veže stopiš v »čevder« skozi ena, skozi druga vrata pa v »čumnato« (prostor za odrasle otroke ali pa za »stare« po sinovi poroki). Često je »čevder« napol pod zemljo in je »čumnata« nad njim zidana, da moraš v njo preko par stopnic. Iz veže vodi pred »šipovnikom« stopnišče ali lestva (»štenge«) v podstrešje (»na vrh«, »na hišo«, »jispac«), ki je najčešče leseno in služi shrambi žita, skrinj in ima galerijo, »gank« na čelni ali na čelni in eni podolžni strani, redkeje na treh straneh, skoro vedno pa na čelni strani. Če je nad hišo stanovanje, gre tedaj za »gornjo hišo«, »gornjo kuhno«, prostor »na veži« in nekje sem dobil (Stara Fužina) celo prostorček »nad ješteržjem«. Stanovanjskemu poslopju je najčešče naravnost pričlenjeno poslopje za živino in krmo, in sicer nikoli k hiši, nego vedno k čevdru ali čumnati. V pritličju se nahajata goveji pa konjski hlev ali štala, nad tema pa zgoraj »škedenj« in »šupa« tako, da prideš v ta prostora često preko »mostu«, ki vodi ali izpred hišnih vrat na škedenj ali pa se ta most zadaj spušča na loku iz škednja. Pod tem mostom je navadno vzdian svinjak. Zelo čest pojav v Bohinju so enotni dvori na malce nagnjenem terenu, tako da pride na višino hiša, v nižino pa na pobočje prislonjen (najpogosteje Češnjica) hlev, da sta hiša in škedenj ravno zvezana, hlev pa je pod njima (VI. 1, VIII. 4, XI. 1).

Variante od tega večinskega tipa so le zelo nebstvene. Alpski slovenski tip je res tip, drugače kakor recimo notranjski ali primorski, ki se vsak čas drugače prilagodevata terenu v tlorisu. Včasih srečaš po Bohinju (Koprivnik, Češnjica) peteroglate veže, v katere vodijo poševno vdelana vrata, očevidno zato, ker

je bilo treba zvezati širšo hišo z ožjim »čevdrom« itd. (VI. 2). Tipi z ogelno vežo so redki v Bohinju, navadno so nastali vsled pozneje prizidane kamre za kuhinjo. Blejski, rateški in belo-peški, mojstranski in kranjskogorski, deloma radovljiški, podnarški, kamnogoriški tipi se od značilnega bohinjskega, kolikor sem ugotovil, v bistvu malo ali nič ne razlikujejo v pogledu tlorisa (VI. 3, 4, VIII. 6, IX. 3, 4).

V **savski dolini** (Kranj, Škofja Loka, Cerklje) se ta tip na ravni način modificira in izgubi svoj specifično živinorejski poudarek. Enotni dvori niso več obligatni, dasi so pogosti (VI. 5, VIII. 5, IX. 5, 7), hiše so majhne in štejejo včasih samo še »hišo«, »vežo«, iz katere je odpadla kuhinja in se kuha »pred pečjo« ali »na veži« v sobno peč, dalje »kevder«, »hram« ali »špajzo« (Bitnje, Stražišče) (X. 8, VI. 5). Alpski tip proti Ljubljani v nižini počasi zamira, v kolikor ne dobiva celo vsaj rahlo nakazanih značilnosti južnovzhodnje slovenske hiše simetričnega tlorisa, troceličnega, brez posebne kuhinje in razvoja prostorov v višino (VI. 7, X. 3). Vendar pa dobimo še v bližnji ljubljanski okolici, okrog Škofje Loke, Kranja, Medvod, celo Črnuč še posamezne hiše z več ali manj alpskim značajem (VIII. 5, IX. 5, 6, 7).

V **selško-poljanski dolini** prehaja naš alpski tip na zunaj v notranjskega, na znotraj pa ima pogosto še povsem alpski značaj. Posebno v žirovskih hribih stoje ogromni enotni dvori živinorejskega značaja (Žirovski vrh, Stara Oselica, Sv. Trije Kralji itd.), v katerih je stik med ljudmi in živino dostikrat posebno intimen zato, ker iz veže lahko direktno stopiš v hlev ali na skedenj (Žirovski vrh, Račevo, Goropeke) in ne vedno v »kamro« ali »cimer« (VI. 6, IX. 8). Tlorisi so v zelo starih hišah zelo komplicirani, v bistvu pa alpski, in zelo priljubljen je motiv peterokotne veže ali celo zveza hiše z nekoliko višje stoječim gospodarskim poslopjem tako, da so na obeh straneh pogosto prehodne veže poševna vrata. Podstrešje nima več »gankov«, nego je zaplankano z ravnim pažem in tudi streha nima več čopov kakor gorenjska in koroška ter štajerska hiša. V tem ozemlju so po večini popolnoma zidane hiše, zlasti v nižini.

V **Trenti in bivši severni Goriški** vladajo posamični dvori, na severu še alpskega značaja, v bovških hribih često dimnice in enoceličnice, nekako pri črti Kobarid-Tolmin pa se jame alpski tip

presnavljati v sredozemski kaminski tip hiše, ki z alpskim nima več skupnosti: glavni prostor je ognjiščni, postranski »izba«, ognjišče (»kamin«) često v tlorisu pogleda iz hiše ven (italijanski vpliv). V tem ozemlju, severno od Tolmina, dobimo včasih v Trenti, v bovških hribih, proti južnokoroški meji še prave alpske hiše, ponekod pa že take, ki razvijajo prostore pretežno vertikalno in tudi kriti »ganki« nimajo več značaja visokih altan nego osrednjih hodnikov, kakor je to na jugu in vzhodu Slovencev običajno.

* * *

Posebnost med slovenskimi alpskimi hišami so zapadnoštajerske in južnokoroške dimnice, ki danes že izginjajo in so že redkost (VII, XII, XIII).

Bistvo dimničnega tipa hiše je, da vsebuje kot glavni prostor tako zvano »dimnico« (»dimnjačo«, »dimanco«, Rauchstube), ki je obenem gorenjska »hiša« in »kuhinja«, zakaj v njej se nahaja poleg mize tudi ognjišče (zid) in za njim še krušna peč prizidana. Neobhodno ima vsaka dimnica poleg sebe še lopo (»loupa«, »lojpa«, die Laube), v novjšem času pa so te stare dimnice dobivale še tretji glavni člen, namreč »kahljasto« ali »novo«, večidel zidano hišo »štibl« ali »kamro« (= spalnica), s posebno (bučno) pečjo, ki se kuri iz lope.

F. Baš v svoji temeljiti razpravi o kobanskih dimnicah trdi, da se je dimnica razvila iz ilirske ali keltske hiše, navajajoč dr. Šmidova odkritja na Pošteli. Dvocelična dimnica je živela v srednjem veku v vsej Evropi in ne vem, zakaj naj bi bil to ravno ilirski ali keltski vpliv, ko pa je specifično antičnega in v današnji formulaciji srednjeveškega izvora. Še danes namreč segajo dimnice od Maribora in Voraua na severnem Štajerskem prav do srca Tirolske in celo na Predarelsko, kamor ilirski vplivi gotovo niso segli. Drugič se ne strinjam s tezo F. Baša, po kateri bi se dalo dokazati, da je tip dimnice »geografsko vmesni tip med južnoevropsko kaminasto hišo in pa vzhodnoevropsko hišo (Herdofenhaus)«. Kaminasta hiša je specialiteta plemen ob sredozemskem morju že od antike sem kakor je »Herdofenhaus« značilen za vzhodno Evropo tudi vsaj izza zgodnjega srednjega veka sem, dimnica pa je zgolj zadnji stadij razvoja srednjeveške hiše, ki je bila nekoč last vsega neromanskega zapada. Naravno je, da se je najdlje ohranila baš v centralnih Alpah, povsod

drugod pa ali že izumrla pod pritiskom moderne civilizacije, ali pa izumira.

Glede razširjenosti dimnic v našem ozemlju pridejo v poštev dela Murka, Stegenška in Baša ter karti hišnih tipov od Dachlerja, izdaje Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn, pa Gerambova razmejitev.

Murko pravi, leta 1906., da je ozemlje dimnic okrog Marenberka, Slovenjgradca in Maribora na levem in desnem dravskem bregu, dalje na Kozjaku in Pohorju do Dravinje. Okrog leta 1885. je bila celo polovica hiš v Selnici blizu Maribora še dimnic, in iz Slovenskih goric je tudi imel poročila o štirih (Sv. Ana, Sv. Jakob). Na Koroškem so bile dimnice vsaj pred desetletji po Murkovem na jezikovni meji tri ure od Celovca proti Freudenbergu in za leto 1906. poroča o še stoječih iz Mežiške doline okrog Guštanja, na Tolstem Vrhu. Stegenšek je leta 1907. dokazal, da so se dimnice nekdanj nahajale celo v laškem okraju. Baš trdi, da je dimnica konec XIX. stoletja prevladovala tudi v Dravski dolini. Najbolj natančna je Gerambova karta, ki razmejuje alpske dimnice in navaja njih razširjenost in gostoto okrog let 1800. in leta 1915. v procentih. Po tej karti so segle dimnice leta 1800. celo do Ptuja na vzhodu, proti jugu do črte nekako Konjice-Šoštanj-Mozirje, do severnih pobočij Savinjskih Alp, Karavank in obsegale še vso Ziljo. Leta 1915. se je meja umaknila dalje v centralne Alpe proti severu in zapadu in na Kozjaku in Pohorju ter na Radlah jih šteje Geramb tedaj še 10 do 25%, južnozahodno od Pohorja 5 do 10%, v severnih Slovenskih Goricah 1 do 5%, na Koroškem južnovzhodno od Celovca pod Dravo, v Obirjevem območju pa 1 do 5%.

Danes so dimnice že redkost in Baš pravi, da so na Pohorju izginile v dobi predvojne generacije, da jih na Strojni že ni več, v Kobanskem gorovju pa so izginile v prvih povojnih letih, oziroma rapidno izginjajo. V Logarski in Savinjski dolini nisem podpisani našel nobene in moram pritrditi v tej točki Gerambu.

Najstarejši tlorisi zapadnoštajerskih dimnic, kakor jih popisujejo Murko, Baš i. dr., vsebujejo na eni strani lope dimnico, na drugi pa novo ali kahljasto hišo (VII. 1) in se v tem nikakor ne ločijo od dimnic v nemških štajerskih Alpah severno ali zapadno od Slovencev. (Glej sliko: Nemški tlorisi!) O »slovanstvu« ali »nemštvu« teh dimnic razpravljati se mi zdi mlatva prazne slame, ker je to le

vprašanje večje ali manjše civilizatorične naprednosti v Alpah, skupno nam in Nemcem. Če pa drugače formuliramo to vprašanje in se vprašamo, kateri danes živečih alpskih tipov pri Slovencih je najbolj podoben alpskim tipom med Nemci, je to kajpak dimnica s svojo »bavarski« prehodno vežo. Reči pa je treba, da so vse dimnice na vzhodnem pobočju centralnih Alp že sprejele svoje značilne vplive z vzhoda, panonske ravnine. Veliko dimnic ima spodaj zidano ali klet ali pa hlev in šele na tem zidanem podstavku leseno dimnico in zidano kahljasto hišo. Ta razvoj 1.) prostor v vertikalni smeri, ta 2.) koncentracija, ta 3.) simetrija tlorisa, ki se često pojavi po vzorcu vzhoda s sprednjo in zadnjo hišo (VII. 3 a, b), 4.) kolenast, križni, ali ločeni dvor so mi že znaki prehodnega tipa, ki ima že nekaj vzhodnjaških značilnosti, na katere kažejo tudi že 5.) nazivi »na dile«, »priklet«, žulj«, »zidanica«, ki so doma na panonski vzhodnještajerski nižini.

Smolnikova dimanca iz Sv. Križa pri Mariboru (VII. 2), katere tloris je podal Murko*, je imela desno od lope dimanco, levo od lope veliki štibl s pečjo, kurjeno iz lope, in pa velb, obokano kamro. V lopo pa se je vrinil še mali štibl s pečjo, ki se je kurila iz dimance. Neka druga dimanca iz iste fare (Murko 27) je tudi pozneje dobila štibl v lopo, ona iz Št. Janža nad Dravčami (Murko 28) pa je po starem ostala: dimanca, lopa, kahljasta hiša (VII. 1). Dimanca iz Št. Jakoba v Slovenskih goricah (Murko 23) je dobila k dimanci prizidano kamro, lopo pa je domala izpolnila »hiša«, iz katere je levo vhod v štibl. Seršenova hiša iz Ostrega vrha na Kobanskem (VII. 4), ki jo popisuje Baš (27), ima novejši naziv za staro dimanco, kuhinja, dalje veliki štible ali hišico in v lopo vrinjen štible. Konečnikova hiša iz spodnje Kaple (Baš 30) ima dimanco, veliki štible in lopo, očevidno pa je pozneje zraven prizgrajen še mali štible nad vežo, tako da je nastal tloris v obliki T. Čepetova hiša iz Slemenca (Baš 32, VII. 5) ima desno od veže dimnico, levo kamrico in malo hišo, v vežo pa se je v kot vselil štible.

Kaj nam kažejo te poznejše prizidave?

Povsod vidimo skoro, da je osrednjo, prvotno prehodno vežo s časom pri Slovencih zadelal na mestu, kjer bi bila gorenjska kuhinja — kak štible in povzročil s tem pravcati splošno-slovenskoalpski tloris, dasi imajo neki prostori še različno rabo, kar pa gre na račun počasnega razvoja. Če pogledam

množico štajerskih in koroških nemških dimnic v delu »Das Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn«, tam v novejšem času ne obstoja težnja zadelati »Laube« s kakim posebnim prostorom, nego se ta težnja omejuje na slovensko ozemlje in posledica je tloris, ki je vsaj na oko — slovensko — alpski z arhitektonskega stališča.

Kar sem podpisani na zapadnem Štajerskem videl hiš, bodisi še — redko — dimnic, bodisi prezidav iz dimnic, sem dobil vtis, da se stare »nemške« dimnice na Slovenskem vsaj v dobi zadnjih stoletij prekrajajo v arhitektonske forme, ki v tlorisu čedalje bolj sličijo tipu z osrednjo vežo in kuhinjo (Baš 39). Koj na robu dimničinega ozemlja že vstajajo hiše, katere imajo sicer več ali manj alpsko ali pa vzhodnjaško zunanost, ki pa vendar kažejo simetričen tloris z »loupou« in »kuhnjo« v sredi in »velko« in »malo hišo« ob straneh, recimo Soldat v Planici nad Celjem št. 14 (spodaj zidanci), ali pa Kovač, Doblatica pri Celju št. 9 (VII. 3 a, b), ki sicer kažejo že povsem vzhodneslovenski simetričen tip vertikalnega značaja, ki pa imata nasproti temu tipu še na alpski način odločno predeljeni veži, katere zadnji, s steno odgrajeni konec je »kuhnja«.

Slovenski alpski tloris, bomo rekli, je večinoma tloris enotnega dvora živinorejskega značaja, z osrednjo vežo in kuhinjo. Delna izjema so le najstarejše dimnice na Kozjaku in Pohorju, ki pa v novejšem času tudi dobivajo zaradi prezidav — slovenski alpski tloris, vsaj v arhitektonskem pogledu. Na vzhodu in jugovzhodu robi ta tip vzhodneslovenski, simetrični, vertikalno se razvijajoči tip, ki pošilja rahle vplive celo daleč na severozapad v savski dolini, na zapadu in severu pa alpskonemška dimnica »bavarskega« tipa, na jugozapadu pa prehaja ta tip v sredozemski kaminski tip. V pogledu etnografskih mej seveda meje niso kdo ve kaj točno krite z jezikovnimi, toda takšno formulacijo »frankovskega« tipa hiše, kakor je slovenska alpska, imajo vendar v pretežni večini le — zapadni Slovani.

6. Konstrukcija in zunanost.

Primorsko-goriške in kraševske hiše so čisto kamenite ali zidane, vzhodnještajerske ilovnate z lesenim ogrodjem, dolnjsko-belokranjske večinoma lesene ali pa imajo lesene hiše postavljene na zidane hleve, alpske hiše med Slovenci pa so v veliki večini v stanovanjskem pritličju zidane, v podstrešju pa lesene. Čisto lesena so večinoma le planšarska stanovanjska in gospodarska poslopja, dalje prosto stoječa gospodarska poslopja pa revnejše kajže, tako da moremo reči, da je na vzhodu Slovenije več čisto lesenih hiš kakor drugod.

V ziljsko-gorenjskem območju je največ v pritličju zidanih, v podstrešju lesenih hiš. Šele v obalpski ravnini ob Savi, n. pr. v okolici Kranja in Škofje Loke je več čisto lesenih hiš. Na zapadnem Štajerskem pa gre večinoma kakor na vzhodu Slovenije za zidane (kamenite) hleve, na katerih stoje lesene ali deloma lesene hiše (zidana kahljasta hiša ali štibl), ki pa so po Bašu šele v novejšem času dobile podzidane hleve in so bile v prejšnjih stoletjih čisto lesene in na pobočjih podprte s stebri.

Linhart-Haruzinova teza, naj bi bile »prvotne« slovenske hiše čisto lesene, bo za srednji vek gotovo držala, če so bila res ognjišča, kakor se domneva, sredi celic, toda pri vsej vabljujivosti in romantiki te »razvojne« teze si recimo na Krasu tudi v srednjem veku ne morem misliti lesenih hiš in deloma tudi v Alpah ne. Zakaj naj bi baš naši kmetje šele v XVIII. stoletju začeli zidati, ko je zid že par tisoč let vsaj povsod poznan in material zanj dan, ne vem. Pri vsem tem poznam še celo kopo zidanih kmečkih alpskih hiš iz XVI. in celo XV. stoletja in morda se bodo kdaj še starejše odkrile.

Naj opišem sedaj alpski način lesenih hišnih konstrukcij. Bistvenih tehničnih razlik nisem našel ne na Ziljskem ne na Štajerskem ne na Gorenjskem. Terminologijo pa porabljam deloma bohinjsko-blejsko-mojstransko, deloma koroško, štajerska pa žal, še čaka na popisovatelja.

Torej naše alpske lesene stavbe spadajo tehnično v družino brunastih zgradb (Blockwerkbauten), t. j. njih stene so zgrajene iz vodoravno naloženih in na konceh ujetih brun. Najenostavnejše zgradbe, kakor listnjaki, stanovi, seniki, drvarske kočice so iz okroglih smrekovih brun, ki se polagajo na kamenit ali zidan pod-

stavek po štirje in štirje v pravokot ujeti in pritrjeni z eno ali dvostranskimi, plitvimi vdolbinami (glej risbo T. I. št. 1!)

Kajže, lesene hiše i. dr., ki so skrbneje zgrajene, so sestavljene iz podolžno razpolovljenih brun, ki so na Gorenjskem na zunanji strani valjasto vzbočena, znotraj pa ploska, na Koroškem in Štajerskem pa sploščena na obeh straneh. Zunanja konca se tudi sploščita in obtešeta ali obžagata v forme, kakor jih kažejo naše risbe T. I. 2, 3, 4, 5. Korošci imajo največ združenj po shemi 2., Bohinjci po shemi 3., Štajerci po shemi 3. in 4., dobe se pa tudi umetnejše, kakor po shemi 5. (Puštal). V Bohinju sem čul za te ogelne konstrukcije izraze: »cinkano«, »ujeto«, »šlesano« in za shemo 3. (Schwalbenschweifform) izraz »ujeto na zajerngo«.

Temelj hiši je kamenit in z malto spojen zid (Koroško, Gorenjsko), kjer ni apnenca (Zapadnje Štajersko) pa škrlilavci z glino spojeni (T. I. 6). V Bohinju in na Koroškem sem čul za ta podstavek ime »stou« ali »fonda«. V ta zid se udeneta prva bruna, izredno močna, često mecesnova (zapadno Štajersko: »rešternik«). Prvi trije ali štirje mole iz oglov hiše mogočna »kolena« (T. I. 6); ti nosijo vse stene in se imenujejo na Gorenjskem »spodnji oklepje«. Na spodnje oklepe pridejo stene iz lažjih smrekovih brun (»ostenjk« Cerklje, »pvat«, plur. »pvatóva« Bohinj, »fostne« Štajersko, »tram« Koroško). Vrh stene pridejo zopet zelo močni »gornji oklepje« (»gredé«, Cerklje), ki imajo nositi »ršt« (das Gerüst). Ti zopet tvorijo kolena, često profilirana v formah (glej risbo T. I. 6 ter 7 do 12). Najspodnejše bruno spodnjih oklepov je često dekorativno obrezano »na ajdovo zrno« (Bohinj, T. I. 6).

»Ršt« (T. II, 1), leseno ogrodje podstrešja, sedi na gornjih oklepih, je pa večje od obsega sten in v čelu ali na dveh ali celo treh straneh moli daleč preko nje (»odnes« Gor., nad gankom, »žuljem« na Štajerskem nadstrešek »podsek«). Alpski Slovenci razbijo »nemški način« podstrešnega ogrodja (T. II. 1.). Ta sestoji iz »glajta«, t. j. horizontalne opore dveh močnih tesanih brun (na vertikalnih »stebrih«) in pa iz »šperovcev«, tanjših brun, ki se pošev naslonijo na oklepe in glajt, da tvorijo v vrhu vilice (»glastovca«) za »sleme«. Kar je še treba vezi med glajtom, stebri, šperovci in oklepi, se tem pravi »panti«. Na »šperovce« se vodoravno pribijejo tanki »remelji«, »letve« ali »late«, konec strehe pa drži močna »strešna« (T. I. 12). Na late se pribijejo ca. 1 m dolge smrekove deske »dile«, »škodle«, »šinkelni«, »šindelni«, na

ta ali oni način (na »trifo«, na »unafurm« itd.). Ostaneta še odprta v obeh čelih. Ti dve se »zaplankata«, »zapažita« z vertikalnimi »dilami« ali »plankami« (»paž«, »opažje«, Gor., »svislo« Štaj.), vsaj ono čelo nad stanovanjsko »hišo« pa dobi ali lepo valovito izrezano, podolgasto »lino«, ki daje »jispi« svetlobo (IV. 4 do 11), ali pa nastane v čelu zaprt (VIII. 1, 5, IX. 7, X. 8) ali celo odprt »gank«, oziroma odprt gank v čelu in eni podolžni strani (VIII. 2, 3, IX. 2, 3, 5, 6) ali celo na treh straneh hiše, oziroma gre lahko v čelu obenem za odprt in zaprt gank, nad njima pa še lino (VIII. 2). Gankove spodnje opore so vedno zakrite. Gankova ograja ima na oglih iztesane, profilirane lesene stebričke (»zavrček«, Cerklje), ki spajajo gank s pažem nad njim. Iz čelnega opažja često gleda skozi ozko, podolgasto pravokotno luknjo »dira«, nekoliko velika ploska lesena škatla, ki se more poriniti iz paža ven in na kateri se suši proso (IX. 5). Dira se ponekod poriva iz čela s posebnim, vrtečim se mehanizmom, seve zelo primitivnim. Ponekod imajo strehe na vrhu čel še kape, »šope« ali »čope« (Walm).

Vrhu stene, za katero je »hiša«, gleda iz hiše koleno »trama« (II 2., 4.) (»štuctram«), ki nosi v »hiši« lesen strop. Ta obstoji iz dveh redov desk, nameščenih kakor kaže profil (II. 3.). Če je »hiša« zelo velika, je treba tudi dveh, redkeje treh tramov za strop. Na Štajerskem opira glavo trama često zunaj lesen steber, »trlica«.

Popolnoma lesenih hiš, takih, da ne bi imele niti delca zidu v svojem organizmu, se mi zdi, razen med planšarskimi stavbami, sploh ni, zakaj vsaj stena ob ognjišču in hišni peči je zidana tudi v najrevnejših kajžah, bajštvah in bajtah (VIII. 1, X. 8). Zelo često pa je zidan sploh ves ognjiščni prostor, dalje je često stari leseni hiši v novejšem času prizidana kamra, dalje čumnata in klet. Štajerske dimnice so dobile zidano steno seve ob »zidu«, dalje zidano »kahljasto hišo« ali »štibl«, pa podzidan hlev ali klet (»zidanica«, »kelder«). Okrog Škofje Loke se dobe tudi zanimive enonadstropne hiše, ki imajo zidano pritličje in vse nadstropje razen »gornje hiše« (IX. 7).

Najnavadnejši tip na Koroškem in Gorenjskem pa je oni, ki ima zidano vse pritličje (včasih izjema le še »hiša«), tako stanovanjskega prostora kakor hleva, pa leseno, daleč čez stene moleče podstrešje, šupo in skedenj (VIII. 2, 3, 4, IX. 2—8). Nekatere hiše imajo nad »hišo« le splošno podstrešje (»jispa«) z zaprtim

»gankom«, one z odprtimi ganki pa imajo izdelano leseno, bruna-sto »gornjo hišo«. Ponekod na Koroškem in v Mojstrani, Kranjski gori, Ratečah, Beli peči, Podkorenu je na nizko zidano pritličje stavljen še visok, zapažen podstavek z gornjo hišo in šele nanj pride streha. Štajerske hiše imajo redko čez stene moleče podstrešje in velike line v »svislu« (paž), ganke često zelo nizko, često okrog več delov križne hiše. Marsikdaj so ti bolj za dekoracijo kakor za potrebo. Hodniku, ki vodi pri prislonjenih in s hlevi podzidanih hišah do hišnih duri, pravijo »žulj«. V Poljanski in deloma tudi Selški dolini stoje često ogromne, čisto zidane nadstropne hiše nenavadno širokih čel (s po 5 ali več okni); te so brez gankov in čopov in imajo čela čisto ravno zaplankana in v njih le neznatne linice za svetlobo (IX. 8). Te hiše imajo vedno slamnate strehe, kakor tudi često one v savski nižini, ponekod tudi že v zapadnem Štajerju, redko pa na Koroškem. Nadstropne čisto zidane hiše nimajo gankov razen morda le tik pod čopom v čelu zaprt gank (VIII. 5). Hiše s poševnimi vratmi in ožjo hišo ali čumnato pridobe s tem ob steni ob vratik nekak krit hodnik. Na zapadnem Štajerskem se streha često nad žuljem podaljša (panonski vpliv) v »podsek«.

Strehe so na Koroškem vedno čopaste (značilen je prazen trikotast kljun vrh čopa IX. 1, 2) v Bohinju, često brez čopov, zelo strme strehe (Satteldach), hiše v čelih zelo ozke (le dvoje oken) in vitko visoke. V nižjih krajih so strehe položnejše, čela širša (v Poljanski dolini, okrog Škofje Loke in Kranju, kjer je cvelo tkalstvo, celo po četvero, petero oken v čelu), hiša se bolj široko vlega na zemljo.

Istotako v hišah na ravnini, kjer ni več toliko padavin, podstrešje ne moli tako silno daleč iznad sten ven kakor v Bohinju, Mojstrani, Ratečah, Koroškem. V Poljanski dolini sploh ne sega preko sten, tudi na robu Pohorja in Kozjaka ta alpska hišna značilnost naglo pojema proti vzhodu. Obenem se proti vzhodu čedalje redkeje javljajo ganki in od Kranja in Škofje Loke južneje še redko dobiš odprt gank; najpogostejša je še lina in še ta pod Ljubljano na Dolenjskem izgine.

V ostalem ti oko, če imaš le nekaj vaje, takoj pokaže razdelitev prostorov znotraj: kje je veža s kuhinjo, ti povedo hišne duri, pod okrašenim čelom hišo, morda s kamro (število oken), majhno, visoko ležeče okence v steni nasproti hiše javi čumnato itd. Če vodijo k durim stopnice, če je hiša prislonjena, veš, da

imaš pod hišo klet ali hlev, če je kos čela zidan, veš, da je to kamra itd.

Novejše hiše, zidane zadnjih sto let, so zlasti v ziljski, savski in dravski ravnini dobile že pečat meščanske civilizacije in danes se lesena hiša že izredno redko stavi. V ravninah so zelo pogoste zidane hiše, ki imajo v podstrešju (čelo) vsaj eno »kamro« ali »cimer« vstavljen; nad vežo izstopi iz strehe često del stene z lastno streho in oknom (»kukrle«, »frčada« — *facciata*), ki znači lastno sobico ali pa je zidar hotel le dati s tem gornji veži svetlobo. Včasih se ta »kukrle« pomoli daleč notraj, da mora biti podprt z dvema stebroma, ali pa celo izstopi iz hiše ves »srednji rizalit«. Strehe so v novejšem času opekaste in vsa zunanost je dobila preprosto meščansko lice. Le v gorskih vaseh, od središč civilizacije zelo oddaljenih, se še stavijo (zelo redko) »alpske ljudske hiše«.

Naj sedaj popišem še okna, vrata, ganke, rezbarski in slikarski okras hiš, nato pa notranjost.

Okna najstarejših lesenih hiš so bila zelo majhna, kvadratasta in niso imela večjih stranic od 30 cm. Bile so to luknje, izžagane med dve bruni in zgoraj in spodaj malo izdolbena. Za varstvo šip so imela zunaj s kljukami v bruna pribito železno mrežo na križ ali na križ z obročem (»gavtre«). (III. 1, 2). Majhno, leseno okence s štirimi kvadratastimi stekli je bilo tako vdeleno v leseno steno, da se je premikalo v njej tako, da je bilo mogoče spustiti zrak v hišo in potisniti okno v steno (gor. in kor. »zapahnice«, štajersko »okno na smuk«) (III. 9). Notranja stena je imela okrog okna često (zlasti v XVIII. stol.) ličen pravokoten okvir, ki je na vrhu imel profilirano palico. V XIX. stol., če ne že ob koncu XVIII. so se lesena okna pomeščanila, t. j. predvsem povečala in dobila okvir in postala celo dvojna, ali pa so jih poleti nadomestile polknice. Ponekod je ta okvir lično izrezan s kombinirano črko S (slika III. 8); ponekod so imela okna tudi svoje »polknice« (vratica), ki so bile poslikane. Dandanes se dobe prvo opisana okna z mrežami le še po starih gornjih hišah; tu pa tam (Bohinj) sem našel v podstrešju še okenca iz samih okroglih, v svinec vdelenih leč (*Butzenscheiben-Fenster*). Najstarejše zidane hiše, kar jih poznam, so imele v masivnih stenah majhna, skoro kvadratna (zlata rez) do 40 cm visoka okna v kamenitih okvirih, na robovih obrezanih še po gotski šegi »na ajdovo zrno« (Škofje-loška okolica, Poljanska dolina, Bohinj, Bled, Ziljska dolina) in

skoro vedno močne železne gavtre, zunaj ven moleče iz stene (III. 3, 4). Nekako konec XVII. stol., sodim, so okna dobila močne okvire iz zelenega kamna in renesančne profile; gavtre so se pomaknile v okvir in postale zelo umetne (S-vijuge, tulpe, srca, rozete, žarki, letnice, imena); bile so bleščeče belo in včasih belo in rdeče poslikane (III. 5, 6, X. 4). Najlepši gavtri so iz srede in druge polovice XVIII. stol. Objavljam tudi okno Žvanove kašče iz Boh. Srednje vasi z letnico 1604, rdeče slikano na zid. Imelo je namesto šip še žično mrežo (X. 6). Od srede XIX. stol. dalje se takšna okna ne izdelujejo več.

V r a t a najstarejših lesenih hiš so bila masivna hrastova ali smrekova; imela so pasamezne deske diagonalno vstavljene in na robovih profilirane (III. 10, 12, 13, 15, 16). V zidanih hišah so imele stare hiše (Zilja, okol. Škofje Loke, Lesce, Kropa, odtod imam poročilo) vrh kamenitih vrat gotski šilast lok (do XVI. stol.), robovi pa so bili tudi kakor pri oknih posneti, da se je nad pragom stvorila oblika »ajdovega zrna« (III. 10). Druga pozno-gotska oblika je ona štirioglatih vrat z vložki v gornjih oglih (III. 11). Renesančna oblika (XVI. in deloma XVII. stol.) ima zgoraj okroglo zaključena vrata zelo krepkih, širokih proporcij in debelih okvirov (»bangerji«), na robovih še vedno posnetih; ob pragu sta se stvorili dve krogli (III. 13, 12). Takih vrat je še povsod precej najti, zlasti v savski nižini in na Koroškem. Vsaj konec XVII. in celo XVIII. stol. vrata itd. na »baročen« način dobivajo reprezentativne stopnice, četverooglate vložke v lok zgoraj in ob straneh, v XVIII. stol. celo dekorativno vrezane ornamente v okvir (III. 14, 15), raznoliko profilirane in sestavljene ter barvaste deske duri, često celo še preklado na lok in reprezentativne ključavnice z orli, rozetami itd. V XIX. stol., vsaj že proti sredi, konec okvira iz zelenega kamna in duri po vzorcu (slika III. 16) odtlej ozka, majhna, duri kasete z okviri, v reliefu rezljane. Figuralen okras: steber s človeško glavo (St. Fužina), svetopisemske scene in celo — Herkul, ki davi leva (Gorenja vas, Žiri).

Zidane hiše so imele vsaj od XV. stoletja dalje na svojih zunanjih stenah svete slike v dekorativnih, naslikanih okvirih (VIII. 5, 6, IX. 5, X. 7, 9). Najbolj je to slikarstvo cvetelo v XVI. in XVIII. stoletju. Grobe slike so bile sicer barvno izredno učinkovite in celo po svoje ekspresivne. Predstavljale so najččešče patrona zoper ogenj, sv. Florijana, gasečega gorečo hišo, dalje

Marijo, Marijino kronanje, Križanje in patrone gospodarja in gospodinje itd. Naj pogosteje so bile te slike v čelu pod pažem, ali med okni hiše. Včasih srečamo tudi monštrance in vaze z rožami naslikane med okni. Naša slika X., 9., predstavlja zadnjo podolžno steno Hlipove hiše v Stari Fužini v Bohinju s takšnimi slikami. Hiše izza XVIII. stol. dalje so imele rade naslikan rustikalni rob iz rombov v okrasti barvi, ali pa so izpod paža visele naslikane girlande s čopi (glej sliko VIII, 6.). Zlasti na Koroškem in Gorenjskem je cvetelo to zidno slikarstvo, manj na Štajerskem, kjer se z barvo poudarjajo najčešče samo struktivni deli arhitekture.

7. Notranjost.

Spredaj, kjer je bil govor o florisih slovenskih alpskih hiš, smo videli, da v notranji razdelitvi prostorov med slov. Koroško in Gorenjsko ni bistvene razlike, da pa se starejše štajerske dimnice nekoliko ločijo od prve skupine.

Naj popišem glavne hišne prostore, katerih najvažnejši je »hiša« ali »izba« (Kor. in Tolminsko), ali »dimnica« (Štajersko). (V., VI., VII., X.)

Ta je povsod enaka in tipična; glede organiziranja njene notranjosti sploh ni razlike med našimi alpskimi hišami, seve, v kolikor je »dimničina« peč ne povzroča. Pa tudi »dimnice« so z ozirom na razporeditev duri, peči, mize na las slične »hišam« in »izbam«. Alpske hiše imajo vse »gornjenemško« tipično obliko. Koj ko stopiš iz veže na levo ali desno skozi hišne duri, imaš v kotu za seboj na desni ali levi peč, njej diagonalno nasproti pa najiminitnejši del hiše, »bohkov kot« z oltarjem pod stropom in pod njim mizo, ki stoji v kotu vedno med dvema oknoma. (Le zelo redko se najde v starih dimnicah morda še kje miza ob isti steni kakor je peč.)

Stene so v hišah ravne (tudi brunaste hiše imajo znotraj ravne stene) in danes le redkokje še niso z apnom pobeljene. Žal, tudi strop, če je imel še tako lepo rezljan »tram« in »dile«, je danes že skoro povsod pobeljen, le v bolj zaostalih kotih po hribih je še ostal nepošminkan in stene tudi, da te njih lepo rjava, starodavna barva nekako toplo in domačo razpoloži. Zidane hiše nimajo (kakor na Tirolskem) sobnih sten z lesom oblečenih, vendar imajo stare lesene hiše (Koprivnik, Gorjuše) tudi lesene stene poživiljene. V glavnem gre za polico, ki teče visoko gori

pod stropom in je često njen rob lepo profiliran. Kjer so okna na zapah, se v steni vrste lepi okvirni vložki (glej sliko III. 9), tudi s policami zgoraj, često lepo profiliranimi. V dimnicah morajo venomer beliti, ali pa, kakor poroča Baš, lepiti na stene v gornji polovici časopisni papir. V zidanih hišah so za okna navadno v stenah niše z rombičnim prerezom; često je pod oknom še široka mizasta polica. V bogatejših hišah XVII. in XVIII. stoletja v Bohinju in v Poljanski dolini se te niše nad okni tudi polkrožno končujejo (III. 7). Včasih so v stene vdelane tudi razne omarice za steklenice itd. Njih vratica so bila nekdanj poslikana. Tudi u r a, velika, z vrtnicami na številniku, z dolgim nihalom in utežmi, je često z ličnim svojim zabojem vred vzdignjena v steno kje ob hišnih ali kamrnih vratih. V kotu nasproti peči, nad mizo je navadno trioglata polica, pokrita s papirnatim ali belovezenim prtom (X. 1). Na njej stoji »bridka martra« krucifiks in morda šopek papirnatih cvetlic. O Božiču pridejo na »a l t a r« (v Stari Fužini v Bohinju sem čul tudi ime »glorija«) »jaslice«, v maju često »šmarnice« z Marijinim kipom. Za križem je navadno oljčna vejica iz cvetno-nedeljske butare, ki naj varuje hišo pred ognjem in ljudi in živali pred uroki. Okrog »bohkovega kota« spodaj je vedno pritrjena fiksna k l o p, če se ta že ne razteza prav od vrat dalje ob vseh stenah. V kotu stoji skrbno pomivana, masivna javorova m i z a s struženimi, razkoračenimi nogami, ob njej pa »alpski« s t o l i z naslanjali raznih, od dvoglavega orla speljanih oblik, ali pa navadna p r e n o s n a k l o p i c a (X. 1).

P e č (X. 2) stoji v oglu, kjer je zunaj v veži pripeček poleg ognjišča. Spodaj je zidana in ima dvoje polkrožnih lukenj pod seboj (podpeček), je nekako kvadratastega prereza, obdana od klopi od obeh strani in nosi kmalu nad klopjo nekaj vrst zeleno-glaziranih »modnic« ali »modovnic« iz žgane gline (po Gorenjskem so menda vse modnice in kahle iz nekdanje tovarne v Podnartu). Te modnice so ljudskoumetnostno poglavje zase in imajo v reliefu često slike dvoglavega orla, Marije, vaze z rožami, Kronanje Marije, Križanje, Sv. Jurija in druge svetnike. Nad nastavkom iz modnic je manjši, često v sprednjem ogrlu zaokroženi vrh iz konkavnih »kahel«, v katerih je bilo včasih otrokom mogoče jabolka peči. Levo in desno pod vrhom je navadno sedež »zapeček«, često z desko vdelan, ali pa je za vrhom iz kahel celo prpravljeno ravno ležišče in je ta vrh čisto oddeljen od zidu. Na Koroškem ponekod imajo stare peči obliko zgoraj prisekane

krogle, na Štajerskem pa so kahle ven izbočene (»bučna peč«, glej XIII!). Okrog peči so ponekod še, danes že redko, leseni »gavtri« za sušenje perila. Tudi ti so bili mnogokrat lepo struženi ali rezljani. Na Koroškem se včasih nad pečjo pod stropom dobi tudi lesen oder, ležišče, z dvignjenim mestom za glavo, »pogradce«.

Strop ima od najstarejših časov sem pokrov iz vdelenih »dil«, ki imajo robove skoro vedno posnete, da pride na obeh konceh do oblike »ajdovega zrna«. Zložene so kakor kaže v pre-rezu slika (II. 3—10).

Te dile so v sredi stropa vdelane v »t r a m« ali »štuctram« (Koroško: »ferštl«), mogočno bruno, ki je spodaj lepo profilirano (najpodrobneje in najdekorativneje v drugi pol. XVIII. sto-letja), vsekakor pa vsaj obrezano »na ajdovo zrno«. Glava tega trama gleda pri večini lesenih hiš zunaj pod streho iz stene in je včasih celo profilirana. Sredi trama je navadno urezana l e t n i c a (glavna opora za datiranje lesenih hiš!) z začetnimi črkami gospodarja ali s svetimi monogrami. Najlepše profilirane trame sem srečal v bohinjskih hribih; v Poljanski dolini so trami včasih že dekorirani z vrezljaji (Kerbschnitt), ali pa imajo dekoracije iz geometričnih likov, vdrgnjenih v gladke ploskve (notranjski način). Tram, dile in nekaj profilov nam kaže naša slika II. V starih dimnicah na Štajerskem je ves strop iz tramov. V par zelo bogatih starih hišah v okolici Škofje Loke (Suha, Zg. Bitnje) sem našel na zidanem stropu celo — primitivne štukaturne okvire v rokokojski preprosti formi, ki so menda nekaj robili freske. Na Suhi, ogromni kmečki graščini iz leta 1792. sem našel celo intarzirana vrata in peč v pokmetenem empirskem stilu (oblika hruške).

»Dimnice« seveda imajo namesto peči obenem krušno peč, visok, zidan kvader z eno ali dvema odprtinama, pred tem kvadrom pa z lesom robljeno ognjišče »zid«, en meter visok in dva metra v kvadratu širok (glej XIII. in XIV!). Nemci imajo lijakasta ognjišča, ki mole v sredo hiše. Na čelni strani dimnice je navadno v steni zgoraj odprtina za odvajanje dima. Ta je često tudi uhajal skozi lijakasto leseno pripravo, ki se moli vodoravno iz stene ven. Poleg krušne peči je visoko v zidu podolgovata odprtina, ki odvaja gorkoto v »štibelje«. Te dimnice seve, nimajo tako lično izdelanih stropov kakor gorenjske, ker bi jih venomer črnil in kvaril dim, nego je v njih vse bolj primitivno, a masivno in robustno. Pod »zidom« je navadno kotiček za kokoši

(»kurji kotec«), ki ga zapirajo kurnikasta vratca (XIII.). Tudi pod mizo in pod klopmi so bili v starih hišah vdeleni kurniki, priče nekdanjega srednjeveškega »komunizma« ljudi in živali v istem prostoru. V vratih je bila tudi linica za odvajanje dima, zapirala se je z desko »šubarjem«. Nad pečjo so visele »rante« ali »gliste« za sušenje, med pečjo in mizo pa še druge, za sušenje drv.

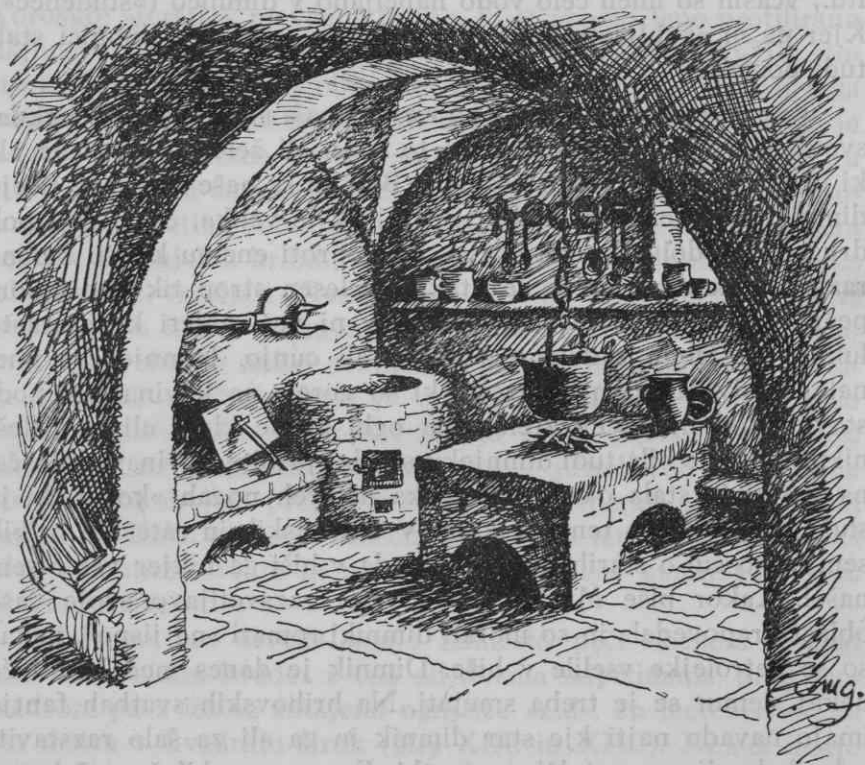
Jasno, da so v dimnicah tudi še drugi, sicer kuhinjski rekviziti, kakor omare, sklednik, žličnik, posodje ali celo svinjski kotel itd.; včasih so imeli celo vodo napeljano v dimnico (»studenec«). Kjer pa ni »kahljaste hiše« ali »štibeljca«, so pa v dimnici stale tudi postelje.

Kar se tiče razsvetljave, so naši alpski kmetje nekdam svetili s trskami in so rabili za to lesen ali železen čelešnik, ki je zgoraj držal tresko poševno. Bolj pa se naše razprave tičejo dimniki in leve. Dimnik, dimnjek je velika, često nad poldrug meter dolga lesena škatla, ki se proti enemu koncu močno razširi. Tak dimnjek se je vtaknil v lesen strop tik nad ogglom peči, kjer je še danes, ko dimnikov ni več, videti kvadratasto luknjo v stropu zadelano z lesom ali cunjjo. Dimnjek je imel nalogo odvajati dim od tresk, ki so gorele na kovinastem podstavku pod njegovim žrelom na oglu pečne klopi ali na čelešniku. Često je bila tudi dimnjeku spodaj pribita kovinasta plošča, na kateri je stala okrogla obročka na treh nogah »koza«, ki je služila za podlago tem treskam. V bohinjskih in rateških hribih sem često čul o starih dimnikih, toda v hiši ga nikjer več nisem našel. Kakor piše Murko, je te vrste razsvetljavo svoje čase oblast prepovedala in so morali dimniki romati »na jispo«, nakar so se petrolejke vselile v hiše. Dimnik je danes med kmeti že nekaj, čemur se je treba smejati. Na hribovskih svatbah fantje imajo navado najti kje star dimnik in ga ali za šalo razstaviti vrhu bale ali pa raztolči na svatbi. Enega sem bil še našel pod streho Mežnarjeve hiše v Koprivniku (X, 5) in ga spravil v muzej. Dve podolžni deski ima lepo rezljani s kombinacijami črke S.

Zidane hiše so imele namesto dimnikov »leve« v steni ob hišnih durih ali pa ob kamrnih durih. Leva je rov v zidu, ki se z žrelom pomalja iz stene in ima pod seboj vedno nastavek, često kamenit in lepo profiliran. Videl sem dosti teh lev po Go-

renjskem in to dve vrsti: podolgovate in ozke, pa povprečne in kratke, kakor kažeta naša slika notranjščine in peči od Puškarja na Jereki in pa risba na tabli (X, 2).

Kamra, kamerca (na Štajerskem: veliki ali mali štibl ali štibeljc ni zelo problematičen prostor. V njem se nahajajo postelje, skrinje, motovila itd. Tla v hiši in v kamri ter dimnici so v novejšem času iz lesa (lesen pod), v kuhinjah iz opeke ali iz »ješterleha« (ilovica, pesek, malta), v dimničnih lopah tudi kamenita.

Gorenjska kuhinja (šipovnik, obok, ognjišče, kotel, svinjski kotel, ustje peči).

Gorenjska in ziljska kuhinja (glej risbo!) je, če le možoče, zidana in s steno ali vsaj lokom šipovnikom oddeljena od veže. Največkrat je obokana, čeprav veža ni. Alpski ljudje belijo zunanost in notranost neštetokrat, vendar kuhinja je vedno črna na obokih in pol šipovnika tudi z njo, veža pa dobi rjavkasto barvo stropa. Veža (»vejža« kor.; »loupa« štaj.) ima

navadno majhno okence, vsekakor pa je okence tudi v kuhinji blizu ognjišča. Na Štajerskem loupe često nimajo stropa.

Ognjišče je zelo nizko, zidano opekasto ali kamenito, gornja ploskev obrobljena z lesom. Drži se navadno one stene, kjer je za njo v hiši peč, redkeje je ognjišče sredi kuhinj ob zadnji steni. Če velja prvo, potem se pri peček, opekast in zidan nastavek pred ustjem peči (»istije«, »mestije«, »osteje«) kar ognjišča drži na eni strani, včasih pa se ga na drugi strani drži še okrogli svinjski kotel, ki je vzidan v valjasto peč, v katero se kuri skozi vratca, ki so ob tleh. Dim odhaja ali pod »velb« in preko vrha »šipovnik« v vežo in skozi odprtino v podstrešje ali skozi duri na prosto, ali pa je speljan v ozek dimnik (zlasti v novejših desetletjih). Če ni obokana vsa kuhinja, pa ima svoj obočni nastavek vsaj ogel nad ognjiščem. Dimolovce sem redko videl. So to leseni in štirioglati okviri nad ognjiščem (navadno tam, kjer veža ni posebej oddeljena od kuhinje. Obligatni pa so v dimnicah dimolovci »klobučnjaki«.

Nad ognjiščem visi na »vratilu«, »četni«, »ketni« ali »ketnači« (Jul. Ben.) kotel, na ognjišču pa so razni »zglavniki«, »koze«, »hlapci« in »pajnhaberji«, železno držalo drv ali ponev. Na eni ali drugi pripravi steni vise sklednik, žličnik in posodje ter pokrovače (»rene«) v lepem redu.

Iz kuhinje se ponekod po par stopnicah navzdol stopi v »kevder« »čevder«, »klet« (»hram« v savski nižini), ki ima morda majhno okence, tičočee napol pod zemljo. Tu stojе kadi za zelje in repo, police za kislo mleko in krušne hlebce. Iz veže se navadno stopi nasproti hišnih duri v čumnato, ki pa je tam, kjer je kevder pod njo, dvignjena za par stopnic nad tla veže. Često se pride v čumnato s stopnic, ki potem dalje vedejo »na vrh« (»na dile« Štaj., »na jispo« Boh., »na hišo« Cerklje, v »gornjo izbo« Kor.). Čumnata vsebuje eno majhno okence ali dva, postelje in skrinje in je obenem spalnica ali za odrastle otroke ali pa za »stare«, če so dali že mladim »čez«. Na Koroškem se stari izselijo včasih v posebno kajžo, imenovano »bajštva« (Beistübl), na Štajerskem pravijo bajštvi »kočaa«, na Gorenjskem pa je zato »bajta«.

Gornja hiša redko služi za stanovanje. Največkrat je v njej shramba za žito, skrinje, odvečno pohištvo itd. Le boljše hiše imajo tudi v gornji hiši boljša okna, peč, lep lesen strop ter

posebno kuhinjo, toda teh je malo. Mogoča je še »gornja kamra« ali »gornji štibelj«, spalnica za družino itd. Prostor nad vežo se imenuje »na veži« ali (na Kor.) »na solu«.

»Gank« okrog gornje hiše ima rezljane »dile« (srca, kelihi, križi, S-forme itd., IV., 1—3) in na ograji poličaste nastavke za rože, nagelj, rožmarin, roženkravt itd. Med stebri na ganku so često razpete »rante« in »štange« za sušenje perila ali pa, v jeseni, koruze. Hiše, ki nimajo izdelane gornje hiše, nego nad hišo kar »jispo«, imajo »gank« (zaprt) samo v čelu. Tam se morda predeli jispa od paža z leseno steno ali pa tudi te ni in zaključuje jispa v čelu kar kratek oder, ki moli preko čelne stene in je zaključen s pažem, čigar široka »lina« je prav za prav znak zaprtega ganka. Jispa služi za shrambo žitnih skrinj, orodja, statev itd. Namesto stropa se vidi v njej kar v tramovje »grušta« pod slemenom.

8. Kratko o gospodarskih poslopijih.

Ekonomija alpske hiše v neugodni klimi je zahtevala skrajno koncentracijo vseh poslopij, če mogoče pod isto streho, in tako so nastali enotni dvori. Zlasti na Koroškem ponekod na zunaj ne ločiš lahko, če nisi vajen, hlevskega dela od stanovanjskega, tako intimna je zveza, in ponekod v žirovskih hribih in na Štajerskem je zveza med živino in ljudmi še bolj intimna. Na Gorenjskem v bohinjskem kotu sta obadva dela ločena razen po veži tudi po čumnati ali vsaj čevdru, dočim na Poljanskem in ponekod na Štajerskem kar iz veže lahko direktno stopiš v hlev. Vzhodnjaški način združenja hiše in hleva je dan že tudi zapadnoštajerski kmečki arhitekturi: zidan hlev spodaj, na njem lesena hiša z žuljem. Gorenjcem in še bolj Koroščem ta način ni ljub in vsaj na komodni ravnini se ga ne poslužujejo, v malo nagnjenem terenu pa vseeno stavijo hišo na vrh, hlev se nadaljuje konec hiše v dolini tako, da leži pod nivojem hiše tako, da izpred hišnih duri preko mostu stopiš kar po ravnem na hlev, to je v s k e d e n j (»pod«) in dalje »š u p o« (»parne« Kor., Štaj. »parma«).

H l e v i (XI., 1, 5—8) so navadno zidani, in imajo oddelek za govedo in za konje. Nad zidanim hlevom je namesto jispe ali ali gornje hiše, kakor pri hiši, lesen skedenj (»pod«) in shramba za krmo in seno (šupa). Ta dva sta lesena in imata često odprt ali zaprt gank nad hlevom, vsekakor pa večje line in včasih celo lastne stopnice z dvorišča ali pa »t r a h t a r«, po katerem je mogoče iz škednja vreči seno naravnost v jasli doli.

Moderni hlevi so večinoma čisto zidani, t. j. imajo v zidanem nadstropju pod in šupe, katerim dajejo svetlobo številna okna. V teh oknih so »mreže« iz zelo umetne in dekorativne opekaste konstrukcije (si. IX., 6).

Leseni stari skedenji in šupe imajo navadno v podstrešju oder za shrambo sena in slame (»peter«, gornji, spodnji). Skedenj je od šupe ločen samo z enostavno leseno steno. Kjer ni mogoče privoziti na skedenj z ravnega, dobi skedenj, navadno nameščen konec vsega dvora, široka lesena vrata, izpred katerih se spušča na zemljo nasut ali lesen ali z loki zidan most, po katerem je mogoče voz peljati naravnost pod streho (XI., 1). Na Štajerskem sem videl mogočne zidane »štale« z lesenimi »podi« ali priključenimi ali v nadstropju spravljenimi (IX, 8). Večinoma je tam v lesenem nadstropju »parma«, ki ima spredaj gank in na njem često še »rante« za sušenje krme in koruze.

Svinjaki so često, kakor na zapadnem Gorenjskem, vzdani pod most na škedenj ali pa stoje kot samostojne lesene zgradbe (v ravnini bliže Ljubljane) na dvorišču. Svinjak počiva na velikih kamnih nekoliko nad zemljo in je narejen iz sploščenih brun, ima spredaj krajšo streho kakor zadaj. Na sprednji steni ima vrsto vrat, ki se lahko tudi le pripro. Pod vratmi je nameščeno leseno korito. Ob straneh so svinjaki zapaženi z močnimi deskami, katere opirajo često navzkriž položeni, diagonalni panti. V savski nižini so tudi samostojno stoječi podi že včasih tako po dolensko konstruirani s križnimi panti na stenah.

Čebelnjaki (IX., 2) so enolične lesene zgradbe, ki imajo kakor svinjaki spredaj krajšo streho. So preprosto stoječe konstruirani (z deskami obiti ogelni stebri, Staenderbau) in imajo v sprednji steni vrste polic za panje, v stranski steni pa vrata. Stoječe konstrukcije imajo včasih tudi preprostejši stanovi in staje ter hleve poleg njih.

»Kozolci«, »stogici«, »brane« (IX., 3, 4) so slovenska specialiteta. Izmed teh sušilnic sena, detelje itd. najenostavnejša je v tla zabit kol, okrog katerega se omota seno in navrh tega posadi skorjasta kapa. (»komarče« v Bohinju, »ostojce« na Notranjskem). »Bran« obstoji iz več v enakomernih presledkih v tla pritrjenih tramov. Ti trami imajo v sebi vrsto štirioglatih lukenj, skozi katere se vtaknejo vodoravne late ali tanjše rante, na vrhu brane je škodljasta ali slamnata streha. Seno se tlači med late. Brana ima lahko tudi na eni strani streho izredno podaljšano,

visečo in s stebri podprto. Tako nastane »brana z lopo«, pod katero je mogoče zapeljati tudi voz. Stog (Bohinj, Štajersko »kozolec-toplar«, Koroško »stog«) sta dve brani, združeni pod isto, dvokapno streho in enotnim ostrešnim »rštom«, pod tem so table in »drevesa« ali »lojtre«, spodaj pa lopa za vozove.

Naj navedem še bohinjsko in žirovsko terminologijo za dele stoga.

Fasada stoga se imenuje »tabla« (Žiri). Stog stoji na močnih »stebrih« (Žiri) ali »stogovcih« (Boh., na Dol. »koze«), v katerih počivajo na podolžnih straneh vodoravne »late« ali »rante«. Nad lopastim prostorom ima stog »spodnje in zgornje oklepe« (Boh.) ali (Žiri) spodnje »plečnike« in gornje »blazine«. V križasto tablo so vdeleni vertikalni stebri in diagonalni »panti«, obe čelni tabli sta med seboj spojeni z »lojtro« (Žiri) ali »drevesom« (Boh.), katero nosijo spodaj »jermeni« (Žiri). Mogoči so stogi v enega ali dvoje dreves ali lojter. Ta drevesa drže stog skupaj in če sta dve, služita za shrambo sena. V tem primeru sta spredaj drevesi zapazeni (glej sliko boh. stegov). »Ršt« stoga je v Bohinju poenostavljen hišni, z »glajti«, »stebri«, »šperovci«, »letvami« in »slemenom«, v Žirih pa gre še skozi sredo čelnega glajta »spodnje sleme«. Čelo stoga je navadno zapazeno in ima le redko line. V Bohinju so strehe stogov redko čopaste, na Štajerskem in Koroškem pa skoro vedno. Na Štajerskem in Dolenjskem sestoje table samo iz zelo goste mreže diagonalnih pantov, poleg tega je često še pred tablo vrsta rant in med tablo in rantami nekaj hodnik. Iz čela stoga gleda včasih tudi »dira«.

Tako naj bodo popisana vsaj glavna stanovanjska in gospodarska alpska poslopja in naj preidem k estetski in razvojni strani alpskega kmečkega stavbarstva.

9. K estetski in zgodovinskorazvojni strani slovenske alpske hiše.

Kmečka hiša služi pač v prvi vrsti le potrebi in hoče šele v zadnji vrsti biti tudi estetski poživljena. Estetsko vprašanje pa vendarle obstoja, zato naj tudi skušam posvetiti vanj obenem z razglabljanjem, kako se je slovenska alpska hiša tekom zgodovine »razvijala«. Vprašanje se mi po nekem premisleku strne v eno: kakšne so glavne razvojne faze kmečke hiše s stališča kulturne zgodovine?

Mnogo se je ugibalo o obliki prvotnih hiš v »gornjenem« škem kulturnem območju in danes velja kot skoro gotovo, da je

srednji vek rabil nadvze preproste, enolične lesene hiše s pokrito lopo pred vhodom in ognjiščem sredi celice. Takšna hiša bi predstavljala abstrakten tip najpotrebnejšega in tudi odgovarja občestvenemu duhu srednjega veka, ki je hotel »nega hleva za vse«, ljudi in živino, pa tudi njegovemu idealizmu, ki mu je skrb za posvetno komoditeto zadnja briga. Izza srednjega veka je ostal v kmečkih hišah Alp še nekaj anahronizem v »dimnicah« z lopami, dalje nam je ostalo par gotskih vrat z ostrimi zaključki in okni, na robovih posnetimi »na ajdovo zrno« in mogoče izvirajo odtlej še neki hišni oporniki, ki sem jih videl ponekod v škofjevoški okolici.

Renesančnemu materializmu in naturalizmu odgovarja, če so v XV. in XVI. stoletju nastajale pri nas one kolosalno masivno zidane hiše z značilnimi okvirnimi okni z mrežami in polkrožno zaključenimi, mogočnimi vrati. Tačas, se zdi, se je morala tudi kuhinja odcepiti od »hiše«, pa tudi spalnica, »kamra od stanovanja«, kar kaže na specifično renesančno individuacijo prostorov po porabi v enotnem organizmu zgradbe.

Barok XVII. in XVIII. stoletja je k nam zanesel italijanski okus in konec te dobe se je naša alpska hiša razcvela do one bohotne podobe, ki jo danes le še trudoma rekonstruiramo v vsej njeni nekdanji estetski lepoti in patriarhalni domačnosti. Okenski in vratni oviri postanejo barvasti in močno plastični, da izstopijo iz sten s svojimi, ploskve poživljajočimi profili. Podstrešje se izredno daleč pomoli iznad sten, kar postane posled glavni slikoviti motiv baročne alpske hiše, pod streho se naredo ganki z bogatim rezljanjem, line, in vse to povzroča glavni slikoviti efekt, kontraste luči in sence na alpski hiši. Ona valovita S črta, lepотно sredstvo poznega baroka, prepoji prav vse: gavtre v oknih, robove hodnikov in lin. Religiozni in ljubezenski simboli se izražajo v gankovih izžaganinah, trami na stropih dobe bogato vzvalovane profile (zopet vedno S sistem), pohišstvo dobi one izredno slikovite oblike, ki jih občudujemo.

Tudi barva se pridruži arhitektonskemu in plastičnemu slikovitemu hotenju: svete slike žare na zidovju in ga efektно poživljajo, robovi oken so poslikani z umetnimi naslikanimi barvastimi okviri, slikajo se gavtri in polknice in zapahnice in skrinje in vrata in ogli hiš.

In potem, v XIX. stoletju začne pojemati ta lepota. Kakor da bi alpskemu človeku v stoletju tehnične civilizacije in vrhunca

materializma tudi zmanjkalo estetskega hotenja in one zdrave, slikovito misleče baročne čutnosti. Kmečki stil zamre, nadomesti ga mednarodna konvencija, uniforma, suhoparni utilitarizem. Kmečka kultura se pomeščani in izgubi ogromen del svoje »etnografske« nature.

Te, »baročne« ljudske kulture se danes drži ona romantična gloriola »narodne umetnosti«, ki da je iz prastarih časov, otročjih dob naroda ohranila nepokvarjeno svoje bistvo do danes. Kakor je ta kultura res lepa in estetski pomembna, tako je zlasti v alpskem ozemlju bolj ko povsod drugod na Slovenskem meščanska kultura diktirala ta razvoj in oblike, čeprav so bile baš tedaj tudi italijanske oblike in okus v modi. Primerjaj le vlogo hodnikov, galerij in balkonov s hruškasto izrezljanimi stebrički v tedanjem meščanskem in grajskem našem stavbarstvu po italijanskem vzorcu! Primerjaj Valvasorjeve hiše v risbah Kranjske topografije (recimo Altenhammer, Dupplach, Mannsburg, Saverch, Sauratezhoff, Seitenhoff, Wochain, Cropp itd.) pa boš videl, kako počasi vdira v kmečko hišo mestni in grajski italijanistični vpliv že konec XVII. stoletja, dokler ne doseže alpska hiša svoje estetske izpopolnitve v tipu, ki ga poznamo iz druge polovice XVIII. stoletja in ki velja, morda nekoliko pomotoma, za »edino in čisto« slovenskega.

Danes se nam zdi, da so vse one kmečkobaročne hiše, noše, ljudska umetnost itd. zrcalo pradavnega oblikovnega duha našega človeka, toda barok je že prepojil kmečko kulturo zelo globoko z vplivi svetovnih kultur. To je stil kmečkega baroka, XVII. in XVIII. stoletja in ne pradavna tradicija. Če bi poizkusil kratko stilno analizo naše alpske arhitekture tega časa, ozozarjam ponovno na slikovitost, čutni učinek kontrasta svetlobe in sence, na drugi strani gre roko v roki s to slikovitostjo delna tektonika. Ravno daleč ven iz čel se porivajoči ganki so glavni estetski motiv, dalje se ti zdi, da ozki beli zid hiše komaj drži ogromno maso gankov, čela in temne strehe nad seboj, in nikakor ne pozabimo, da je že princip konstrukcije povsem »subjektiven« in netektonski. Alpski človek gradi iz brunstene hiše, meje prostoru, ne pa (tektonski način) nosil za streho. Sploh se alpski človek trudi kar se da zabrisovati tektonski in struktivno pomembne člene v celoti. Ravno narobe naš vzhodnjak, Belokranjec, Dolenjec, vzhodni Štajerc. Ta ti

zunaj z močjo poudarja vse ogle, robove, opore, nosila, gradi s stebri (Staenderbau) nosila streham, pomika na zunanje stene vse prostorne komunikacije, kakor stopnice iz pritličja v nadstropje, na objektiven, vsem že na zunaj odkrit način, dočim naš alpinec v vežo skrije stopnice na jispo, dalje one iz veže v klet, celo dohode iz hiše v hlev in iz hleva v skedenj. Vse to je oni trmasti, na zunaj odurni in vase zaprti gorjanec skrtil v trebuh hiše obenem kakor se je samotno naselil in pretrgal vse stike s sosedi.

Slovenski gorjanec, zlasti baročnega časa je imel izredno živ čut za svetlobnosenčno in barvno slikovitost v arhitektonskem, plastičnem in barvastem pogledu. Ta čutno konkretni subjektivizem se druži z nekim individualizmom v harmonično celoto, oboje skupaj pa je pravo, diametralno nasprotje čudi našega abstraktno-idealistično mislečega vzhodnjega, tektonski mislečega Slovenca.

Obe te psihični in stilni lastnosti pa kaže ne samo Slovenec ob Alpah, nego še mnogo bolj Nmec v Alpah prav doli do Švice. In vendar smo videli v tlorisu veliko razliko med obema. Tudi na zunaj so razlike estetskega pomena.

Tako ima nemška alpska hiša izredno široko čelo in zgleđa nizka, k tlom pritisnjena, ravno narobe kakor naša alpska, sloka in s strmo streho. Dalje se naša hiša razvija v dolžino, nemška v nekak kvadrat, dalje ima naša vhod na podolžni, nemška na čelni strani. Dalje so v nemških Alpah vsi deli hiše lahko ornamentirani, pri nas pa zlasti struktivni deli dopuščajo redko kaj ornamentike, ki se omeji le na profile lin in izrezljanine v gankih (opazil že Kronfus). Predalčaste gradnje (Fachwerkbau) Slovencev ne pozna, kakor jo ljubi Nmec, v notranjščini Slovenec ne ljubi lesene prebleke stanovanja kakor Nmec in nalašč na razlike pozorno oko raziskovalca bi menda še marsikaj zapazilo.

* * *

Slovenski alpski hišni tip predstavlja na vrhuncu svojega izpopolnjevanja, kakor se nam kaže v koroškem in gorenjskem tipu tudi arhitektonski najpopolnejši slovenski hišni tip, ker je izredno umno vase koncentriran in ekonomičen. V vse njegove, tozadevno številčno silno razvite prostore je (v enotnem dvoru) dan dohod po najkrajši poti, obenem je s to

- koncentracijo za gorkoto hiše izborno poskrbljeno. Zoper klimo je dvor izborno zavarovan, živina in ljudje absolutno zaščiteni pred padavinami in snegom (gornje hiše, jiske, skednji, šupe, mostovi nad vsemi stanovanji in hlevi), gospodarski za alpsko živinorejsko porabo izvrstno organiziran, pa tudi estetski je najbolj posememben med vsemi slovenskimi ter pristoja lepo v svojo slikovito planinsko okolico. S civilizatoričnega vidika treba reči, da je ta tip prvi razvil samostojno kuhinjo, spalnico in posebne shrambe in se more po tej naprednosti meriti celo z kulturno najvišje stoječimi alpskonemškimi tipi na Tirolskem in v Švici ter na Bavarskem.

S tem naj končam tale prvi poizkus obdelati naš alpski hišni tip v celoti in zvezi. Morda bo ta studija dala iniciativo za izbrnejše delo, ki bo zgodovini ohranilo ta lepi košček slovenske narodne tvornosti.

Résumé.

Der Autor hat sich in dieser Abhandlung das Ziel gesetzt, Siedlungs- und Gehöfteformen, die Wohnungs- und Wirtschaftsgebäude der Slovenen, die den südöstlichen Alpenabhang bewohnen, zu beschreiben.

Das Alpenklima und Terrain, die Forderungen der in diesen Gebieten vorherrschenden Viehzucht, die psychische Eigenart des Bergbewohners, seine aesthetische Einstellung zum Sinnlichen, Malerischen, Einfluß der Alpendeutschen in den Nachbargebieten — alles das hat der Siedlungs-, Gehöfte- und Hausform der Alpen Slovenen ein charakteristisches Gepräge eingedrückt. Obwohl im Mittelalter dieses Gebiet stark deutsch besiedelt wurde, ist in allem dennoch die überwiegende slavische Individualität unverkennbar.

Es gibt im slovenischen Alpengebiete drei Siedlungsformen: 1. Einzelsiedlung im Gebirgsterain, wo keine Möglichkeiten der Entwicklung eines Dorfes bestehen, 2. Haufenrunddorfsiedlung, eine unregelmäßige Gehöftehäufung in eng zusammengeschlossenen Weilern und Dörfern slavischen Ursprungs, und 3. Siedlungsformen in engen, geordneten, langen Straßendörfern, typisch für die großen Ebenen am Fuße der Alpen — eine Folge der Siedlungen durch große Guts-herrschaften. Alpentypus kat'exochen ist im Gebirge die Einzelsiedlung mit der Variante der stundenlangen »Dörfer« — eine Gruppe später zum »Dorfe« zusammengefaßter Einzelsiedlungen. (Die Bezeichnung »bayrisch« und »fränkisch« für Siedlungs-, Gehöfte- und Hausformen sind wohl nicht ethnographisch zu nehmen, denn es ist nicht einzusehen, warum Einzelsiedlung, besonders im Gebirge, etwas spezifisch germanisches, »bayrisches« zu nennen

wäre, da wir wissen, daß im Gebirge bei allen Völkern diese Form schon rein natürlich die einzig mögliche ist! »Fränkisch« — was die Siedlungen in Häuserzeilen, Folge der kolonisierenden Tätigkeit großer Gutsherrschaften, mit dem ethnographischen Begriffe der Franken gemeinsames haben sollten, da diese Siedlungsform gerade bei den Westslaven und Magyaren in der Mehrheit ist — das ist auch nicht einzusehen. Deswegen wäre es vielleicht besser, sich diesen, hie und da irreführenden Bezeichnungen zu entsagen. Wohl sind als bayrischen Ursprunges Einzelsiedlungen in der Ebene anzusehen, solche kommen bei den Slovenen aber fast nicht vor.) Neben der Einzelsiedlung im Hochgebirge und der dorfmäßigen Siedlung in regelrechten Häuserzeilen in der Ebene, herrscht bei den Slovenen in den Alpen sehr häufig noch der ursprünglich slavische, durch das System der Hausgemeinschaft entstandene Haufendorftypus, welcher »ethnographisch« der maßgebende wäre, obwohl er sich im Hochgebirge nicht überall und voll entwickeln konnte, sondern nur auf die Gebirgstäler beschränkt bleibt.

Was die Gehöfteformen anbelangt, herrschen im Hochgebirge 1. Einheitshöfe mit viehzüchtlichem Charakter (Herdraum — Vieh- und Futterraum unter demselben, geraden Firste, siehe unsere Tafeln VIII., 4, XI., 1), in Haufendörfern kommen auch 2. zerteilte Räume vor, unregelmäßig aneinander gestellt, in der Ebene aber in engen Straßendörfern herrscht entweder Einzelhof (Steckhof) mit der Giebelseite der Straße zugekehrt, oder sind Haus in Stall getrennt und steht der letztere zum Ende des ersteren im geraden Winkel parallel mit der Straße. Die Zersplitterung aller Wohn- und Wirtschaftsräume in unzählige Individualgebäude (Balkan) kommt in nordwestlichem slovenischen Gebiete nie vor.

Der Grundriß zeigt im Westen der slovenischen Alpengebiete (Südostkärnten, Oberkrain, siehe die Karte!) fast typische Einheitlichkeit: Die Regel ist ein Einheitshaus der oberdeutschen Familie des »fränkischen« Mittelküchenflurtypus. Das Haustor (»duri«) ist in der Mitte der Längsseite, man tritt zuerst in die Hausflur, deren hinteres, gewölbtes Ende durch eine Wand oder Mauerbogen (»šipovnik«) von der Flur (»veža«, »vejža«, »loupa«) getrennt, die Küche (»kuhinja«) mit einem offenen Herd (»ognjišče«, »pozid«) bildet. Auf der einen Seite des Küchenflurraumes ist der Hauptraum, die Wohnstube (»hiša«, »izba«) mit diagonal gegenübergestelltem Ofen (»peč«) und der »Herrgottsecke« (»bohkov kot«, »oltar«) mit dem Eßtische. Meistens ist in letzten zwei, drei Jahrhunderten der Stube auch eine Kammer (»kamra«, »štibel«) angeschlossen, wo man schläft. Auf der anderen Seite des Küchenflurraumes ist die »čumnata« (Kemenate), Schlafzimmer der erwachsenen Kinder oder Auszüglerstübel und zugleich Aufbewahrungsort, dann die Speisekammer (»čevder«, »klet«, »hram«). An diese beiden Räume gliedert sich direkt der Stall an. Wo das Haus ein Geschoß hat, handelt es sich um »das obere Haus« (»gornja hiša«), die obere »Kammer«, »obere Küche«, »auf der Flur«, meistens aber ist im Obergeschoße des Hauses nur der Aufbewahrungsort (»jisp«, »na hiši«) mit einer hölzernen Hochlaube versehen. Über dem, meist gemauerten Stalle (»hlev«, »štala«) ist die meist hölzerne Scheune, Dreschtenne (»skedenj«, »pod«) und der Schuppen (»šupa«,

»parna«). Meistens hat die Scheune den Zugang in Form einer von der Erde heraufgeführten Brücke (»most«), unter welcher meist ein Schweinestall eingemauert ist.

Dieser technisch und architektonisch sehr fortschrittliche Haustypus ist im slovenischen Kärnten und in Oberkrain allein herrschend, im westlichen ehem. Steiermark aber finden sich noch Spuren alter Rauchstubenhäuser mit zentraler Laube (»loupa«), Rauchstube (»dimanca«) und »Kachelstube« (»kahljasta hiša«), wie aus der Grundrißtafel VII. 1 ersichtlich. In neuerer Zeit, besonders in den Nachkriegsjahren ist in slovenischem Alpenlande der Rauchstubentypus fast verschwunden und alte Rauchstubenhäuser werden zu neuen Mittelküchenflurhäusern umgebaut oder werden neue »Stübel« zugebaut, am liebsten hinter die »loupa«, womit auch T-förmige Häuser entstehen. Die steirischen Haustypen nähern sich innerlich wie äußerlich schon dem ostslovenischen symmetrischen Typus mit einer Vorder- und Hinterstube und Laube ohne eigene Küche, wo man von der Laube aus im Stubenofen kocht (VII., 2).

Die hölzernen Wandkonstruktionen der Alpen Slovenen zeigt Tafel I. Es handelt sich um Blockbau mit Randeinfassungen I., 1—6. Meistens ist die Küche oder auch der ganze Küchenflurraum gemauert. Das Dachgerüst zeigt die typische Form, Tafel II., 1, mit oder ohne Abwalmung. Der meist hölzerne Dachoberraum ist weit über die Hauswände vorgeschoben und bildet meist an der Giebelseite, oder auch an zwei, selten drei Hausseiten eine Hochlaube (VIII., 1—5, IX., 2—6), welche dekorativ geschnitzt ist (IV., 1—3). Das Dach ist ein steiles Satteldach, in Kärnten und Steiermark immer abgewalmt. Verschiedene Fenster- und Türformen seit dem Mittelalter zeigt Tafel III. (auch X.). Das Innere der Stube zeigt Tafel X., 1, 2; ebenda sieht man auch eine hölzerne oder gemauerte Kienleuchte (X., 2, 5, »leva«, »liva«, »dimnjek«) aus der Zeit der Spanbeleuchtung. Eine hölzerne Stubendecke und Profile des Hauptbalkens (»tram«) zeigt Tafel II., 4, Tafel XI. zeigt aber verschiedene Wirtschaftsgebäude, Stalleinfügung im Einheitshofe (XI., 1) mit Brücke, Scheune, Schweinestall, einzelstehende Ställe (XI., 5, 6, 8), Almhütte (X., 7), Bienenhaus (XI., 2) und die typischen Harpfen für Heutrocknung (»stog«, »kozolec« XI., 3, 4).

Der Autor behandelt in Schlußkapiteln die geschichtliche und Stilentwicklung des slovenischen Alpenhauses, seinen ästhetischen und psychologischen Inhalt, seine Ähnlichkeiten und Verschiedenheiten mit den Nachbarstypen.

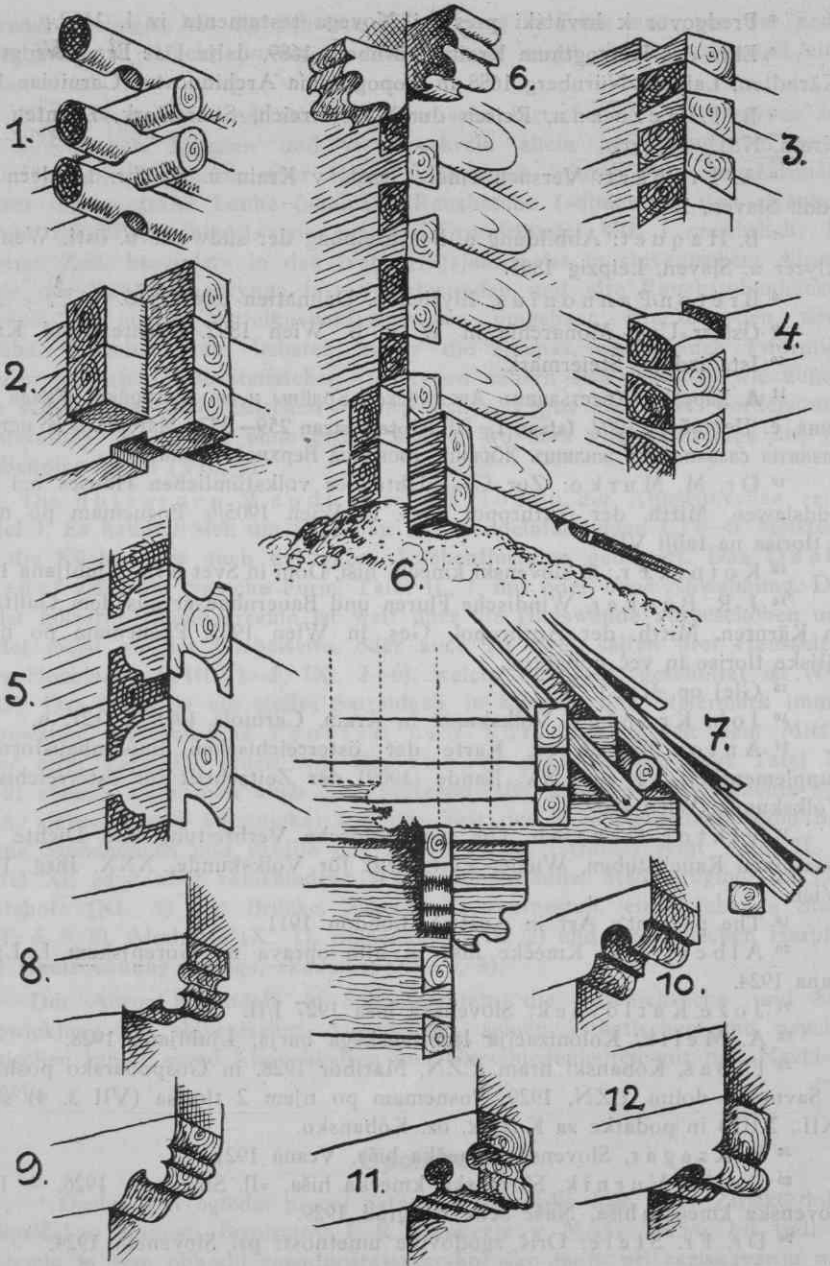
Opombe.

¹ Doslej sem ogledal precej natančno gorenjske hiše, se v Ziljski dolini prepričal o resnosti rezultatov I. R. Bünkerja v MAG 1905/6, bil tudi na Pohorju in sem obhodil zapadnoštajersko-koroško mejo pri raziskavanju naše alpske hiše. O hišah na Kozjaku in v Rožni ter Podjunki dolini citiram samo literaturo ali podajam poročilo iz druge roke.

² Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn und seinen Grenzgebieten. Herausgegeben v. Österr. Ing. u. Architekten-Verein, Dresden 1906.

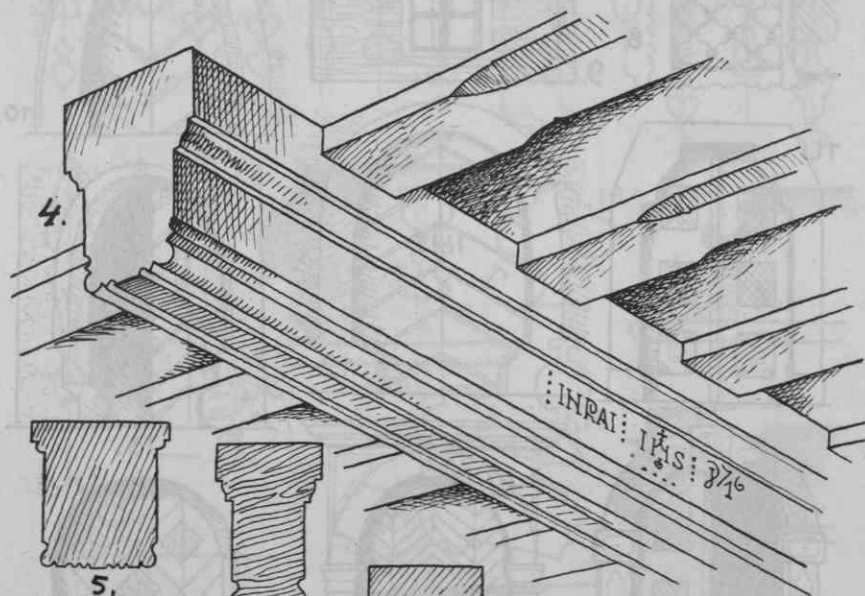
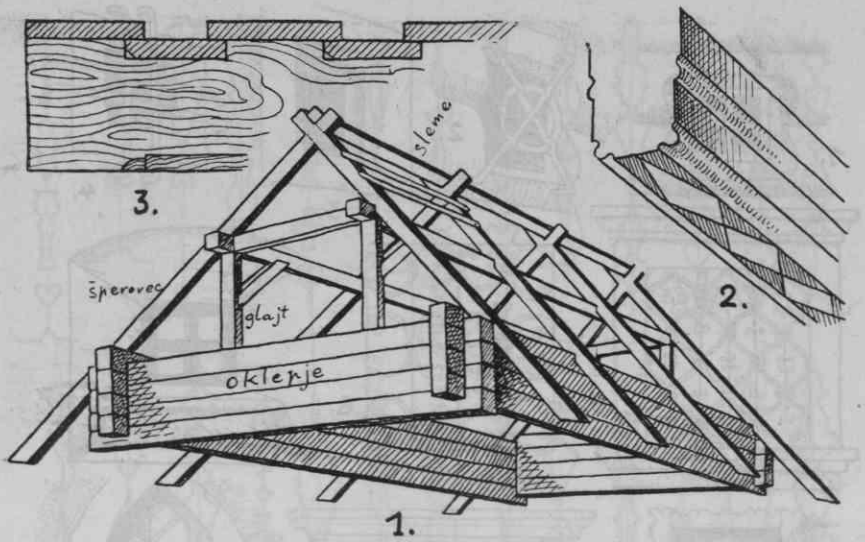
- ³ Predgovor k hrvatski prestavi Novega testamenta iz l. 1562.
- ⁴ Ehre des Herzogthum Krain, Nürnberg 1689, dalje Das Erz-Herzogthum Kärnten, Laibach-Nürnberg 1688 in Topographia Archiducatus Carniolae 1688.
- ⁵ B. F. Hermann, Reisen durch Österreich, Steiermark, Kärnten und Krain, 1781.
- ⁶ A. Linhart: Versuch einer Gesch. v Krain u. d. übr. Ländern der südl. Slaven, 1791.
- ⁷ B. Haquet: Abbildung u. Beschreibung der südwestl. u. östl. Wenden, Illyrer u. Slaven, Leipzig 1801.
- ⁸ Breton-Pannonius, Illyrien u. Dalmatien usw. 1816.
- ⁹ Österr.-Ung. Monarchie in W. u. B. Wien 1892. Kärnten und Krain.
- ¹⁰ Ista izdaja, Steiermark.
- ¹¹ А. Харузин, Крестьянинъ Австрийской Краины и ея постройки, Живая старина, е. Петербург 1902. (stran 1–30) Istotam stran 259–357: Материалы по истории развития славянскихъ жилищъ Жилище словинца Верхней Краины
- ¹² Dr. M. Murko: Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen, Mitth. der Anthropol. Ges. in Wien 1905/6. Posnemam po njem 2 florisa na tabli VI.
- ¹³ Kotnik Fr.: O slovenski kmečki hiši, Dom in Svet XIX. Ljubljana 1906.
- ¹⁴ J. R. Bünker, Windische Fluren und Bauernhäuser aus dem Gailthale in Kärnten. Mitth. der Anthropol. Ges. in Wien 1905. Posnemam po njem ziljske florise in več podatkov.
- ¹⁵ Glej op. št. 2!
- ¹⁶ Joh. Kronfus, Volkskunst in Krain, Carniola 1908. I, 121. n.
- ¹⁷ Anton Dachler, Karte der österreichischen Bauernhausformen. Supplementheft VI. zum XV. Bande (1909) der Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Wien 1909.
- ¹⁸ Viktor Geramb, Die geographische Verbreitung und Dichte der ostalpinen Rauchstuben, Wiener Zeitschrift für Volkskunde, XXX. Jhrg. 1925. Wien.
- ¹⁹ The peasant's Art in Austria, London 1911.
- ²⁰ Albert Sič: Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem I. Ljubljana 1924.
- ²¹ Jože Karlovšek: Slovenska hiša 1927 I/II.
- ²² A. Melik, Kolonizacija ljubljanskega barja, Ljubljana 1928.
- ²³ F. Baš, Kóbanski hram. ČZN, Maribor 1928. in Gospodarsko poslopje v Savinjski dolini, ČZN, 1929. Posnemam po njem 2 florisa (VII 3, 4) slike (XII., XIII.) in podatke za Kozjak, oz. Kóbansko.
- ²⁴ R. Kregar, Slovenska kmečka hiša, Vesna 1921.
- ²⁵ Dr. St. Vurnik, Slovenska kmečka hiša, »Il. Slovenec« 1926. — Isti: Slovenska kmečka hiša, Naše selo, Beograd 1929.
- ²⁶ Dr. Fr. Stele: Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih 1924.

Tabla I.

Lesene hišne konstrukcije v slovenskih Alpah.

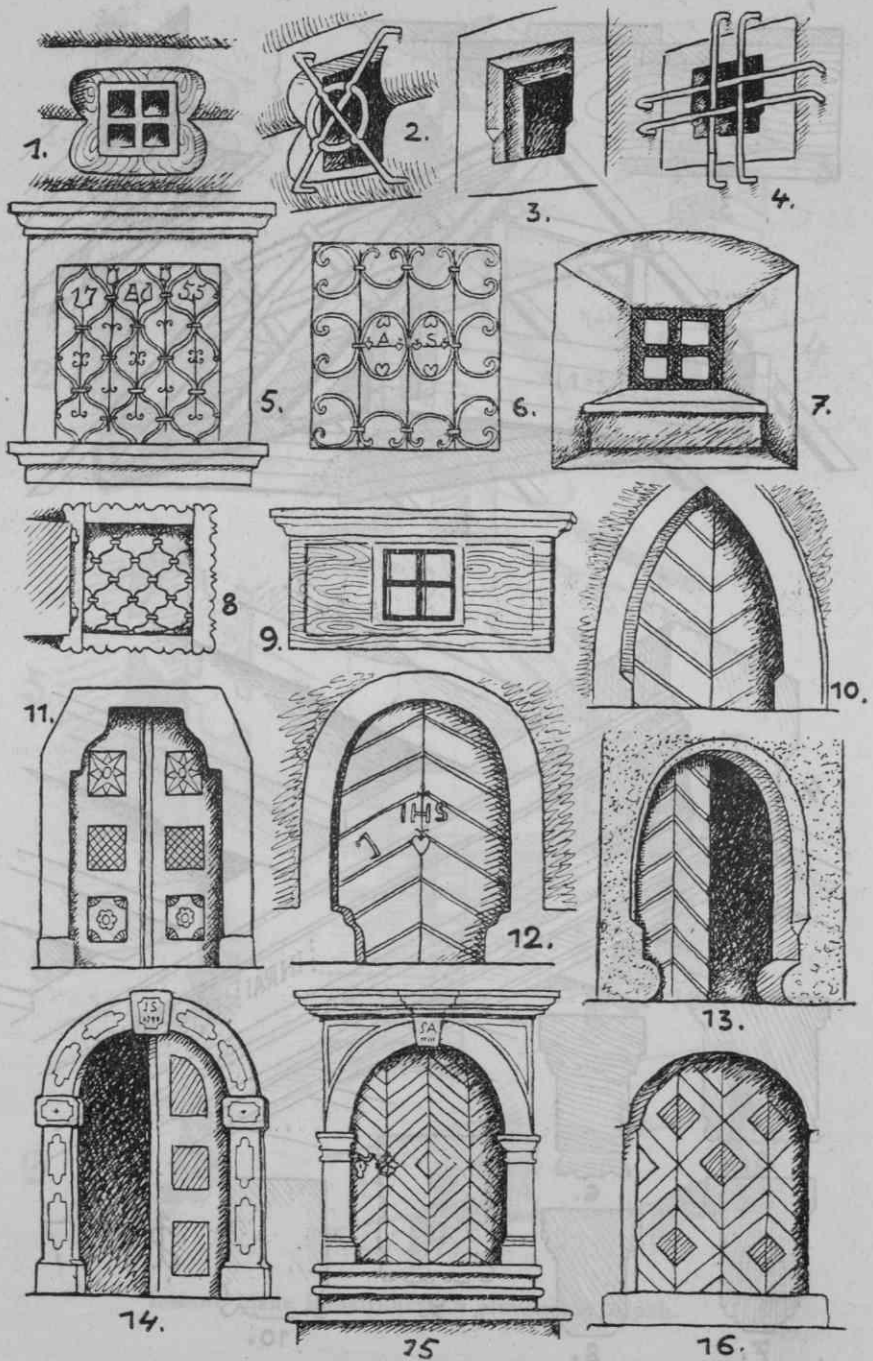
Tabla II.

2747

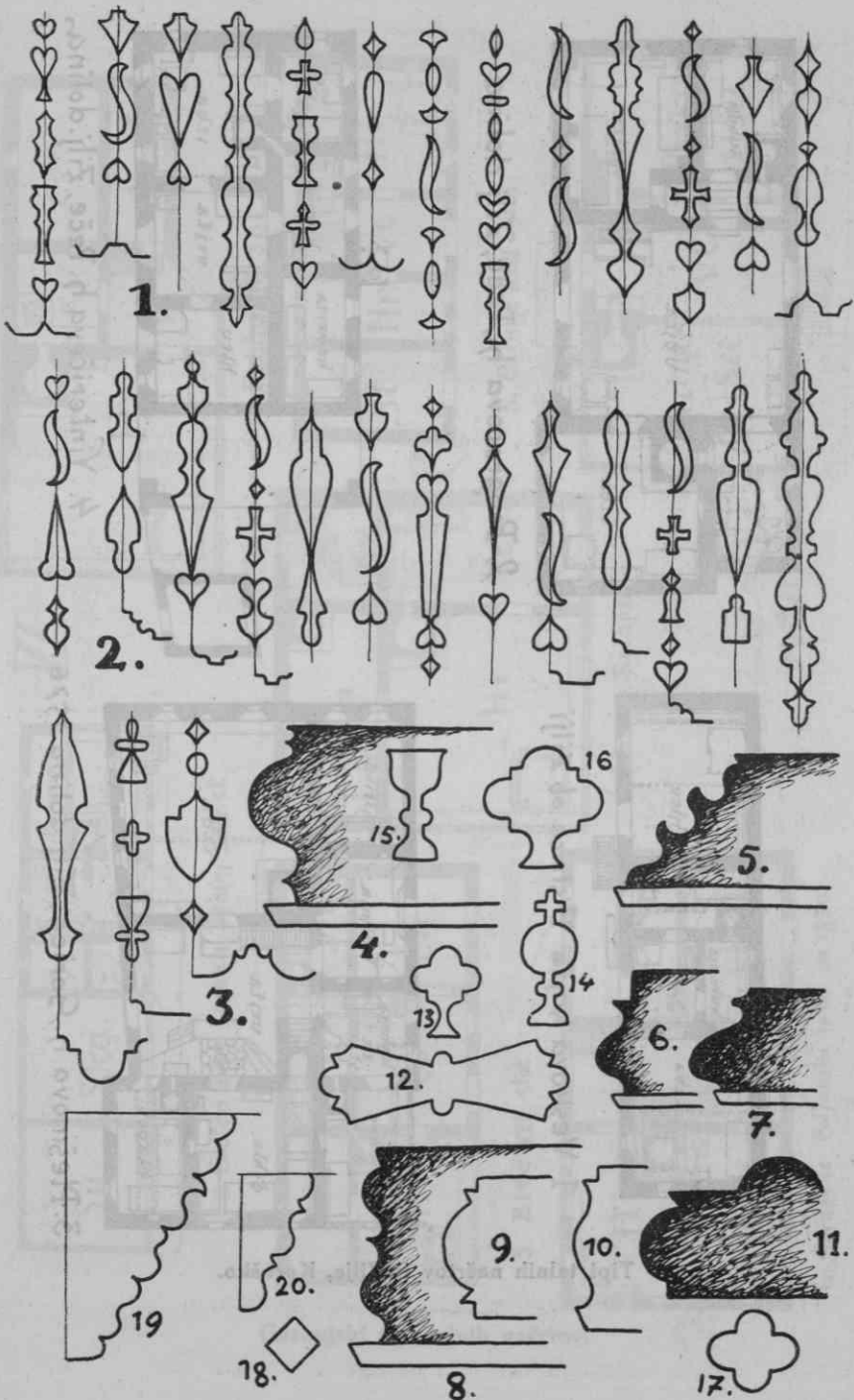
Ostrešje in strop v slovenskih Alpah.

Tabla III.

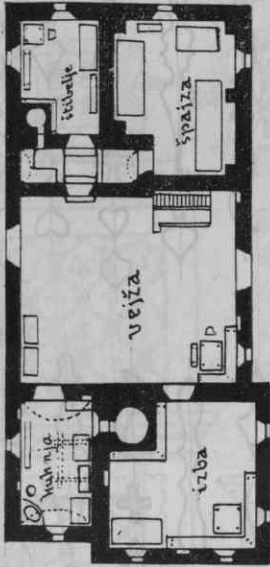
Okna in vrata slovenskih alpskih hiš.

Tabla IV.

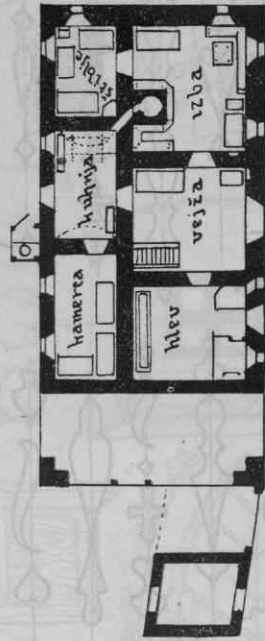

Izžagani ornamenti gankov in pažne line.

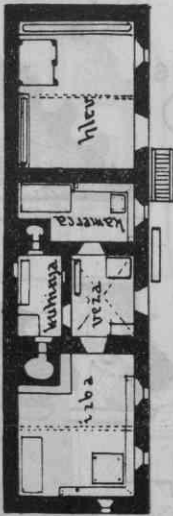
Tabla V.

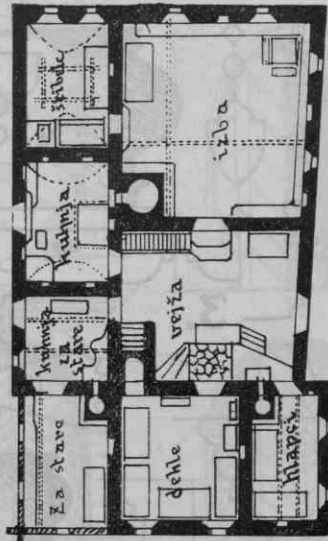
2. Pongracova h., Peče, Žilj. dolina

4. Vinteričeva h. Peče, Žilj. dolina

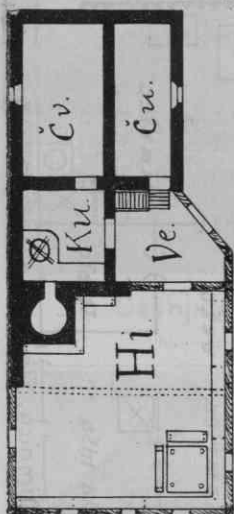
1. Veskova kajza Bistrica ob Žilji

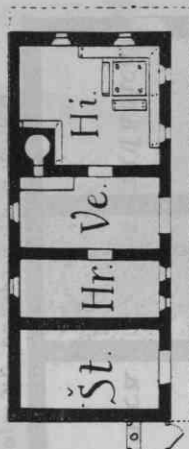
3. Plešinoва h., Goriče, Žilj. dolina 1576.

Tipi talnih načrtov iz Žilje, Koroško.

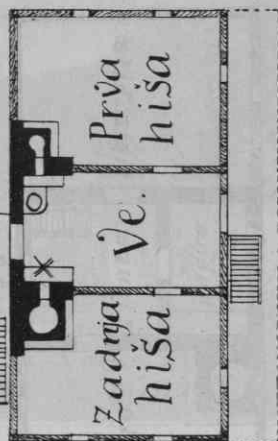
Tabla VI.

2. Koprivnik, Bohinj, 1830.

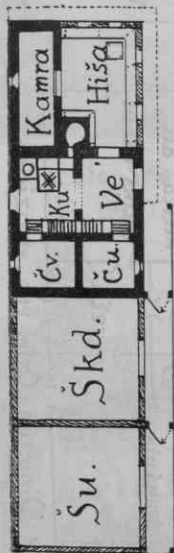

5. Cerklje XVIII. stol.

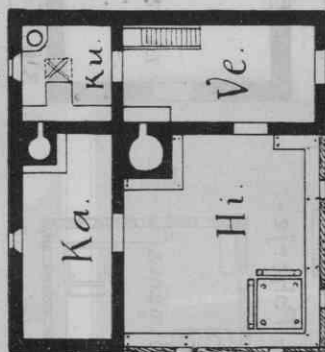

7. Vzh, slov. tip - Skrilj p. Metliki

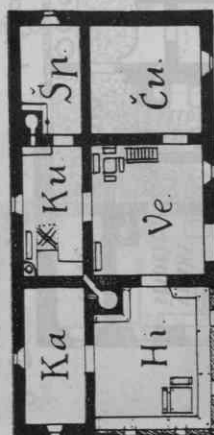
VII.

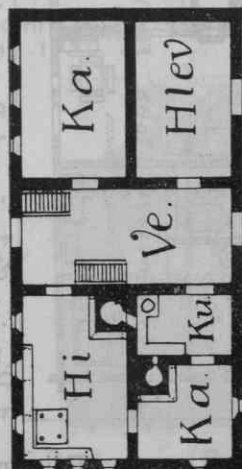
1. Znoterj dvor Jereka, Bohinj XVIII. st.

4. Rateče Belapeč

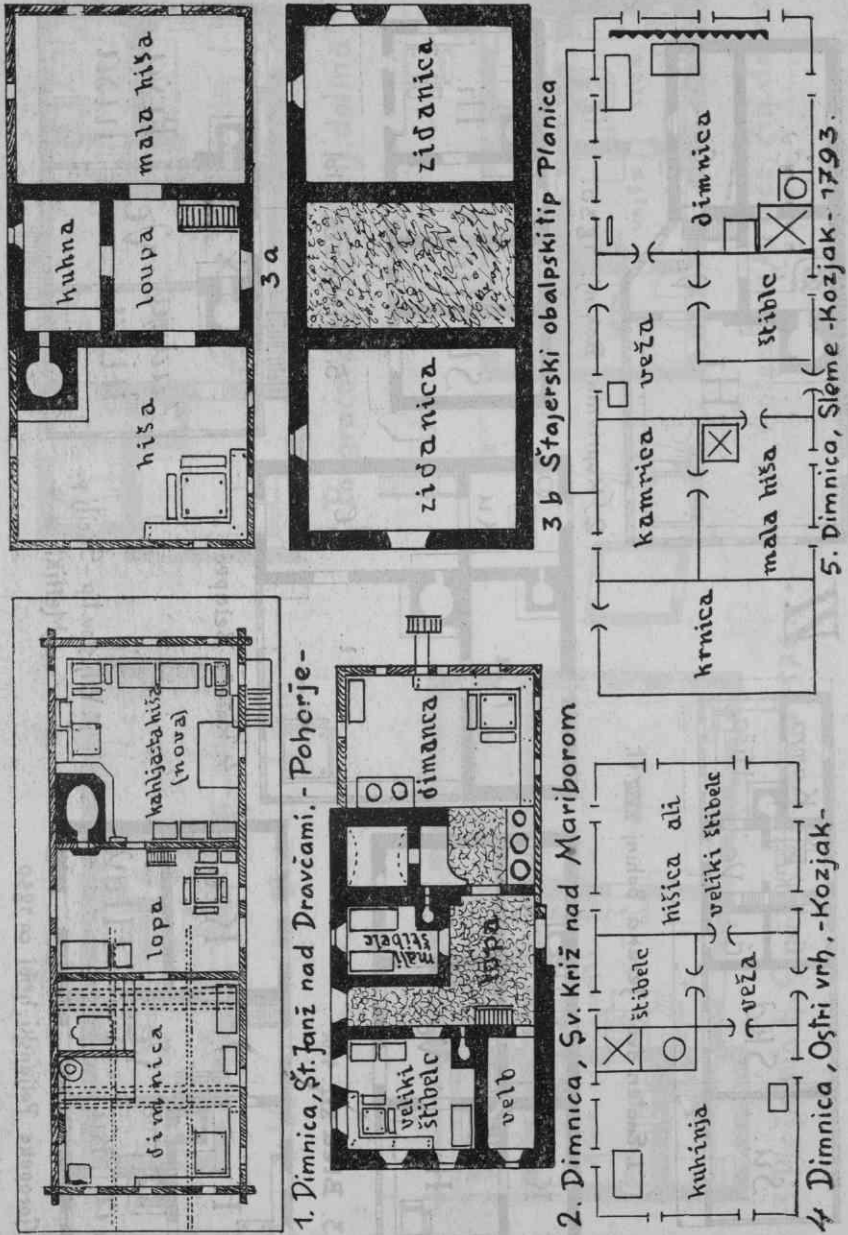
3. Bled XVII. stol.

6. Goropeke Poljanski hribi ca 1830

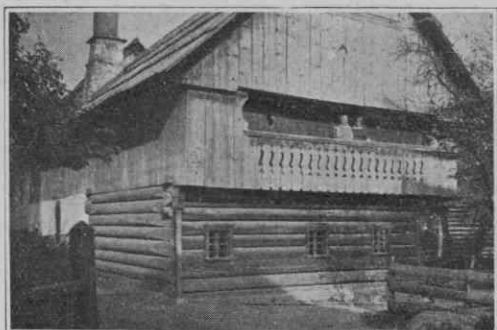
Gorenjski tipi talnih načrtov.

Tabla VII.

Tipi zapadnoštajerskih talnih načrtov.

Tabla VIII.

1. Česnjica, Bohinj

2. Srednja vas Bohinj
(čelo z diro) ca. 1700 l.

3. Čelo, Srednja vas, Bohinj
ca 1780

4. Alpski enofni dvor, Jereka, Bohinj
ca 1750

5. Duplje nad Kranjem, XVIII. stol.

6. Podbrezje (Podnart)
1801.

Gorenjske, zlasti bohinjske hiše.

Tabla IX.

1. Zg. Borovlje, Koroška.

2. Gorje, Ziljska dolina.

3. Kranjska gora, ce 1800

4. Mojstrana ce 1800

5. Suha pri Škofji Loki XVIII. st.

6. Preska p. Medvodah 18. stol

7. Bitnje p. Šk. Loki XVIII. st.

8. Žiri, Polj. dolina XVII. stol

Koroške in gorenjske hiše.

Tabla X.

1. Gorenjski Bohkov kot z mizo

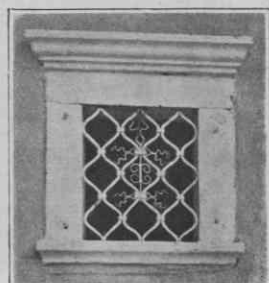
2. Hišna peč in leva, Jereka Bohinj.

3. Hiša, Črnuče p. Šj.

5. Dimnjek, Koprivnik Bohinj.

4. Okno iz XVIII. stol. Sr.vas Bohinj

6. Okno iz l. 1604. Sr.vas, Bohinj

7. Freska iz l. 1790. Stara Fužina Bohinj.

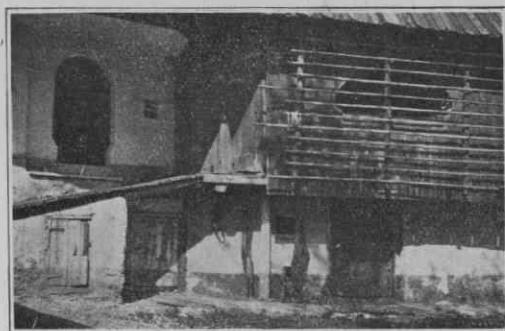
8. Hiša iz Nakleqa (Kranj) ca. 1800.

9. Freske iz l. 1790. v St. Fužini, Bohinj

Interieur in detajli.

Tabla XI.

1. Veža, hlev škedenj, svinjak in most, Srednja vas Bohinj.

2. Čebeljak, Polj. dolina

3. Bohinjski stogi (Sr.vas).

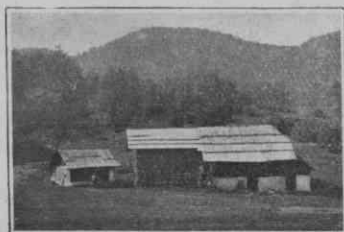
4. Kozolec iz štaj. Alp (Pristava)

5. Gorenjski hlev (Bled)

6. Moderni hlev Žiri

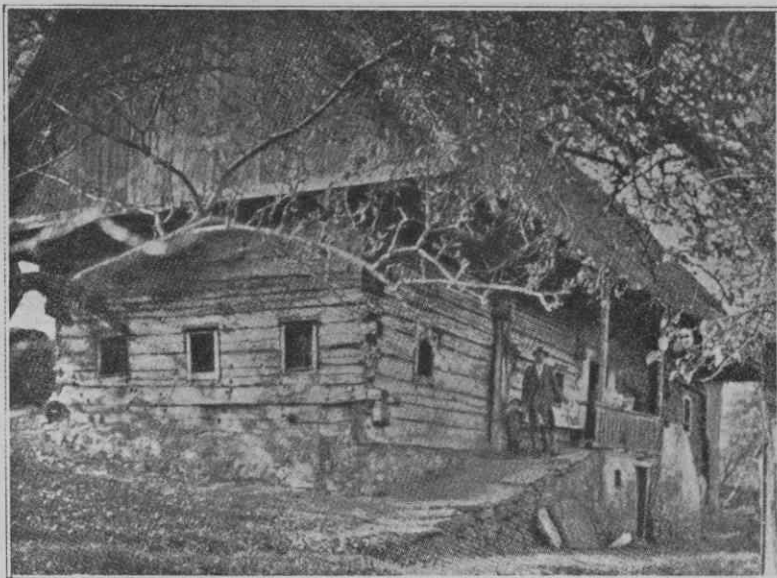
7. Stan, Gorenjsek, Bohinj

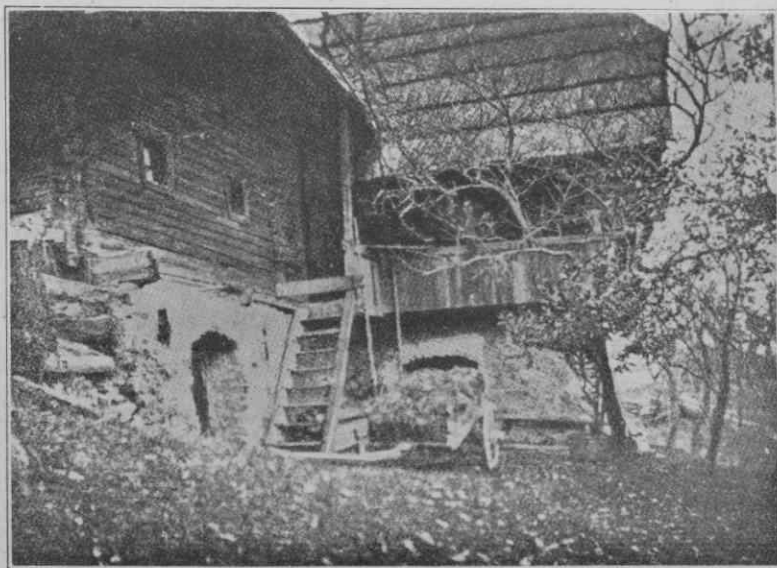
8. Štala iz štaj. Alp, (Pristava)

Gospodarske stavbe.

Tabla XII.

Sleme.

Spodnja Kaplja.

Tipa zapadnoštajerske dimnice.

Tabla XIII.

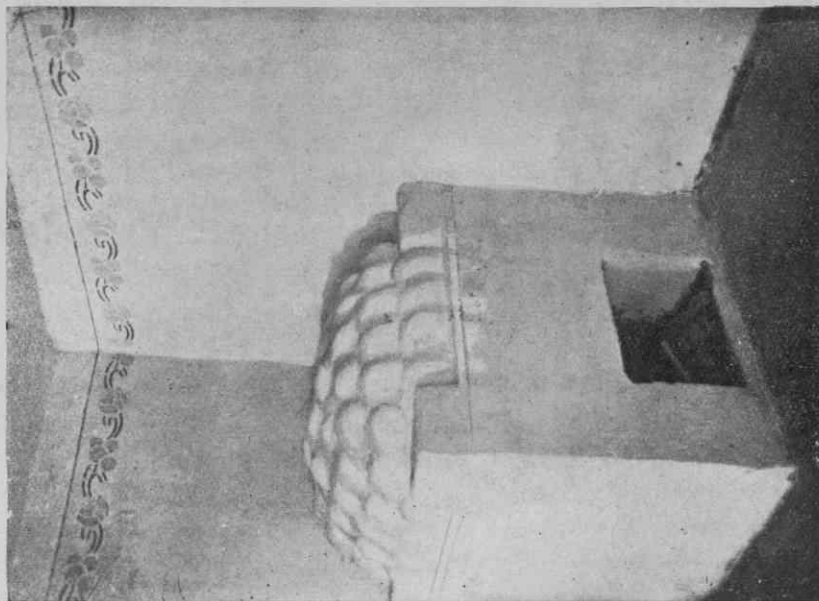

„Zid“ iz dimnice v Pernicah (Kóbansko).

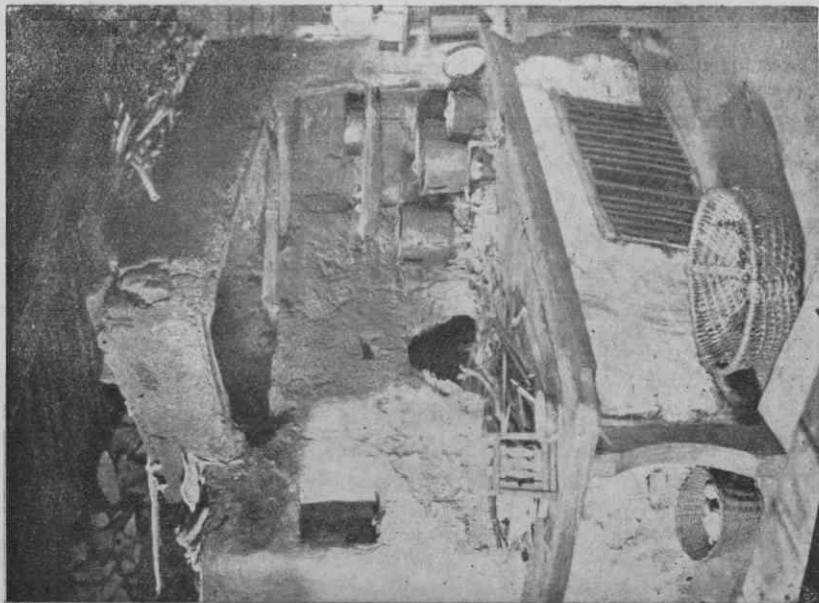

Štedilnik, predelan iz dimničnega „zidu“ v Spodnji Kapli (Kóbansko).

Tabla XIV.

„Bučna peč“ iz Ostrega vrha (Kóbanksko).

„Zid“ iz dimnice v Sv. Križu.

Volksreligiöse Opfergebräuche in Jugoslawien.

Von Rudolf Kriss (Berchtesgaden).

In folgenden Zeilen soll versucht werden, eine knappe Übersicht über die in der Gegenwart noch geübten Opferkulte in Jugoslawien, wie sie sich mir bei meiner Durchforschung verschiedener Wallfahrtsorte darbieten, zu geben. Ohne Anspruch auf Vollständigkeit zu erheben, beabsichtige ich lediglich, meine auf mehreren Reisen in den einzelnen Landesteilen des neuen südslavischen Staates gemachten Beobachtungen schriftlich niederzulegen. Da mit ganz geringen Ausnahmen fast keine Literatur zu meinem Thema vorhanden ist, was mir auch von den Fachgelehrten des Landes bestätigt wurde, muß ich mich auf mündliche Berichte und in der Hauptsache auf eigene Erfahrung beschränken.

Bevor ich zu meinem eigentlichen Thema übergehe, soll ein für jeden Volkskundler, der über Jugoslawien arbeitet, geltender Leitgedanke hervorgehoben werden, nämlich der von der verschiedenartigen kulturellen Schichtung dieses Landes. Es sind im wesentlichen drei Kulturkreise, die auf die jugoslawische Bevölkerung einen weitgehenden Einfluß ausgeübt haben. Ich nenne zuerst den von Norden kommenden deutschen Einfluß, der sich namentlich im slovenischen Gebiete und in einem Teile Kroatiens bemerkbar macht; ferner den östlichen, der vom Balkan über Serbien und Bosnien herauf eindringt und sich in Kroatien mit dem alpenländisch-bajovarischen vermischt, und den westlichen, venezianisch-mediterranen, der allerdings nur einen ganz unwesentlichen Gebietsteil, einen schmalen Küstenstreifen am adriatischen Meere umfaßt. Selbstverständlich ist dies nur ein ganz allgemeiner, cum grano salis zu nehmender Satz. Auch verschieben sich die Grenzen bei den einzelnen volkskundlichen Substanzen ganz erheblich. So dringt z. B. der östliche, orientalische Einfluß auf dem Gebiete der Tracht und bei den in der Textilindustrie An-

wendung findenden Ornamenten und Mustern außerordentlich weit herauf, andere Einflüsse fast ganz verdrängend; ein Blick ins ethnographische Museum von Zagreb tut dies zur Genüge kund. Meine oben vorgenommene, ungefähre Abgrenzung ist derjenigen angegliedert, die Dr. Vurnik im Etnolog 1928 anlässlich der Bearbeitung der diversen Bauernhaustypen zog. Diese Grenzen haben, von kleineren Verschiebungen abgesehen, auch für die Verbreitung der verschiedenen Votive und Weihgaben Geltung. Ein weiterer, wesentlicher Faktor allerdings kommt noch hinzu. Er besteht in der konfessionellen Gliederung des Volkes. Hier macht sich der östliche Einschlag seitens der griechisch-orthodoxen Konfession und für Bosnien und Herzegowina auch des Mohamedanismus, die allem Votivkulte abgeneigt sind, vorwiegend negativ bemerkbar; das Opferbrauchtum gelangte eigentlich nur bei den römisch-katholischen Volksteilen, von welchem die serbisch-orthodoxen im allgemeinen nur wenig beeinflusst wurden, zur vollen Blüte; hier machen sich naturgemäß zwei Einflüsse geltend; der nördliche, der die Eigenheiten des bajovarischen Katholizismus über slovenisches Gebiet bis weit nach Kroatien verpflanzt, und der westliche, dessen für den italienischen Volkskatholizismus charakteristische Besonderheiten sich längs der adriatischen Küste geltend gemacht haben.

I.

Wir beginnen unsere Untersuchung mit dem in unserem Sinne ergiebigsten nördlichen Kreise, den wir kurz als den slovenischen, wegen seiner in diesem Landesteile in erster Linie feststellbaren Gepflogenheiten, bezeichnen wollen. Bei unserem Berichte werden wir auf die lokalen, von den deutschen Gebieten abweichenden Sitten, besonders achtgeben. (Kenntnis der prinzipiellen Dinge setze ich voraus; ich verweise auf Richard Andree: Votive und Weihgaben des katholischen Volkes in Süddeutschland 1904, und auf meine eigene Arbeit: das Gebärmuttervotiv nebst einer Einleitung: Arten und Bedeutung der deutschen Opfergebräuche der Gegenwart 1929.)

Die wächsernen Opfergaben, die aus Holz- oder Gipsmodeln in verschiedenen Wachsziehereien gewerbsmäßig hergestellt werden, sind noch überall bekannt, wengleich ihr Gebrauch besonders seit dem Kriege stark zurückgegangen ist; eine

derartig weitgehende Verbreitung wie in Bayern, haben sie wohl überhaupt niemals gehabt; nach Ansicht der Fachleutè (ich verdanke vor allem Herrn Professor Tkalčić, Direktor des Ethn. Museums von Zagreb, wertvolle Aufschlüsse) ist der Brauch erst in der Gegenreformation aus süddeutschen Ländern her eingeführt worden. Daß er kein ursprünglicher, sondern importierter war, läßt sich auch aus anderen Gründen erkennen, Während in Bayern, von einigen allerjüngsten Degenerationserscheinungen abgesehen, die Formen aus kunstvoll geschnitzten Modeln, die bei den menschlichen Figuren oft die kleinsten Details der Trachten hervorarbeiteten, gegossen wurden, sind hier die Holz- oder Gipsmodeln im allgemeinen weitaus primitiver: Man erkennt dies an den fertigen Figuren, welche mit Verzicht auf alle Einzel-

Abb. 1. Wachsvotive aus Zagreb (Kröte, Frau, Mann, Pferd, Rind, Augen).

heiten der Kleidung usw. nur die ganz einfachen Umrisse der dargestellten Objekte erkennen lassen und vorne und hinten gleich aussehen, so daß man gerade noch die Art des Gegenstandes, z. B., ob Mann oder Frau, aber keine Einzelheiten mehr erkennen kann. Jedenfalls trifft dies für viele derartige Erzeugnisse, wie sie mir aus Zagreb, Ljubljana und Rečica bekannt wurden, zu; bessere, mehr den aus Andree bekannten Formen gleichende Votive kommen in Karlovac vor, wo ich u. a. eine

Kröte mit dem Monogramm Mariens erwerben konnte. Die zur Darstellung gelangenden Gegenstände weisen nicht entfernt die Mannigfaltigkeit auf, wie sie aus deutschen Wachsziehereien sind. Das mir zu Gesicht gekommene Material setzt sich zusammen aus männlichen und weiblichen Figuren, Wickelkindern, Köpfen, Augen, Ohren, Armen, Beinen, der Kröte und dreierlei Arten von Haustieren, Pferden, Rindern, und undefinierbaren Kleintieren. Weder die durch Kleidung und Größe bedingten Spielarten innerhalb der betreffenden Figuren selbst, sind in den einzelnen Geschäften vorhanden, noch auch die vielerlei bei uns üblichen Objekte, wie Eingeweide und anderes mehr, ja nicht einmal die obenangeführten Dinge besitzt ein Geschäft auf einmal; meistens beschränken sich die Vorräte auf Männer, Frauen, Arme, Beine, Augen und indifferente Haustiere. Als Material wird meistens gelbes oder braunes, noch stark nach Honig riechendes Wachs verwendet. All dies läßt erkennen, daß die ganze Sitte nur in abgeschwächtem Maße Eingang gefunden hat.

Auch ist in zahlreichen Wallfahrtsorten der Verkauf dieser Wachsmotive überhaupt eingestellt worden. So erfuhr ich in dem berühmtesten und bislang votivreichsten marianischen Wallfahrtsorte von Oberkrain, Brezje, daß seit dem Kriege die Wachsvotive nicht mehr geführt würden. Der Verkäuferrinnen in den zahlreichen Krambuden am Kirchplatze waren sie nur mehr aus der Erinnerung bekannt; auch in Ljubljana hat der Wachszieher den Betrieb eingestellt, einzig in Zagreb und Bistrica (Kroatien) konnten die gesuchten Gegenstände noch gekauft werden. In anderen Wallfahrtskirchen sind die Figuren noch aus früheren Zeiten vorhanden, und werden aus dem in der Kirche und in der Sakristei aufbewahrten Vorräte an die Wallfahrer zum Opfergang ausgeliehen, aber nicht mehr neu hergestellt.

Um gleich an dieser Stelle auf ein spezielles Motiv, nämlich die Kröte als Symbol der Gebärmutter zu sprechen zu kommen, so beziehe ich mich hier auf die Abhandlung von Mirko Kus-Nikolajew »Votive nerotkinja« (Etnolog 1928, Zagreb) und auf mein eigenes Buch: »Das Gebärmuttervotiv 1929«, worin das Problem nach der prinzipiellen Seite erörtert wird. Die genannte Sitte hat wohl aus den benachbarten kärntnerischen und steirischen Gebieten nach Jugoslavien übergegriffen, und zwar gleichfalls in der Zeit der Gegenreformation. Professor Tkalčić gelang es, wächserne Kröten in folgenden Orten nachzuweisen:

Zagreb, Bistrice, Rečica, Pokupsko, Pazina, Pokupski-Brest, Karlovac (für Kroatien), Toranj und die Gegend von Pakrac und Sisak (für Slavonien). Weiter hinab ist die Sitte nicht mehr gebrungen. Der oben angeführte Bericht im »Etnolog« deckt sich ohne nähere Ortsangaben mit obiger Aussage. Der Verfasser bringt Abbildungen von Wachskröten aus Bistrice und Stenjevec. Durch Anführung des letztgenannten Ortes wird die Liste der Fundorte durch einen weiteren Beleg ergänzt. Die Abbildungen weichen von dem in Deutschland üblichen Durchschnittstyp nicht ab. Im Vergleich zu dem von mir in Zagreb erworbenen Exemplar, das nur die größten Umrisse wiedergibt, sind sie etwas sorgfältiger ausgeführt. Was Slovenien betrifft, so kann ich die Kröte nachweisen aus Brezje und durch Umfragen erfuhr ich, daß auch im übrigen Oberkrain die Krötenopferung bis vor dem Kriege in einzelnen Fällen vorkam.

Abb. 2. a) Handgeformte Votive aus Rečica (untere Hälfte und oben rechts),
b) Wachspferd aus dem Museum von Ljubljana.

Außer den gewerbmäßig hergestellten Wachsvotiven kommen in entlegenen Gegenden auch noch handgeformte Votive vor, die, weil in Deutschland nicht mehr gebräuchlich, unser besonderes Interesse wachrufen. Professor Tkalčič fand sie

18
14
in verschiedenen Kirchen im Kulpatal (Kroatien) wie in Rečica und konnte mehrere Exemplare für das Ethnographische Museum erwerben. In Rečica, wohin ich von Karlovac aus fuhr, konnte ich mich persönlich von ihrem Vorhandensein überzeugen. Es fanden sich männliche und weibliche Figuren, eine Hand und Kinder. Die Abbildungen sind nach den Objekten meiner Sammlung, die mir durch Vermittlung des ethnographischen Museums in Zagreb besorgt wurden, verfertigt. Die Bäuerin knetet diese Votive bei Bedarf aus freier Hand, wobei ihr ein dickes, vorher erweichtes Wachsstück als Masse dient. Die Größe der Figuren bewegt sich zwischen 10 und 15 cm, die Beine sind der leichteren Bildbarkeit halber geschlossen, manchmal deuten rohe Eindrücke am Kopfe schwach das Gesicht an. Die Arme sind entweder aus dem Stück heraus verfertigt oder bestehen aus einem dünn gerollten Wachsstreifen, der um den Leib herumgelegt und ihm eingedrückt wird; vorne ist diese Rolle breitgedrückt und mit den Händen aneinandergeklebt, wodurch die betende Handstellung zum Ausdruck gebracht wird. Kleiner, aber im Prinzip genau so verfertigt, sind die Kinder; die weiblichen sind dadurch kenntlich gemacht, daß am Hinterkopf ein Stückchen Werg oder rote Wolle ins Wachs gedrückt ist, den Zopf symbolisierend. Abweichend von diesen sogenannten Vollfiguren wurde eine große männliche Gestalt dadurch hergestellt, daß man das Wachs wohl auf einer Tischplatte breitdrückte und dann die ungefähren Konturen herauschnitt, wodurch eine Art flacher Umrißplatte entstand. Tierfiguren in dieser Art sind mir nicht untergekommen. Die Kinder werden meist bei Unfruchtbarkeit gespendet. In Rečica fand ich auch doppelseitige, aus Formen gegossene Votivfiguren, die wohl dadurch entstanden sind, daß nur ein Halbmodell vorhanden war, und man zwei Güsse mit der nichtausgeführten Rückseite aneinanderklebte.

Eine weitere Spezialität sind die zopfartig aus Wachs geflochtenen Ketten oder Kränze, die das ethn. Museum von Zagreb gleichfalls aus Rečica erwarb. Bei meinen Untersuchungen an Ort und Stelle fand ich diese Ketten noch in großer Zahl in einer Kiste in der Sakristei der Dorfkirche aufbewahrt, während die übrigen der oben geschilderten Opfergaben nur sehr spärlich vertreten waren. Die Ketten werden aus rotem, weißem oder gelbem Wachs verfertigt, sind verschieden lang, meistens aber erreichen sie einen Umfang, daß man sie über den Kopf

bringt und um den Hals, oder nach Art der Brautkränze um die Stirne legen kann. Ursprünglich dienten sie als Votive gegen Kopfweh, jetzt hat sich nach Mitteilung des Dorfpfarrers bei der Bevölkerung die Sitte herausgebildet, sie sich am Patroziniums-feste, dem einzigen Tage, wo alljährlich der Concurs stattfindet, in der Sakristei zur Opferung auszuleihen. Die spezielle Zwecksetzung scheint verlorengegangen zu sein. Der Brauch wird ganz

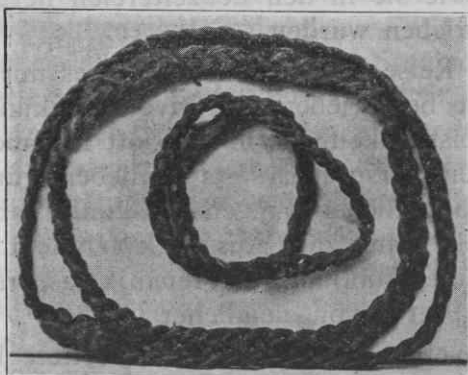

Abb. 3. Geflochtene Ketten aus Wachs (Rečica).

allgemein, sei es als Heil- oder bloßes Präventivmittel geübt. Auch Votivkerzen werden mitunter dargebracht. Sie werden gewerbsmäßig hergestellt, sind mit verschiedenen Verzierungen versehen und tragen ein Gnadenbildnis aufgemalt; auch sind sie öfters mit blau-weiß-roten Streifen, den Landesfarben, geschmückt, ein merkwürdiges Zusammentreffen von Religion und Nationalismus.

Ich komme im folgenden auf eine weitere Art von Opfergaben zu sprechen, die einen Übergang zwischen Wachs- und Holzvotiven darstellen und in verschiedenen slovenischen Orten vorkommen. Ich wurde auf sie aufmerksam gemacht durch fünf im Museum von Ljubljana vorhandene eigentümliche Pferd-votive, von denen ich eines gegen Tausch für meine Sammlung erwerben konnte. Wie die Abbildung zeigt, handelt es sich um äußerst primitive Bildungen, die mit der Hand verfertigt wurden. Eine mehr oder minder dicke Wachsschicht ist um ein einfaches aus Kork oder Holz bestehendes Innere gelegt; letzteres bildet sozusagen den Rahmenbau, das Gestell, das der Wachsmasse den nötigen Halt gibt; die Beine bestehen aus roh geschnittenen

Holzstäbchen, von denen das Wachs schon zum Teil abgefallen ist. Die Mähne und der Schweif sind aus Wolle oder Seide in verschiedenen Farben, die dem weichen Wachs eingepreßt sind. Es sind dies sämtlich ältere Stücke, die aus Begunje (Oberkrain) und Koprivnik (Bohinj) stammen und am Stephanstage geopfert werden. Außer diesen als Seltenheiten zu bezeichnenden Objekten besitzt das Museum noch eine Reihe von typischen Wachsvotiven, wie sie in den Lebzeltereien hergestellt werden und oben beschrieben wurden.

Auf meiner Reise im Juli 1928 gelang es mir, noch weitere Fundorte für die beschriebenen Votive auszukundschaften: der slovenischen Geistlichkeit, die mir, so oft ich auch in verschiedenen Pfarrhöfen vorsprach, stets in liebenswürdigster Weise auf meine diesbezüglichen Fragen Auskunft gab, sei auch an dieser Stelle mein Dank zum Ausdruck gebracht. Gleich in der allernächsten Nähe Ljubljanas, in Štepanja vas, traf ich auf zahlreiche hölzerne Pferde von ziemlicher Größe.

Es sind jüngere, gewerbsmäßig gearbeitete Exemplare, an Spielwaren erinnernd; die hölzernen Tiere sind mit einer dünnen

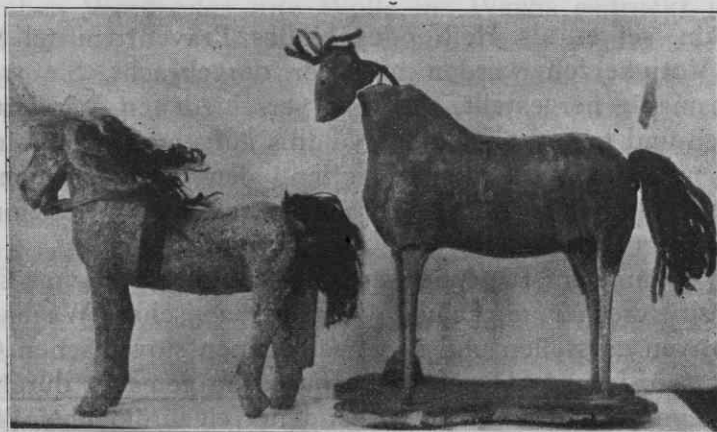

Abb. 4. Votivpferde (mit Wachs überzogen), linkes aus Štepanja vas (a),
rechtes aus Šmartno (b).

weißen Wachsschicht überzogen; Mähne und Schweif sind aus Wolle, welche in eigens angebrachten Ritzen im Holze eingeklemmt sind. Die Farben der Wolle wechseln, ziemlich häufig sind sie weiß-blau-rot, den Landesfarben gleich; und gerade jene

Exemplare waren es, auf die der Herr Pfarrer besonders stolz war und mich ausdrücklich darauf aufmerksam machte; wiederum mußte ich mich wundern, wie selbstverständlich bei diesem Volke Nationalgefühl und Religion zusammengehen und lächelte bei dem Gedanken, was ein deutscher Priester sagen würde, wenn man etwa in Altötting eine schwarz-rot-goldene Votivkerze darbrächte.¹ Ich glaube mich nicht zu irren, wenn ich vermute, daß ein solches Objekt ziemliches Aufsehen erregen und möglichst schnell beiseitegeschafft würde! — —. Die Tiere, es sind nur Pferde vorhanden, werden hier am Stephanstage geopfert. Štepanja vas ist eine Filialkirche der Pfarrei St. Peter von Ljubljana; der Pfarrer, bei dem ich vorsprach, teilte mir mit, daß sich in seiner Pfarrei noch eine zweite Gemeinde, namens St. Martin, befände, in der gleichfalls solche Pferde dargebracht würden. Auch aus seiner Heimat in Oberkrain könne er mir zwei Orte nennen, wo ebenfalls Opfergaben zu finden seien. St. Stephan bei Adergas und Šmartno bei Cerklje, beide in der Nähe von Kranj.

Ich fuhr also, es war ein glühend heißer Tag, mit meinem Motorrad nach Cerklje, wo ich mittags ankam und nach dem Essen mit einem Kaplan zu dem benachbarten Šmartno hinüberwanderte. Als ich die Kirche betrat, bemerkte ich sofort einen breiten, auf der linken Altarseite vor dem Chorgestühl stehenden, rot überzogenen Tisch, auf dem die Weihgaben an bestimmten Tagen des Jahres, nämlich an Martini und am Sonntage darauf, für den Opfergang bereitgestellt werden. In der übrigen Zeit sind sie hinter dem Hochaltare in einer Vertiefung der Rückwand aufbewahrt; der Meßner schleppte mir das ganze Material herbei und als ich es aufgestellt hatte, hielt ich Auswahl. Es waren fast nur hölzerne bemalte Tiere ohne Wachsüberzug vertreten, und zwar Pferde und Rinder, Ochsen, Stiere und Kühe, mit oder ohne trinkendem Kalb. Ein einziges, ziemlich großes, wächsernes Pferd mit wollenem Schwanz und Mähne und zündholzartigen Beinen, in der ganzen Technik den Exemplaren des Museums von Ljubljana stark ähnelnd, konnte ich entdecken.

* Die schwarz-rot-goldene Trikolore entspricht ihrer nationalen Symbolik und Bezeichnung *nach nicht der slovenischen (weiß-blau-rot), weil diese lokal ist, sondern etwa der blau-weiß-roten jugoslawischen Staatsfahne, welche seit dem 6. Jänner 1929 innerhalb der Staatsgrenze einzig und allein erlaubt ist und bei feierlichen Anlässen gehißt wird. (Anmerkung der Redaktion.)

Es war wohl der einzige Überrest aus einer älteren, primitiveren Epoche. Die übrigen Tiere sind in stark wechselnder Größe, zwischen 10 in 30 cm Länge vorhanden und meist gut geschnitzt, doch trifft man auch jüngere, spielzeugartige Tiere darunter. Bei manchen Pferden sind Schwanz und Mähne aus Wolle und bei einigen Rindern Ohren und Hörner aus Gummi oder Leder. Auf meine Frage, warum keine Schweine unter den Votiven seien, wurde mir erwidert, diese brauche man nicht, da man dafür am Antoniustage Schinken opfere. (Näheres darüber später.)

Abb. 5. Rinder (Ochs, Kuh mit Kalb, oben Kuh aus Šmartno).

Abb. 6. Pferd aus Šmartno.

Einige Kilometer weiter nordwestlich erhebt sich auf einer Hügelkette, die das breite Savetal gegen Norden zu abschließt, das obengenannte Stephanskirchlein. In dem Kloster Adergas hinterstellte ich mein Rad und stieg durch waldiges Gelände empor. In dem einsamen, fünf Minuten unterhalb der Kirche gelegenen Meßnerhaus entlich ich mir den Schlüssel und stieg dann vollends hinan zu dem verwitterten Bergkirchlein. Oben wehte ein frischer Wind und es bot sich ein prächtiger umfassender Blick auf die Karawanken einerseits und das Savetal mit seinen umgebenden Höhenzügen andererseits; die gesuchten Tiere

standen auf einem Kasten in der Sakristei. Sie glichen in der Technik völlig den Holzvotiven von Šmartno, nur daß die Pferde in der Überzahl waren. Wachstiere sind mir von hier nicht erinnerlich. Aus weiteren Erkundigungen erfuhr ich, daß der Brauch, solche Holzvotive zu opfern, sehr selten sei, und diese beiden Orte weithin die einzigen seien, wo er sich verbuchen lasse.

Wie aus meiner Darstellung hervorgeht, handelt es sich dabei überall um Stephans- oder Martinskirchen, welche beiden Heiligen hierzulande die beliebtesten Viehpatrone sind. St. Leonhard fällt dagegen kaum ins Gewicht, dafür spielt St. Antonius der Einsiedler als Schweinepatron eine erhebliche Rolle, wie wir weiter unten bei Besprechung des Naturalienopfers sehen werden. Ein weiterer, schon jetzt bemerkbarer Unterschied zum deutschen Brauchtum liegt darin, daß es mit einigen Ausnahmen, wie z. B. Bistrica oder Brezje, keine eigentlichen Wallfahrtskirchen gibt, zu denen das ganze Jahr hin Pilger kommen. Meistens sind es Pfarr- und Filialkirchen, bei denen nur an bestimmten Tagen der Conkurs stattfindet, wie am Stephans-, Martins- oder Antoniustag, zuweilen unabhängig davon, ob jene Heiligen auch wirklich die Kirchenpatrone sind.

Eiserne Opfertiere kommen, soweit mir bisher bekannt, nur ein einzigesmal vor, und zwar in Sv. Ožbald ob Dravi (Sankt Oswald im Drauwalde); der hart an der steierischen Grenze gelegene Ort ist aber noch deutschsprachig* und dem steierischen Brauchtum zuzuzählen, wo die Eisenvotive noch sehr häufig sind. (vgl. Kriß: Wallfahrtswanderungen in Steiermark in Festschr. für Marie-Andree-Eysn 1928). Ich habe ihn daher auch schon in meinem damaligen Aufsätze besprochen, setze aber das wichtigste auch an diese Stelle. Das vorhandene Material, soviel ich weiß, nur Pferde und Rinder, soll den steierischen Typen mit dem aus einem dicken Eisenstab gehämmerten Leib und den durchgesteckten oder eingekeilten Extremitäten völlig gleichen; diese roh geschmiedeten Opfergaben sind hier weit weniger zahlreich als an anderen Orten Steiermarks. Es sollen nur ungefähr 14 Stück vorhanden sein, und zwar deshalb, weil die

* Nach der österreichischen offiziellen Volkszählung vom Jahre 1910 zählte Sv. Ožbald 265 Slovenen und 13 Deutsche. Štajersko. Izdanje c. kr. statistične kontrolne komisije, str. 137. Dunaj 1918. (Anmerkung der Redaktion.)

Tiere hier nicht wie anderwärts herumgetragen werden, sondern lediglich das der Bitte entsprechende Stück berührt oder geschupft wird und dabei an seinem Platze verbleibt. Diese Art der Benützung macht eine größere Zahl überflüssig. In eigentlichen Slovenien sind Eisenvotive unbekannt, und die drei eisernen Opfertiere im Museum von Celje, deren Provenienz ich nicht ermitteln konnte, stammen wohl auch aus Steiermark.

Ich gehe nun zur Besprechung weiterer Votivgaben über. Dabei fällt besonders auf, daß die Votivtafeln, wie sie in deutschen Gebieten gang und gäbe sind, fast völlig fehlen. Die bei uns so beliebten Darstellungen der eigenen Person, oder ganzer betender Familien, von Haus und Hof, Unglücksfällen usw., wie sie unsere Wallfahrtskirchen in bunter Mannigfaltigkeit schmücken, sind hier nicht gebräuchlich. Ich bemerkte solche Tafeln nur an zwei Orten, und zwar in Ljubno und Brezje, beide in Oberkrain, wo der deutsche Eifluß noch in stärkerem Maße bemerkbar ist; doch waren es, wie sich bei der Lektüre des Textes dieser Tafeln ergab, fast ausschließlich deutsche Familien, von denen solche Darstellungen gestiftet worden waren. Im Vergleich zu den zahllosen Heiligenbildern, modernen Farbendruckten mit schriftlich angefügter Widmung, die die Slovenen opfern, fielen sie kaum ins Gewicht. Der Umgang in der Gnadenkapelle von Brezje ist dicht behangen von solchen Heiligendarstellungen; meist steckt ein Zettel dabei, der den Dank des Stifters für eine erwiesene Gnade ausdrückt. In anderen Orten ist auch dieser Brauch verhältnismäßig selten. Brezje war der einzige Ort, wo ich auch geopfert Krücken, Zöpfe, silbergefaßte Nadeln und Knöchelchen sah, wie sie bei uns so häufig sind.

Auch der Inhalt der Krambuden des Kirchplatzes von Brezje ist recht uninteressant. Er beschränkt sich auf neumodische Heiligenbilder, Medaillen, Gebetszetteln und ähnliche Dinge; die für den Volkskundler so belangreichen Amulette, Zaubersprüche und Segen fehlten gänzlich.

An Stelle der Votivbilder fand ich in der Wallfahrtskirche von Remete bei Zagreb zahlreiche Wandmalereien, welche allerlei wunderbare Heilungen darstellen, wie sie sich im 17. und 18. Jh. auf Fürbitte der Madonna hin ereignet haben. Sie füllen einen großen Teil des Gewölbes aus. Die Phantasie trägt dabei in dicken Farben auf. Da werden Tote auferweckt, Taubstumme gesund und Teufel ausgetrieben, daß es nur so eine Freude ist.

Dazu kommen die realistischen Ausmalungen der einzelnen Vorgänge. Der Teufel ist viermal abgebildet als ein schwarzer Kerl mit Hörnern, Flügeln, Schweif und Krallen. Man sieht u. a., wie er eine Person mit seinen Klauen am Arme festhält oder wie er sich, der größeren Macht der hilfereichen Gottesmutter unterliegend, zürnend abwendet und sein Opfer fahren läßt. Bei den Totenerweckungen erblickt man Darstellungen, wo der Tote bereits auf einem Schubkarren zum Begräbnis gefahren wird und plötzlich wieder aufsteht. Gewöhnliche Krankenheilungen sind hier gar nichts besonderes. Der die Malereien erklärende Begleittext ist in lateinischer Sprache abgefaßt und die einzelnen Ereignisse mit der Jahreszahl versehen.

Ich komme nun auf den letzten Zweig des Votivkultes zu sprechen, der bei den Slovenen vor allen übrigen wohl den breitesten Raum einnimmt, nämlich auf das Naturalienopfer. Soweit meine Informationen reichen, sind sie doch in der deutschen Enclave von Kočevje (Gottschee), dessen verschiedene Gemeinden kirchlich unter dem Dekanate der Stadt Gottschee stehen, üblich. Der Dekan von Gottschee teilte mir bei meinem Besuche im Juli 1928 folgendes mit: Ein eigentlicher Wallfahrtsort im obenbesprochenen Sinne existiert innerhalb seiner Pfarrei nicht, doch findet zu bestimmten Zeiten im Jahre bei gewissen Kirchen der Concurs statt. Dem hl. Antonius dem Einsiedler opfert man in seiner Kirche im Hrib (Büchel) bei Koprivnik (Nesselthal) Schinken. In der Kirche Corpus Christi bei Gottschee (Kočevje) werden viermal im Jahre (Sonntag nach Christi Himmelfahrt, Sonntag nach Fronleichnam, Sonntag nach Georgi und Sonntag nach Martini) Butter, Eier, Kopftüchl, Kleider, Korn, Kukuruz und Schinken geopfert. Nach dem Gottesdienste werden die geopferten Gegenstände auf dem Kirchplatz an den Meistbietenden versteigert, der Erlös gehört der Kirche. Ein ähnlicher Brauch findet zweimal im Jahre in der Kirche am Leonhardsberg bei Gotenica statt, wie auch in Maria Schnee bei Vrbovec (Tiefenthal). Opfergaben in figürlicher Form, wie Wachsvotive, Tafeln usw. sind gänzlich unbekannt.

Umgekehrt hat aber die Sitte des Naturalienopfers in stärkerem oder geringerem Maße auf die slovenischen Nachbargebiete übergreifen. So wird im Umkreis von Velike Lašče (nordwestlich von Gottschee), wo ich im Pfarrhofs gleichfalls Erkundigungen einzog, der Sitte des Naturalienopfers von der

slovenischen Bevölkerung in ziemlich bedeutsamen Ausmaße gehuldigt. Der Pfarrer teilte mir mit, daß auch hier der sogenannte Sautoni (Antonius der Einsiedler) sehr stark verehrt würde, und daß man ihm in seiner Kirche in Dobropolje an vier Markttagen im Jahre Schweinsfüße opfere. Außerdem würde zu bestimmten Zeiten auch zur hl. Maria von Frieden, zur Hl. Maria in Nova Štifta und zum Hl. Rochus gepilgert. An Naturalien bringe man Weizen, Schmalz und Butter. Ab und zu seien auch die hohlen wächsernen Votivfiguren zu treffen, die von den Gläubigen auf den Altar gestellt würden und dort solange stehen blieben, bis sie zerbrächen, herunterfielen oder sonstwie abhanden kämen. Es gäbe dort Arme, Beine, Herzen, Figuren und Halbkörper; die Kröte sei unbekannt.

Je weiter man nach Südosten vordringt, desto mehr verliert sich die Sitte. In Weißkrain kommt noch die Opferung von Geflügel, Korn und Wein zuweilen vor*. In Kroatien stirbt der Brauch dann ganz aus. Während, wie mir Professor Tkalčić (Brief vom 31. 10. 1928) mitteilt, anlässlich verschiedener festlicher Begebenheiten, z. B. bei der Grundsteinlegung eines Hauses, der Vollendung eines Baues, Hochzeits- oder Todesfeierlichkeiten allerhand Gaben gespendet werden, ist der Brauch, solche natürliche Opferungen auch verschiedenen Heiligen darzubringen, nicht üblich. Mit Recht fügt Tkalčić hinzu: »Die Gaben, die von den Leuten anlässlich der Taufe, der Hochzeit, des Begräbnisses etc. der Kirche, d. h. dem Pfarrer gegeben werden, z. B. Handtücher, Leinen oder Hanfgespinst, Kerzen u. dergl., können meines Erachtens wohl nicht als Naturopferungen gelten. Vielleicht sind sie Rudimente eines solchen, aber mit den Heiligen haben sie nichts zu schaffen.«

Dagegen kommt das Naturalienopfer noch vor in den dem deutschen Einflusse noch stärker ausgesetzten slovenischen Gebieten, wie in Oberkrain und der Gegend von Celje (Cilli); daß

* In Weißkrain (Bela Krajina oder Metliška Krajina) — zwischen dem Kulpa-Flusse und dem südöstlichen Abhange des Krainer Hochplateaus — kommt die Opferung von Naturalien in reichlichem Maße vor. Im Dorfe Krasinc z. B. opfern die Weißkrainer und die benachbarten Kroaten Hunderte und aber Hunderte von Schweinsstelzen (kračce) am Tage des heiligen Antonius des Einsiedlers, des Patrons der Dorfkirche. Auch Geld wird gespendet für das Gedeihen der Haustiere, für die Rinder mehr als z. B. für Schweine oder Schafe. Die Schweinsstelzen werden verkauft und das Geld für Zwecke der Erhaltung der Kirche aufbewahrt. (Anmerkung der Redaktion.)

in Šmartno bei Cerklje dem hl. Antonius Schinken geopfert werden, habe ich bereits berichtet. In der Gegend südlich von Celje opfert man nach mündlicher Mitteilung eines Kaplans von Bad Laško (Tüffer) dem hl. Antonius an den Stätten seiner Verehrung auch noch ganze lebende Schweine, während man anderen Heiligen Butter und Eier darbringt; in St. Hermagoras kommen auch wächserne Opfertiere vor. St. Leonhard gilt zwar auch als Viehpatron, wird aber nur wenig verehrt. Um mir den einzelnen Besuch der ungezählten Berg- und Wallfahrtskirchen in der Gegend zwischen Celje und Ljubljana zu ersparen, beschloß ich, vorher Erkundigungen in verschiedenen Pfarreien einzuholen. Ich erfuhr dabei, daß in den mir wegen ihrer exponierten Lage verdächtigen Bergkirchen von St. Lambert und auf der Sveta Plavnina gar nichts geopfert werde. Bei einer solchen Gelegenheit erzählte mir der Pfarrer von Št. Ožbolt, an der Straße von Celje nach Ljubljana, daß in seiner Gegend eine Wallfahrt zu St. Valentin existiere, wo man lebende Schweine darbringe und eine andere zur Hl. Lucia, wohin man Geflügel brächte. Das Schweineopfer für Antonius und das Opfer von Butter und Eiern wurde mir für jenen Bezirk ebenfalls bestätigt, jedoch ohne nähere Ortsangabe.

II.

Damit ist alles, war mir aus den nördlichen Gebieten Jugoslawiens bekannt wurde, erschöpft. Im Osten des Landes gibt es keine Votive in unserem Sinn. Hier ist die Bevölkerung serbisch-orthodox (pravoslavisch) und die Lehren jener Konfession stehen der Entwicklung eines solchen Volksbrauches im Wege. Nur in einigen serbisch-katholischen (unijatischen) Wallfahrtskirchen an der dalmatinischen Küste kommen silberne Votivgaben vor, doch ist dies dem römisch-katholischen Einflusse zuzuschreiben; doch darüber im dritten Hauptabschnitt! Das einzige, was ich in orthodoxen Kirchen, wie z. B. in einer sehr alten Wallfahrtskirche zur Hl. Maria in Sarajevo fand, sind Heiligenbilder in oft sehr kunstvoller Ausführung, die von den Gläubigen als Ausdruck des Dankes oder der Bitte gespendet werden. Es sind dies keine Votivtafeln in unserem Sinne mit bildlicher Darstellung des Bittstellers oder des in seinem Gebete intendierten Wunschobjektes. Doch wirken auch die massenhaft angebrachten Heiligenbilder auf den Beschauer oft sehr stark. Ich konnte mich

des tiefen Eindruckes oft nicht entziehen, den die ebengenannte Kirche auf mich machte, die innen eine Unzahl von Marienbildern enthält, welche die Wände des Raumes bekleiden. Sämtliche Bildnisse sind gemalt und besitzen höchstens teilweise Auflagen aus Silber, wie z. B. die Krone der Madonna oder die Hände und Füße der Mutter und des Kindes; oder es sind umgekehrt nur die Köpfe gemalt und die übrige Fläche des Bildes besteht nach russischem Vorbild aus flach getriebenem Silber. Fesselnd ist der Anblick der durch Alter und Weihrauch gedunkelten Bildnisse in Kontrast zum Glanze des Silbers im Kerzengeflacker zusammen mit der eigenartigen Gesamtwirkung der orthodoxen Kirchen, die nach Vorschrift des Dogmas nichts Figürliches enthalten dürfen und diesen Mangel durch reichliche Anwendung von Gold und Silber ersetzen. Eine Folge dieser Vorschrift ist wohl auch das Fehlen von Votivgaben.

Meine Forschungen hatten durchaus negative Ergebnisse; soweit ich in den Museen von Beograd und Sarajevo überhaupt Opfergaben fand, stammten sie aus römisch-katholischen Kirchen. Aussagen der Fachleute ergaben dasselbe Bild; immerhin aber gebe ich zu, daß meine Untersuchungen namentlich was Altserbien betrifft, noch unzureichend sind, also zu diesem Punkte vielleicht noch Ergänzungen möglich sind. In Bosnien gab es in den Franziskanerklöstern von Kreševo und Fojnica Silbervotive; sie sind jetzt dort nicht mehr vorhanden, was Kreševo betrifft, so wurden sie beim Umbau des Klosters verkauft. So fanden sich in den Museen von Zagreb, Beograd und Sarajevo solche von dort stammende Silberopfer, die in ihrer Typik völlig den in den Küstengebieten unter italienischem Einfluß auf gekommenen gleichen. Soweit ich unterrichtet bin, drangen seinerzeit die Franziskaner ja auch von Dalmatien her in die mohammedanischen Gebiete Bosniens vor und gründeten im Inneren des Landes ihre Niederlassungen, so daß angenommen werden kann, daß durch sie die Sitte des Votivopfers importiert wurde. Die vorhandenen Objekte sind aus dünnstem Silberblech verfertigt; meist sind die zur Darstellung gelangenden Arten aus rechteckigen Plättchen herausgetrieben. Ich sah männliche und weibliche Figuren, einzelne Köpfe, Arme, Beine und Augen. Besonders fielen mir die originellen Augenvotive auf, die aus feinem geschlagenen Silber mit eingesetzten roten Halbedelsteinen oder Glas als Augäpfel bestehen. Ähnlich im Typ sind die Gesichter

und Figuren mit den aus einem flach gehämmerten Silberstreifen schwach herausgetriebenen Andeutungen von Nase, Augen, Mund und Ohren (siehe auch Teil III). Außer diesen Opferungen im engeren Sinne kommen noch Fälle vor, wo die gläubigen Frauen ihren silbernen Kopfschmuck herschenken oder flachgehämmerte Silberkronen zum Schmucke der Madonnenbildnisse spenden. In Fojnica teilte mir ein Franziskaner mit, daß ausnahmsweise auch Kleider mit Stickereien gebracht würden, die die Kirche nachher wieder verkaufe. Dies sei noch der Brauch in St. Jakob (oberhalb Fojnica, im Gebirge) und in Jajce beim Hl. Antonius. Mehr habe ich nicht erfahren. Orthodoxe und Mohammedaner, bei welch letzteren der Monotheismus wohl am konsequentesten durchgebildet ist, haben den Brauch nicht entwickelt.

Dafür findet man bei diesen ein ausgebildetes Amulettwesen vor, über das ich, obwohl es eigentlich nicht zu unserem Thema gehört, doch in Kürze das Wichtigste mitteilen will. Die Amulette bestehen aus geschriebenen Zetteln, welche der Hodža (Bezeichnung für die mohammedanischen Priester) auf Verlangen ausstellt. Diese enthalten meist irgend eine Zauber- und Beschwörungsformel, verschiedene magische Zeichen und schließen mit einem Abschnitt aus dem Koran. Man kann sich solche Schriftstücke für die verschiedensten Anliegen ausstellen lassen, am häufigsten sind sie für Kinder begehrt, die den bösen Einwirkungen des Verrufes und anderer schädlicher Einflüsse nach dem Volksglauben am meisten ausgesetzt sind (vergl. Anton Hangi: Sitten und Gebräuche der Moslims in Bosnien und Herzegovina). Solche Schutzbriefe schreibt zwar jeder Hodža, der darum gebeten wird, aber nach der Meinung der Leute vermag nicht ein jeder einen gleich wirksamen zu verfertigen, vielmehr stehen manche von ihnen im Rufe, ganz unfehlbare Amulette verfassen zu können; zu ihnen wird oft aus weiten Entfernungen gepilgert und man ist bei ihrer Bezahlung nicht sparsam. Zur Aufbewahrung dieser Schutzbriefe dienen ganz bestimmte Behälter, und zwar entweder kleine hohle, zylindrische Rollen von ca. 8—10 cm Länge, oft aus kunstvoll getriebenem oder mit Filigranmustern durchbrochenem Silber oder aber dreieckige Hülsen aus Silber oder rotem Leder, erstere ebenfalls in meist recht hübscher Ausführung. Man kann sie auf der Čaršija, wie die Geschäftsviertel der größeren Orte heißen, überall kaufen. Das

Amulett soll nicht geöffnet werden, und darf auch an keinem unreinen Orte aufbewahrt werden, damit das darin enthaltene Schriftstück, das je nach Art des Behälters gerollt oder zusammengefaltet ist, seiner Wirkung nicht verlustig geht. Der Brauch hat ein solches Ausmaß angenommen, daß er sich auch bei den katholischen Franziskanern einbürgerte. Auch die Mönche verkaufen, schon aus Gründen der Konkurrenz, solche Schutzbriefe, welche in kleinen silbernen viereckigen Kapseln mit der Eingravierung I.H.S. aufgehoben werden. Man bekommt diese Zettel an der Klosterpforte ausgefolgt. Sie sind zusammengeklebt, ich öffnete den meinigen aber doch, und fand nichts als eine gedruckte kirchliche Benedictionsformel.

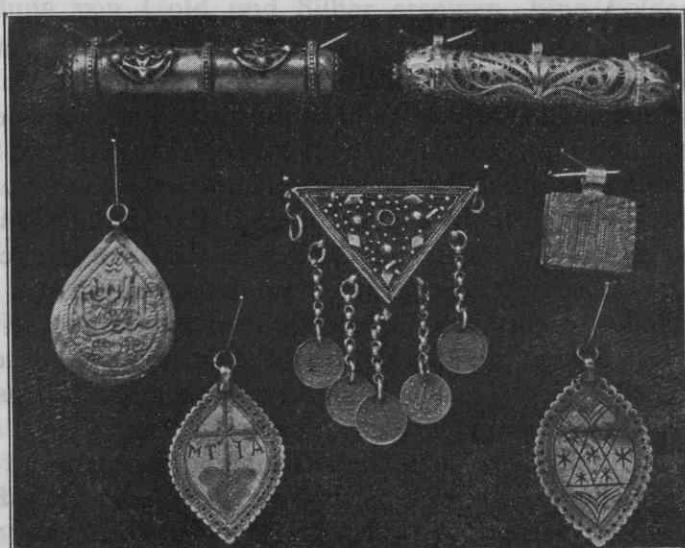

Abb. 7. a) Türkische und katholische Amulettbehälter. b) Türkische und katholische Anhänger.

Außer diesen am meisten verbreiteten Amuletten gibt es noch allerhand Anhänger, die gewöhnlich aus einem flach gepreßten Silberstück bestehen, das den Namen des Trägers eingraviert enthält, nebst verschiedenen Emblemen, die je nach der Konfessionszugehörigkeit islamitische Symbole oder das christliche Kreuzzeichen vorstellen. In Gegenden, wo beide Konfessionen annähernd gleich stark vertreten sind, wie in Mostar,

fand ich zuweilen beide Zeichen zugleich auf der Vorder- und Rückseite desselben Anhängers vereinigt, was wohl dem Verlangen nach doppelseitigem Schutze entsprungen ist, um für alle Fälle gedeckt zu sein.

III.

Ich gehe nun zum dritten eingangs gekennzeichneten Brauchgebiet über und bespreche die längs der dalmatinisch-kroatischen Küste vorkommenden Opfergaben, wie sie von dem fast aus-

Abb. 8. Silbervotive aus Dalmatien (Dubrovnik, Kotor, Split).

schließlich römisch-katholischen Volke dargebracht werden. Im wesentlichen sind sie auf silberne Weihegeschenke und Votivbilder beschränkt. Die silbernen Opfer sah sich zuerst in einer marianischen Wallfahrtskirche von Dance auf einer Halbinsel

nächst Dubrovnik. Dort besteht nämlich eine frequentierte Wallfahrt und die zahlreich geopfert Silbervotive, männliche und weibliche Figuren, Köpfe, Wickelkinder, Brüste, Rümpfe, Arme, Beine, Augen, Ohren und Herzen wurden zusammengeschweißt und umfassen kranzartig als ein imposanter Rahmen das Gnadenbild auf dem Hochaltar. Auf der benachbarten Halbinsel Lapad liegt in einem Felseinschnitt die Wallfahrtskirche Madonna delle Grazie, die von Franziskanern betreut wird. Hier fanden wir zum erstenmal wieder die Votivtafeln in der auch in Deutschland üblichen Art. Besonders häufig sind Bilder von in Seenot befindlichen Schiffen mit Widmung des betreffenden Kapitäns; leider fand ich keine plastischen Schiffsmodelle, wie ich sie aus italienischen Wallfahrtskirchen kenne. Es sind ferner nach Aussage des Superiors 200 Silberopfer vorhanden, die jedoch nicht zu sehen sind, da sie aus Sicherheitsgründen im Bischöflichen Palaste verwahrt sind und nur am 8. September, dem Hauptwallfahrertage in der Kirche ausgehängt werden. Diese Silbervotive kann man in ähnlicher Art in den Goldschmiedgeschäften von Dubrovnik auch heute noch kaufen. Sie sind aus rechteckigen silbernen Plättchen hervorgetrieben und meist ziemlich undeutlich; fast alle in den Kirchen geopfert Gegenstände, wie ich sie oben beschrieben habe, sind noch zu haben; Tiervotive sind anscheinend nicht gebräuchlich. Auf gefällige Ausführung der dargestellten Objekte wird im allgemeinen wenig Wert gelegt, sie werden serienweise aus vorhandenen Formen gepreßt, die scheinbar wenig sorgfältig modelliert sind, doch kommen Ausnahmen vor. So kaufte ich bei einem Uhrmacher in Kotor ein Ohr und einen mit einem Tuche umwickelten Rumpf, welcher Gegenstand bei Verücktheit geopfert wird und die Zwangsjacke andeuten soll. Beide Gegenstände waren hübsch gearbeitet und fielen vom Durchschnitt weg.

Auffallenderweise fehlen die Wachsvotive.

Weitaus der berühmteste Wallfahrtsort des südlichen Dalmatiens ist jedoch Gospa od Skrpjela. Die Kirche erhebt sich auf einer gleichnamigen Insel inmitten der Boka Kotorska (Bocca di Cattaro) in prächtiger Lage. Im hintersten Winkel der Boka, die hier wie ein dunkler See zwischen den hohen kahlen Felsbergen Montenegros eingebettet liegt, ragen zwei kleine Inseln aus dem Wasser auf, beide mit Kirchen geschmückt. Während jedoch die eine davon, Sveti Juraj, ganz verlassen ist,

bildet Gospa od Skrpjela den Hauptwallfahrtsort der Katholiken Dalmatiens, welche am Tage Mariä Himmelfahrt, am 15. August hieher kommen. In der alten, halb verfallenen Küstenstadt Perast mieteten wir uns ein Ruderboot, auf dem wir in zehn Minuten das Inselchen erreicht hatten. Das Innere der Kirche enthält außer dem Gnadenbilde eine Unzahl dünner Silbervotive, welche zu Tausenden die Längs- und Querwände der Kirche in Form einer 1½ m breiten Bordüre erfüllen. Dort sind sie in ununterbrochener langer Reihe angehietet, nur im Chore ist noch etwas Raum frei für die alljährlich neu hinzukommenden Opfergaben. Unter ihnen sind auch Schiffe, Dampf- und Segelboote zahlreich vertreten. Daneben auch die übrigen Weihegeschenke, menschliche Figuren und einzelne Körperteile in der oben beschriebenen Art. Wie überall im Lande, fehlen die Innenorgane außer dem Herzen und die Haustiervotive ganz. Auch die Darbringung hölzerner Schiffe und wächserner Gaben ist unbekannt. In zwei Nebenräumen im Obergeschoß sind die Motivbilder wie in einer Bildergalerie aufgehängt; es sind meist Schiffsdarstellungen mit einer Widmung des Kapitäns und häufiger Angabe des Ortes, an dem der Seesturm oder was sonst für ein Ereignis das Gelübde veranlaßte, stattfand. Man findet darunter Namen von historischer Bedeutung. Im Erdgeschoße neben der Sakristei sind mehrere Schiffstau, Anker und zerbrochene Gewehre zu sehen; letztere wurden geopfert, wenn bei dem Bruche der Waffe der Schütze ohne Verletzung davongekommen war. Am 15. August findet auf der Insel feierlicher Gottesdienst statt, wozu sich zahlreiche Schiffe einfinden, die die Insel während des Festes umlagern.

Was für die Römisch-Katholischen Gospa od Skrpjela, das bedeutet das serbische Wallfahrtskloster Savina für die serbisch-orthodoxe (pravoslavische) Bevölkerung von ganz Herzegovina und Montenegro. Es liegt am Eingang der Boka und ist von Hercegnovi aus in einer halben Stunde leicht zu erreichen. Eine alte, steinerne Treppe führt von der Küstenstraße durch prächtige Gartenanlagen empor zu Kirche und Kloster. Der etwas verwahrloste Park mit den fruchtbeladenen Orangen- und Zitronenbäumen, den dunklen Pinien und Zypressen bringt in seiner idyllischen Verträumtheit die weltentrückte Stimmung prächtig zum Ausdruck. Die einsame Ruhe wird durch nichts gestört. Wir steigen langsam aufwärts und betreten durch ein steinernes

Portal den engeren Bereich des Klosters. Hart am Bergrand steht das kleine Gebäude, während sich auf einem grünen, von einem niederen Mauerchen eingeschlossenen Platz die Hauptkirche und die ältere kleine Wallfahrtskapelle aus dem 11. Jh. erheben. Besonders letztere mit dem wundertätigen Marienbilde ist das Ziel der Wallfahrer, die am 28. August, dem Tage Mariä Himmelfahrt nach orthodoxem Kalender, in Mengen hieherströmen. Die Kirche enthält prachtvolle Bilder der Madonna mit dem Kinde und anderer Heiliger. Diese dunkelgetönten Bilder mit den glänzenden Silberbeschlägen der griechisch-byzantinischen Stilperiode üben auch hier wieder eine bezaubernde dekorative Wirkung aus. In einem hohen Glasschreine sind auch Votivgaben aufbewahrt, wie sie früher auch hier geopfert wurden. Man sieht flache in Silber gepreßte Schiffe, Figuren, Köpfe, Augen und Gliedmaßen, vorwiegend aber Madonnenbilder in jenem Kasten. Die Darbringung solcher Votive zählt in den pravoslavischen Kirchen zu den Ausnahmen; doch hat sie sich hier wohl als Folge einer Einwirkung des römisch-katholischen Brauchtums seitens der überwiegend zu diesem Bekenntnis gehörigen Bevölkerung in bescheidenem Umfange verbreitet.

Wir wandern nun längs der Küste nach Norden. Bei einem Juwelier in Split fand ich abermals einige Silbervotive, Männer, Frauen, Kinder und Schiffe, ähnlich jenen von Dubrovnik, nur etwas hübscher verfertigt. Eine halbe Stunde außerhalb von Split liegt am Meeresstrand die katholische Wallfahrtskirche von Poisan, die mir als besonders votivreich genannt wurde. An der Rückwand bemerkte ich auch tatsächlich neben einigen Seefahrer-Votivtafeln fünf prächtige holzgeschnitzte Modelle von Segelbooten und ein blechernes Dampfschiff, alle in ganz respektablen Ausmaßen. Vor der Renovierung der Kirche gab es hier jedenfalls viel mehr, doch wurden sie entfernt und die wenigen Prachtexemplare nur als Dekorationsstücke übrig behalten. Derartige Modelle kommen in italienischen Wallfahrten, soweit sie von Seefahrern besucht werden, des öfteren vor, hier in Jugoslawien gehören sie zu den Seltenheiten.

Ich fand sie wieder in der orthodoxen Wallfahrtskirche von Senj, die in erster Linie von Seeleuten besucht wird. Das Gotteshaus, eine Marienkirche, steht etwas außerhalb des Ortes. Im Innern derselben hängen an Drähten von der Wand herab fünf große Segelschiffe, das größte davon wurde von der österreichi-

schen Marine gestiftet und ist ungefähr zwei Meter lang und ein Meter hoch. Die vier übrigen sind etwas kleiner, vielleicht 60—80 cm lang. Andere Votive sind nicht mehr vorhanden und die Vorhalle der Kirche ist ganz leer.

Auf der Insel Rab gilt die Kirche Madonna delle Grazie, eine der fünf Kirchen der gleichnamigen Stadt, als Wallfahrt. Ich konnte bei meinem Aufenthalte im Sommer 1927 beobachten, wie an einem Sonntag vormittag zahlreiche Wallfahrer herbeikamen. Die Frauen zogen am Kirchenportal ihre Schuhe aus und rutschten dann in Strümpfen und auf den Knien durch die ganze Kirche bis vor das Gnadenbild, wo sie eine Zeitlang beteten; dieser Vorgang wiederholte sich dreimal hintereinander. Eine solche Wallfahrt muß jeden ersten Sonntag im Monat ausgeführt werden, so will es der Brauch und das Gelöbniß. Man kommt in den verschiedensten Anliegen, Votive werden jedoch keine mehr mitgebracht, höchstens silberne Herzen oder Schmuck. Dafür trägt jede Frau ein Körbchen am Arm, welches mit allerlei Naturalien, meist Obst, gefüllt ist; dieses wird hernach an der Klosterpforte abgegeben und hiefür seitens der Schwestern eine kleine Stärkung, Suppe oder Schnaps verabreicht.

Ich beschließe meine Schilderungen mit Jugoslawiens berühmtester Wallfahrtskirche am Trsat oberhalb Sušak bei Reka (Fiume). Das Gnadenbild der dort verehrten Madonna del mare erinnert in seiner byzantinischen Pracht an die Mutter Gottes von Czenstochau; der Papst hat es im Jahre 1715 selbst gekrönt. Der Ruhm der Wallfahrt gründet sich auf ein höchst wunderbares Geschehnis. Am 10. Mai des Jahres 1291 nämlich wurde die sogenannte Casa Santa, das heilige Haus, darin die Mutter Gottes einstens in Nazareth gewohnt hat, von Engeln hier niedergesetzt. Himmlische Hände hatten es in Palästina in die Luft erhoben und übers Meer getragen; allerdings blieb der Trsat nicht sein endgültiger Standplatz. Nachdem eine Zeit von drei Jahren verstrichen war, wurde es eines Nachts abermals entführt und setzte seine Reise über das adriatische Meer hinweg fort, bis es die Engel in Loreto in Italien endgültig zur Erde niederließen. In Erinnerung des wunderbaren Geschehnisses jedoch ließ der Schloßherr der benachbarten Frankopan-Burg auch am Trsat ein Gotteshaus erstehen, zu dem alljährlich am 15. August Tausende von südslavischen Pilgern herbeiströmen. Eine steinerne

Stiege führt von Sušak aus zur Wallfahrtskirche empor. Von oben bietet sich ein einzigartiger Blick über den Golf von Fiume (Reka) mit all seinen Küstenstädten und vorgelagerten Inseln. Auf einem freien Platze vor der Kirche befinden sich einige Krambuden, wo allerhand Devotionalien verkauft werden: Kerzen, Heiligenbilder, Wallfahrtsmünzen, Rosenkränze, Muttergottesfiguren aus verschiedenstem Material angefertigt u. ähnliche Dinge, billige und teure, aber meistens unschöne Fabrikware. In einem Stand gab es auch noch Votive zu kaufen, doch ist nur ganz minderwertige Ware vertreten, und zwar in drei Gattungen: Figuren, Arme und Beine. Sie sind aus gelblichem Wachs, das noch stark nach Honig riecht, gepreßt. Jedoch handelt es sich um kleine, ganz flache Gebilde, die nicht viel mehr als die äußeren Konturen des Gegenstandes, — nicht einmal Männer und Frauen sind zu unterscheiden, — erkennen lassen. Das Innere der Kirche ist aus früherer Zeit behangen mit zahlreichen Votivtafeln, die sich meist auf in Seenot befindliche Schiffe beziehen. Die ältesten Segelboote und die modernsten Dampfschiffe sind hier im Bilde festgehalten, faßt wie in einem Museum kann man die Entwicklung der Schifffahrt auf der Adria verfolgen. Auch das hölzerne Modell eines Segelbootes hinter Glas und Rahmen konnte ich bemerken. Mitunter wird auf historische Ereignisse und Persönlichkeiten angespielt, so bedankt sich der Capitano Cosulich für Rettung aus größter Seenot, und ein eingerahmter Zeitungsausschnitt enthält den Bericht vom Untergang der Titanic im Jahre 1914; er wurde wohl von einem Passagier, der dem Tode des Ertrinkens entronnen war, hier aufgehängt. Hinter dem Gnadenaltar sah ich noch einige Krücken und Bruchbänder. Um das Gnadenbild herum, das ein goldgrundiertes Gemälde der Madonna mit dem Kinde darstellt, hängen silberne Weihegaben, fast nur Herzen und Schmuck. An den Wänden und der Decke der Kirche erblickt man mehrere Gemälde, die die Entstehungsgeschichte der Wallfahrt, den englischen Transport des hl. Hauses und was damit zusammenhängt, zum Vorwurf haben. Von den zahlreichen Votiven, mit denen früher einmal das ganze Kircheninnere gespickt war, ist jetzt nichts mehr zu sehen. Ein Pater sagte mir, sie seien verkauft worden.

Damit bin ich am Ende meines Aufsatzes angelangt. Wenn er zu erschöpfenderer Darstellung des interessanten Stoffes seitens einheimischer Gelehrter Anlaß gibt, so ist sein Zweck vollauf

erreicht. Als landesfremder Reisender konnte ich eben nur über das, was ich mehr oder weniger durch Zufall beobachten konnte, berichten.

Résumé:

Avtor, dr. R. Kriss iz Berchtesgadna, ki se peča z ljudskimi običaji in je posebno v stroki votivalij pri Nemcih izdal plodna dela, je leta 1928. prepotoval velik del Jugoslavije, obiskal množico božjepotnih cerkva in nabiral podatke o raznih votivnih kultih, ki so danes še v Jugoslaviji živi. Ker žal nimamo o tej stroki še skoro nikake literature, je moral začeti povsem samostojno raziskavanje in podaja v tej razpravi plodove svojega dela z opravičilom, da razprave še ne more smatrati za popolno in izčrpno.

Uvodoma ugotavlja avtor tri kulturna območja pri nas: s e v e r n o, kjer prehajajo vplivi alpskih Bavarcev med Slovence in deloma med Hrvate, d a l j e v z h o d n o (Srbija, Bosna, del Hrvatske) pod balkanskim, i n z a p a d n o, pod zapadno-mediterranskim (laškim) vplivom, ki obsega ozek del dalmatinskega obrežja. Votivalni običaji prepajajo samo katoliški in deloma pravoslavni del Jugoslavije; v tem okviru je zaznamovati tupa-tam nemške vplive na severu in deloma tudi laške na zapadu. Mohamedanci in večinoma tudi pravoslavni Jugoslovani menda nimajo teh običajev.

V severnem kulturnem območju so v navadi obrtno izdelani votivi iz voska, izza protireformacije do po vojni znani, izdelani so v primitivnejši obliki kakor v Nemčiji (manj naturalističnih detajlov). So to moške in ženske figure, dojenči, glave, oči, uhlji, roke, noge, krastače, konji, govedo in druge domače živali. Krastača, simbol maternice, je nemškega vpliva in sega skozi slovensko ozemlje do Zagreba. Ročno izdelane votive je to območje tudi uporabljalo, dalje votive iz barvastega voska, kitasto spletene vrvi in vence proti glavobolu, dalje votivne sveče s svetimi slikami v narodnih barvah. V ljubljanskem muzeju je avtor našel konjičke iz lesa in voska s svilenimi grivami (iz Begunj in Koprivnika). V Sloveniji je avtor našel po cerkvah

* Vprašanje razdelitve slovenskega ozemlja na kulturne sfere in kulturna naslaganja je bila načeto že leta 1912. o priliki proučevanja srbskih naselbin na Belokranjskem in kratko odgovorjeno v znamenju trojstva, skoraj enako kot zgoraj. (Н. Жупанић, Жумберчани и Мариндолци, str. 5, 6. Beograd 1912)

številne lesene konje in govedo in se čudil njih narodnim barvam ter mešanju nacionalizma in vere pri nas.

Železne votivne živali je našel avtor samo v deloma nemški vasi St. Oswaldu v Dravski dolini tik ob štajerski meji, pri Slovencih so železni votivi, ki so pretežno znak bavarskega vpliva, neznani.

Votivne slike je našel avtor samo v Ljubnem in na Brezjah in trdi, da je ta običaj pri Slovencih redek.* Na Brezjah je našel avtor tudi bergle, kite, srebrne igle in koščice.

V Remetah pri Zagrebu je našel avtor votivne freske.

Votivi v naturalijah v Sloveniji so običajni tudi v Kočevju; darujejo se sirovo maslo, jajca, naglavne rute, obleka, žito, koruza in svinjsko meso. Vse to se po maši zlicitira in proda, izkupiček pa pripada cerkvi. Ta običaj je obsegal tudi neke dolenjske, gorenjske in štajerske kraje. V Beli Krajini se daruje perutnina, žito in vino. Na Hrvaškem tega običaja ni več.

Na vzhodu Jugoslavije, zlasti mohamedanskem, ni običaja votivov v tem smislu. Dobe se v pravoslavnih cerkvah le lepo izdelane darilne svetniške podobe. Avtor je našel le zelo redke srebrne reliefne votive, ki pa so po avtorju vpliv italijanskih običajev. Zato pa imajo vzhodnjaki radi amulete.

Na zapadu države, na južnem dalmatinskem obrežju, se darujejo votivne srebrne stvari. Običaj je tuptam celo nekoliko podoben italijanskemu in je živ le pri katolikih. Gre za moške in ženske figure, dojence, glave, prsi, živote, roke, noge, oči, uhlje, srca, ladje iz srebra. Votivov iz voska jug nima, dobe se le v severni Dalmaciji.

* Običaj je bil v XVII. in XVIII. stoletju zelo živ in še danes je mnogo lepih kmečkih votivnih slik ohranjenih! Običaj torej ne bo izključno nemški! Op. ur.

Reka Erak.

Prilog istoriji borbi narodâ za prevlast nad južnom Rusijom
u drugoj polovini IV. stoleća posle Hr.

Dr. Niko Županić (Ljubljana).

Huni, kojih vrhovnu vlast istočni Goti (Ostrogothae) priznaše posle samoubistva njihovog stoletnog kralja Hermanarika (god. 375), nisu mogli trpeti, da njegov naslednik, kralj Venetarije, nastupa samovlastno kao nezavisan vladalac. Naročito mu zameriše, što je bez pitanja i dozvole svojih gospodarâ vodio rat protiv istočnih Slovena, Anta, koje je posle ljutih borbi pokorio i kod njih zaveo strahovladu. Zato je kralj Hunâ, Balamber, poveo vojsku protiv Venetarija, koji je u početku rata pokazao veliku otpornu snagu, zadajući napadačima osetljive gubitke. Na kraju je ipak ostrogotski kralj izgubio pobedu i život u odsudnoj bitci na reci Erak. Tu ga je vlastoručno ubio Balamber strelom iz bojnog luka. Takô priča Jordanis¹ oko polovine VI. stoleća posle Hr.

Ovom prilikom nećemo se baviti tim Jordanisovim izveštajem u pojedinostima ispitujući, u koliko je taj ili onaj podatak pouzdan, u koliko se daje prokontrolirati i popraviti pomoću ostalih istorijskih izvora, već ćemo pokušati po mogućnosti utvrditi, gde je tekla reka Erak². Inače se ne bi znalo, gde se je desila odsudna bitka izmedju Huna i istočnih Gota, bitka koja je godine 376 utvrdila prevlast Huna nad današnjom južnom Rusijom i načinila ih neograničenim gospodarom puta, koji je vodio preko severnoga črnorskoga primorja iz Turkestana i evropskog istoka u srednju Evropu.

¹ IORDANIS, De origine actibusque Getarum, cap. 247—250. (Monumenta Germaniae historica, auctorum antiquissimorum tomi V pars prior, recensuit Theodorus Mommsen.) Berolini MDCCCLXXXII.

² IORDANIS, op. c. cap. 249: tertio vero proelio subreptionis aurilio ad fluvium nomine Erac, dum utrique ad se venissent, Balamber sagitta caput Venetharii saucians interemit neptemque eius Vadamercam sibi in coniugio copulans iam omnem in pace Gothorum populum subactum possedit...

Ova epizoda zanima nas Jugoslaveni tim više, što se ona ticala posredno i Slovena, u prvom redu njihovog istočnog dela, Antá. Tada bila je još u jeku protoslovenska doba, kad su sve skupine i plemena Slovenâ živela iza spoljašnjog luka Karpata u neposrednom dodiru medju sobom.

Što se tiče samog imena reke Erak, ima više varijanti prema kodeksima i njihovim prepisima: erac (codex Ambrosianus saec XI, codex Ottobonianus X saec., C. Breslaviensis s. XI); (C. Cantabrigiensis s. XI., C. Berolinensis s. XII.); e r a e (C. Heidelbergensis, s. VIII., C. Palatinus, s. IX, C. Valentiennensis s. IX, C. Laurentianus, s. XI); aere (C. Ambrosianus, s XI: *Ἐραξ ἤτοι ὁ Φάσις* Constantinus Porphyrogeun. de adm. imp. c. 45).

K. Müllenhof napisao je kao dodatak Mommsen-ovom izdanju Jordánisa: I, *index personarum*³ II, *index locorum*⁴, III, *ortografica*⁵, IV, *lexica et grammatica*⁶ gde u kratko objašnjava manje poznata istorijska i geografska imena tako dobro, da ti indeksi, po vrednosti, gotovo odgovaraju komentarima. Kod imena Erac pak K. Müllenhof nije dao nikakvo vlastito mišljenje, već je samo uputio na primedbe⁷ izdavača Th. Mommsen-a ispod Jordanisovog teksta, kao što smo ih već gore naveli. Tu se skreće pažnja na K. Porfirogenita, koji identifikuje neku reku Erax sa rekom Fazis (Phasis). Treba znati, gde teče taj Fazis, na koji upućuje K. Müllenhof. To ćemo videti, ako pogledamo okolnosti pod kojima navodi vizantijski car i pisac identifikaciju Erax-a i Phasis-a. Konstantin Porfirogenit naime piše na dotičnom od Mommsen-a navedenom mestu sledeće: *καὶ ἐπεὶ οὐτε ἐξ οἰκίας δυνάμεως τὴν Θεοδοσιούπολιν κατεστρέψατο οὐτε τὸ Ἀβνίκον οὐτε τὸ Μαστάτον, οὐκ ὀφείλει ταῦτα χατέχειν ὡς ὄντα ἐνθεν τοῦ Ἐραξ ποταμοῦ ἤτοι τοῦ Φάσιδος διότι μὲν κάστρον τοῦ Ἀβνίκου μέχρι τοῦ νῦν ἦν ἀπτεξούσιον καὶ ἀποδέσποτον*⁸. — Vest Konstantina Porfirogenita govori jasno, da se mesta Teodoziopol, Abnikon in Mastaton nalaze u Transkavkaziji, ali ne u Kolhidi, u slivu poznate reke Phasis, nego u Armeniji, u slivu Arasa (ant. Araxes). Teodoziopol naime, koji spominje K. Porfirogenit,

³ Monumenta Germaniae, auctor. antiquiss. Tomi V pars prior, str. 139—156.

⁴ Idem, str. 156—166.

⁵ Idem, str. 167—175.

⁶ Idem, str. 176—200.

⁷ Idem, str. 122, not. 5.

⁸ C. PORPHYROGENETI, De administrando imperio, cap. 45. (Edidit Niebuhr). Bonnae MDCCCXL.

leži na početku južnoga izvornega kraka reke Arasa. Ta reka se zvala več u doba Ksenofonta Phasis, kraj pak Phasiane⁹. Tamo dakle, na reki Aras v Armeniji imela bi biti bitka izmedju Ostrogota in Balamlerovih Huna, naravski, kad bi se držali mišljenja K. Müllenhofa.

Poprište borbi izmedju Huna i Gotâ u 2. polovini IV. stoleća pre Hr.

No ono je nesmisao, ako uzmemo na um političke prilike i etničku grupaciju stanovništva južne Sarmatije u drugoj polovini IV. stoleća posle Hr. Istočni Goti (Ostrogothae) naime stanovali su sa zapadne strane do linije Dnjestra, dok su medjutim Huni i Alani pritiskivali na njih

⁹ W. Tomaschek, Araxes. (Pauly-Wissova, Realencyklopädie d. class. Altertumswissenschaft, IX, str. 402, 403). Stuttgart 1896.

sa istoka, prešavši reku Don u zapadnom pravcu¹⁰. I ništa nije prirodnije nego si predstaviti povlačenje kralja Venitarija i njegove vojske prema liniji Dněstra. To potvrđuje i dejstvo, da je izvestan deo zapadnih — i izvestan deo istočnih Gota, osetivši udar Huna sa istoka, ubrzao odstupanje ka donjem Dunavu moleći cara Valensa za prijem na tla rimske države. Ove uzmakle zapadne Gote vodio je Alavivus, istočne pak Alatheus i Saphrax¹¹.

Pošto je dakle dovijanje K. Müllenhoffa pogrešno i pošto je i svaka pomisao, da se traži u Kavkaziji Jordanisov Erax, isključena, treba ga tražiti u dijametralnom pravcu, u zemlji na suprotnoj, zapadnoj strani Ponta, no ne u Kaukaziji. Mi treba da pođemo tražeći Erak, iz ostrogotskog centra, koji se svakako nalazio negde blizu Dněpra (ako ne na samom Dněpru), u pravcu prema zapadu, jer su Ostrogoti odstupali u tom pravcu. Što je bilo zapadno od Dněstra (Danaster, Tyras) već nije bilo njihova otadžbina i prirodno je, da je ostrogotski kralj branio ognjišta svoga naroda negde između Dněstra i Dněpra, ili u krajnom slučaju na Dněstru samom. Ali teškoća leži u tome, što čitava antička literatura ne pozna kakvu reku Erak u slivu reka Dněstra i Dněpra. Čak ni u Europi je nema.

Ipak nam se čini, da se ime reke Erak krije u obliku jednog antičkog geografskog imena, naime u imenu varoši Eracton-a u Europskoj Sarmatiji. *Izgleda da Eracton upravo i znači: mesto na reci Erak.* U antičkoj ilirskoj toponomastici postoje naime slična i srodna izvođenja (derivacije) geografskih i etnoloških imena. To su takozvane tvorevine na *t-*, čiji nastavak ima bez predhodnog vokala karakter derivativnog elementa¹². Tako n. pr. znamo iz Ptolemeja, da se na današnjem ostrvu Krku nalazila varoš *Κούρινον*, a ostrvo samo se zvalo u antičko doba *Κούρινα* (Ptolemaeus), a stanovnici Currietae (Plinius). Koren reči je isti ali je ime ostrva i stanovnika pomoću *t-* nastavka izvedena od imena varoši. Dalje imamo srednjevekovno rečno ime Narenta iz starog *Νάρον*, itd.

¹⁰ AMMIANI MARCELLINI, rerum gestarum libri qui supersunt, XXXI, Cap. 3, § 1.

¹¹ AMMIANI MARCELLINI RERUM GEST., lib. XXXI., cap. 3, § 3, XXI, cap. 4, § 12.

¹² Petar Skok, Študije iz ilirske toponomastike. O sufiksu *t* u ilirskom geografskom nazivlju. (Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini, XXIX, str. 117—143.) Sarajevo 1917. — H. Krahe, Die alten balkanillyrischen geographischen Namen, str. 65. (Indogermanische Bibliothek, III, Abt. 7.) Heidelberg 1925.

Ako dakle pronadjemo varoš *Erakton* onda je pronadjena i reka Erak.

Ptolemej nabraja u Europskoj Sarmaciji iznad reke Dněstra (*Τύρας*) prema Dakiji sledeće varoši, a medju njima i Erakton, ovim redom: Carrodunum (*Καρρόδουνον*), Maetonium (*Μαιτόνιον*), Clepidava (*Κληπίδανα*), Vibantavarium (*Ούιβαντανάριον*) na kraju Eractum (*Ἑρακτον*): GEOGRAPHIAE, lib. III, cap. 6, § 15: Ἐπερὶ δὲ τὸν Τύραν ποταμὸν πρὸς τῇ Δακίᾳ

<i>Καρρόδουνον</i>	49° 30'	48° 40'
<i>Μαιτόνιον</i>	51°	48° 30'
<i>Κληπίδανα</i>	52° 30'	48° 40'
<i>Ούιβαντανάριον</i>	53° 30'	48° 40'
<i>Ἑρακτον</i>	53° 50'	48° 40'

Ove podatke Ptolemeja za orijentaciju ruski je kartograf, general V. Borisov¹³ tako razumeo i tako predstavio, da se položaji navedenih varoši tako ređaju da Carrodunum leži najsevernije, dok je medjutim geografski položaj Eraktona najjužniji. Sve te varoši leže na istorijskom zemljovidu V. Borisova uz liniju Dněstra, i to *Carrodunum* na njegovoj desnoj obali, tamo gde se danas nalazi varošica Ataki prema Mohilevu; *Maetonium* kod Kamenke na levoj obali; *Clepidava* na desnoj obali prema Dubossary; *Vibantavarium* isto tako na desnoj obali kod varoši Bendery (neodlučeno) i naposledku *Eractum* tamo blizu ali na protivnoj strani reke kod današnjeg Tiraspolja. — Pošto je dakle po Borisov-u ležao Erakton na Dněstru, trebao bi Erak da znači reku Dněstr.

Izdavač Ptolemejevog teksta, C. Müller, misli drukčije pozivajući se na to, što iznosi prema Ptolemeju samom odstojanje Dněstrovog kolena (okuke) od črnomske obale 1200 stadija, pak se bi na taj način ova okuka imala nalaziti kod današnje varošice Rybnice, gde počne reka teći prema jugu. U vezi s time nalazi C. Müller geografski položaj Vibantovarium-a 200 stadija južno od spomenutog rečnog kolena, a to znači kod mesta Balte, a Eractum u njegovoj blizini. Uzgred primećuje editor Ptolemeja, da su imena Carrodunum, Maetonium i Vibantavarium keltskoga — a Clepidava dačkog porekla¹⁴.

Istorijski geograf H. Kiepert¹⁵ ima Erastum (sic) zabeležen ispod Dněstrovog kolena pri Rybnici, ali pod znakom pitanja.

¹³ КАРТА САРМАТИИ нынѣшней РОССИИ по греческому географу Птоле-мею. Труд генеральнаго штаба генерал-маіора Вячеслава Борисова. (Tabula Sarmatiae secundum Cl. Ptolemaeum. Comp. W. Borisow.) Petrograd 1910.

¹⁴ CLAUDII PTOLEMAEI, Geographia, vol. I, str. 434, prim. 9.

¹⁵ H. Kiepert, Formae orbis antiqui, tab. XVII. Berolini MDCCCXCIV.

M. Kiessling¹⁶ računa da je bila sarmatska varoš Eractum 875 stadija (143 km) udaljena od ušća Dněstra (Tyras) i istoimenog trgovačkog emporija u blizini današnjeg Akermana, pa je treba tražiti kod mesta Dubossary u Podoliji prema ušću reke Reut u Dněstr. To je blizu mesta, gde postavlja V. Borisov Klepidavu.

Još pre kratkoga vremena (1913) identifikovao je nemački naučenjak, W. Martens¹⁷, Erak sa Fazisom bez svakog uzdržavanja i bez svake primedbe, valjda povodeći se za Th. Mommsenom i K. Müllenhofom. Bez sumnje je mislio na poznati Fazis u Kolhisu, što je naravski pogrešno. Danas se kolhiski Phasis ne zove Eraks niti se tako zvao za vreme K. Porfirogenita, već mu Turci kažu Faš a Gruzinci Rioni. No ima jedna druga reka u Transkavkaziji, koje je ime nalik na Erak i koje stoji s njom svakako u etimološkom sorodstvu, reka Aras (antički Ἀράξης), kod Jermena Erachs (Erasx) nazvana¹⁸. Kao što je spomenuto, već je Ksenofon na kraju V. stoleća pre Hr. poznavao naš Phasis t. j. južni od izvornih potoka reke Araksesa, koji protiče kroz vododelni predeo Phasiane ili Basean i gde se danas nalazi Erzerum (Theodosiopolis), između izvora Eufrata i spomenutog Fazisa. Tomaschek¹⁹, piše da se etymon imena Araxes u opšte ne može pronaći i dokazati, jer da uporedjenje sa jermenskim korenom *arag*, *erag* „brz“ nije moguće i da je nepouzdana tobožnja perzijska reč arakhš „brz“.

¹⁶ M. Kiessling, Eractum. (Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, VI, str. 327.) Stuttgart 1909.

¹⁷ Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit in deutscher Bearbeitung, Bd. V: Jordanis Gotengeschichte, 3. Auflage, str. 82, prim. 1. Leipzig 1913.

¹⁸ C. von Hahn, Erster Versuch einer Erklärung kaukasischer geographischer Namen, str. 6. Stuttgart 1910: »F(luss) Araxes. Im grauen Altertum trug der A. die den heiligen indischen Flüssen eigentümlichen Namen, wie Bactr und Phasis. Die Wurzel des jetzigen Namens ist Aras, welche in den Benennungen vieler Flüsse der alten Welt sich wiederholt, so in dem alten Namen der Wolga: Ra. Es ist zu bemerken, dass in Asien A Ras oder einfach Ras eigentlich ein Gattungsname war, welche ebenso wie Phrat, Phas, Don, Dscheichun und andere, vielen bedeutenden Flüssen beigelegt wurde. Die Armenier heißen den Fluß Erachs (Erasx) nach dem Enkel des Patriarchen Harma, die Grusiner Rachi oder Arazi, die Perser, Türken und Araber: Aras-tschai, Njachri-Aras, Ras oder A' Ras anstatt Al Ras, die Römer Araxes, die Griechen Ἀράξης, die orientalischen Schriftsteller Araschi, Raksi, Eres, Araches, Arras, Ros, Rus, Oros (S. Baron Uslar). Da der Name schon bei Herodot vorkommt, so ist er wohl kaum armenisch. Einige Gelehrte wollen ihn von dem Zeitwort »arwat« — »der Laufende« ableiten. Möglich ist, daß er aus dem arab. ruz — laufen oder aus dem griechischen ἀράσσω Lärm machen hervorgegangen ist.«

¹⁹ W. Tomaschek, Araxes. (Pauly-Wissowa, Realencyclopädie, II, 403.

Th. Braun²⁰ tumači Ptolemejevu dislokaciju spomenutih 5 varoši tako, da postavlja samo Maetonium na liniju Dněstrovog toka, ostale 4 pak iznad reke, t. j. u izvesnoj udaljenosti (*ὄπερ τὸν Τύραν πάτρων*) Erakton je bio udaljen od varoši Tirasa 884·4 stadijev = 163 km 349 m, od pregiba (*ἐπιστροφῆ*) Dněstra 288·2 stadija = 53 km 230 m i od Olbije na Crnom moru 1058·7 stadija = 195 km 542 m, i na osnovi tih podataka se može predpostaviti u blizini današnje varoši Ananěv (*Ананьевъ*) na reci Tiligulu²¹, nešto južno ispod njegovog izvora. U antičko doba zvao se Tiligul *Ἀξιάκης*²² ili Asiaces i izlivaو se u gorko-slani istoimeni liman na kojem je ležala varoš Ordessos. Po istom Th. Braunu treba tražiti antički Vibantavarion u blizini varošice Balta, na granici herzonske i kamenec-podolske gubernije, dakle severozapadno od Eraktona.

Pošto se mišljenja o geografskom položaju sarmatskog Eraka razilaze, treba da se odlučimo ili za jedan od onih na Dněstru ili za onaj na reci Tiligul-u (Aksiakes). Ako se bi odlučili za prvi slučaj, onda bi imali pod antičkim Erakom razumeti današnji Dněstr, u drugom slučaju pak stepsku bujicu *Tiligul*. Za taj poslednji slučaj mogao bi govoriti sam Ptolemejev zemljovid Europske Sarmatije, gde Eracton nije naveden na Dněstru nego u izvesnom odstojanju, istočno od linije njegovog toka. Za Erak = Tiligul moglo bi govoriti i jedno mesto u Amijanu Marcelinu, koji ne spominje ni kralja (Vinitari-a) ni Erak, ali se vidi, da je onaj ostrogotski kralj, koji je preuzeo vladu posle smrti Hermanarikove (375), vladao samo kratko vreme izgubivši bitku i život u ratu sa Hunima, pa zvao se on Vinitarij po Jordanisu ili Vidimir po Amianu Marcelinu. Svakako se oba antička historika slažu u time, da se za kratko vreme posle smrti Hermanrika desila jedna odlučna bitka izmedju Ostrogota i Hunâ i da je u toj bitci zaglavio tadašnji ostrogotski kralj. Kao što naime piše Ammianus Marcellinus preuzeše tutorstvo nad nedoraslim sinom ubijenog

²⁰ Θ Браунъ, Разыскания въ области гото-славянскихъ отношеній, I. str. 206. Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорскоіи академіи наукъ томъ LXIV, № 12. Petrograd 1899.

²¹ Tiligul (tatarski: Deli-göl — besna reka) predstavlja tipičnu stepsku reku herzonske gubernije (dužina toka 138 1/2 vrst), koja postane u proleće i na jesen divlji torrens, a u letu i na zimu malovodna sušica.

²² CL. PTOLEMAEI, geographia, III, Cap. 3, § 6: ὁ δὲ Ἀξιάκης ποταμὸς καὶ αὐτὸς διαρρεῖ τὴν Σαρματίαν ἐπὲς τὴν Λαζίαν μέχρι τοῦ Καρπάτου ὄρους. — lib. III, Cap. V, § 14: ἐπὲς δὲ τὸν Ἀξιάκη ποταμὸν Ὀρδησσός (57° 30'). — W. Tomaschek Axiakes. (Payly-Wissowa, R. G. II, 2625.

kralja Vidimira dva ostrogotska vojvode, Safraks i Alatheus, koji napustiše otpor protiv Huna i odstupivši stigoše na Dnēstr²³.

To svakako govori zato, da razbojište između Ostrogota i Huna nije ležalo na Dnēstru nego istočno od njegove rečne linije.

Na osnovi prethodnog moglo bi se reći, da se pod imenom reke Erak verovatno krije današnji Tiligul, antički Aksiakes.²⁴ Izgleda da imaju koreni imena Axiakes i Erac i isto značenje, naime „voda, reka“.

Etimologija imena reke Erak. Koren imena Erac je *ar, koji produžen nastavcima -b, -k, -g, -d, -n, -t daje razna rečna imena²⁵. Tvorba na -b: *Ar-bia* reka u Italiji, *Ἀρ-παῖος* reka u Kariji; na -d: *Ἰ-αρ-δαυος* u Lidiji; na -g: *Ῥο-γας* pritoka Meandra u Maloj Aziji; na -k: *Ἀρ-καδης* reka u Kapadokiji; na -n: *Arñna* (*Ἀρ-να*, *Ἀρ-νη*) reka u Likiji, *Arnus* u Etruriji, itd. Dalje K. Oštir²⁶ i C. Holder²⁷ navode rečna imena od korena *ar u Galiji, Helveciji, Noriku, Panoniji, Armeniji: *Ar-axes* „*Ar-fluvius*“, *Ara* dva pritoka Rena (sada die Aar i die Ahr); *Arabo(n)* Raba u Panoniji, *Arar* u Galiji (danas Saône) pritoka Rodana, *Are-lape* mesto i reka u Noriku (reka Erlaf u Österreich unter d. Enns), *Ar*, *Ar-ar*, *Arel-* (> reka Jerelb u južnoj Rusiji, nastalo iz predskitštine).

Verovatno je koren reke *Erac* srodan sa lezginskom (avarskom) reči *er* (ör) „reka“.

*

Na osnovi gore navedenih činjenica možemo tvrditi, da je reka Erak tekla u Evropskoj Sarmaciji i to na prostoru između Dněpra i Dněstra. Ovde pobediše Huni istočne Gote 376. godine i ovde je bilo definitivno uništeno njihovo gospodarstvo nad južnom Rusijom. Sa priličnom pouzdanošću može se reći, da se ime reke Erak krije u imenu

²³ AMMIANI MARCELLINI, rerum gestarum, lib. XXXI, cap. 4, § 3 (Recensuit notisque selectis instruxit V. Gardthausen, Lipsiae MDCCCLXXXIII): cuis parui filii Viderichi nomine curam susceptam Alatheus tuebatur et Saphrax, duces exerciti et firmitate pectorum noti, qui cum tempore arto praenenti abieciissent fiduciam repugnandi, cautius discedentes ad amnem Danastium per camporum ampla spatia diffluentem.

²⁴ *Ἀξιάκης* (Asiaces) svakako je srodan po svome korenu sa preistorijskim alarodskim rečnim imenima na -ξ / kš „voda“) kao n. pr. *Ἀρ-ἀξης*, *Ῥξος*, *Ἰ-αξαρης*, *Ἀξιος*, *Αχα*, *Αχονα*, *Oxines* (*Ἀξεινος*, *Ἐξεινος* „mare“ i još druga imena.

²⁵ A. Trombetti, Saggio di antica onomastica mediterranea. Архив за за арбанску старину, језик и етнологију, стр. 17, 18). Beograd. 1926.

²⁶ K. Oštir, Alarodica (»Razprave«, I, 286). Ljubljana 1923.

²⁷ C. Holder, Altceltischer Sprachschatz, I. p. 170. Leipzig-Berlin 1925.

Evropsko-Sarmatske varoši Eractum (*Ἐρακτον*), koja je ležala na istočnoj strani Dněstra, svakako ne daleko od linije njegovog toka. Verovatno treba tražiti Erakton na mestu današnje varošice Ananěv, na gornjem Tiligulu. Prema tome bi možda mogli identifikovati stepsku bujicu Tiligul sa starim Erakom.

Résumé: La rivière de l'Erak.

Contribution à l'histoire des nations luttant pour l'hégémonie en Russie méridionale, dans la seconde moitié des IVe siècle après J.—Ch.

L'historien Jordanis rapporte que, après la mort du roi centenaire Hermanarik, Venetharius devint roi des Ostrogoths, mais qui dut reconnaître la souveraineté des Huns (375 après J—Ch). Cependant, Venetharius ne la reconnut qu'en apparence, de fait, il agissait en souverain indépendant. Ainsi il faisait la guerre aux Antes, Slaves orientaux qui d'abord, repoussaient les attaques, mais, à le fin, succomberent. Avec Venetharius vint la terreur, un grand nombre des chefs des Antes furent pendus.

Pour punir le vazal indocils, Balamber, le chef des Huns, alla en guerre contre Venetharius qui, à la rivière de l'Erak, perdit bataille et vie (376). Les Huns devinrent maîtres absolus de la Russie méridionale, par laquelle allait la voie de l'Europe orientale et du Turkestan dans l'Europe méridionale.

Mais, l'Erak n'est pas connu et, naturellement, on ne sait non plus où le combat décisif entre Huns et Ostrogoths eut lieu. Mommsen et Müllenhof font allusion au Pharis; mais c'est impossible, parce que cette rivière ne se trouve qu'en Transcaucasie, ce qui est bien loin. N. Županić pense que le nom de la rivière de l'Erak est dissimulé sous le nom de la ville d'Eractum (*Ἐρακτον*) que Ptolemaeus mentionne en Sarmatie européenne, au-dessus du Dniestr (Tyras.) Puisque l'auteur fixe Eractum non loin du bourg d'Ananev, au cours supérieur de la rivière du Tiligul (entre Bug et Dniestr), la rivière de l'Erak serait probablement identique avec ce torrent des steppes, le Tiligul.

8

Pogodba za dobavo lesa, sklenjena med mozirskim tržanom in Zagrebčanom v letu 1796.

Objavil dr. Fr. Kotnik (Maribor).

Gornja Savinjska dolina se že od pamtiveka mnogo bavi s lesno kupčijo. Les spravljajo pozimi do Savinje, na pomlad pa ga drzni splavarji vozijo po Savinji in Savi do Beograda in še dalje. Savinja in Sava sta že pred našim zjedinenjem gospodarsko spajali naš zahod z vzhodom in jugom.

Mozirski tržan Marko Jurij Lipold, ki je večkrat županoval trgu, tako tudi med l. 1837.—1842., je za topografijo zbirke Jurija Goetheja v Gradcu spisal o Mozirju tole poročilo:

Le malo prebivalcev se tu v trgu preživlja ob svojem posestvu, večinoma trgujejo s stavbnim lesom, razsekavajo drevesa v hlode, jih spravljajo pozimi k drčam, tu jih spuščajo po njih k Savinji in drugim potokom, po katerih jih spravljajo k žagam. Vežejo splave in jih vozijo globoko dol pod Beli grad. Trgovina s stavbnim lesom večinoma preživlja prebivalstvo v gornji Savinjski dolini. Tukaj v trgu, kjer Savinja blizu mimo teče, so največji trgovci, ki dajajo blago za c. k. utrdbe in regimente. Prej je bila navadno Mitrovica zadnja izložbena postaja, lansko leto pa je Janez Lipold razširil trgovino pod Beli grad do Sp. Palanke blizu Oršove, kamor je po pogodbi spravil mnogo blaga.

Tudi v Trst so spravljali les.

Tako poročilo Marka Jurija Lipolda, mozirskega župana in tržana. (Iz arhiva mozirske trške občine.)

Živahna je bila tudi lesna trgovina z Zagrebom, o čemer priča kajkavska pogodba iz leta 1796., ki jo istotako hrani mozirski trški arhiv in ki slove:

Letto 1796to dan 9^{ti} Decembra ja Alexander Makauecz z Gregurom Praiznikom iz Mozerja (illiti Þrašberga) Purgarom, drugach floszarom za szledecha Materialia Szleidechi Kontrak vuchinilszem; najmre:

1^{vich} Da gore recheni floszar dopelya meni Mauerbankou N° dva-dešet) koji klafetrov pet y pol dugi, pri tenkom pako kraju illiti berku najmenye szedem czolov in diametro debeli biti moraju) vřakoga po Rainichki jeden, krajczarov Shest.

2^{goh} Shezdeset Spiravczev pet klafetrov dugeh, y pri berku najmenye pet czolov debeleh, vřakoga po krajczarov trideset.

3^{tich} Rahlinov petzto jeden czoll debeleh, klafetre dva y pol duge pri berku najmenye oszem czollov řhirokeh, vřaku ztotinu po Rainichki deřet, kak tukaj.

4^{tich} Jezero y petzto lepeh Sviglinov, pol czolla najmenye debeleh dva klafetre y pol dugeh, y pri berku najmenye pet czolov řhirokeh, vřaku ztotinu po Rainichki pet, kr. chetudeřet.

5^{tich} Zto laitov zevřema dobroga vapna, vřaki lait najmenye pet vagonov dersechi — vřaki lait po Rain. dva kr. dvadeszet y chetiri rachunajuch. Zatem

6^{tich} Letev lepeh trizto dva klaftra y pol dugeh, vřaku ztotinu po Rainichki pet, zatem y

7^{mich} Za Stalu boroveh podnicz trideszet, dva czolla debeleh, pri vuseřsem kraju najmenye jeden czepelif řhirokeh, deszet pako czepeliftev dugeh, vřaki falat po grořsi oszem ter

8^{mich} Zto jaloveh bervenecz ali přořtenow tri czolle debeleh, y pri vuzkom kraju najmenye deřet czollov řhirokeh, dva pako klafetre dugeh, ztotinu za Rainichke trideset y tri.

9^{tich} y zadnich zto y petdeřet Pankladenov, dvadeřet po tri klafetre, oztaleh pako 130 po dva klafetre y chetiri czepelifte duge, poldrugi czoll debele, pri berku najmenye deřet czollov řhiroke, ter vře obshniszane, jedno na drugo ztotinu po Rainichki řzedemnaizt dopelyati ima; koja ovak dopelyana Materialia ja z mojemi ztroski od Szavzkoga Mozta na moj fundus zvoziti dam, ter vu ovu pogodbu ja gorerechenomu Gregoru Praizniku vu ime kapare řzada taki odbrojil řem Rainichkov dvadeřet pet, oztale pako peneze vře prez falinge prime, kada gore napiszana materialia meni prez falinge dopelya, y preda. Kojemu za vekřhu Szegurnozt dajem ovo moje piřzmo, z laztovitum mojum rukom podpiřbano, y z navadnum mojum pechatjum podpechacheno. Dano v Zagrebu kak gore

Alexander Makauecz m. p. Peřat.

Ja pako Gregur Praiznik priemřhi vu ime kapare od predi piřszanoga Gozpona Rainichkov dvadeřet y pet, k vřem prenapiřbanem kondicziam privalyam y obligeram sze gore napisana materialia kak berse perva prilika bude, ako ne vře, barem drevo y deszke vře,

vapna pako lajtrov petedešet, dopelyati, oztaleh pedešet lajtov pak drugoch dopelyam. Koj neznajuchi pišati, za vekšhe veruvanje poleg imena y pridevka mojega znamenje sz. krisa poztavlyam.

+ Gregur Praiznik Pečat.
iz Mozerja purgar y Floszar

(Nato sledi latinska legalizacija podpisov in pogodbe po bankskem notarju Stivalichu.)

Vu ov kontrakt mi je recheni Gregur Praiznik do 7^{ga} 9^{bra} Letta 1797^{ga} izbavil Sviglina N^e Szedemzto; pankladenov szto; Spiraveze tri-dešet y dva; rahlinov szedemdešet y pet; y vapna lajtov 16. koja vfa platil šem nyemu, nuter zarachunavšhi kapare fl. 25; Szamo josche dusen szem nyemu Rainichki dvadešet y pet, koje berseli kontrak zpominyemu podpunom platiti dusen budem. Zagrabiae 798 = 20^{ga} Juniusa vu ov Contract Alexander Makauecz priel šem od Praiznikove Sene Uršhe vapna lajtov devetnaizt, koje po pogodyene czene chinu

	fl 45 kr 36
Item jaloveh bervenecz N ^e 79 koja chine	„ 26 „ 14
Boroveh podnicz N ^e 20 chine	„ 8 „ —
Rahlinov N ^e 58 chinu	„ 5 „ 48
	<u>Zkupa za fl 85 kr 38.</u>

Welche fünf und achtzig Gulden und 38 Kreuzer samt vormals zurück gehaltenen fünf und zwanzig Gulden ich der besagten Uršhula Proiznit sogleich auszuzahlen schuldig bleibe, sobald dieser Contract mir vollkommen erfüllt werden wird.

Ugram den 22ten Juni 1798

Alexander Makauecz.

Résumé:

Contrat d'achat de bois, conclu entre les bourgeois de Mozir et de Zagreb en 1796.

Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev.

Dr. Avgust Pavel (Sombatelj — Szombathely).

Po trianonskem miru je ostalo v madžarskih rokah le devet, pravzaprav po nedavni združitvi Števanovcev in Otkovcev le osem slovenskih vasi od prejšnjega slovenskega ozemlja v madžarski državi, ki je štelo okrog sto tisoč duš. Te vasi so v bližini Szentgotthárda, in sicer:

Rábatótfalu: *Slovènska vés*, gen. *Slovènskä vésj*;

Szakonyfalu: *Sakalògfcj*, gen. *Sakalògväc*;

Apátistvánfalva: *Štèvanofcj*, krajše: *Štèncj*, n. pr. *idän f Štèncä*, gen. *Štèvanoväc*;

Orfalu: *Ändofcj*, gen. *Ändoväc*;

Ujbalázsfalva: *Otkògfcj*, *Utkògfcj*, gen. *Otkògväc*;

Permise: *Véřicä, tòg so Véřicä*, gen. z *Véřic* in z *Véřicä*; ono je množinska, tole pa edninska oblika;

Ritkaháza: *Rjtkarògfcj*, gen. *Rjtkarògväc*;

Alsószölnök: *Dolèjñi Šenik* ali *Sjnik*, gen. *Dolèjñoga Šenika*; *šenik* = košenina, prim. *šenog*. Le na pol slovenska, pol že nemška vas;

Felsőszölnök: *Gorèjñi Šenik*, gen. *Gorèjñoga Šenika*.

Teh devet, pravzaprav zdaj le še osem slovenskih vasi v madžarski državi se s tako naglico madžarizira, da jim komaj prisodim še nekaj dob človeškega življenja, ko bodo izgubile svoj več kot tisoč let ohranjeni slovanski značaj in se bodo popolnoma potopile v madžarstvu. Zato je resna znanstvena potreba, da čim prej zberemo njihove jezikovne, slovstvene in narodopisne zaklade. Nekdanje slovensko narodno ozemlje je vsekakor bilo mnogo večje od današnjega. O tem pričajo deloma tudi imena sosednjih madžarskih vasi, ki so slovenskega izvora. Taka so: Csörötnök : *Čřèřtnik* (prim. *čřèřta* = iztrebljen gozd. Pleteršnik : *čřèřta* = ein morastiger Ort, der Ried); Kerca : *Křčjca* (prim. *křčòña* < *křčovina*; *křčaska*, *křčäška* = motika za krčiti). Slovenska imena v sosedstvu ležečih madžarskih vasi: Kethely : *Tròvštä*; Zsida : *Žjždova* sc. *vés*; Szentgotthárd : *Mònoštär* < monasterium; Nagyfalu : *Mägdjncj*, prim. Mogersdorf; Talapatka : *Tèljik*; Kiszalud : *Mäla*

vės, Málo věscä; Rábaszentkereszt : Světí križ; Körtvélyes : Grúškova vės; Háromház : Trèjdvòur, Trèjdvor; Szalafő : Sòla; Kondorfa : Krádanofci, gen. Krádanovác; Rönök : Rönik; Rábagyarmat : Žórmot; Gyanafalva : Žánáfcí, prim. Jennersdorf, itd.

V smehlajoči se jesenski svetlobi potujem po državni cesti, vijoči se iz Monoštra proti Slovenski vesi. Od dveh strani prijazni hribčki, med njimi pa se vije v podolgovati dolini srebrni pas Rabe. Od desne strani mi kimajo iz daljave vrhovi štajerskih Alp.

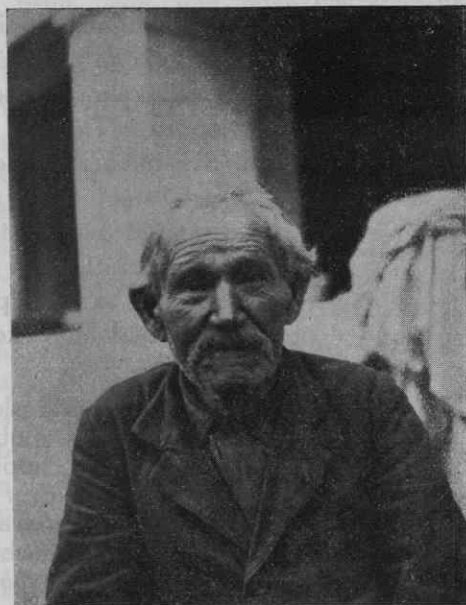
Na pobočju — onstran opekarn — na monošterskem ozemlju čepeče hiše so že slovenske „gazdijä“ (*kmätija, gospodarstvo*). To je danes najsevernejša točka slovenskega jezikovnega ozemlja v madžarski državi in madžarstvu nablížje ležeča točka. Od visokoležečih hiš komaj dober bežaj daleč leži prva slovenska vas: Rábatotfalu, slovenski: *Slovènska vės*. Prebivalci skoro brez izjeme lomijo madžarski jezik in dasi spada vas k slovenski števanovski fari, vendar hodijo k maši in pridigi v monoštersko opatijsko župno cerkev, ker je ta bliže kakor na visokem hribu zidana števanovska cerkev. Del prijaznih belih hiš je raztresen v dolini, padajoči proti Rabi, ostali del pa onstran poti na prijazno se vzpenjajočih holmih. Hiše so večinoma zidane vzdolž dvorišča, s požarnim zidom proti severu, tako da gleda solčna južna stran proti dvorišču in skoro vsaka pričakuje tujca z odprtim, toda pokritim, stebričastim ali obokanim stopniščem, ki se razteza skoro vzdolž cele stavbe. Cesta in dvorišče kar mrgolita od hrupne in kričeče otroške vojske. O edinstvu tukaj ni ne sluha ne sledu. Komaj je kak potnik, ki tega — kot ene najbolj pozornost vzbujajoče značilnosti v vasi — ne bi opazil in omenil. Kadarkoli jih tudi deset, petnajst mrgoli v eni hiši, pa so hiše večinoma le enosobne, redko dve- ali večsobne. Medtem so zidine zadnjih let prilična, zdrava bivališča, imajo precejšnja okna z lepimi zelenimi oknicami; pri premožnejših imajo večkrat tudi tri sobe. Stebričasto stopnišče je tudi pri teh nepogrešljivo, kot bi značilo vedri duševni svet svojih prebivalcev, njih postopajočo, prazniško modrost in ljubeznivo gostoljubnost.

Navezan na spremstvo učiteljice Ane Pavličeve se napotim proti domovom, v solncu vse radostnim. Sam bi si komaj upal nadlegovati njih prebivalce, pa saj jih nagovorim v sladkem materinem jeziku in starejši še se spominjajo mojega očeta, ki je še kot fant pred dolgimi desetletji bival dalj časa tu v vasi. Toda vojne rekviracije, povojne zmešnjave in zvita strogost davčnih izterjevalcev so jih storile nezakupne proti človeku v tuji suknji. No medtem se na domačo besedo

ogrejejo, z lic jim izginejo skrbi in prestrašene poteze in z zaupno odkritostjo ne odprejo pred menoj samo vratc, marveč tudi svoja srca.

Po čemerkoli vprašujem, vedno me napotijo k vaškemu modrijanu, 86letnemu Francu Žamparju. On je bil prvi vaški „škòlnik“ (učitelj) od 1862. do 1864. Nekdaj je celo knjige pisal in v glavi ter odrgnjeni skrinji skriva mnogo modrosti. Domači se imenujejo *Tòrni* ali *Blinčini*; tako jih imenuje vsa vas. Potrkali smo na njegova vrata, že radi diplomatske spodobnosti, ker vidim, da je slepa vera v njegovo modrost najboljšje priporočilo na vse strani. Ponudim mu

tobaka in si tudi sam našgem ter se tako v dimu iz pipe razgovarjava. Po čemerkoli vprašujem, vselej se hipoma vrne v stare dobre čase in govori, govori, da mu komaj sledim. S pristrčno, mnogokrat že otroško gostobesednostjo se v njegovem domu ne morem posebno okoristiti, toda ko se poslovim in pridem na sosedovo stopnišče, zaslišim za hrbtom šepetano opazko: „od stároga Tòrnovoga já prišo“, tedaj takoj razumem prijazno vedrost obrazov in smehljaje. Kako ne! Vaški modrijan! Kdor prihaja od njega, ta vendar ne more biti slab človek! Kaj šele, če bi bili vsi videli, da se je dobri starec ob slovesu tako raznežil, da mi je

1. Star slovenski mož. (Franc Žampar).

celo izročil vse življenje s strahom na dnu skrinje čuvan rokopisni zvezek. Takole je rekel: „*F tòi knìgi já fsà.*“ Radovedno sem spotoma listal v njem; seveda le plitve molitve in cerkvene pesmi, ki razen morebitnih jezikovnih posebnosti nimajo nobenih posebnih zanimivosti.

S spremljevalko obiščeva vas. Način zidanja in oprava novih hiš me ne zanima. Stare, že podirajoče se hiše z odprtim ognjiščem iščem. Če bi ne bilo vojne in po vojni dolge borbe z revščino, niti za razstavo morda ne bi več našli take revne podirajoče se koč. Tako pa kdo ve, kdaj bodo izginile. Zaradi domače skrbnosti najbrže ne; dragi dolarji ameriških očancev so v zadnjih letih spravili dokaj

takih starinskih bivališč s površja. Na mestu teh se danes bahajo že lepe zidane stavbe. Toda še vedno je mnogo lesenih hiš, približno 10%. V mnogih starih hišah so le zamenjali staro odprto ognjišče s preprostim železnim, v streho so postavili dimnik in za precej časa je moderno stanovanje gotovo.

Hiše z odprtim ognjiščem je že od zunaj lahko spoznati, ker jim manjka dimnik, zunanja stena kuhinje pa je okrog vrat in zlasti nad njimi sajava, ali — če je sveže pobeljena — rumenkaste, oziroma rjavkaste glinaste barve, morda ima ob obeh straneh stene iz desk, ki zadržujejo dim.

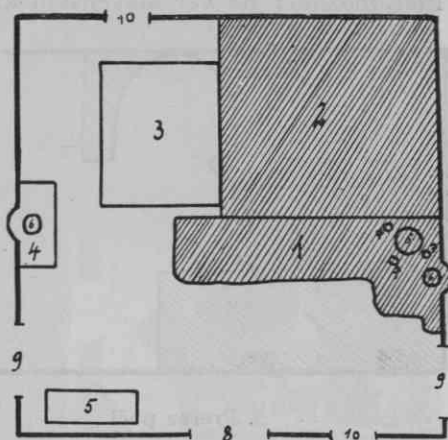
Toda stopimo v eno najbolj tipičnih takih vaških kuhinj (*tűna* < *kűna* < *kűhinja* < *kuhinja*¹), v hiši Anderkó Štefana, vulgo *Špájni*. Kuhinja leži tudi tukaj, kakor povsod, sredi podolgovatega poslopja in se odpira na stopnišče. Tloris ji je komaj 5×5 korakov, višina komaj 2 in $\frac{1}{2}$ m, dve okenci — eno poševno nasproti vhodu, drugo desno od vrat v isti steni — le medlo razsvetljujeta notranjščino kuhinje, tako da morajo biti vrata stalno odprta, sicer bi komaj videli v nji. Sicer morajo biti vrata odprta tudi zaradi tega, ker dim z ognjišča le težko odhaja skozi odprtino, v levem kotu zadnje stene vsekano v obok, ki se nadaljuje skozi podstrešje v dimnik. V takem

¹ Madžarsko-slovenske jezikoslovce bo zanimalo dejstvo, da je v vsej tej pokrajini in še dokaj globlje v sosednjih hribovitih vaseh glasovna sprememba *k > t* (v odprtem zlogu pred visokimi samoglasniki) mnogo pogostejša kakor v ostalem, večjem delu slovenstva. Tako pogost in obenem tako nenavaden je ta pojav, da takoj vzbudi pozornost raziskovalca in prav posebno označuje narečje tega ozemlja. Le nekaj primerov naj omenim: *töbäo*, *täblöqv* (madž. köböl); drugje *käbäo*; — *ftűp* < *fkűp*; — *žgántű* < *žgánkű*, *žgánikű* (madž. gánica); ali *žgàonitű*, kot plural od *žgàonik*; — *tűna* < *kűna* < *kűhinja* (madž. konyha); — *tűati*, *tőati* < *kűati*, *kőati* < *kűhati*, *kőhati*; — *šker* < *šker* (= orodje); — v pridevniškem obrazilu -ski: *idinstä klobäsä* < *idinskä* < *ajdinskä* < *hajdinskä* (madž. hajdina); — tudi v izposojenkah: *cütär* = *cükär* < Zucker; toda gen. *cükra*; — *átäo* < *ákäo* < *hákäo*; toda gen.: *ákla*; nem. Haken. V besedi *täoka* je glasoslovna sprememba *k < t* pred nizkim glasom le navidezna, ker se je ta oblika skrajšala iz prejšnje oblike *tjäoka* v dvozložno, sicer pa se rabi tudi *tjäoka*, *tjäoka* (< *kühavka*).

Kot drugo značilnejšo glasoslovno posebnost dialekta bi omenil barvitost dela nenaglašenih vokalov, ki se razlikujejo od one v ostalih domačih jezikovnih okrajih. Zlasti je nenavadno zlitje odprtega *ä-ja* in *a-ja*, ki se lahko opazi tudi v zlogih.

dimniku nadaljujoča se odprtina (*orào, oròu; tūña brāzi orá, z oròn; ? < ròur*, po dissimilaciji tudi: *lòur*; nemški Rohr) je redka in jih v zadnjem času ukazuje orožništvo z deskami obiti, ali iz varnostnih vzrokov, ali — kakor prebivalstvo trdno misli — radi davčnih sekatur. Toliko je gotovo, da sem videl komaj eno, dve kuhinji s takim dimnikom in so prebivalci na več krajih nevoljno kazali take obite odprtine. V bližini „*orá*“ je v stropne tramove zabitih vodoravno sedem do osem dolgih žebeljev, na katere obešajo, kar je treba okaditi.

Kakor vidimo, je zamisel poslopja kolikor mogoče preprosta. Tla so nabita iz ilovice in neravna. Ognjišče (*gnīščā < ognīščā* na drugih krajih slovenske krajine; prim. *ògān*, gen. *ògña*) je središče kuhinje in zaeno nje najsvetlejši prostor. Svetlobo dobiva skozi odprta vrata in skozi okence pri vratih. Dolžina mu je približno $1\frac{3}{4}$ m, širina približno 70 cm. Proti steni sobe, ki se nahaja desno, se ognjišče nekoliko razširi in v tem kotu se nahaja prostor za vsakdanje nalaganje ognja, ki ga označuje vdolbina (*lūkña na gnīščī*), s pepelom, ugaslim ogljem, z železnim stojalom za piskre in s piskri, v pepel postavljenimi. Ob njem je vidna na steni polkrožna vdolbina, ki služi za kurjenje peči v sobi, katera je postavljena z one strani k steni, ker v hišah z odprtimi ognjišči nalagajo ogenj

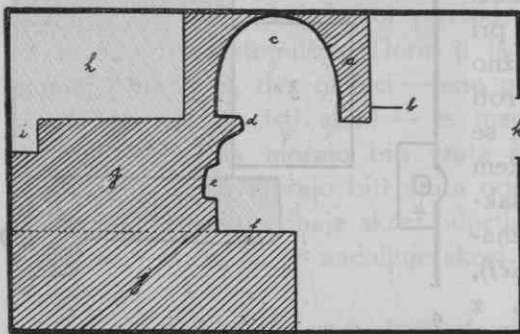
2. Tloris kuhinje.

(1 gnīščā, 2 peč, 3 kuhinjska miza: *stòg*, 4 majhno stransko ognjišče, 5 skrinja, 6 istije, 7 piskri, 8 vhod, 9 vrata, 10 okna.)

le v kuhinji in razgrevajo sobe le iz kuhinje. Sobna, ilovnata peč je na mnogih krajih obenem krušna peč. Ognjišče ima pred izbočeno stranjo približno 70 cm globoko, 20×30 cm veliko odprtino v bližini tal (*lūkña za pāpèo*; pri nas, to je na Cankovi in v okolici: *pāpòg, pāpèo* z dvoglasnikom), kamor sipajo pepel z ognjišča in iz peči, da se ohladi, preden ga odnesejo na gnojišče ali ponekod na vrt pod drevesa.

Blizu ognjišča se odpira polkrožna, v krušno peč vodeča razširjena odprtina (*dējstā*, edn., n. pr. *vòlko, málo dējstā*; na Cankovi: *gējškā*), ki je večkrat priprta z železnim pokrovom. Tak pokrov je včasih domač izdelek iz lesa.

Ime peči je: *pěč*, kakor po vsej krajini (prim. *páčti*, *páčěnka*), madžarski: *pecsenye*), *pěk* (madžarski: *pék*), *pākāo* (madžarski: *pokol*) itd. Oblika peči je zelo različna. Najenostavnejša je četveroogelnik, zgneten brez vsake stilizacije iz gline; na njej se stiskajo omela, ometi, loparji in ostalo kuhinjsko orodje. Toda kuhinjska peč pri *Špáinijh* je zelo pripravno izdelana. V mnoge kuhinje sem stopil med popotovanjem po domačih slovenskih vaseh, toda popolnejše kot je pri Anderkójevih nisem videl nikjer. Stena ognjišča steče pri njih do oboka, v bližini katerega prelomi monotonost ravne stene majhen, podolgovat napušč, ki se lahko rabi za polico. Pod njim na levi je vdolbina za možnar (*lūkńa*, *dej mouxzar notri držimo*; *mouxzar*; prim. Plet. *mouxzar*; na več slovenskih krajih pomeni ta beseda žep, zlasti

3. Prerez peči.

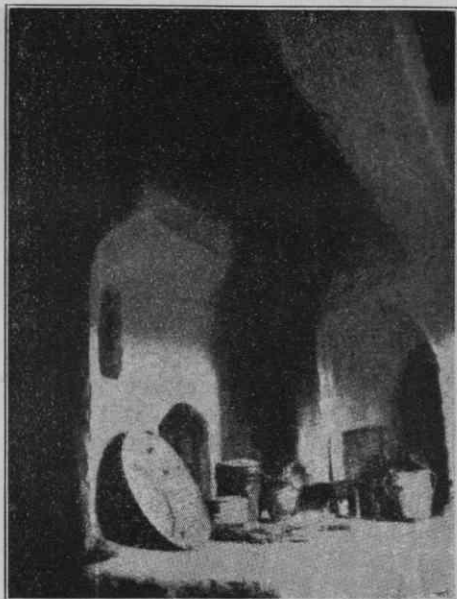
večji žep); čelna stena ognjišča se proti oboku vedno bolj sloči in se z dokaj širokim obokom (*fòb* < *Gewölbe*) nagiba nad ognjišče; ta obok se končuje na tej strani ognjišča v steni, ki zadržuje dim in je zidana od zgoraj navzdol v dolžini cele kuhinje (*stějna*, *ka đin nějdä tá vò na dvěřä*). Obok in stena, ki pridržuje dim, sta debelo namazana s sajami in precej varujeta sprednji del kuhinje pred dimom in sajami. Na dim zadržujočo steno, ki sega približno $\frac{3}{4}$ m z oboka, je pritrjena s strani okna široka lesena polica za sklede in ostale kuhinjske potrebščine. Onstran oboka nad pečjo je velik temen prostor v vsej širini peči za večje kuhinjsko in ognjiščno orodje, v kotu zadnje kuhinjske stene pa razen tega še približno $30 \times 60 \times 20$ cm velika štirioglasta vdolbina za piskre in druge stvari. Prerez peči, ognjišča in oboka predočuje 3. slika.

Razlaga: a) dim zadržujoča stena; b) polica na tej steni; c) obok, ki zadržuje dim; d) podolgovati napušč na čelni strani ognjišča; e) vdolbina za možnar; f) prerez čez širino ognjiščne ploskve; g) peč; h) *góri na pěči*; i) majhna vdolbina v stranski steni ognjišča; j) stranska stena ognjišča, ki se nadaljuje do tal in stoji nekoliko bolj notri kot ognjišče; k) okenska odprtina v prednji steni.

V kotu nad pečjo in zadnjo steno se razprostira velika kuhinjska miza (*stòu* < stol, pri nas na Cankovi: *stò*), obložena s skledami, piskri itd. V predalu so namizni prti in druge priprave. Levo od vhoda se razteza v sosedstvu v kot postavljenih ometi, sekir in drugega orodja podolgovata pisana *lāda*. (Op.: Pisatelj jo v izvirniku imenuje „tulipános lāda“, ker je poslikana s tulipani. V Slovenski krajini se vobče imenuje „pisana lada“ ali samo „lada“). Ob njej so v kotu leve stranske stene vrata v sosednji prostor, ki služi za shrambo živil in žita ali — spričo družinskih razmer — za drugo sobo. V bližini sredine te stene se stiska nizko stransko ognjišče komaj 80 cm dolgo, 60 do 70 cm široko in visoko. Tukaj kuha morebitni stanovalec druge sobe, odtod kurijo po potrebi peč druge sobe, tukaj kuhajo, če je veliko ognjišče prepolno, prašičem in živini.

Na lesenih tramovih stropa (*trām*, plur. *trmē*, pri nas na Cankovi: *tramòvudā*, Plet. *trām* < nem. der Tram) sede debele saje in neprestano padajo v večjih ali manjših drobcih na tla. Stropa navadno niti ne belijo niti ne čistijo. Ognjišče, čelno steno ognjišča in bližino vrat do kapi v širini pol do

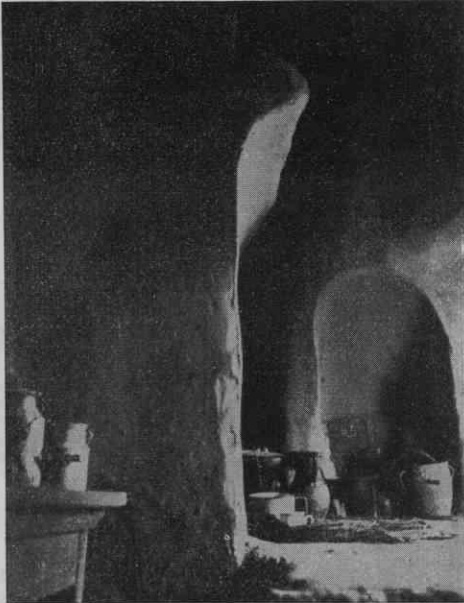
enega metra mažejo dnevno z zmesjo ilovice in vode (*cāmālūñāk*: *stēn vōmāžāmo tūño*; v drugih vaseh: *mācālūñāk*; prim. *malū* = ilovica; *stōga malūa*, *stēn malūjon*; v Števanovcih ime ogona: *malūja* = ilovnata zemlja, n. pr. *bío jā na malūjaj*; ali? < *mācati* = *māzati*). Radi tega pobeljeno zunanjo steno že od zunaj izdaja ilovnata rumena barva; kjer pa večji del dima izhaja skozi kuhinjska vrata, tam je razen tega bližina kuhinjskih vrat in mesto pod zastrešjem stalno sajasto. Mazanje opravljajo s ščetjo (*štēt*; prim. drugje *ščätinā*; Plet.: *ščēt*, *ščētka*); notranjost kuhinje mažejo le ob večjih praznikih, tako n. pr. tudi na Janezovo in Lucijino; če tedaj prva pride v kuhinjo ženska, jo polijejo s *cāmālūñākom* (na *Ličljo*, *nòvvo lēto*, *čē žānska prīdā*

4. Del ognjišča.

přvi k rámi kak mōški, tē ga s cāmālūñākon polādējo). (Op.: V „Glasoslovju cankovskega slovenskega narečja“, izdanem leta 1909., pravi pisatelj na 3. strani: „V Slovenski vesi govore tudi ženske o sebi v moškem spolu, oziroma je v Slovenski vesi ženska slovnično moškega spola“.)

Ker posebne shrambe ni, je ves drobiž v kuhinji: na mizi, v miznici, v pisani ladi, na vrhu peči, na oknih, na policalih, v vdolbinah, pod mizo in deloma shranjen v sobi ter v kamri. Krajevno in upo-

5. Del ognjišča.

rabno ime posameznih predmetov sem zvedel od devetletne Katice Anderkójeve, razumne, svetlolase domače deklice, ker staršev ni bilo doma; podatke je kontrolirala moja spremljevalka učiteljica Ana Pavličeva, ki je tudi rojena v Slovenski vesi in ji je materin jezik slovenski ter je preživela večji del svojega življenja v rodni vasi; toda resnično zelo redko je bilo potrebno kaj popraviti ali dopolniti, s tako razumnostjo je pripovedovala Katica. Razen že omenjenih kuhinjskih priprav sem si zabeležil še sledeča imena:

átāo < *hākāo*; z *áklon*;
drugje: *širáklin*, *širákāo*; iz
nemš.;

bōrklā: polkrožen železen obroč na dolgem ročaju, s katerim porivajo navzgor se šireče piskre na *leşānon valéki* (iz lesa narejena valjasta priprava) v peč; Plet.: *búrkla* = die Ofengabel, Ungeschickter Mensch. Prim. lat. *furcula*, *furca*;

bérovj mlin: z *leşá naprávlāñj mlināc*; *stēñ sā vōzlūšči bér pa idina* (= *aīdina*) *pa sā pšēno* (pri nas *pšāno*) *rēdi*; *pšēno*, *pšāno*: iz *pāti*, *pšē*;
čedilo, prim. *čediti*; cedenje izvrše tako, da postavijo na *škáf* v ta namen odrezano vejo, nanjo postavijo *čedilo* in vlijejo kuhano testo s tekočino vanj (*da globāncā tūāmo, tē čedilo gōrj dājāmo, ka čedimo*);

cvók, plur. *cvókovā* = žebelj; pri nas *cvāk*, plur. *cvākij* ali *cvākovdā*; Plet.: *cvěk* = der Schusternagel; < nem. Zweck;

cògta; pri nas: *còta*; Plet. *còta* = der Fetzen; < nem. Zotte;

drvèнка: košara; < drevenka, prvotno torej lesena posoda;

grèjblä, drugje *grèblo*: *s tèn krù vòdämlëmo pa vòdäldä vòkò-plämo*; prim. *grèblca*; *grèjpstj*; Plet. *grèblja* = die Scharre, die Ofenkrücke;

křnica; *f křnici sä müjvlämo*; *křnička*. Prim. Plet. *krnica* = der Tümpel, Wasserwirbel; iz lesa izdolbena okrogla posoda;

kála, *kälä*; Plet. *kähla* = der Nachttopf, die Ofenkachel;

košünta: *täk kak drvèнка splätäna*. Navzgor ožeča se večja posoda z ozkim vratom, spletena iz slame za žito, koruzo itd.; odprtino zamašijo s cunjo (*s còtof sä zadèla*). Iz drugih krajin železne županije hrani narodopisni oddelek muzeja v Szombathelyu celo vrsto takih in sličnih posod;

korito; Plet. *korito* = der Trog, die Teigmulde, die Kindeswiege;

kàndla (*za mlèiko*); *kànta* (*za vodòu*); Plet. *kànta* = die Kanne;

koštùla: majhna ploščata lončena posoda; *ž nê mäljn čúčjnon vodòu dávlämo*; (*čúčj, čúčindä*; gen. *čúčjna*; pri nas: *piščä, piščancj*);

kòrbäo; *f kòrbli*; *křbläča*; Plet.: *kõrba* = Der Korb; *korbäča* = großer Korb;

košár ali *košàra* *za kvòko* (pri nas *kvògklo*); Plet.: *košár*, *košàra*; prim. *koš* — (madžar. *kas*);

láboška, *lábaška*; *kozica*; *v láboštj* < *v láboškj*; pri nas *lápoška* < madž. *lábás*;

lopár; Plet.: *lopár* = die Backschaufel, der Brotschieber;

lopàtica; *lopàta*; Plet.: *lopàta* = die Schaufel;

mòužar *za bër pa za mäk pätj*. Redno 80 do 90 cm visok, pa 100 do 110 cm dolg. Včasih se vidijo na njem primitivne razbarije in okraski. Pri Anderkojevih je ves gladek in okrogel;

mälj mòužar *za sòu*: manjši možnar za sol, za katerega je v čelni steni ognjišča navadno posebna vdolbina;

nàžžic < *nòužžic*; majhen nož; pri nas *nòš*, *nòužžic*; Plet.: *nòž*, *nòžec*;

pònäv, plur. *pònvi*; Plet.: *pónev* = die Pfanne;

prètèpanca; *žnúpf prètèiplämo župo*. Plet.: *prítèpati* = mit Schlägen herantreiben;

òmäla; pri nas *òmälo*; prim. *omäštj*; Plet.: *omèlò* = der Kehrwisch;

prkouvác; *gòri na pistär ga däjämo*; < *pokrivác*; pri nas > *po-křvác*, *po-křvålo*; prim. *pokřvatj*, *pokřitj*. Zanimiva je oblika iz Slo-

venske vesi z metatezo in ljudsko etimologijo. Plet.: pokriváč = der Decker, der Dachdecker;

pistār < *piskār*; *f piskri*, plur. *piskrovā*; pri nas: *piskār*, *piskri*; *piskrič*, *piskričäk*; Plet.: pisker = der Topf, der Kalkofen;

ribaš; prim. *ribati*, nemški reiben;

škriña ali *lāda*; ona s sedlastim pokrovom se imenuje *rätòïnska*, *ratòïnska škriña*, največ z *búkovoga lēsá*; ime pokrova: *vjñiça*; Plet.: skrinja in škriña = die Truhe, der Schrein; ? < *rätòïnska*;

škáf, *škafič*, *škafičäk*; Plet.: škáf = das Schaff;

škáfica, *s škáficov dođimo kravo*; pri nas *škáfica* = majhen škaf, lesena posoda za merjenje žita. Posoda za dojenje je pri nas *dogũñiça* < doжилnica, prim. *dojiti* > *dođiti* > *dogiti*;

sklèjdnäk : stojalo za sklede, prim. *sklèda*, *sklèjca*; Plet.: *sklèda* = die Schüssel, *sklèdica*, *sklèdnik*, *sklèdnjak*;

solènka; Plet.: *solènka* = das Salzfaß;

šálica; pri nas *šálica*;

šámädlä, *šámädlï* (madž. *sámedli*); stolček;

topäça : sekira; *s topäčov dŕva kálamo*. Po drugih krajih: *sekèra*, *sekèriça*, (prim. madž. *szekerce*), manjša se imenuje: *òč*, *hòč*;

tèpša (madž. *tepsi*); pri nas *täpšija*, *täpšja*; Pleteršnikov slovar jo pozna tudi le iz Krajine naših Slovencev;

täoka; *v Odkòufci* in okolici: *tiäoka* < *tiäoka* < *tüäoka* < *tüäfska* < *küäfska* < *kühäfska*; prim. *töati*, *tüati*, *tüña* < *kühati*, *küña*. Po drugih krajih: *köjati*, *küjati*, *köati*, *küati*, *küña*; ime kuhalnice pa se drugje glasi: *kjájñca*, *kjájñca* < *kühalnica*;

talèjr (madž. *tányér*) krožnik; *talèjräc*, majhen krožnik;

vilca < *vilica*; Plet.: *vile*, *vilice*;

vjč, *vjčäk* je večji — manjši, večinoma z ročajem in ga izdelujejo iz rumene ali temnosive gline. Plet.: *vřč*, *vřček* = Krug, Krüglein;

žlica, *žličica*; *žličñäk za žlicä*; Plet.: *žlica*, *žličnik*, *žličnjak*;

žälèzo, ime onega okroglega ali trikotnega železnega stojala, ki stoji na ognjiščni odprtini in na katero postavljajo piskre in sklede. Tudi likalnik se imenuje tako (poleg izraza *pèiglo*, *pèigla* = Bügel-eisen).

Toliko o kuhinji pri Anderkójevih. Razen te sem si ogledal v Slovenski vesi še kakih štiri, pet starih kuhinj z odprtimi ognjišči. Vse so bile preprostejše, revnejše kot pri Anderkójevih, toda oprema je večinoma prav taka, le *oräo* se redko najde, tako da gre dim skozi kuhinjska vrata in okroglo ali četverokotno odprtino, vsekano v prednjo ali zadnjo steno, na prosto. Čelna stena peči (pročelje) in

stena za zadrževanje dima se na mnogih mestih ne združita, ampak se navpično vzdigujeta do stropa.

Iz Slovenske vesi sem odšel v Števanovce, kjer sem, kakor v centralnem taborišču, dneve in dneve užival prisrčno gostoljubje župnika Štefana Delija. Vsak dan smo šli v drugo vas na krajšo ali daljšo znanstveno pot in če on sam ni utegnil, tedaj je šel z menoj neki mladi teolog iz vasi. Brez njiju bi bil komaj mogel kam iti, ker so tukaj v oddaljenem, težje dostopnem obmejnem hribovitem kraju ljudje že precej nezaupni in v vsakem sumijo sicer plahi očanci davčnega izterjevalca ali detektiva. Toda sredi zapuščenih hribov se skrivajo bogati jezikovni, etnografski in ljudskopesniški zakladi. Zemlja ni najboljša in prav zares le po hudem boju in naporu obrodi vsakdanji kruh. Mnogo je tudi ameriških izseljencev in komaj je hiša, ki ne bi imela koga onstran morja. Toda saj bi se tudi doma obilno pridelalo zlato, srebro v — ljudskih povestih in pravljicah; v bližini *Čöpīnāc* (*Čöpīnci*, madž. Kerkaľő) ležeči *Srābārīn brēig* (< *Srābrnī brēig*) bi naj bil poln zakopanega srebra in tudi v *Sakalōgfcī* je hrib, *gē zláto tálā jā zakōpano pa jo iščājo*, toda doma pač nima človek sreče in pravljčni zakladi se vse globlje in globlje pogrezajo — zdi se — v pramater zemljo.

Čim dalje med hribe gremo, toliko več starih koč srečujemo. Vedno več in več je dimnatih kuhinj — *dīnatna tūāna*, v nasprotju z *zīdano tūāno*, — ponekod tudi 25 do 30 procentov. Sramujejo se tega stanja, ženski svet komaj pusti človeka v kuhinjo in med gostim stokanjem obljublajo: *vē čē sīn alī mōgš pōslā tōlarā!* No saj tudi pošiljajo, kdor pogosteje, kdor redkeje, kdor pa sploh kaj. V *Sakalōgfcīh* so sezidali letos prav lepo, cerkvi podobno kapelo iz samega ameriškega denarja. Na Zavec Karolovo (vulgo *Trājbārna Nānīca*) — ki stanuje v stari hiši št. 41 na robu števanovskega hriba — je menda popolnoma pozabil njen mož, ki živi že 25 let v Ameriki. Tudi sinovi so se ji razkropili po svetu in vedno smehljajoča se teta Nanica že kakih 20 let samuje na svetu. Odkod neki dobiva ono stalno vedrino, ki ji iskri v očeh, ono otroško življensko radost in neverjetno ljubezen ter zaupanje v soljudi? Pozna jo pa tudi vsakdo v sedmih vaseh in ne more se vršiti gostija, krstitki ali kaka zabava brez nje. Tudi mi obiščemo najprej njo. Hodi in suče se okrog nas in ko ji povemo namen svojega prihoda, zardi in vljudno odpre pred nami kuhinjo in vso hišo, medtem ko nam je srce odprla že prvo minuto. Menim, da ravnam pravilno, če se v okolici njene hiše dalje pomudim in priobčim tloris vsega zemljišča.

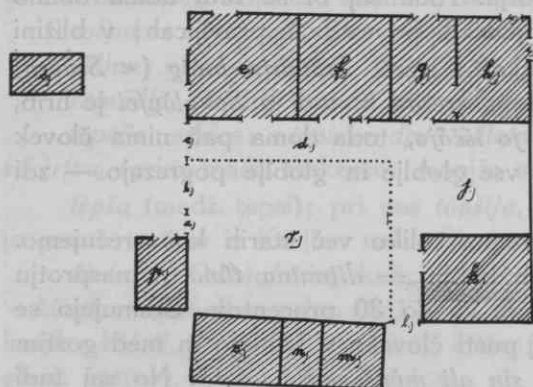
Razlaga:

- a) *dvěrcä*, *mála vráta* (na dvorišče);
 b) *vráta*, dvoriščna velika vrata za vozove;
 c) *dvãri*, *dvěrcä*, navaden vhod, ki se odpira na hodnik;
 d) *trñác*, pokrito, širše stopnišče, nekoliko dvignjeno, tla nabita z ilovico (madž. tornác);

- e) *hiža*, soba s tremi okni (*hiža* > *iža* pomeni sicer hišo);
 f) *diñnatna tñña*, dimnata kuhinja;
 g) in h) *klěit*, dva kamri slična prostora; iz prvega, ki ima tudi večje okno, so napravili sobo s tem, da so vanj postavili borno posteljo. Drugi prostor nima oken, le 70 do 80 cm dolgo in 10 do 15 cm široko vodoravno prezračevalno odprtino i); v tem prostoru shranjujejo gospodarska orodja in vsakovrstno drobnarijo;

i) *dũmlo gũmlo*; spredaj od dvoriščne strani popolnoma odprto, na dveh straneh lestvi na shrambo sena in slame; Plet.: gũmno = die Tenne, der Vogelherd;

k) *štãlä*, reven hlev za nekaj živine, Plet.: štãla, hlev = der Stall;

6. Tloris zemljišča.

- l) *drěvcä*, na vrt se odpirajoča lesena vrata;
 m) *sãlaš*, ograjen, nepokrit prostor za prašiče; drugače pomeni beseda tudi manjšo pristavo in tudi Pletersnik jo pozna le v tem pomenu zaeno z njenimi izpeljankami;
 n) *lěiv*; svinjak, na vrhu *lũkña* za *kũri sědalo*; Plet.: *hlěv* = der Viehstall;
 o) *sějncä* za *slãmo*, pa *dřva*, pa *štěr*; prostor za slamo, drva in orodje, pri nas: *ũta* < *hũta* < Hütte. Spredaj ozko slamnato streho podpirajo trije stebri, dve strani sta odprti, na tretji strani je svinjak; Plet.: *sěnica* = die Heuscheuer, der Heuboden;
 p) *klěit* za *zřnã*, *žir* i *drũgo rěič*. *Klěit* pomeni sicer isto, kar v knjižni slovenščini, tu pa podzemne kleti ni. Ime podzemne kleti po-

nekod *zāmānica*, *zamanica*; Plet.: *zemljenica* = unterirdischer Keller. Pri nas isto: *klēt* ali *pāvovnica* < *pivnica*; Plet.: *klēt* = der Keller;

r) *dvòr*, *dvoriščā*; pod zadnjim razumejo navadno zadnji del dvorišča okoli svinjakov in drvarnice;

s) drugo, povsem zase stoječe *sějncā*, navadno za drva.

Tloris sobe s približno 4×4 m osnovnim obsegom je sledeči:

Razlaga:

a) *dvāri* > *dvāri*; vrata;

b) *òkno*, plur. *òḡkna*, *òḡkña*; majhna šesteroočna okna;

c) *šùblak*; omara s predali, pri nas *šùblat*;

d) *kāla*, velika, široka, četverooglata lončena peč, kurjena izkuhinje;

e) *kúfār*, ki na *masitnāki* stoji; *masitnāk* (*māsītñāk*) je četveronožno stojalo iz lat ali drogov, kamor postavljajo razne reči, na višjega postavljajo navadno, ko pečejo kruh, nečke (*korito gòrj dējāmo i krū mèišimo*; prim. *mèišiti*);

f) *špònpak* (moš. sp.); postelja postavljena ob postelji; < ? Spannbett; Drug naziv: *pòstāo*, *pòstāla*; pri nas rabijo le zadnja imena;

g) *kòut*; prazen sobni kot, v katerem stoji v višini kakega 1 in $\frac{1}{2}$ m majhna triogelna stenska omarica: *omārāc* za čevlje in ostali drobiž; na vrhu je ovčka iz porcelana, ob straneh angeli;

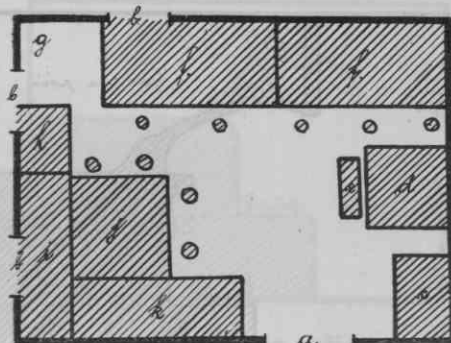
h) *šùblak*: druga omara s predali;

i) *stolica*: klop pred mizo vzdolž stene;

j) *stò*: miza;

k) *kanapèi*: ozka, preprosta zofa, ki med ostalo pohištvo nikakor ne spada.

Krog okrog mize in ob posteljah pomenijo stole (glej skico). Tla so iz ilovice, strop je iz tramov: tanjše tramove veže debelejši prečni tram. Na steni nad zofo je majhna vdolbina za *kùpīcā* i *glāžā* (= kozarce in steklenice). Prav tako nad zofo visi *škātūla* za *pj̄pār* (za papriko; pri nas: *pj̄pāo*, toda gen. *pj̄pra*; zrcalo (*glādālo*) in nad njim približno 1 in $\frac{1}{2}$ m dolga dvojna polica (*polica* ali *polīca*), na katere gornjem delu, ki je ograjen z leseno palico, so postavljeni na

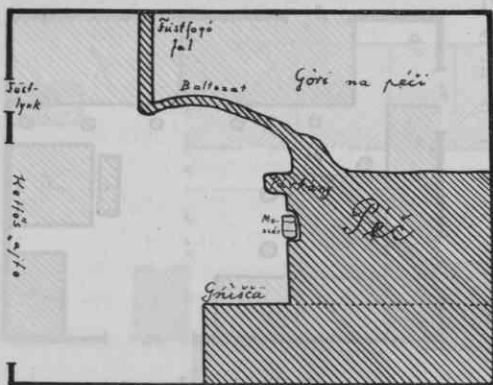

7. Tloris sobe.

robove krožniki. Pod njo je med dvema deskama podolgovata, škatli podobna odprta vdolbina, kjer so skrbno spravljene skodelice.

Na stenah je komaj viden kak prazen prostor. Polne so najrazličnejših slik, zlasti svetih podob in fotografij. V kotu med klopjo in zofo v višini gornje črte okna je še posebej majhno, triogelno stojalo z ročajem spredaj, na katerem stoji med cveticami kip sv. Antona.

Toliko o Naničini sobi. In zdaj stopimo v njeno kuhinjo, naj se dobra duša še tako brani. Ta kuhinja je dokaj manjša in po opremi preprostejša od Anderkójeve v Slovenski vesi. Za ognjiščem v obliki \perp stoji peč, o kateri je ponosno izjavila Nanica: *peč za dvanajset koláčof krúja*. Vzdolž peči je stolica, ob njej v kotu stranske in zadnje

8. Prerez peči.

stene siromašna miza, ob stranski steni 3 preproste, na kline zabite lesene police za manjše piskre, skodelice, v bližini v drugem kotu pa *máli omárac za posòudo*. Obok nad ognjiščem in vrh peči je razviden iz povprečnega prereza na strani.

Obok je torej precej nižji in bolj ploščat, s tem se prostor nad pečjo razprostre vse do stene, ki zadržuje dim.

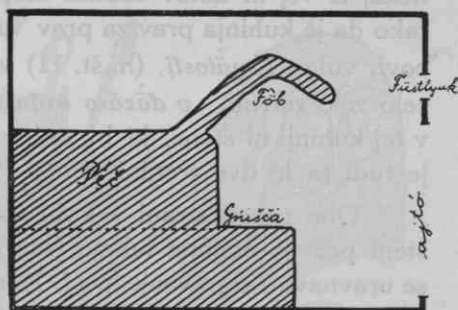
Nad kurilno odprtino, ki vodi v sobo, je majhna, približno 3×5 cm velika okajena luknja, ki ji je ime *sòpi*; „*tòu já sàmo tákšj sòpi*“, je odgovorila Nanica, ko sem vprašal po uporabi in imenu. (Prim. *sòpiti*; Plet.: *sòpih, sòpih* = ein aufgeblasener Mensch, das Ofenluftloch), torej prezračevalna luknja, pot za odvišnji dim. Ker kuhinja sploh nima okna, dobiva vso svetlobo skozi vrata. Radi tega se vrata po sredini dele v dva samostojna dela, vsak se lahko tudi zase zapre ali odpre. Spodnji del je vedno zaprt, da se perutnina ne vrine v kuhinjo. Tudi dim odhaja večinoma skozi to odprtino, manjši del pa skozi oglato odprtino nad vrati, deloma pa skozi dimnato, oziroma okensko odprtino, desno od vrat v steno vsekano, veliko kakih 20×30 cm, ki se v mrzlem času da zapreti z desko, katera se da vodoravno premikati (*šic tá, šic nazá!* tako sem na nekem kraju slišal nazivati to desko).

Zunaj na obeh straneh vrat pod zastržem, ki sega čez stopnišče (*trnác*), vidimo po eno približno 80 cm visoko iz 3 kosov desek narejeno steno, ki dajeta iz kuhinje prihajajočemu dimu smer in varujeta na obeh straneh kuhinjskih vrat pobeljene stene ter služita nad vrati zaeno z zastržem tudi za prekajevanje mesa.

Glinasto barvilo za mazanje kuhinjskih sten, ognjišča in zunanjšega okvija vrat se tukaj z metatezo imenuje *măcălũnăk*. Z istim pomažejo vso hišo v višini kakih 30 cm, višje pa jo s čim pobarvajo.

Razen Naničine kuhinje sem si ogledal še kuhinje pri Francu Kalamarju, vulgo *Văncarni* (h. št. 38), pri Jožefu Talaberju, vulgo *Kovačkji* (h. št. 36) in še dolgo vrsto drugih, katerih gospodarjev pa si nisem zabeležil.

Na nekem mestu, pri Talaberjevih, sem med dvema kurilnima odprtinama v kotu med steno in pečjo našel v višini 1 m odprtino kakih 25 do 30 cm in nad njo primitiven obok, katerega edini namen je gotovo, da ima dim, ki se vleče v strugo, več prostora za odhod in da ne udarja tako lahko gospodinji v obraz in oči. Prav tu ima odprtina nad dvermi pravilno odpirajoče se dverce, da se v mrazu lahko zapira. V nekem kotu je v zemljo zabit kup kolov, kamor obešajo pomite piskre, to je *pozávač* (? < *povezác*). Po drugih krajih sem po dvoriščih videl taka stojala za piskre v obliki lesenega stojala z mnogimi ročicami (*posògdnăk*).

9. Prerez peči.

V *Ándofci* je bilo razburjenje ob našem prihodu največje. Kakor ogenj se je razširila vest, da neki tuji gospod z g. župnikom po vrsti pregleduje vse dimnate kuhinje in zapisuje gospodarje. Kolman Antonovi, vulgo *Tomáršini*, so tudi lastnega župnika komaj pustili v svojo kuhinjo. Zlasti gospodinja je stokala in še ob odhodu mrmrala za nami: „*Tòy nădă mēlo dóbrogă kônca, kăjštē právjyo gòspon plébáno*“. Hiša *Tomáršinih* je brez (hodnika) stopnišča, a kuhinja leži med kletjo in sobo kak poldrugi meter v ozadju tako, da je tudi tukaj majhen pokrit hodnik, iz katerega se odpirajo od leve vrata v klet, od desne sobna vrata v sosednji prostor. Ognjišče in peč sta kar najpreprostejša. Čelna stena ognjišča se skozi napušč le toliko dviga nad vrh ognjišča, da radi tako nastalega roba na peč postavljeni predmeti ne padejo

na tla. O steni, ki zadržuje dim in o oboku še sledu ni. Večji del na prostem se širečega dima se rine skozi vrata na prosto, manjši del pa skozi v levem gornjem kotu okna vrezano okroglo odprtino s premerom kakih 20 cm. Na steni visi lično izrezljano obešalo za kuhalnice: *patérka* (? < Plet.: *pêter* = der Dachboden in einer Scheune; eine Stellage, ein Gerüst im Stalle oder auf der Tenne).

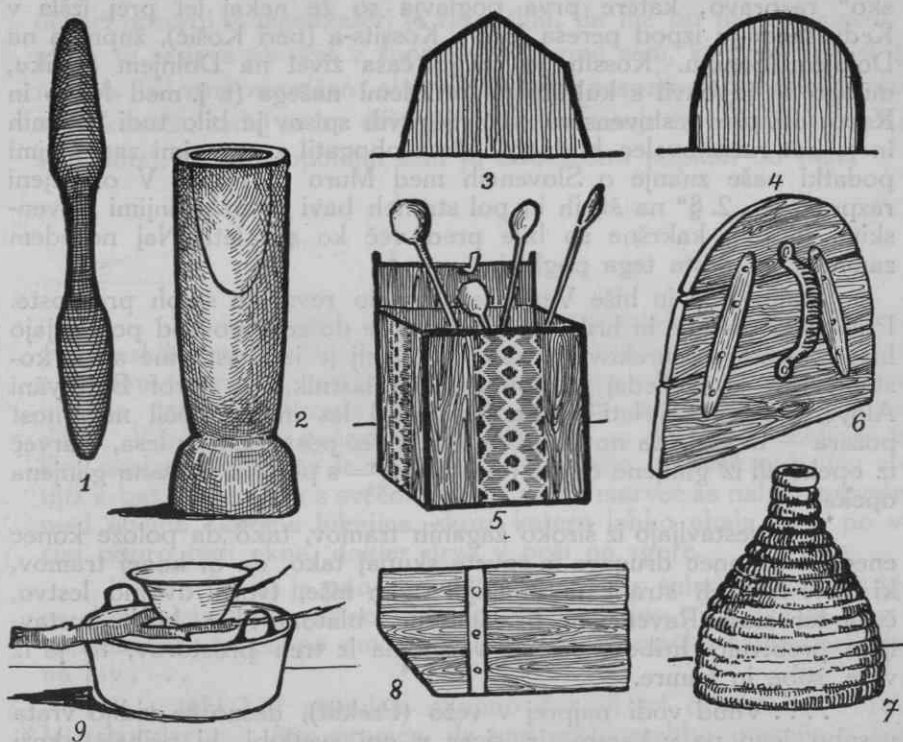
Pri Holec Ani, vulgo *Šáfarnj* (h. št. 70) imajo tudi le pred kuhinjo majhno vežo. Pri Raker Janezu, vulgo *Léjstarstü* (h. št. 67) je najbednejša kuhinja, kar sem jih v vsej okolici videl. Polovico majhne kuhinje zavzema primitivno ognjišče, drugo polovico pa polnijo drva in veje za kurjenje, dalje košare, sekire itd. Prav tu stoji vzdolž stene nekaj iz vej in kolov zabitih klopi, na katerih prenočuje perutnina, tako da je kuhinja prav za prav tudi kurnik in drvarnica. Mešič Francovi, vulgo *Kmätosfi*, (h. št. 11) vedo tudi to, da je bila njihova hiša zelo zelo davno, „*v dǎžáro òsǎnstòu štirǎsétšjtǎton létǎ*“ zidana. Tudi v tej kuhinji ni stene, ki bi zadrževala dim, toda ima vsaj obok, dasi je tudi ta le dve tretjini oboka (9. slika).

Obe prosti strani v kotu stoječe peči tvorita ognjišče. Na levi steni peči je majhna luknja (*sòpi*), skozi katero gre dim iz peči in se uravnava razgrevanje peči. Kurilna odprtina peči in sobne peči ni polkrožna, kakor navadno, marveč oglata.

Vzdolž proste stene sta dva približno 10 cm široka trama, eden ob drugem, precej pod stropom, za *dřva sǎštǎ*, v enem kotu pa je zabitih v tla kakih deset kolov za sušenje piskrov. Zapirač sicer že majhnega okna je pomazan z blatom, v njegovem žlebu se nahaja milo in sličen drobiž. Zdi se, da smatrajo okno popolnoma za odveč. To je res, da so vrata vsaj poleti stalno odprta. V kuhinji Magyarič Mikloša, št. 75, sem našel na desni strani z deskami ločen in s slamo napolnjen prostor za prenočevanje perutnine. Sredi kuhinjskih vrat je vrezana približno 25 × 25 cm odprtina s pomičnim zapiračem; ta odprtina je po gospodinjinini ugotovitvi za to, da uravnava svetlobo v kuhinji, ko opazuje peč, vlaga kruh itd. Ob takih prilikah je namreč dobro, če napravi za seboj popolno temo, da ob svitu ognjišča bolje vidi v peč.

Ob odhodu iz Andovec smo radovedno postali pred neko hišo, kjer so vsi domači pobirali ptičji lim (*kòštǎ, sing*). Na naše zanimanje so nam razložili, kako pripravljajo iz njega lim, s katerim love po zimi borovke (*lǎmfor*). Tod je to prebivalstvu eno najpriljubljenjših zimskih razvedril in majhen postranski zaslužek.

V *Vértačaj* ima med 47 hišami še 12, v *Sakalòxvcj* pa med 115 še 30 hiš odprto ognjišče v kuhinji. Tam sem si ogledal tri kuhinje pri Šömenik Jožefu (vulgo *Kätinij*), Šömenik Mirku (vulgo *Süčfinij*) in Librecz Francu (vulgo *Günärskij*). Večinoma so to že poznani tipi. V *Sakalòxvcj* so pri Šulitš Francu (vulgo *D'èrdina*, št. 21) tožili, da so orožniki ukazali z deskami obiti *orào* in so morali celo plačati

10. Kuhinjsko orodje.

1—2 = možnar, 3—4 = istije, 5 = žličnik, 6 vratca (pokrov) za odprtino peči, 7 = koš, 8 = deska na kuhinjskih vratih, ki uravnava dim, ki prihaja pod zastrešje, 9 = cedilnik za testo.

kazen. Sedaj odhaja dim le skozi vrata in luknjo ob njih. Vrh peči je popolnoma gladek, še roba, napušča nima, seveda oboka in stene, ki zadržuje dim, tudi ne. V kotu med pečjo in steno je sezidano posebno ognjišče za kotel (*kõtäo*, gen. *kõtla*), česar drugje nikjer nisem opazil. Dim iz tega ognjišča se rine skozi pribl. 40 cm visok dimnik, ki je nastavljen v kot, v kuhinjo; nad njim je v približni višini 60

do 70 cm izsekan pokrov iz blata, bržčas radi tega, da bi dvigajoči se dim zadržal ter bi mu strl smer.¹

¹ Csaplovics János priobčuje v „Tudományos Gyűjtemény“ leta 1828., zv. V., na str. 33. — 50. pod naslovom „A Magyar országi Vendus Totokról“ (o venduških Tótih v madžarski državi) „mutatis mutandis in additis addendis“ malone v vsem obsegu „resnično vzorno etnografsko“ razpravo, katere prva poglavja so že nekaj let prej izšla v Kedveskedő-ju izpod peresa Jožefa Kossits-a (beri Košič), župnika na Dolnjem Seniku. Kossits je dolgo časa živel na Dolnjem Seniku, mnogo se je bavil s kulturnimi problemi našega (t. j. med Muro in Rabo, op. prev.) slovenstva, več njegovih spisov je bilo tudi tiskanih in je kot raziskovalec budnega očesa obogatil z mnogimi zanimivimi podatki naše znanje o Slovencih med Muro in Rabo. V omenjeni razpravi se „2. §“ na štirih in pol straneh bavi s tamkajšnjimi slovenskimi hišami, kakršne so bile pred več ko sto leti. Naj nevedem zanimivejša mesta tega poglavja:

Stanovanja in hiše Vendušev so zelo revne in sploh preproste. Prebivalci ravnine in hribovitih krajev vse do zdaj povsod postavljajo hiše iz samega smrekovega lesa, le temelj je iz hrastovine ali iz kostanjevega lesa. Tedaj je dolnjeseški lastnik, grof Batthyáni Aloyz, pred nekaj leti — da bi očuval les in preprečil nevarnost požara — ukazal, da novih hiš ne smejo več postavljati iz lesa, marveč iz opeke ali iz glinjene opeke (madž. *mór* = s plevami mešana glinjena opeka).

Hiše sestavljajo iz široko žaganih tramov, tako da polože konec enega čez konec drugega in spuste skupaj tako, da bi konci tramov, ki mole iz dveh strani na zunanjih oglih hiše, tvorili dvojno lestvo, če le-teh zlasti Ravenci ne bi zamazali z blatom. Hiša, ki jih postavljajo prebivalci hribov, sestoji večinoma iz treh prostorov, to je iz veže, sobe in kamre.

. . . . Vhod vodi najprej v vežo (Preklit), desno se vidijo vrata v sobo, levo pa v kamro, in sicer v oni svetlobi, ki prihaja skozi okno ob vratih v vežo, kjer hranijo pripravo za peko kruha, za žaganje, omare za živila in sode, ponekod tudi posteljo.

Soba (v hribih samo ena) je dolga in prostorna, a ne visoka in običajno tako temna, da celo podnevi zadaj pri peči ne vidijo drug drugega, čeprav ima soba morda tri, štiri majhna okna, ki jih lahko vidimo v novejših in pri naprednejših gospodarjih (v starih so še okna s predeli ali namesto okna lesena deska, ki se lahko pomika sem in tja). V sobah je razen silne puščobe malo videti, nekaj umazanih piskrov, dvoje, troje ogromnih skled, dvoje, troje širokoustnih vrčev in ena, kvečjemu dve polomljeni, umazani postelji brez zglavnika in odeje, le z umazano odejo ali gunjem je pogrnjena neostrugana miza v kotu in ob njej na dveh straneh ob steni okovane debele klopi.

V *Štëvanofci*, kamor sem se vsak dan povrnil, se me je ljudstvo že privadilo in je končno že verjelo, da ne nameravam ničesar slabega. Ko sem bival zadnji dan tam, me je mladi prijatelj teolog presenetil z novico, da v gostilni pripoveduje vaški kovač Jožef Kozár, da hodi tukaj neki gospod in zapisuje dimnate kuhinje, češ, da bodo gospodarji le-teh dobili od države *špàratü* (< Sparherd), proti plačevanju na obroke (*na prílìčnã rátã*). Na kovačevo razlaganje so post očanci pozorni in marsikateri je razmišljal, da me bo naslednjega d glede te zadeve obiskal v župnišču. Osupnil sem, ko sem zvedel t. novico. Bil sem prepričan: ako vzklije seme nespametnih besed pametnega kovača, tedaj se bo dvignilo pravo romanje iz bližnjih vasi. Kaj sem hotel, še isti popoldan sem jo dobesedno popihal od tam.

... To je vsa njih oprema; stol z naslonjalom je že luksuz pri goričanskih Vendih. V taki sobi se nahaja tudi velika, štirioglata peč z ravnim temenom, pred njeno odprtino se nahaja ognjišče, okoli nje pa močne, umazane klopi, na katerih spijo navadno pozimi dečki. V sobi torej pečejo in kuhajo, zato so njih stene kolikor toliko okajene, in to ne le zato, ker notri kurijo, marveč tudi, ker svetijo z baklo namesto s svečo. Dimnikov ni, marveč se nahaja odzgoraj med obema oknom luknjica, skozi katero lahko uhaja dim, po večini odpro tudi okna, dokler drva v peči ne zgore.

Kamra (klejt) je ono skrivališče, kjer spijo mladi zakonci in kjer se shranjujejo vsakovrstne jestvine. Ta navadno ni velika in ima le eno okence, to pa po navadi le zato, da bi mačka lahko prihajala na lov

In v taki hiši stanujejo skupno dve ali tri družine Toda le gospodar ima pravico, da ima svojo mehko posteljo v sobi. Ostali spijo tam, kjer si pač najdejo mesta, v kamri, v veži ali v hlevu. Otroci nimajo nobenih posebnih postelj ali posteljnega perila, temveč sladko počivajo po klopeh, pri peči ali na njej, ženske razprostrejo pod sabo kake cunje, moški pa plašč¹; mehkejše postelje si ne želijo, ker boljše pri nobenem sosedu niso videli.

Prebivalci gornjelendavskega veleposestva si služijo denar ali žito s tem, da hodijo vsako leto med Madžare na žetev in si tako potem krasijo tudi svoja stanovanja. Nabavijo si posodo iz belega kositra ali pisano lončeno, ki jo polagajo na police v sobi; pijejo celo tudi že iz steklenih kozarcev in vse to so povzročili stari bankovci. Sedaj jih je že manj“

¹ madž. sürö (prekm. sirina [*ser? = siv] pravijo pri nas gaban; je iz volne in kožuhu sličen.

Résumé.

Dans son article, l'auteur décrit les cuisines à foyer ouvert chez les Slovènes des huit villages situés à la Raba, près de St. Gothard (comitat Vas) qui, d'après le traité de Trianon, sont restés en Hongrie, il a commencé ses études à Slovenska ves il y a encore à peu près 10% de maisons en bois. Les maisons à foyer ouvert, habituellement, n'ont pas de cheminée.

Une cuisine des plus typiques a la superficie de 5×5 pieds, hauteur de $2\ m\ \frac{1}{2}$ et deux petites fenêtres. La fumée sort par la porte et par une ouverture pratiquée dans la voûte au coin du mur de derrière; elle donne dans la cheminée (*orào*); par ordre des autorités, elle doit être fermée de planches. Le fond de la cuisine est d'argile. Le foyer (*gñiščë*) a la longueur d' $1\ m\ \frac{3}{4}$ et la largeur de 70 cm. Au coin du foyer, il y a l'excauation où l'on allume le feu, Dans le mur, une excauation demi-circulaire est destinée à chauffer le poêle de la chambre qui sert en beaucoup de cas aussi de four.

Le poêle (*pěč*), carré et d'argile, a près du fond une ouverture pour la cendre, aux dimensions $70 \times 20 \times 30\ cm$. Le mur de face du foyer continue au-dessus du foyer dans une large voûte qui finit dans un mur retenant la fumée, bâti le long de la cuisine de haut en bas jusqu'à peu près 75 cm de la voûte. Il porte une étagère en bois pour les ustensiles de cuisine. Au-dessus du poêle, les ustensiles plus grand, ont leur place, au coin du mur de derrière, une grande excavation carrée, aux proportions $30 \times 60 \times 20\ cm$, renferme la vaisselle.

Au coin du poêle et du mur de derrière, la table de cuisine (*stòu*) est placée à gauche de l'entrée, une armoire allongée, peinte de tulipes. Près d'elle se trouve la porte donnant dans le garde-manger, qui peut aussi servir de chambre. Au milieu du mur latéral de gauche, il y a un foyer secondaire, destiné spécialement à préparer la nourriture des bestiaux, aux proportions $80 \times 60 \times 70\ cm$. Tandis qu'habituellement le plafond n'est pas blanchi, le foyer, son mur de face et le voisinage de la porte sont couverts d'un mélange d'argile et d'eau (*cämälüñäk*), dans la largeur de 50 cm à 1 m.

L'auteur note encore les noms des ustensiles de cuisine. Les autres cuisines de ce vilage sont plus simples, mais leur ameublement est le même; il n'y a que l'*orào* qui est rare, la fumée sort alors par la porte et par l'ouverture du mur.

En avançant dans les collines, le nombre des vieilles maisons et des cuisines à foyer ouvert (*dijnatna t'ũana*), quelque part il y en a de 25 à 30%. Ensuite l'auteur donne la dénomination des dépendances et des objets se trouvant dans la maison et dans la chambre (*Števanovci*, no. 41). Cette maison possède, au-dessus de l'ouverture de chauffage qui donne dans la chambre, une ouverture de 3×5 cm (*sòpę*) *das* (*Ofenloch*) où passe la fumée superflue. A droite de la porte, une ouverture de 20×30 cm, qui peut être fermée d'une planche, permet l'échappement de la fumée. Dehors, près de la porte, un mur de 80 cm de hauteur, construite de planches, dirige la fumée, protège le mur blanchi et sert, au-dessus de la porte, au fumage de la viande.

Dans la maison no. 36, il y a entre les ouvertures du chauffage, au coin mur et du poêle, à l' hauteur d' 1 m, une ouverture de 25—30 cm, et au-dessus d'elle une voûte qui protège la ménagère contre la fumée à laquelle elle donne une sortie. Plusieurs poteaux, enfoncés dans la teree, sont destinés aux pots (*pozaváč*). Ailleurs, des poteaux en bois dans la cour (*posòędnäk*) servent au même but. Dans une autre cuisine, des tablettes joliment taillées en bois, pour les cueillers à pot (*patěrka*) sont suspendus au mur.

Dans quelques cuisines, le long du mur, l'un à côté de l'autre, deux poutres, larges env. 10 cm servent à sécher le bois. Dans une cuisine, il y a une place séparée par des planchés pour abriter la volaille pendant la unit. Au-milieu de la porte de la cuisine, une ouverture de 25×25 cm, ou fermoir demi-circulaire, permet de régler la lumière.

Au village *Věřicä*, de 47 maisons, 12 ont encore le foyer ouvert, à *Sakalòęvci*, de 115, 30. Le no. 21 à *Sakalòęvci*, possède, au coin du poêle et du mur, encore un foyer spécial pour le chaudron (*kõtäo*). La fumée sort dans la cuisine par une cheminée haute de 40 cm.

Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti.

Mirko Kus-Nikolajev* (Zagreb).

USPOMENI ALBERTA VON LE COQ.

I.

Kada je reč o »orijentalnim« motivima u našoj seljačkoj umetnosti, onda se ovi motivi obično identifikuju sa umetničkim motivima, koje je u naše krajeve doneo islam. Hoću odmah da naglasim, da ovakov sumarni pojam »orijentalnih« motiva etnografski nema nikakvog značenja, jer je tako elastičan, da za njega ne dostaje svaki kriterij. Gotovo jednako je i sa pojmom »islamske« umetnosti. Po svom razvoju i po svojim umetničkim komponentama islamska umetnost nije homogena, ona je u neku ruku završna faza ispreplitanja raznih umetničkih tradicija i tvorevina, koje je islam samo ujedinio, povezao i za njih služio kao neka umetnička kristalizaciona tačka. Treba odmah naglasiti, da se po svom poreklu islamska umetnost sastoji od dve komponente: od etnografske (nomadske) umetnosti i od kulturne umetnosti. Elementi etnografske umetnosti, koji su ovde izrazito nomadskog karaktera, a manifestuju se u ornamentici naroda centralno-azijskog područja, nakalamljeni su na kulturnu umetnost, koja se sastojala iz tipova mezopotamske, perzijske, armenske, indijske i helenističke umetnosti, dakle iz umetničkih područja, kojima su nomadi zagospodovali na svojim zavojevačkim pohodima. Ovo određenje porekla umetničkih forma islama ima zasebno značenje. Kao i kod seobe naroda i njenom uplivu na evropsku kulturnu umetnost i ovde se radi o evidentnom uplivanju nomadske, — etnografske, — umetnosti i o njenom asimiliranju kulturno-umetničkih forma. I u pravu u na krštavanju etnografske umetnosti sa kul-

* Crteže za ovu radnju izradila je muzejska slikarica gđa prof. Zdenka Sertić, kojoj se na usluzi i na ovom mestu zahvaljujem.

turnom umetnošću leži i osnovni potez islamske umetnosti uopšte.

Bogati ornamentni motivi svojstveni nomadskoj umetnosti ulaze u sklop kulturne umetnosti, — sa pretežno figuralnom karakteristikom, — i stvaraju onu zasebnu dekorativnu i za islam tipičnu formu umetničkog izživljavanja.

Ako pretpostavimo ispravnost ovih tvrdnja onda je jasno, da nam naziv islamske umetnosti ne daje nikakvu ispravnu sliku o uplivima, koje je ona vršila na našu seljačku umetnost. Može se jedino govoriti o opštim uplivima ali pojedine elemente je teško izlučiti. Za nas se postavlja pitanje je li u našoj seljačkoj umetnosti, u kojoj se odrazuju uplivi islamske umetnosti, moguće odrediti elemente nomadske umetnosti. Dakle ima li u našoj seljačkoj umetnosti motiva, koje je sa sobom doneo islam a koji vuku svoje poreklo iz nomadske umetnosti centralno-azijskog područja?

Naravno, da je danas teško te elemente naći i izlučiti. Već u samoj islamskoj umetnosti su ovi nomadski elementi dovoljno apsorbovani i nivelisani i prekriveni kasnijim slojevima umetničkih upliva. Zato je u svakom pogledu potreban oprez ako se komparacijom nastoje raspoznati ti nomadski elementi i u našoj seljačkoj umetnosti.

Pre nego pređem na daljnja izlaganja, mislim, da je potrebno, da radi konstrukcije samog problema, postavim tri osnovna pitanja, koja zasecaju u okvir ovog prikaza: koji su za nas tipovi umetnosti od značenja; kakav je karakter nomadske umetnosti i u čemu leži bitnost migracije nomadskih motiva na našem terenu. Rešenje ovih triju pitanja rešava i postavljeni problem o uplivima nomadskih motiva na našu seljačku umetnost.

Tipove umetnosti može se razvrstiti prema podeli Strzygowskog,¹ koja je van sumnje unela mnogo jasnosti u pitanje umetničkih karaktera. Prema njegovom shvaćanju raspada se evrazijski kontinent u tri velika područja, u tri zone i to severno područje i južno, koja rastavlja treća zona, područje stepa od Atlantskog do Tihog Okeana. Južno područje obuhvata stara kulturna sedišta. Tamo je za rana usledio prelaz od drvne gradnje kamenoj gradnji i ljudski lik susrećemo već u umetnosti istorijskog doba. Severno područje je dugo ostalo kod drvne gradnje i kod orna-

¹ J. Strzygowski: *Altai-Iran und Völkerwanderung*, Leipzig 1917.

menta (karakteristični nordijski pletenac). Tek srazmerno kasno su severni narodi, na dva mesta svog prodiranja: oko Sredozemnog i Kaspijskog mora, preuzeli pod uplivom južne kulture kamen i ciglu kao i prikazivanje ljudskih likova.

U srednjem području, — u zoni nomada, — gde glavno značenje ima šator i oružje, nisu nikad ni kamen ni drvo imali značenja, kao ni prikazivanje ljudskih likova. Sem na pograničnim delovima ovo je područje do danas ostalo kod upotrebe ornamenta (karakteristična nomadska vitica).

Ako smatramo ispravnom podelu Strzygowskog, — a svi dosadani rezultati ispitivanja pokazuju, da je uistinu ispravna, — onda je dovoljno, da istaknemo, da se u ovom napisu radi samo o nomadskim motivima centralno-azijskog stepsko-pustinjskog područja.

II.

Za poznavanje bitnosti umetničkog izraza nomada bezuslovno je potrebno poznavanje njihove materijalne kulture, odnosno ekonomskih uslova života, koji se u njihovoj umetnosti reflektuju.

Ekonomska podloga života nomadskih naroda u Aziji je stočarstvo i mlekcarstvo. Ovo poslednje sam namerno naglasio, jer samo stočarstvo, bez racionalnog iskorištavanja stada, još nije nikakva viša forma privrede. Prema tome nomadski narodi, koji se silom prilika bave i nešto sa ratarstvom, imaju već izvestan kulturni život i određene ekonomske kvalitete, jer nastoje, da iz svog stada, koje predstavlja njihovo blagostanje, izvuku što više koristi, a da ga pri tome po mogućnosti ne umanjuju. Zato je upravo mlekcarstvo ona vidna forma stočarske privrede, dok je stočarstvo u kome životinja sama služi za ishranu, tek neka neodređena forma stočarstva, koja se samo po obliku razlikuje od lova.

U vezi sa tim načinom privrede karakteristična je za nomade pokretnost i mobilnost, neprestano, čas brže čas sporije selenje, — radi podesne paše, — iz jednog kraja u drugi i raspadanje u manje patrijarhalno uređene zajednice.² Ta životna i privredna forma nomada oštro se deli od druge privredne forme u Aziji a to je ratarstvo. Dok su ratarski narodi, pokraj velikih političkih potresa, ostali u svojoj suštini konservativni, nepromenljivi i uokvireni u liniji svog sporog razvojnog tempa, kao Kina i Indija, pretežni deo nomada sabirao se u ogromne mase, proizvodio provale, brze i nagle, slične vulkanskim erupcijama, da se nakon kratkog vremena raspadnu u male, bezopasne horde.³ Upravo u toj pokretnosti nomadskih naroda leži i jedan vidni deo njihove

² H. Cunow: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte, Berlin 1926.

³ E. Hara-Davan: Džingis-Han kak polkovodec i ego nasledie, Beograd 1929. (ruski).

kulturne misije: prenašanje kulturnih vrednota iz jednog osvojenog područja u drugo. Nomadi su bili posrednici preko kojih su komunicirale kulturne tekovine iz jednog kraja evrazijskog kontinenta u drugi.

Ali posebno značenje svakako imaju autohtone kulturne i umetničke kvalitete nomada. Danas je likvidovano jedno uveštačeno i sterilno shvaćanje kao da su nomadi »barbari«, ljudi bez ili barem sa inferiornim umetničkim životom. Ta stara humanistička shvaćanja su danas već sahranjena. Nomadi su nosioci umetničkih kvaliteta, samo što su one drugog tipa i karaktera, nego što su to tradicionalne forme mediterane umetnosti, koja je do nedavno služila kao isključivo merilo za sve umetničke zasade.

Nomadski tip izrastao na nepreglednim stepama Azije reflektovao je u sebi posebne odlike socijalne zajednice, tipične za nomadske narode. Kao što u patrijarhalnim zajednicama nije od značenja čovek-pojedinac nego zajednica, tako ni u umetnosti njihovoj ne dolazi do izražaja individualna odlika. Tip umetnosti je kolektivan.

Čovek nije objekt umetnosti, ni umetnički doživljaj. Nomadska je umetnost centrifugalna i živi u širokim razmerima u sklopu prirode. Umetnički doživljaj nomadskih naroda izražava se u ornamentu i ta konstatacija je od presudnog značenja za određenje njihove umetnosti. Kao što je južna umetnost izražavala u kiparstvu odlike svog religijskog života, tako nomad u ornamentu manifestuje svoje nutarnje stvaralačke odlike ali uvek u okviru svoje zajednice. I zato ornamenat nije samo dekorativan faktor već i čisti umetnički izraz, koji se naročito izživljava u sitnim rukotvorima (napose metal) i tekstu (naročito ćilimarstvo), tako da se može govoriti o ornamentnom stilu kod nomada. Ekonomska forma života nomadskih naroda daje sankciju toj umetnosti, dok socialna forma čvrsto ograđenih zajednica, podređuje pojedinca običajima, tradicijama zajednice i stvara kolektivni tip umetničkog doživljaja i stvaranja. Svaka umetnička svojina nomada je izraz duhovne zajednice čitave grupe.

Psihološki tip, izrastao na socijalno-ekonomskoj strukturi zajedničke svojine, je kolektivan. Tek socijalno-ekonomska struktura privatne svojine potiskuje pojedinca u vidokrug umetnosti i stvara od njega umetnički objekt. A privatna svojina, kako je nalazimo kod južnih, kulturnih naroda nepoznata je nomadu.

Pokraj toga nisu još kod nomada razvijeni ni oni čisto ekonomski uslovi, koji, pokraj principa privatne svojine, odlučuju formiranje individualističkog shvaćanja i nastrojenja. Kod nomada još nije razgrađena socijalna diferencijacija kao ni deobara, koja je uslovljuje. U koliko se deobara i pokazuje, ona još nije socijalni faktor, koji izmenjuje strukturu zajednice, prelazeći od emocionalnih elemenata kolektivne zajednice do intelektualnih elemenata individualizirane zajednice, kakvu vidimo onde, gde je deobara

postala faktor diferencijacije i individualizacije društva i na ekonomskom i na socijalnom polju.

Ja sam naročito podvukao ovaj kolektivitet duhovnog života kod nomada, koji je karakterističan za sve primitivne umetnosti i koji se odrazuje u umetničkom izrazu, jer je on stvarno jedini ključ za razumevanje nomadske umetnosti.

Tip umetničke produkcije je kućni zanat, dakle produkcija za sopstvenu upotrebu. Ako se ovde i opažaju počeci deobe rada, ta je deoba još previše u okviru tradicija i vezane produkcije a da bi davala kakve veće lične inicijative i jače variranje tradicijama uslovljene tehnike i ukrasa.

Tek kada se kućni zanat, raspadanjem svog socijalnog i ekonomskog okvira, oslobađa i prelazi u slobodni zanat i slobodnu produkciju on prima i formu socijalnog faktora sa svim popratnim pojavama: socijalne diferencijacije, utakmice, tehničkog doterivanja, upotrebe mehaničkih pomagala itd.

Prema tome imamo u nomadskoj umetnosti tri momenta: kolektivni umetnički ideal, primitivni kućni zanat i zatvoreno područje produkcije. Ovi su momenti, koji su između sebe vezani nužnošću istorijskog procesa, karakteristični i za sam umetnički produkt.

Ornamenat je sinteza u kojoj se izživljava umetnički doživljaj nomada sa svom svojom elementarnom osebnosti. Ako nomadsku umetnost hoćemo uporediti sa antiknom umetnošću onda nam antična umetnost pokazuje zamernu visinu duhovne ravnoteže i smirenosti, dok nomadska umetnost pokazuje sve odlike životne sredine: ona je nemirna, nestaložena, kao da je ispunjena nerešenim upitnicima. Njene ornamentne vrednote su buntovne, nagle, sa ubrzanim ritmom, koji najbolje reproducira vitičasti motiv. Ako se uporedi klasični motiv meandera sa viticom, onda se jasno vidi ogromna različitost u umetničkom izrazu i bez obzira na tehničku zadaću ornamenta u antici i psihološku kod nomada.

III.

Migracija nomadskih umetničkih forma je trajna, to već leži u karakteru života i ekonomskoj nužnosti, koja određuje taj karakter. Govoriti o vremenski određenim migracionim strujama gotovo je nemoguće. Nema sumnje, da su centralnoazijski nomadi već u preistorijsko vreme igrali vidnu ulogu kao posrednici između kultura Evrope i Azije, a pogotovu u doba istorijsko, kada su nam poznati i razni putevi njihovog migriranja. Dovoljno je,

da se spomene samo pitanje Skita,⁴ koje u stvari ni do danas nije potpuno rešeno. Po svoj prilici se ovde radi o skupnom imenu za razna azijska plemena: Sarmate, Avare, Hune, Mongole, koji su pokazali naročitu živahnost u migraciji. Karakteristika njihove umetnosti je stilizacija životinjskog tela i tragove tog načina stilizacije jednako tako nalazimo kod Germana kao i kod Kineza. Kolika je morala biti živahnost u migraciji, da su ta plemena jednako tako svojom autohtonom umetnošću uplivala na krajnjem istočnom kao i na severozapadnom delu evrazijskog kontinenta.

A to je samo jedan slučaj, koji je radi zasebnosti skitske umetnosti, ostavio vidne tragove u umetničkim izrazima i Germana i Kineza.

Od migracijonih struja centralnoazijskih nomada u istorijsko vreme za nas su važne dve: i to jedna u završnoj fazi seobe naroda, koja se posredstvom Madžara zaustavlja u panonskom bazenu i druga koja posredstvom turskog prodiranja dolazi na Balkan. Obe nove migracijone struje donose: jedna ranije sa severa, a druga kasnije sa juga karakteristične centralnoazijske nomadske motive na naš teren.

Nije zadaća ovog napisa, da dadne terensku sliku tih upliva, t. j. da oštro odeli (što bi bilo i nemoguće!) prema geografskim krajevima madžarske uplive od turskih. To je moguće samo u najširim konturama i to onde, gde su se sačuvale uistinu specijalne odlike pojedinih upliva. To naročito vredi za kompoziciju boja i konstrukciju ornamenata. Sa mnogo se sigurnosti može ustvrditi, da je primena vitice rezultat turskog upliva, dok je živost boja upliv Madžara.

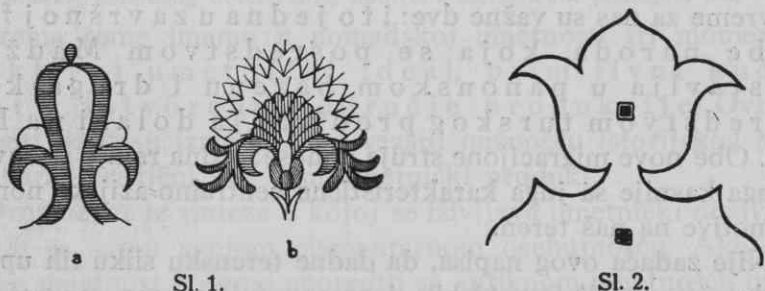
Svakako treba držati u vidu, da za migraciju nomadskih motiva u naše krajeve nije dovoljno, da je se taksira kao rezultat preplavlivanja Balkanskog Poluostrva Turcima. Istina, provalom je Turaka na poluostrvo bilo unešeno i mnogo drugih »orijentalnih« motiva ali treba držati u vidu, da je mnogo orijentalnih motiva bilo već pre na poluostrvu i to bilo kao ostatak rimske antikne dekadanse, bilo posle posretstvom vizantijske umetnosti, bilo

⁴ Nandor Fettich: La trouvaille scythe de Zöldhalompuszta (Archeologia Hungarica sv. III.), Budapest 1928. — Gregor Boroffka: Das Kunstgewerbe der Skythen, Geschichte des Kunstgewerbes I., Berlin 1928.

konačno posretstvom i same ranohrišćanske umetnosti.

Danas nema sumnje, da je ranohrišćanska kao i vizantijska umetnost delovala na islamsku umetnost, kao što u islamskoj umetnosti nalazimo i elemente helenske umetnosti. U tom su pogledu vrlo uverljivi dokazi A. Riegla, da je karakteristična islamska arabeska potekla od akantusa: »Akantus antike se gubi u vizantijskoj umetnosti, njegova se individualnost raspada u niz delova. List se više ne grana sa vitice već prolazi kroz viticu i s njom se sraštava. Dok su u antici bili cvet i list kao i u prirodi završetak stabljike, prodire u vizantijskoj umetnosti list viticu i započinje da uzorak nastavlja preko lista.⁵

Ali jednako tako nema sumnje, da je orijentalna umetnost delovala na evropsku umetnost već u vreme dekadanse rimskog imperija.⁶ Ako stoji, da je sasanidska, koptijsko-sirska i vizantijska umetnost, — koje sve

imaju poreklo u helenističko-rimskoj umetnosti, te koje su postale na tlu, koje je davno već bilo domovina orijentaliziranom helenizmu, koji je bio proširen na celom bliskom Istoku, — temelj islamske umetnosti,⁷ onda se ta tvrdnja odnosi samo na kulturnu komponentu islamske umetnosti. Nomadska komponenta, koja sa Arapima, Mongolima a naročito sa Turcima ulazi u islamsku umetnost sačinjava posebne, već navedene, nomadske odlike ove umetnosti.

Preglednu sliku migracionih struja između Zapada i Istoka daje Albert von Le Coq, koji je na jednom njihovom secištu u Istočnom Turkistanu imao prilike, da ih upozna:⁸

⁵ Alois Riegl: *Altorientalische Teppiche*, Leipzig 1881., str. 282.

⁶ Hans Lietzmann: *Problem der Spätantike*, Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1927., XXIX.—XXXIV.

⁷ Werner Grote-Hasenbalg: *Der Orientteppich, seine Geschichte und seine Kultur*, sv. I., Berlin 1922.

⁸ Albert von Le Coq: *Bilderatlas zur Kunst- und Kulturgeschichte Mittelasiens*, Berlin 1925., str. 5.—6.

»Razvoj odnosa između Zapada i Istoka zamišljam na naredni način. Već u staro doba postojale su trgovačke veze, koje su pružale mnoge mogućnosti izmena i koje su promicale, — već u prehršćanskim stolecima nejasno zapazeno, — prodiranje iranskih (»skitskih«) naroda (Tohara i Saka) kroz srednju Aziju i Kinu. Neki od tih naroda su po svoj prilici pre nastavali u južnoj Rusiji: Kina je dakle verovatno stajala u vezi sa Evropom već u doba klasične antike. Mi vidimo kako je grčka umetnost na širokoj podlozi egipatske, mezo-potamske i minoiske kulture brzo izgradila onu neprispodobivu umetnost i kulturu, čija je važnost za kulturni razvoj evropskih naroda općenito priznata. Prigodom njenog obamiranja usleđuje jak prodor prema Istoku; Aleksandrova vojna i dugo gospodstvo grčkih knezova u istočnoj Perziji i u severo-zapadnim pokrajinama Indije presađuje helensku umetnost i kulturu u ove krajeve, da tamo za stoleća nađu domovinu. Mi moramo istočni Iran, sve indijske zemlje zapadno od Indusa, Pandžab i druga područja severo-zapadne Indije smatrati kao helensku zemlju. Iz severo-zapadne Indije usleđuje onda dvama putevima, preko Kašmira i preko Afganistana, onaj silni pokret prema Turkistanu, Kini i Koreji do Japana i preko indijskog poluostrva do Jave i Stražnje Indije, koji se pravom naziva pobedonosnim prodiranjem budhizma.«

»Ovo je prodiranje donelo južnoj i istočnoj Aziji ne samo bogatstvo grčke mitologije i naročito iz nje izvedenog tipa Budhe, već i do onda nepoznate tehnike kao klesarstvo velikog obujma.«

»Sa padom antike i pustošenjima seobe naroda u Evropi započelo je kretanje sa Istoka na Zapad. Huni i njihovi iranski saveznici Alani (današnji potomci: Oseti), preneli su verovatno mnoga istočna dobra, naročito oružje i odeću, u Evropu. Pogotovu Alani, koji su sa Suevima osvojili Portugal, sa Vandalima prešli u Afriku a u Francuskoj naselili pokrajinu Valence, biće da su bili uspešni posrednici.«

Sa Arapima nastaje novi snažni val od Istoka prema Zapadu ali i od Zapada prema Istoku; oni razvijaju novu sjajnu kulturu sa elementima preuzetim iz Vizanta i Perzije i unose na jednoj strani mnogo toga u germanske zemlje južne Evrope a na drugoj strani u osvojene zemlje na Istoku.

»Ali već se sprema novi protuudar sa Zapada na Istok: hrišćanski hodočasnici obilaze Isusov grob a usled njihovog stradanja nastaju krstaški ratovi, u kojima naročito sudeluju Normani. I ako usled ove nove seobe nastaju sjajni franački dvorovi na Kipru i u Prednjoj Aziji, čini se, da je više kulturnih dobara presađeno sa Istoka na Zapad nego obratno.«

»I ako su se dela krstaških ratova događala pred očima sviju, ipak je u isto vreme radila druga sila, koja je po svoj prilici donela mnoga istočna kulturna dobra u Evropu, a to su osvajanja i putovanja istočnih Vikinga u Rusiju, Carigrad i područje Pontusa; švedski kraljevi su mnoga istočna dobra doneli u severnu Evropu, a da nisu na sebe, u većoj meri, svračali pažnju sveta.«

Sl. 3.

Puštajući po strani ranije migracione struje i uplive sa Istoka mi ćemo ovde skrenuti pažnju samo na dve velike migracije, koje su, kako smo spomenuli, za naš postavljeni problem od značenja. To su one struje, koje su iz centralne Azije prenele u Evropu niz nomadskih umetničkih dobara, od kojih su se mnoga sačuvala u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti. Jedna od tih struja vezana je uz t. zv. seobu naroda, a druga uz prodiranje Turaka. Obe ove struje donosile su u razmaku stoleća sa gotovo istog terena niz ornamentnih forma, od kojih su se mnoge do

Sl. 4.

danas sačuvala u našoj seljačkoj umetnosti. I ako su prošle na našem tlu razne varijacije, osnovni motiv tih ornamenta je vrlo često ostao relativno nedirnut.

IV.

Ako vremenski i prostorno zaokružimo kasnu antiku, vizantijsku i ranohrišćansku umetnost, onda u njima nalazimo prvu jaču imigraciju orijentalnih forma, — pretežno kulturno-umetničkog karaktera, — na Balkansko Poluostrvo.

Značajnija je druga migraciona struja orijentalnih motiva nomadskog karaktera na područje Balkana, koja pada u završno doba seobe naroda. Pre svega da upozorimo na jednu posebnu pojavu, koja je obično tumačena kao »turski upliv«, a da zato nije bilo nikakvog razloga a još manje dokaza.

Kod upoređivanja naših ornamenata sa ornamentima susednih naroda, opazila se naročita sličnost sa ornamentima u mađarskoj seljačkoj umetnosti. — Naročito su upadni bili razni biljni motivi, koje u toj umetnosti obilno susrećemo ili stilizirane ili realističke. Za veliki broj tih mađarskih motiva je njihovo centralnoazijsko poreklo uglavljeno⁹, kao što je konstatovano, da se trajno opetuju sve od dolaska Mađžara u njihovu podunavsku postojbinu.

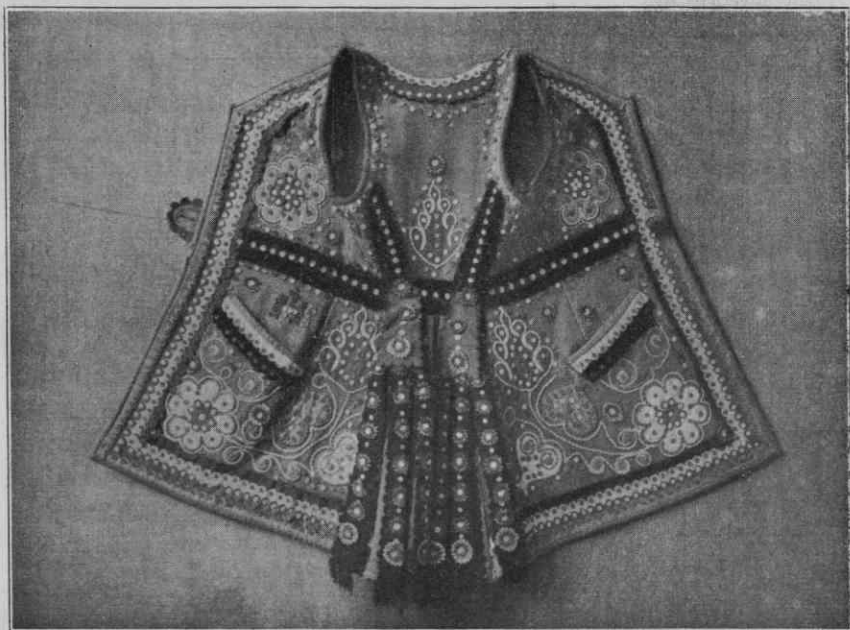
Sl. 5.

Činjenica je, da se migracijom forme ornamenata izmenjuju: geometrijski motivi se naturaliziraju a naturalistički geometriziraju. U toj izmeni odlučuju psihički faktori, koji nastaju izmenjivanjem materijalnih odnosa i socijalne sredine. U zapadnoj Aziji, koja je naročito često dolazila pod udar raznih migracionih struja, nalazimo neprekidno variranje motiva, koje je vezano ne samo uz razne migracione struje, već i uz izmene u materijalnom životu. Tako su n. pr. mnogi nomadski motivi iz centralne

⁹ Josef Huszka: Magyarische Ornamentik, Leipzig 1900.

Azije potpuno prestilizirani, tako, da su — na oko — izgubili svaku vezu sa svojim starim uzorima.

Što se tiče tih »turskih motiva« u našoj seljačkoj umetnosti nema verovatnosti, da su to kopije madžarskih naprosto iz razloga, što su područja u kojima se nalaze analogni motivi često prostorno razbacani. Morali su dakle biti drugi razlozi za analogiju. I ti uslovi postoje: naši i madžarski motivi, ogranci su

Sl. 6.

jednog te istog razvojnog stabla centralno=azijskog ornamentnog područja. Samo sa tom razlikom, da su isti motivi došli u područje današnje Madžarske u vreme seobe naroda a k nama tek sa najjačim imigracionim valom »orijentalnih motiva« sa prodiranjem Turaka. Istina između ta dva imigraciona vala leže stoleća ali motivi iz istog rezervoara ostali su nepromenjeni, što više su ti isti motivi i danas još u centralnoj Aziji u životu.

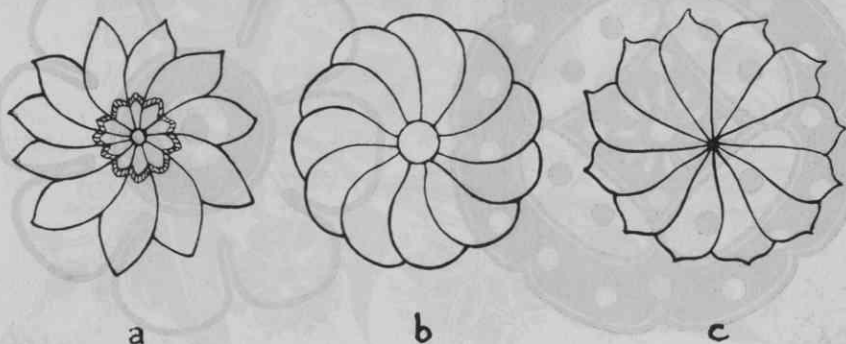
Donosim karakteristični biljni motiv (sl. 1.) sa jednog pustelog ćilima iz mesta Kuča u Istočnom Turkistanu.¹⁰ Taj se motiv

¹⁰ Albert von Le Coq: Volkskundliches aus Ost-Turkistan, Berlin 1916.

često opetuje na centralno-azijskom tekstilu (a), a nalazimo ga nešto prestilizovan kao motiv »karanfila« u mađarskoj seljačkoj umetnosti (b).

Isti taj motiv nalazimo veoma raširen u raznim varijacijama kod Karakirgiza (sl. 2.) gde je apliciran na pustenu odeću.¹¹

Kod nas se taj motiv nalazi na kožusima kao i na zobunima od čohe, gde je, uz motiv rozete, najviše primenjivan. Međutim dok je kod nas i jedan i drugi motiv obično više ili manje geometriziran kod Mađara¹² pokazuje više naturalistički karakter i nema sumnje, da su ti mađarski motivi delovali na ornamente u onim našim krajevima, koji su bili u susedstvu sa Mađarima. Tako susrećemo na starim čobanskim kabanicama u vinkovačkom kraju naturalizirane tulipane i ruže, kao i primenu karak-

Sl. 7.

terističnih mađarskih živih boja (naročito zelene). Karakteristični naturalistički mađarski tulipan (sl. 3.) je u tim krajevima veoma proširen, dok je na zapadu više stilizovan.

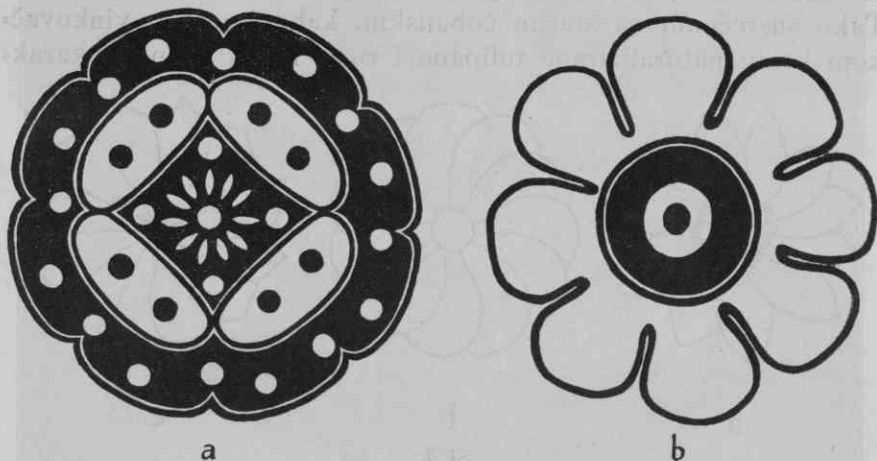
Tip ovakvih tulipana pokazuje nam slika 4. i to a) sa kožuha i b) sa zobuna. Komponiranje motiva tulipana sa motivom ruže vidi se na slici 5. i 6. i to na kožuhu iz Brezovice (srez Zagreb) i zobunu iz Vugrovca (sv. Ivan Zelina).

Jednako je tipičan motiv rozete za centralno-azijsku umetnost. Naredni crtež (sl. 7.) pokazuje tri motiva rozete i to a: iz Istočnog Turkistana, b: iz Mađarske i c: iz Jugoslavije. Uz

¹¹ Dr. György Almásy: Ornamentik der Karakirgizen, Anzeiger d. Ethnogr. Abt. d. Ung. Nat. Museums, Budapest 1907., god. II.

¹² Sigmund Batky: Ködmen' aus den Komitaten Somogy und Tolna in der Ethnographischen Abteilung des Ung. Nationalmuseums, Anzeiger d. Ethnogr. Abt. d. Ung. Nat. Museums, Budapest 1910., god. V.

tulipane opetuje se taj motiv na kožusima (a) i zobunima (b) (sl. 8.). Vrlo je verovatno, da su ti motivi prenešeni s kožuha na zobune, jer je prvi i kao odjevni tip stariji. Kožuh je još i danas vezan od Balkana preko Mađarske, Slovačke i Ukrajine sa Centralnom Azijom sve do Amura, gde je kod nomada najtipičnija nošnja uz pustenu nošnju. Nema sumnje, da je koža danas tipična nomadska nošnja u centralnom području Azije a u doba raseljavanja prenešena je u svom tipičnom obliku (kroju) i na Balkan, gde se po svoj prilici vezala uz postojeće preistorijske forme. Konačno je i zobun po svom kroju azijskog porekla a nipošto nije preostatak bidermajera (utegnuti struk),

Sl. 8.

kako kod nas misle štovatelji teze o poseljačenoj gospodskoj nošnji. Zobuni (sl. 6.), jednako kao i dugi ženski kožusi sa utegnutim strukom, jesu izdanci azijskog tipa kaftana i prema tome staro kulturno dobro azijskog područja. Tip kaftana je vrlo star; već ga nalazimo na špiljskim slikama u Turkistanu oko 6. stoleća pos. I.,¹³ gde je već potpuno izrađen. Prema tome je njegovo poreklo mnogo starije i do danas nije ustanovljeno, da li se je razvio uporedo sa košuljom ili se razvio iz košulje.¹⁴

*

¹³ Albert von le Coq: Chotscho, Königlich Preussische Turfan-Expedition, Berlin 1913.

¹⁴ Hans Mützel: Vom Lendenschurtz zur Modetracht, Berlin 1925. — Max Tilke: Studien zu der Entwicklungsgeschichte des orientalischen Kostüms, Berlin 1922. — Max Tilke: Orientalische Kostüme, Berlin 1923. — Arthur Haberlandt: Volkskunst der Balkanländer, Wien 1919.

Motiv »karanfila« je u raznim varijacijama zastupan naročito na našim slavonskim tikvicama. Naredni crtež jedne izrezbarene plohe takve tikvice pokazuje nam tri razne varijacije istog motiva (sl. 9).

Motivi na našim slavonskim tikvicama pokazuju uopšte velik broj »orijentalnih motiva«, koji su apsorbovani u vreme, kad je Bosna još stajala pod turskom upravom. Blizina ovih dvaju područja potpuno tumači taj upliv. Ovde nema ni govora o kakvom uplivu madžarskih motiva — koji su bezuslovno stariji — jer između Madžarske i slavonske granice ima pod-

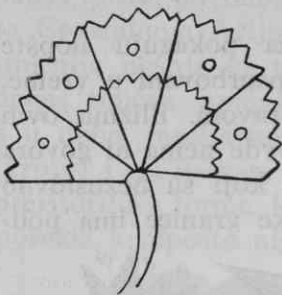

Sl. 9.

ručja, gde tih motiva uopšte nema. Radi se dakle o dve nezavisne migracione struje, od kojih je jedna u završnoj fazi seobe naroda došla u podunavske krajeve, a druga u doba prodiranja Turaka na Balkan i na slavonsku granicu. Istovetnost tih motiva ne rezultira konačno samo iz činjenice, da su ti motivi raseljeni iz jednog područja nego iz činjenice, da je islamska umetnost, odbivši kulturno-umetničke elemente u njoj, u stvari preostatak umetnosti seobe naroda i da su u njoj sačuvani stari nomadski elementi iz centralne Azije.

Ali treba držati i u vidu, da se stari centralno-azijski motiv na svom putovanju prestilizirao: kod Karakirgiza (sl. 10.) ga

susrećemo u prvobitnoj formi, dok se migracijom kroz jugo-zapadnu Aziju »naturalizirao«, kako se to odlično vidi na jednoj turskoj fajansi (sl. 11.).

Sl. 10.

Sam motiv vitice, koji je tako karakterističan za ukrase na našim tikvicama jednako tako kao i na slavonskim maramama i šamijama je stari nomadski motiv, koji susrećemo u doba seobe naroda¹⁵ i kašnje kroz sve nomadske migracije u centralnoj i istočnoj Aziji. Karakteristični vitičasti ornament pokazuje sl. 12., koji je skinut sa jedne tikvice. Sasvim su slični vitičasti motivi i na našim slavonskim šamijama i maramama, gde su rađeni zlatovezom.

V.

Problem upliva nomadskih umetničkih elemenata na jugoslavensku seljačku umetnost u stvari je deo opšteg problema migracija, o kojima je bila reč u vezi sa izvodima Le Coqa. Samo što se tim migracijama nije posvećivala nikakva pažnja baš radi naročitog karaktera nomadske umetnosti, koja je bila proizvoljno brisana iz vidokruga istorije umetnosti uopšte. Nomadska umetnost, kao i sve primitivne umetnosti, do nedavna je smatrana »inferiornom«.

Problem migracije ostao je po strani a napose problem umetničkih kvaliteta iz dobe seobe naroda, i ako je bilo dovoljno arheološkog materijala na raspolaganje, naročito u Madžarskoj.

Međutim mi ne možemo seobu naroda uzeti kao jedinstveni proces u istoriji, već moramo ostati na — jedinom etnološki ispravnom — stanovištu, da je migracija trajan proces i nepre-

Sl. 11.

¹⁵ Strzygowski l. c. — Nandor Fettich: Das Kunstgewerbe der Avarenzeit in Ungarn, sv. I., Budapest 1926. — Joseph Hampel: Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn, Braunschweig 1905. — Josef Strzygowski: Starohrvatska umjetnost, Zagreb 1927.

stano infiltriranje kulturnih i umetničkih odlika jednog kulturnog područja u drugo. Samo tako možemo tumačiti, da su u velikom vremenskom razmaku još uvek delovale nomadske umetničke kvalitete na našem terenu i ako je već davno glavni nosilac tih odlika otišao sa istorijske pozornice.

Ti stari nomadski ornamentni motivi, koje preuzima islam trajno su delovali na našu seljačku umetnost unoseći u nju elemente, koji su na severu (u Mađarskoj) već od seobe naroda sačinjavali inventar seljačke umetnosti.

Ta relativna konstantnost u ovim motivima može se svesti na jednoj strani na njihovu psihičku sadržinu, izvedenu iz stare kolektivne forme, koja je bila sinteza umetničkog života nomada

Sl. 12.

i koja se zadržala i dalje u islamu, a na drugoj na tehničke odlike ovih motiva, koje su služile kao odličan dekorativni materijal i tako sebi osigurali opstanak u islamskoj umetnosti.

Na našem terenu nalazimo nomadsku umetnost, odnosno njene elemente, onde sačuvane, gde je na jednoj strani mađarska seljačka umetnost, a na drugoj islamski upliv, posretstvom Turaka, neprestano delovao na razvoj forma naše seljačke umetnosti.¹⁶ U tim krajevima prevladava i vitičasti ornament, kao i tipovi ornamentnih motiva o kojima je bila reč. Ovi granični krajevi (naročito Slavonija — vojna granica) nisu redovno sačuvali i forme prijašnjih motiva. Zadržana je pre-

¹⁶ Ovdje nisu uzete u obzir druge umetničke odlike, koje su Turci preneli iz Orijenta na Balkan, a koje su pretežno apsorbovane iz starih orijentalnih kulturnih umetnosti. O migraciji jednog ovakvog umetničkog oblika bila je reč u mojoj radnji: »Motiv životnog stabla na obrovačkom koporanu«, Narodna Starina, god. 1930., br. 21.

težno samo konstrukcija ali elementi motiva su se izmenili: tako je n. pr. na tikvicama na mesto tulipana često prikazano hrastovo lišće. Motiv se u neku ruku lokalizirao ali svoj ornamentni, vitičasti izraz nije izgubio.¹⁷

Pitanje upliva nomadske umetnosti na našu seljačku umetnost još je uvek otvoreno pitanje, i može se rešavati sa primenom komparacije, utvrđivanjem procesa migracije i konačno nutarnjim odlikama te umetnosti.¹⁸

Nema sumnje, da je seljačka umetnost, već po svom psihičkom karakteru bila više predisponovana, da apsorbuje nomadske umetničke elemente iz islama nego kulturne. Između seljačkih i nomadskih umetničkih elemenata postoji neke vrsti duhovni afinitet jer su obe umetnosti izrasle iz kolektiviteta duhovnog doživljaja. Usled toga se pokazuje ne samo srodnost u umetničkom doživljaju već i u umetničkom izrazu. Dovoljno je, da se samo upozori na konstantnost nekih preistorijskih izraza u seljačkoj umetnosti, naročito geometriziranja, koje povlači svoje poreklo još iz neolitskog doba i stvarno utvrđuje seljačku umetnost kao izdanak starih neolitskih umetničkih odlika. Uvek i redovno su na seljačku umetnost najjače delovale one umetničke struje ili tipovi, koji su po svojoj nutarnjoj vrednosti bili kolektivnog karaktera. Ovde nije bilo potrebno, da seljačka umetnost izrađuje, po svom duhovnom životu, forme, koje njemu odgovaraju. Ti tipovi su u celini prelazili u inventar seljačke umetnosti i tek pomalo su lokalizirani prema prilikama i sredini.

Elementi kulturnih umetnosti morali su istom prolaziti kroz duhovni doživljaj seljaka, t. j. morali su biti razgrađeni prema odlikama kolektivne umetničke dispozicije seljaka.

Na svaki način nam uplivanje nomadske, centralno-azijske, umetnosti na našu seljačku umetnost daje mogućnost ispitivanja jednog dela geneze naše seljačke umetnosti. A to ispitivanje je jednako važno sa čisto etnografske kao i sa umetničko-istorijske strane.

¹⁷ Prilično važnu ulogu u raznašanju motiva, naročito na kožusima i zobunima, igrali su seoski zanatlije, koji su naročito iz slavonskih krajeva prenosili te motive u zapadne krajeve.

¹⁸ Do sada nije još ispitana uloga cigana u raznašanju motiva i ako je velika verovatnost, da su uplivali naročito u metalnoj izradi. Jednako tako bi se mogli ustanoviti uplivi u primeni žarkih boja. Poznati ciganski rupci su u pojedinim krajevima istisli stare marame.

Résumé.

Les motifs nomades de l'art rustique yougoslave.

L'auteur de ce travail — M. Mirko Kus-Nikolajew, conservateur du Musée Ethnographique de Zagreb — y fait voir l'influence des motifs de l'art nomade de l'Asie centrale sur l'art rustique yougoslave.

Jusqu'avant peu, chaque influence venant de l'Orient a été qualifiée d'orientale ou d'islamite. On n'avait pas étudié les parties de l'influence artistique islamite, on n'en avait pris que l'ensemble. Aujourd'hui, cependant, il est évident que l'art islamite n'est pas homogène, mais qu'il est composé d'éléments de civilisation et d'éléments ethnographiques: L'élément de civilisation est composé d'éléments des arts mésopotame, perse, arménien, hindou et hellénistique, c'est à dire d'éléments des arts des territoires conquis par les nomades de l'Asie centrale. Les nomades apportaient également leurs formes d'art, représentées principalement par l'ornement, et ils les combinaient avec les formes des arts de civilisation. De cette manière, l'Islam est devenu le point de civilisation de divers traditions et produits d'art.

L'auteur étudie les éléments de l'art nomade de l'Islam, leurs migrations et leur influence sur l'art rustique yougoslave. Il pose la question, s'il est possible de déterminer les éléments de l'art nomade dans l'art rustique yougoslave, qui est influencé par l'art islamite; c'est à dire, y-a-t-il dans l'art rustique yougoslave des motifs, apportés par l'Islam, mais originaires de l'art nomade de l'Asie centrale?

L'auteur étudie d'abord la situation économique des nomades, d'où il déduit le caractère collectif de l'art nomade. Par l'étude de cette situation, il parvient au résultat que l'art nomade est déterminé par trois éléments: l'idéal artistique collectif, l'industrie à domicile primitive, le territoire de production fermé. Ces éléments impliquent le caractère conservatif des motifs de l'art nomade, de sorte qu'aujourd'hui, au Tourkestan oriental, nous rencontrons les mêmes motifs qu'en Yougoslavie. Si quelque motif s'est localisé, sa construction, néanmoins, n'a presque pas changé, en dépit des diverses migrations de l'Asie centrale aux Balkans. L'auteur vérifie cette affirmation pas l'analogie, par l'étude des cours des migrations et par le sujet psychologique des motifs.

L'auteur rejette l'affirmation que les motifs „orientaux“ soient apportés exclusivement par l'invasion des Turcs. Il signale le fait qu'au temps des migrations des peuples, les Magyares ont été les porteurs des formes d'art de l'Asie centrale. Deux cours de migrations

sont donc importants pour lui: l'un, vers la fin des migrations des peuples, qui, par la médiation des Magyares, s'arrête au bassin pannonien, l'autre, qui, par la médiation des Turcs, vient du Sud des Balkans.

Et Magyares et Turcs apportent les mêmes ornements, parce que ces formes sont, chez les uns comme chez les autres, des branches du tronc de l'Asie centrale. Pour cette raison, en Yougoslavie, nous rencontrons les motifs de l'art nomade là où, d'un côté, l'art rustique magyare a influencé — comme dépôt des anciens motifs nomades parvenant de l'époque des migrations des peuples — et, de l'autre côté, l'art islamite par la médiation des Turcs. — L'art rustique yougoslave a été déjà par son caractère psychologique collectif beaucoup plus prédisposé à absorber les éléments de l'art collectif nomade de l'art islamite que les éléments de civilisation. Car entre l'art rustique et l'art nomade, il y a une certaine affinité de l'esprit, tous les deux s'étant développés d'une expérience collective. Par conséquence, dans l'art rustique yougoslave, les éléments nomades ont été mieux conservés que les éléments de civilisation que la vie des paysans a dû graduellement absorber; ce motif a été considérablement changé.

L'auteur a dédié son travail à la mémoire de son professeur défunt, M. Albert von Le Coq, qui l'avait aidé de ses conseils.

Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem.

Dr. Stanko Vurnik, Ljubljana.

Rezultati proučavanja glasbene folklore so za etnologijo nedvomno velike važnosti. Meje ozemlja, v katerih se izživlja določen glasbeno-folklori stil, se skoro vedno krijejo z mejami razširjenosti določenih noš, hiš, običajev itd. Tako je možna precej točna razmejitev etnografskih individualnih skupin, kakor jo rabi etnolog in še več. Raziskavanje estetskih stremeljenj ljudskih skupin pomaga etnologiji znatno dalj preko okorelih materialističnih interesov k naprednejšim, globljim, etnografsko-kulturnim, estetskim in psihološkim, kulturnozgodovinskim rezultatom, ki znatno izpopolnijo etnološka dognanja.

V naši državi, zlasti v vzhodnih in južnih krajinah glasbena folklorja še živi čvrsto in krepko življenje, celo še nastaja pred očmi raziskovalcev. Med Slovenci, žal, že degenerira in kmečki pevci čedalje bolj pozabljajo pristne stare melodije in pojo tisto, kar so se naučili umetnega v svojih pevskih društvih. Med Slovenci se je že v časih zgodnje romantike pokazalo zanimanje za ljudsko pesem in odtlej so se ljudske melodije skoro neprenehoma nabirale, tako da imamo danes z že objavljenim gradivom vred ter z zbirko melodij v Etnografskem muzeju v Ljubljani na razpolago material okroglo 15.000 melodij. Čas je, da začnemo misliti na neko sistemizacijo tega materiala, da poizkušamo iztisniti iz njega rezultate v korist etnografiji.

Znanstveno raziskavanje glasbene folklore je pri nas še v povojih in so dela o tem le fragmenti. S strogo etnografskega stališča se ga ni še nihče lotil. Belokranjske glasbe še ni nihče obravnaval. In vendar je baš ta košček slovenskega glasbenega folklorja tisti, ki nas etnografski najbolj zbližuje z ostalimi Jugoslovani, tisti, ki nam nudi vpogled v najstarejše faze slovenske kmečke glasbe in tisti, ki je znanstveno najzanimivejši in najmikavnejši med vsemi ostalimi problemi slovenskega glasbenega folklorja.

Pričujoča razpravica si še ne lasti končno veljavne sodbe o belokranjski ljudski pesmi, ker je doslej še vse premalo materiala zbranega in bo mogoče šele tedaj kaj več reči, ko bo folklor na Belokranjskem vsaj v glavnem zbrana. Tole delo se opira na ves danes dosegljivi material: 1. na 225 belokranjskih melodij v zbirki Etnografskega muzeja v Ljubljani, ki so jih zapisali F. Kramar, A. Plevnik in A. Mihelčič ter L. Kuba; 2. na fonografski material iz Bele Krajine, ki ga je l. 1914. oskrbel dr. J. Adlešič in notiral N. Štritof, skupaj (večino valjcev je muzej že pokvarjenih dobil) 18 pesmi; 3. na belokranjske pesmi v doslej tiskanih izdajah slovenskih ljudskih pesmi: Kuhač, Kuba, Mihelčič, Bajuk i. dr., skupaj okroglo 40 melodij. Vsega skupaj je belokranjskega materiala danes na razpolago pičlih 300 melodij, kar je še premalo za ugotovitev objektivnega rezultata. Vendar pa je v tem zastopan material iz vseh glavnih točk Bele Krajine in so v njem zastopane vse starostne in stilne faze, tako, da že sama ugotovitev teh tipov ni morda čisto brez pomena.

Preden preidem k opisu belokranjskih pesmi, naj se ozrem v splošnem na vprašanje etnografskega značaja naše Bele Krajine.

Zdi se, da teče neka meja med evropskim zapadom in vzhodom ravno skozi slovensko zemljo. Dočim so namreč obalpski Slovenci, predvsem Korošci in Gorenjci, deloma alpski zahodni Štajerci po svojem mišljenju in estetskem hotenju odločno zapadnjaki, spadajo Prekmurci, vzhodni Štajerci in Belokranjci že na onstran meje zapadnoevropskih narodnih kultur, Dolenjci pa tvorijo tu prehod.

To nam potrjuje pogled v stanje arhitekture, plastike, slikarstva, noš, vezenin, ornamentike, običajev, ver, poezije in tudi glasbe.

Zapadnjaški Slovenec je močno naturalistično in čutno usmerjen, vzhodni pa je bolj abstraktno misleč in nagiba k idealizmu. V arhitekturi kmeta na zapadu se kaže povsem netektonsko mišljenje in deloma celo dokaj nestatično; svetlosončni, in sicer slikoviti efekt je na moč poudarjen, tločrt je zgrajen po potrebah gospodarstva in hiša na moč odgovarja klimatičnim, »naturalističnim« prilikam. Vzhodnjak, recimo tu specialno Belokranjec pa oblikuje svoj tločrt strogo simetrično-abstraktno, ljubi idealno, četverkotno formo dvora, ne kaže nobenega čut-

nega ornamenta, nego poudarja povsod le »dušo«, t. j. statiko in tektoniko. Plastika njegova ne ljubi slikovitih efektov nego je nekam arhaično statuarična in geometrično negibna, slikarstvo mu je skoro le ornamentika in ta je čisto abstraktna in geometrična, bodisi da gre že za vezeninsko ali pa v les vrezano ali slikano ornamentiko, kateri so figuralni motivi tuji. Princip vzhodnjėslovenske ornamentike je nizanje geometričnih vzorcev v neskončnem ritmičnem redu, tipika v formi in barvi, redukcija izraznih sredstev na najprimitivnejši minimum, kar vse kaže na protinaturalistično njegovo fantazijo in način mišljenja.

Tip vezeninske ornamentike iz severozahodnega slovenskega ozemlja.

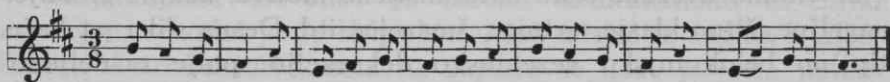
Tip vezeninske ornamentike iz južnovzhodnega slovenskega ozemlja.

En sam pogled na razliko med slovenskoalpsko pa belokranjsko vezeninsko ornamentiko nas takoj pouči o stilni različnosti in posredno o različni estetski in sploh mišljenjski konstelaciji obeh tipov. Leva slika nam kaže vezenino z gorenjske peče, kjer vidimo uvezene čisto naturalistične motive, kakor: grozdje, nageljne, žitno klasje, vrtnice, šmarnice itd. Desna slika pa kaže tipično belokranjsko vezeninsko dekoracijo: polje razdeljeno v paralelne pasove, ki so izpolnjeni s povsem abstraktnimi, geometričnimi motivi zvezd, križev, rombov itd., nanizanimi v neskončno ritmično vrsto po vzorcu evropskega vzhodnjaškega dekoraterja. Ista razlika se kaže v vseh panogah estetskega, pa tudi obrtnega udejstvovanja obeh tipov, naposled je ista razlika tudi v glasbi in njenem stilu.

Če z zgodovinskim preudarkom pogledamo na to okolnost se nam zdi, kakor da bi se bil zapadnjaški Slovenec že v srednjem veku stopil z zapadom in predelal skupaj z njim vse kulturnozgodovinske faze renesanse in baroka, rokokoja ter obstal v čutnosti in materializmu XIX. stoletja, ko je folklornemu življenju odbila ura. Nasprotno zgleda, da je vzhodnjak na nekih poljih še daleč v srednjem veku s svojo »primitivno«, bi rekli pravilneje, abstraktno idealistično fazo svojega razvoja, katere se je skoro do nedavna okostenelo držal tako v nošah, (zabunec) običajih, kakor v arhitekturi in drugih oblikujočih panogah. To je že marsikdo spoznal in danes smo se nekako privadili hoditi iskat »pristanja slovenske kmečke kulture« in celo »pristno-samobitnega slovenskega elementa« na naš vzhod, pri čemer glasbeniki niso zaostajali. Res je slovenski vzhod ohranil še največ etnografske starine, mislim pa, da njegovo etnografsko stanje ni samo »zastarelost«, nego je abstraktni stil globoko ukoreninjen v psihi evropskega vzhodnjaka, kakor mu pripada do neke meje tudi že naš Belokranjec, v katerem žive že rahli bližnjeorientalski, balkanski elementi, katerih zapadnjaški, ki z močno kulturno silo prodirajo vanj, nikakor ne morejo pregnati.

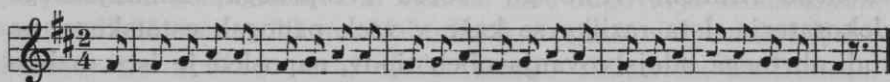
Če preidemo sedaj k obravnavi belokranjske ljudske glasbe, naj mi bo dovoljeno spočetka opisati glavne stilne tipe, kakršne sem mogel doslej najti v gori opisanem, vsekakor še nezadostnem materialu, končno pa strniti dobljena spoznanja v nek oris etnografskega stila te glasbe in si ustvariti neko sliko o nje zgodovinskem razvoju.

Če z ušesi zapadnjaka poslušáš pristne belokranjske pesmi, boš na njih že kar prvi hip opazil, da rabijo povprečno zelo majhno število tonov, to se pravi, da imajo razmeroma ozek ambitus. Postavim niso ravno redke, zlasti ob hrvatski meji, pesmi z ambitusom kvarte, n. pr.:

Ze-le-na ma-la du-bra-va du-bra-va ze-le-na ma-la du-bra-va.

celo terčni ambitus se dobi, n. pr.:

Na bre-gu sto-ji žu-ta ku-ča ti ti ti žu-ta ku-ča ta ta ta žu-ta ku-ča ta.

kakšna razlika je to v primeri z alpskimi melodijami, n. pr. tole koroško:

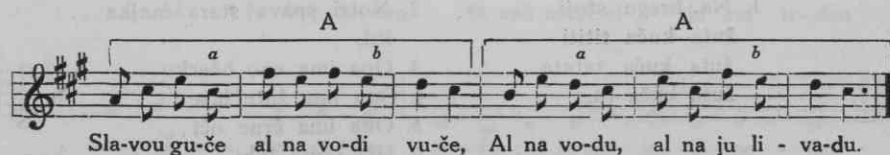

ki že začne z dvigom na — nono! V slovenskih Alpah so pesmi z najmanj oktavnim obsegom običajne, redke pa niso niti one z decimnim, dobe se celo ambitusi duodecime, posebno na Koroškem. Čim dalje proti vzhodu iščemo, tem bolj se manjša ambitus. V ljubljanski okolici se že često zadovoljava s septimo in celo seksto, naš Dolenjec pa se včasih zadovolji še v tem okviru samo s terco, n. pr.:

Tale ambitus torej je na Belokranjskem odločno manjši kakor v Alpah, včasih naravnost čudovito ozek. To ima za posledico dejstvo, da so te pesmi harmonsko revnejše od alpskih, katerim ogromen ambitus omogoča vse vrste melodično-harmonskih efektov. Za najmanjši akordični efekt je potreben vsaj — kvintni ambitus, pa še tega v Beli Krajini ni povsod. Kdor ljubi tako ozek ambitus, temu gotovo ne gre v prvi vrsti za čutni, narmonični učinek, kakor gre alpskemu človeku.

V okviru zelo ozkega ambitusa dalje ni mogoča zelo raznolika tvorba melodičnih figur in res vidimo na zgledih št. 1. in 2., da operirata prva le z dvema, druga le z enim motivom. Toda tudi takrat, kadar je ambitus večji, se Belokranjec često posluži kar najmanj mogoče melodičnih motivov, n. pr.:

Ali pa:

A

1. Na-šla sem ga, na-šla sem ga zla-to ja-bol-ko,
2. O-tac ne zna o-tac ne zna pra-vu ta-la-ti

A

da-la sem ga da-la sem ga o-čku ta-la-ti,
se-bi viš-je se-bi viš-je ne-go me-ni daj.

Včasih se ta motivična monotonija z neprestanim ponavljanjem vedno iste fraze omeji na štiriktaktno melodijo, v kateri nastopi melodična fraza dvakrat:

A A

Spa-zi-la sem Jan-ka s pi-sa-ne-ga gan-ka.

Včasih pa nastopa celo v dvotaktni pesmi:

A A

V o-vi čr-ni go-ri žar-ki o-gen go-ri.

Posledica vsega tega je, da čujemo skoro vedno en in isti motiv. Temu pojavu, ki je v Beli Krajini v navadi, pravijo »o ri en talska monotonija« ali »litanijski tip«, ki je lasten vsem vzhodno-evropskim narodom, pa tudi eksotičnim narodom drugih delov sveta. Temu tipu odgovarja tudi paralelistična kompozicija teksta. V Beli Krajini je na moč priljubljen tekst takšnega stila, kakor ga kažeta naši pesmi št. 2. »Na bregu stoji« in »Našla sem ga«. N. pr.:

1. Na bregu stoji
žuta kuča tititi
žuta kuča tatata
žuta kuča ta.	2. Notri spava stara majka...
itd.
	3. Ona ima eno hčerko...
	4. Ona ima žute lase...
	5. Ona ima črne oči...
	6. Hči fanta lubi...

Se pravi: vse kitice so si povsem enake, le po nekaj besed v vsaki se zamenja. Druga se glasi:

Našla sem ga, našla sem ga, zlato jabolko,
Dala sem ga, dala sem ga očku talati.
Otac ne zna, otac ne zna pravu talati
Sebi višji, sebi višji nego meni daj.

V drugi kitici se zamenja očka z »majko«, v tretji pride »bratec«, v četrti »sestra«, v peti, končni, »dragi«; konec pa se glasi:

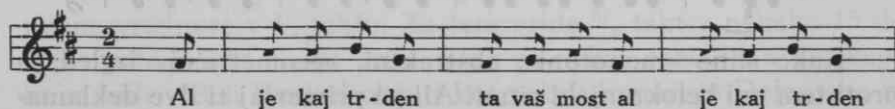
Dragi znade, dragi znade pravu talati,
Meni višje, meni višje nego on ima!

Ljudski pesnik z vzhoda stremi po nekakšni geometriji koncepta in zna čuvstveno stopnjevanje razdeliti v niz paralelnih, na zunaj kar se da enakih si domislekov, ki se za zapadnjaške oči nekam monotono, v stalnih paralelizmih ponavljajo.

Vse to ni nobena »primitivnost«, nego z a v e d n a a b s t r a k c i j a v smeri idealističnega umetnostnega prepričanja, ki mu nikakor ne gre za čutne efekte, kakor smo to ugotovili zgoraj ob »harmonski revščini« in »ozkem ambitusu« ter stalnem ponavljanju istega melodičnega domisleka v »litanijski monotoniji«. Vse te elemente bi v analognem prenosu dobili tudi v belokranjski ornamentiki, pa tudi drugod.

Če se obrnemo sedaj k ritmičnim problemom, vidimo na dosedanjih primerih, da igra ritem veliko vlogo v teh pesmih, ki so skoro brez harmonskih, melodičnih in kompozicionalnih prijetnosti. Velik del teh pesmi ima svoj estetski smisel skoro le v ritmiki. In ta ritmika, moremo koj reči, se nagiblje več ali manj k izometriji ali pa rabi kar se da malo ritmičnih shem in modelov.

Pri plesih (»kólo«, proti Dolenjskem »kolés«) je to samo ob sebi razumljivo, n. pr. tkzv. »črnomaljsko kolo«:

ali pa »adlešičko«:

I - graj ko - lo i - graj ko - lo, na dva - de - set i dva,

I - graj ko - lo i - graj ko - lo, na dva - de - set i dva!

Da so pa tudi druge melodije ritmično podobnega značaja, smo pa videli. Naj navedem še nekaj onih ritmičnih modelov, ki se največkrat ponavljajo in sodelujejo v »monotoniji« tudi s svoje plati:

$\frac{3}{4}$ 2 ()

$\frac{2}{4}$ 2 ()

$\frac{2}{4}$ 2 ()

$\frac{2}{4}$ 2 ()

$\frac{2}{4}$ 2 ()

$\frac{2}{4}$ 2 ()

V absolutni večini izgleda, da je na Belokranjskem dvodelni $\frac{2}{4}$ takt, ki se uveljavlja večinoma z malo ritmično vrednoto ($\frac{1}{8}$), ali pa je redno kombiniran. Navadno gre le za $\frac{1}{8}$ in $\frac{1}{4}$, torej za dvoje ritmičnih vrednot, dočim poznajo v Alpah najmanj tri ali štiri:

Recimo, vzemimo za primer ritem koroške »Moja kosa je križavna«:

$\frac{3}{4}$

Kako silno »monotoni«, abstraktni, »geometrični« izgledajo proti tem oni belokranjski ritmi! Ali pa primerjaj ti dve deklamaciji, najprej gorenjsko:

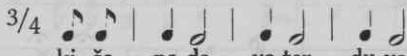
$\frac{2}{4}$

Pa psi za-lá-ja - jo po cé-li vás na glás

ali pa belokranjsko:

$\frac{2}{4}$
Tri ti-či-ce tri ti-či-ce mor-je o-ble-te le

pa vidiš, da abstraktno misleči Belokranjec malo da na zveze tekstovne deklamacije z adekvatno ritmično dolžino. Sploh redko rabi pike pri notah, često pa je deklamacija (že izometrija ni »naturalistična«) brez vsake zveze z ritmičnimi dolžinami, n. pr.:

$\frac{3}{4}$
ki-ša pa-da ve-ter du-va

To je redkejša pojava v Beli Krajini in se mora smatrati za hrvatski import. Tudi pogosta menjava takta, n. pr.:

De-voj-ka je i-šla vu go-ru ze-le-nu

de-voj-ka de-voj-ka du-ša mo-ja!

ni običajna in more veljati kot import z onstran Kolpe. Pesem, ki bi v drugi polovici periode za stalno menjala ritem in takt, poznam le eno, z izrazito dolenjsko noto (tudi melizmatičen ornament na enem zlogu je sicer Belokranjcu tuj!):

Le-tos je no lu-šno le-to ču-jem več-krat lju-di pe-ti; Ču-jem

opol-no-či, kjer tam nek-do kri-či tu vse tu do-bro vin sto-ri.

Blizu 45% tipično belokranjskih pesmi ima majhne, izoritmične vrednote v $\frac{2}{4}$ taktu. Za tem pride $\frac{3}{8}$ takt z nekako 15 do 20%, potem šele $\frac{3}{4}$, ki velja sicer za nekaj specifično alpskega in se tudi v Beli Krajini občuti kot nekaj import iz Dolenjske in Gorenjske, z 10%. Zelo malo je pesmi v italijanskem $\frac{6}{8}$ taktu, nekaj več jih je v $\frac{4}{4}$, v $\frac{5}{4}$ jih je kaka dva do tri %, $\frac{7}{4}$ pa poznam samo dva primera. Torej prevladujejo simetrični takti malih ritmičnih vrednot, najbolj belokranjski je torej $\frac{2}{4}$ takt.

Harmonična zgradba teh pesmi je kaj enostavna. Okreti se gibljejo iz toničnega položaja v dominantni septimni položaj, odgovor povzame dominantni položaj in ga obrne zopet v toniko. Koraka I.—V. in V.—I. se odigrata često v štirih, tupatam že v dveh taktih; pesmi s terčnim ambitusom stopijo v dominantni položaj za kratek čas šele v končni kadenci pred toniko. V pesmi (glej zgoraj!) se izvrši gib I.—V.—I. v vsakem delu štirih tritaktnih polperiod. Zanimiv v tem pogledu je (neredek shema!) svatbena darovanjska:

Prid-te prid-te dra-gi o - če
Prid-te prid-te dra-ga ma - ti Saj ga ne
Daj-te daj - te da - ro - vaj - te
Svoj-ga sin - ka da - ro - vaj - te
bo-ste ni-kdar več, ker le - dek stan je da - nes preč!

Prva tritaktna fraza, ki se začne z dominantno, stopi takoj za taktnico v toniko, neha se pa z odprto dominantno; fraza se trikrat ponovi, ne da bi dobila harmoničen odgovor. Šele končno dobi podčrtan odgovor v toniki.

Subdominantnih okretov melodije je v Beli Krajini silno malo in četudi, pevci z basom jih ne tolmačijo in torej ne priznavajo. Modulacija je tudi skoro neznan. Poznam le eno pesem, ki v srednjem delu modulira v dominantno:

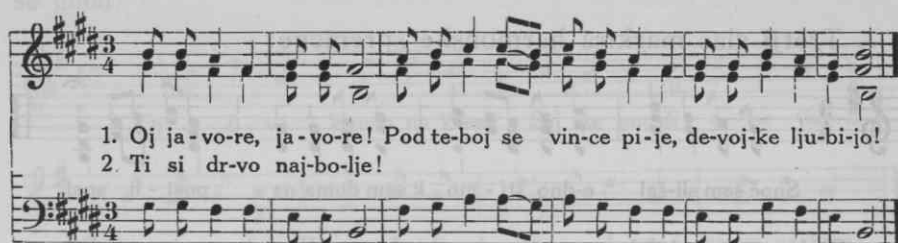

Tu-kaj je res prav do-bro za nas, kjer te-če vin-ce v gla-žek na glas itd.

Pa je bržkone kakor prejšnji dve zašla v Belo Krajino iz Dolenjske.

Nekaj procentov je, zlasti ob Kolpi, tudi pesmi, ki končno kadencirajo v dominantni na način bližnjega orienta. So to pesmi, ki so mestoma čisto durske, mestoma se dajo tolmačiti durski in molski obenem, končno pa le sklenejo v čisti durski dominantni. Tega pojava si znanost še ni natanko razložila. Nekateri so mnenja, da je ta pojav nekak ostanek od starih cerkvenih modi, za kar pa

manjkajo še historični dokazi. V Adlešičih in v Preloki dobimo marsikatero pesem z dominantnim koncem (na sekundi), večina teh pesmi pa ima že skoro čisto hrvaški tekst in tudi sicer imajo ritme, ki ne vpoštevajo tekstovega naglasa in so torej na oči bolj import z vzhoda, iz Hrvaške, kakor pa avtohtona belokranjska tvorba. N. pr.:

1. Oj ja-vo-re, ja-vo-re! Pod te-boj se vin-ce pi-je, de-voj-ke lju-bi-jo!
2. Ti si dr-vo naj-bo-lje!

Kompozicijske oblike so zelo mnogovrstne. Najdeš tudi melodijo v dveh taktih (n. pr. znana epična melodija »U ovoj črni gori«), redke niso štiriktaktne, kar vse je v zvezi z ono težnjo po monotoniji, dalje sledimo pet- in šest-, sedemtaktne, seveda pa imajo večino, zlasti med novejšimi, iz XVIII. in XIX. stoletja one osemtaktne periode. Osemtaktna perioda se često podvoji ali potroji, včasih ima vložek v sredi, za pol periode ali za celo. Sheme ABAB in AAAA ali AAAAv ali AAvAAv si nekako držijo po količini ravnotežja, se pravi, obojih je nekako enako število, čeprav je meja med obema tipoma včasih zelo zabrisana. Manj je oblik ABA in AB, dobe se pa tudi razširjene kakor AABAAB, redkeje so ABABCC in AABC, ki so skoro vedno dolenski vplivane. Pri plesih najdeš tudi ABCD. Rekli bomo, da je monotonska AAAA, dvodelna ponavljana ABAB oblika najčešča na Belokranjskem. Ko bo nabrala več materiala, bo mogoče določneje soditi o procentualni množini tega ali onega tipa.

Belokranjci pojo dvo- ali tri-, včasih štiri- (mešan zbor), redkeje petglasno. L. Kuba je zapisal v Črnomlju tole dvoglasno starinsko kólo (značilne končne kvartel!):

O ze - le - na vsa go - ra, ze - le - na, ze - le - - na.

Torej poje drugi glas navadno v terciah paralelno s prvim. Neredke so tudi kvarte in kvinte (stare konsonance); n. pr. kvarte v pravkar citirani pesmi, ali kvinte v tej česti kadenci:

Tretji glas markira harmonske spremene:

Snoč sem sli-šal e-dno ští - mo k sem doma na post - li spal.

Tako pojo dekleta v ženskem zboru. Fantje pojo podobno, ali pa gre en glas »čez« prvi glas, drugi pa basira, kakor po drugod na Slovenskem. Zanimivi so mešani zbori, t. j., kjer triglasnemu ženskemu zboru pomagajo še moški. Moški bas — značilno! — poje v takem primeru navadno v oktavi z — drugim glasom, včasih pa tudi s prvim, tudi nekaj časa s tem in onim, na koncu pa vedno prime oktavo tretjega glasu. Včasih pa moški nekaj časa molče. N. pr.:

Ti-či-ca mi po-je sam ne vem kje ☞ On-kraj Ljubljance je savsko po-lje.

ali pa:

Drugi primer kaže, da se Belokranjec nekako ogiblje troglasja in poje tudi v štiriglasju le — dvoglasno.

Naj objavim tu še nekaj zanimivih belokranjskih glasbeno-folklornih starin.

V zbirki melodij v kr. etnografskem muzeju v Ljubljani se nahajata pod številčkama 5487. in 5488. dva zapiska Al. Mihelčiča. Dva zapiska kresne pesmi, ki se poje o »Ivanjevem« dne 23. junija ob kresu. Obe se začneta z »Oj Ive, k nam na kres!« Prva se glasi:

Oj I - ve k nam na kres! Saj ste sno-či o - be - ča - li

Da bo - te z na - mi kre - so - va - li o j I - ve k nam na kres!

Druga pa:

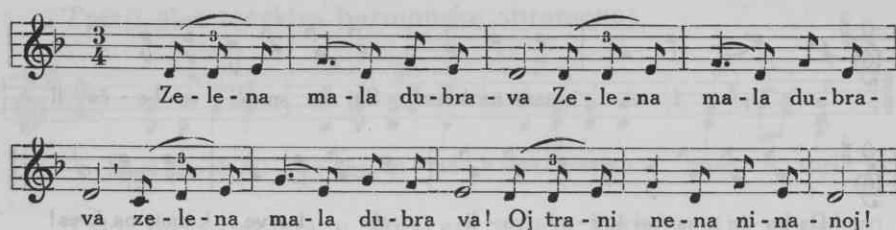
Oj I - ve k nam na kres! Oj I - ve k nam na kres, k nam na kres!

Druga melodija je molova in ima le terčni ambitus, kar bi oboje dalo sklepati na njeno veliko starost.

Skoro vse ljudske pesmi, kar jih poznamo danes, so durovske. Le izginjajoča manjšina, morda niti 1% ne več, je danes še molovskih in tem se pozna sicer velika starost. Naša »Oj Ive« kaže 1. same gladke, prehodne, sekundne intervale, 2. devetkrat v petih taktih dvonotne melizme na enem zlogu, kar ne odgovarja novejši, silabično vezani belokranjski pesmi, nego je ostarenek, ki se je obdržal morda še iz — srednjega veka, zakaj nič ne vede k sklepu, da bi tu imeli opraviiti z ornamentiko alpskega XVIII. stol., kjer sedajo melizmi le na poudarjeno dobo v taktu; 3. že omenjeni izredno ozki ambitus.

Odkod mol? Je li to res »slovanska specialiteta«? Res je, da ga rabijo vsi vzhodni, tudi neslovanski narodi, da pa tudi med zapadnimi še ni povsem izumrl. Razvoj glasbe konec srednjega veka je šel za razbitjem cerkvenih tonov in za ustvaritvijo modernega durmolskega sistema. XVI., XVII., in v kmečki glasbi celo še XVIII. stoletje so poznali mešanice cerkvenih tonov in modernega durmola, potem mešanico mola in dura, ko je dur povsem prodril, so pa še ostale stare pesmi v molu, pa so se po-

časi prekrajale v dur. Mol je živel še v Alpah do l. 1850., danes imamo opraviti z njim le še v starih zapiskih. V našem primeru imamo opraviti skoro nedvomno s fragmentom starega molovega originala II., in z njegovo moderno dursko presnovo, z zvečanim ambitusom, večjo ritmično pestrostjo (I.). Zbirka kr. etnografskega muzeja hrani še drugo molovsko belokranjsko:

Ze - le - na ma - la du - bra - va Ze - le - na ma - la du - bra -
va ze - le - na ma - la du - bra va! Oj tra - ni ne - na ni - na - noj!

Po modernih pojmihi bi šlo tu za neposredno mešanico d-mola pa c-dura (v srednjem delu), kar bi kazalo na pozno prehodno fazo razvoja iz mola v dur.

Še zanimivejša sta nastopna primera, katera je ujel v fonograf l. 1914. g. dr. Jure Adlešič v Preloki. Podajam ju v zapiskih, katera je po fonografu oskrbel g. N. Štritof. Prva »Široko je more i Dunaj« ima posebej zapisan tekst:

Široko je morje i Dunaj

Refren: [Ninaninena, traninanaj.]

Po njem se vozi barčica...

U njoj se vozi Mikula...

Na njem se beli košulja...

Ni mu je dala majčica...

Nit mu je dala sestrica...

Več mu je dala ljubica.

»Ta »ninaninena« je sicer nekakšna istrijanska, po Italijanah vplivana pojava; tudi snov teksta je za Belo Krajino nenavadna, vendar je tekst v svoji zasnovanosti čisto belokranjskega značaja. Melodijo je N. Štritof takole zapisal:

corta

corta

Dvoglasno peta pesem je zopet molovska, notirana je v cis-molu. Vendar pa začudijo oddelatelji pri g in križi pri h.

Gre torej za harmonično cis-mol skalo, vendar je ta normalno takšna: 1, $\frac{1}{2}$, 1, 1, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$:

V navedeni pesmi pa imamo opraviti z modificirano. Manjka v pesmi šesta stopnja, pa ne vemo ali je ta ton a ali ais. Če bi stal na šestem mestu ton a, bi imeli intervale: 1, $\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$, če bi stal na šestem mestu ais, bi pa imeli modificirano molskalo: 1, $\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$. Torej:

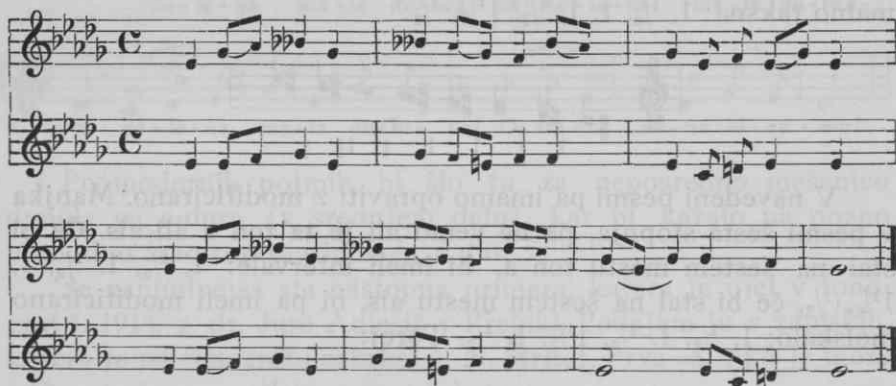

Prvi tetrahord je pri obeh skalah enak, v drugem sta pa prva dva intervala po obsegu med seboj zamenjana, če imamo opraviti z aisom, pa prvi in tretji. Takšne skale se danes dobijo na bližnjem vzhodu, kjer se mešajo s »ciganskim molom« (1, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$) in njega varianto (1, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$, 1) ter s starimi cerkvenimi toni.

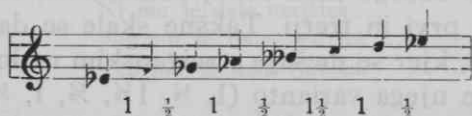
Druga posebnost te pesmi je njen način dvoglasja, ki kaže neke starinske lastnosti. Res, da pojeta glasova največkrat vzporedno v tercah, toda v obeh začetkih (takt 1. in 5.) se uveljavi izrazito protigibanje, isto se pokaže v koncih (takt 4. in 8.), kjer se razšla glasova zopet strneta v sklepni ton. Mari je to neka preostalina iz davnih časov, v katerih je nemara meščanska polifonija zanesla neke primitivne zaplodke tudi na kmete? Vsekakor, če bi se vprašali, ali je kmečka glasba kdaj poznala samostojno peljane glasove v večglasju, bi iskali odgovora tukaj.

Kakor mali ambitus, večinoma sekundno postopanje in pravkar imenovana okolnost, nam tudi negotov polsklep, ki se dominante nekako boječe dotakne, priča, da imamo opraviti z zelo staro pesmijo, katero bi po drugod v slovenskem folklorju dobljenih kriterijih razvoja datirali še najmanj v začetek XVIII. stoletja.

Še ena pesem iz zbirke kr. etnografskega muzeja v Ljubljani, istotako iz fonogramskega materiala dr. J. Adlešiča, je tej pesmi podobna. To je pesem »Tri jetrve žito žele«, katero je N. Štritof takole prepisal po fonografu:

Pesem ima predznake b-mola, v resnici pa kaže finalis es in njena vodilica d ter kolikor toliko trdna zveza z dominanto, da gre za es-mol, in sicer zopet podobno modificiran harmoničen mol, kakor zgoraj. Če rekonstruiramo skalo te pesmi, dobimo:

torej v intervalih izraženo: 1, $1/2$, 1, $1/2$, $1\frac{1}{2}$, 1, $1/2$, po čemer se ta skala od normalne mol-harmonične loči šele v drugem tetrahordu po zamenjavi prvih treh intervalnih obsegov, med 4.5, 5.6. in 6.7. stopnjo.

Pesem se dvoglasno poje večinoma v paralelnih tercah, večkrat se pa pojavi na spodnjo noto melizem v gornji (primerjaj tudi 2., 4., 6. takt v prejšnji!), konec zopet pokaže značilno »shajanje« obeh melodij, ker je spodnja nekako brez nujne potrebe zato poprej padla na c.

Ta zanimiva pesem ima posebej pripisan tekst, ki se glasi v fragmentarnem zapisku dr. J. Adlešiča:

1. Tri jetrve žito žele.	2. Med se bom se spominjale,
Prva žela, snop našela,	Ka bi koga naj volila.
Druga žela, dva našela,	Lepa Magda govorila,
Tretja žela, tri našela.	Da bi Jureta naj volila.

Odkod se je vzelo to takšno dvoglasje? Najstarejše dvoglasje, kakor se je v »visoki« glasbi zapada pojavilo, se je pojavilo v obliki »falso-bordone« konec prvega tisočletja. Šlo je tedaj za več ali manj vzporedno peljavo kvartsekstakordov. Vzhodnim narodom je nekaj podobnega v njihovi starini še ostalo. Večkrat smo že čuli o petju v paralelnih kvintah ali kvartah na našem vzhodu in dr. Širola, ki v ZNŽ razgaljuje probleme južnoslovanskega glasbenega folklorja, odmerja kmečki »diafoniji«, kakor jo imenuje, precejšnje mesto. Trdi tudi, da poteka ta diafonija v paralelnih tercah, da se pa na začetkih in koncih uveljavlja protigibanje. Z nečem podobnim imamo opraviti tudi mi, dasi ne gre več za stare pojme o konsonancah (kvarta, kvinta), nego za modernizirano konsonantnost (terce), ki jo sledimo v teh »diafonijah«. Odkod so se vzele? Vzele so se naravnost iz idealistično in abstraktno usmerjenega duha našega vzhodnjaka, iz istega, ki misli v ornamentiki v sami geometriji. Nobeno čudo ni, če je ta takšen duh sam od sebe iznašel tak glasben tvor, čeprav ga iz »visoke glasbe« ni nikdar čul.

Še nekaj belokranjskih zanimivih starin hrani zbirka kr. etnografskega muzeja v Ljubljani. Med temi je gotovo zelo zanimiv kmečki — kanon, stara kresna pesem iz Bele Krajine. Ta kanon je v slovenskem folklorju gotovo edini doslej poznani in zato vreden vse pažnje. Ujel ga je v svoj fonograf zopet dr. J. Adlešič l. 1914. in ga je N. Štritof takole prepisal (pesem se je pela ob spremljevanju piskača, čigar igra je bila improvizirana in ni imela ne tonalne ne ritmične zveze s petjem):

Bog daj, Bog daj do-ber večer, daj nam Bo - že do-bro le-to!
[x)]
za ve - čer - kom bo-lje

xx)

Tu-ti je - su le-pi dvo-ri, daj nam Bo-že do-bro le-to!

ju-tro, daj nam Bo - že do-bro le-to!

Veliko starost te pesmi izpričuje nje kvartni ambitus, njena izrazita, v sekundah tekoča melodičnost in imitacija kanonične vrste, ki se uveljavlja v posnemanju istega temata po dveh dvo-glasnih zborih.

Ta »kanon«, kakor je bil stoletja v rabi v Beli Krajini in ga danes tam nihče več ne pozna, nima stroge taktovne opredelitve, kakor je že zapisovalec to s pikicami nakazal. Prvi zbor poje tema dvoglasno, nekje med znamenji [] pa vpade z isto temo in istim začetnim tonom drugi zbor. Med petjem tega prvi zbor utihne, da zopet poprime na mestu, kjer ima vpasti zopet z istim tematom. Povsem strogo tudi ni določeno, kdaj mora drugi zbor vpasti, da le vpade enkrat med petjem, določenim v našem zapisku z znaki []. Torej ne gre za kak strog »kontrapunkt«, neka primitivna forma kanonične imitacije pa je to vsekakor in zopet je pred nami nujnost rešitve vprašanja, kje naj bi se bila ta forma vzela?

Nikjer v vsem doslej poznanem slovenskem folklorju je še nismo srečali, tudi meščanska in visoka glasba nista Slovencem zapustili iz časov XIII. do XVI. stoletja, ko je kanon z ostalimi strogimi formami polifonije najbolj cvetel, nobenih sledov. Vsekakor je možno, da so kmetje nekdanj, pred stoletji čuli kanonično imitacijo v cerkvah in po njej prikrojili svoje pesmi. V obrednih pesmih, ki so najstarejše — v Beli Krajini dobimo tako stare, da ne razumemo včasih več njih besed — je lahko mogoče, da se je kanon v enostavnih formah še ohranil in tekom časa moderniziral in torej v starem smislu besede, »degeneriral« do forme, v katerem smo ga mogli še fiksirati v XX. stoletju. Abstraktna forma kanona je abstraktno usmerjenemu vzhodnjaškemu duhu itak primerna. Med južnimi Srbi še žive kanoni, celo med starimi alpskimi jodlerji se še dobe kanonom in primitivnim fugatom podobne forme.

(Tekst gornje pesmi se v celoti glasi:

Lepi dvori ograjeni,
ograjeni, pometeni,
pomele su devojčice,
devojčice Ane, Mare.
Dajte, dajte, darovajte,
darovajte ne štentajte!

Mi smo nocoj malo spale,
Malo spale, rano stale.
Lepa fala na tem daru,
ki ste nam ga darovali.
Naj povrne ljubi Jezus,
Ljubi Jezus in Marija.
Mi se od vas potočimo,
In vas Bogu izročimo.)

Ne dosti manj zanimivi sta dve melodiji, kateri je zapisal svoje čase (v devetdesetih letih XIX. stol.) pri Treh farah pri Metliki slavni nabiralec Ludvik Kuba. Pel jih je slep goslač, doma iz Pravotina. Pesmi nista tiskani v Kubovem zborniku slovenskih pesmi, nego se v rokopisu Kubovem nahajata v zbirki kr. etnografskega muzeja v Ljubljani. Kuba jih je menda mislil tiskati, ker nosita lista z obema pesmama oznaki: »Tekst viž Slovanstvo ve sv. Zp.« in jima že določil številki. Zakaj jih ni tiskal, ne vem. Naj jih objavim tu. Prva ima tekst »Darujte mi prijatelji«, druga pa se začne z »Oj poslušajte vi ljudje!« Prva se glasi po Kubovem zapisku:

Da - ruj' - te mi pri - ja - te - lji, da - ruj - te mi ro - di - te - lji,

Bog vas mi - li raz - ve - se - li in Ma - ri - ja Ma - ti bo - žja!

Pesmi je Kuba dal dvečetrtinski takt, vendar je evidentno, da pesem nima racionalnega metra in je bolje, da si jo mislimo brez takta. Je neke vrste deklamacija s svobodno raztresenimi akcenti, ki niso identični z modernim pojmom takta, nego zblizujejo ta stil bolj s srednjeveškim enoglasjem, gregorijanskim koralom. Izometrija te pesmi je tudi bližja srednjemu veku kakor moderni, dasi v Beli Krajini še obstoja, najbolj pa je na tej pesmi »srednjeveški« njen tonski sistem, ki kljub po Kubi predpisanemu b za d-mol vsekakor konča v g-molu, pa vendar nikjer ne rabi za g-mol obvezne znižatve pri e. Tonski način res po modernih pojmih spočetka krepko temelji v dominantni, toda vse ostale okolnosti kažejo na to, da imamo opraviti s pravim,

v g transponiranim durskim tonom. Druga pesem je podobna; zanimiva je pa še prav posebno zato, ker je instrumentalno (z goslimi) spremljana in nam daje migljaj, kako naj si mislimo te najstarejše pesmi naše, to Platonovsko »heterofonijo« vokalno-instrumentalno. Pesem se v originalnem Kubovem zapisku glasi:

Gusle

Oj po-slu-šaj-te vi lju-dje, po-šte-ne že - ne in mož-je!

do - bro pelj-do si vze - mi - te, kaj se nam je pri-pe - ti - lo!

Gusle same

Zopet imamo opraviti s srednjeveškim durskim, v g transponiranim modusom. Zopet imamo opraviti z isto breztaktnostjo, zopet s prosto deklamacijo. Na treh mestih so naznačene očitvidno variante, katere je pevec v nekaterih kiticah uporabljal. Kako pa naj si mislimo zraven spremljavo? Ali v unisonu, kakor v antiki? Mislim, da nam je nagli Kubov zapisek dal nek migljaj. Pevec je bržkone spremljal svoje petje z obema praznima kvintama, ki ju je Kuba spočetka fiksiral. Sprva je najbrže pel prvo frazo ob spremljavi kvinte d₂a, v drugem delu pa, kjer prihaja do veljave g₂položaj, je zamenjal s kvinto g₂d. Med kiticami pa je goslar moral igrati spodaj naznačeno, čisto instrumentalno medigro. Ta medigra s svojimi većinoma starinskimi konsonancami oktave, kvinte in kvarte, h katerim sta pristopili še 2 seksti, je sama na sebi dosti zanimiva. Škoda, da se nam tekst te pesmi ni ohranil.

*

Če poizkušam iz vsega, kar sem doslej pokazal, napraviti nek urejen resume in sklepati na zgodovino in razvoj, stil belokranjske ljudske glasbe, bi to izgledalo takole:

Belokranjski Slovenci, prebivajoči na skrajnem jugovzhodnem delu slovenske zemlje, so izmed vseh Slovencev najmanj alpsko-nemški vplivani, tudi ne kažejo vplivov sredozemske

etnografske kulture, nego kažejo elemente vzhodnjaške etnografske kulture.

Njihova ljudska pesem, kakor še danes živi, kaže zelo ozek ambitus sekste, kvinte, kvarte, često celo terce, je harmonično revnejša od alpske in se po vzhodnjaškem načinu poslužuje rada motivične monotonije, v arhitektoniki pa litanijskega tipa AAAA ter simetričnega ABAB, ki pa je novejši. Ritem se nagiblje k izoritmiji v majhnih vrednotah in protinaturalistično uporablja neke stalne ritmične oblike. Belokranjci pojo dvo-, tro-, štiri- in redkeje petglasno, pri čemer slede četrti in peti glas prvemu in drugemu v paralelnih oktavah. Zanimivi so tudi tipično belokranjski teksti, ki kažejo abstraktno-idealistične paralelizme, ki se strinjajo z glasbeno »monotonijo«.

V Beli Krajini najdemo med folklorno starino še molovske pesmi, dalje mešane durmolske, dalje takšne, ki se dado durski in molski tolmačiti, pa kadencirajo na koncu z durovo dominantno. Te so bolj hrvatski vplivane. Stare pesmi kažejo včasih zanimivo modificirane harmonične molskale 1, $\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$, tudi se še najdejo breztaktne pesmi v dorskem tonu, spremljane z goslimi, ki rade rabijo stare konsonance kvarte in kvinte. Pojavljajo se tudi stare diafonijske dvoglasne oblike, neki bordoni v paralelnih tercah, ki se pa na začetku in na koncih samostojno gibljejo. Tudi kanonične forme so v primitivnem bile na Belokranjskem še doma.

Belokranjska etnografska kultura je po duhu abstraktna in k idealizmu nagnjena, v njej nahajamo še zaplodke srednjega veka, kar ne pomeni samo kulturne stopnje, nego tudi nemara avtohtono vzhodnjeevropsko duševno konstelacijo.

(O p o m b a. Pesmi Zelena mala dubrava na str. 44, Spazila sem Janka na str. 46, Al je kaj trden na str. 47, Devojka je išla na str. 49, Oj javore na str. 51, Tičica mi poje na str. 52 in Bog daj na str. 57 je ujel v Adlešičih, pesmi Široko je morje na str. 54 in Tri jetrve na str. 56, pa v Preloki na Belokranjskem leta 1914. dr. J. Adlešič, na note prenesel po fonogramu N. Štritof. — Pesmi Kmetič veselo str. 45 (Dolenjska), Lepo se je (Podklanec, Belokr.) na str. 45, Našla sem ga (Krupa pri Semiču) na str. 64, Pridte pridte (Božjakovo, Belokr.) na str. 50, je zapisal Franc Kramar. — Pesmi Na bregu stoji na str. 44, Zelena mala dubrava na str. 54 je v Črnomlju zapisal Anton Plevnik. — Pesmi V ovoj crni gori (Adlešiči) na str. 46, Igraj kolo (Adlešiči) na str. 48, Letos je no lušno leto (Tri fare pri Metliki, pel Pečarič) na str. 49, Tukaj je res (Tri fare pri Metliki, pel Pečarič) na str. 50, O zelena (Črnomelj, pela Marjeta Zupančič) na str. 51, Snoč sem slišal (Črnomelj) na str. 52, Darujte (Tri fare pri Metliki, pel slepi goslar iz Pravotina) na str. 59, ter Oj poslušajte (isto) na str. 60, je zapi-

sal Ludvik Kuba. — Obe pesmi Oj Ive! je v Črnomlju zapisal Alojzij Mihelčič. — Odlomek An pauer vam znani je zapisal v Wernbergu na Koroškem Oskar Dev.)

Resume.

Belokranjci (Weißkraner) bewohnen den südöstlichen Teil des slovenisch sprechenden Territoriums und sind von allen Slovenen am wenigsten von der ethnographischen Kultur in den Alpen beeinflußt und zeigen in ihrer Volkskultur keine Einflüsse des mittelmeehländischen Kreises. Sie bilden einen Übergang zum ethnographischen Osteuropa.

Ihr Volkslied, wie es noch heute lebt, hat einen meist engen Ambitus (Sexte, Quinte, Quarte, nicht selten sogar Terz), ist harmonisch armseliger wie das Alpenlied, ist motivisch monoton und lebt vom Rythmus. Dieser neigt zur Isometrie und gebraucht wenige rythmische Standardschemen in kleineren Werten. Am gebräuchlichsten ist der $\frac{1}{8}$ Rythmus im $\frac{2}{4}$ Takte. Die Architektur neigt zum Litaneientypus AAAA oder zum symmetrischen ABAB. Die Slovenen von Bela Krajina singen zwei-, drei-, auch vier- und fünfstimmig, wobei die vierte Stimme immer mit der zweiten (Alt) in parallelen Oktaven läuft, oder aber kopieren die vierte und fünfte Stimme getreu in unteren Oktaven die oberen zwei Stimmen. Interessant sind auch die Texte der Slovenen von Bela Krajina, welche abstrakt-idealistische Parallelismen zeigen.

Die älteren Melodien in Bela Krajina bewegen sich noch in Molltonarten, einige lassen sich in Dur und Moll zugleich auffassen, darunter kadenzieren einige zum Schluß in der Dur-dominante. Diese sind mehr kroatisch beeinflußt. Einige Melodien sind auf modifizierten harmonischen Mollskalen aufgebaut, wir finden auch noch taktlose Deklamationen mit heterophoner Begleitung auf der Gusle. Solche Melodien stehen in dorischem Tonus, die Begleitung gebraucht dabei viele Quartan und leere Quinten. Unter den Kompositionsformen sind im älteren Melodienschatze von Bela Krajina auch alte diaphone Bildungen, sogar primitive kanonische Imitation wurde in Bela Krajina noch im Jahre 1914 phonographiert.

Die ethnographische Kultur der Slovenen in Bela Krajina ist abstrakt und idealistisch, in ihr finden wir noch mehrere Überbleibsel aus dem Mittelalter, was nicht nur eine Kulturstufe, sondern auch eine autochthone osteuropäische seelische Konstellation bedeutet.

Српски Абагар.

Никола Радојчић, Љубљана.

Скоро је тешко веровати да у нашим јавним библиотекама има још лепих изненађења за науку. Особито у добро уређеним, где раде пажљиви научењаци и где је развијено занимање за сва научна питања која се данас много претресају. Па ипак изгледа да има таквих изненађења још доста. Бар ја сам једно опет доживео. Пре неколико година показао ми је г. Ј. Глонар, библиотекар Кр. државне библиотеке у Љубљани, раније Лицејске, Штудијске, две даске с дрворезима у четири ступца на обадве стране, на којима су се лако распознавали ћирилски текстови и слике. Он је био тако љубазан и дао је скинути дрворезе на четири листа хартије па ми их је уступио на проучавање; величина дасака је 41 : 29 *cm*; плоче су напукнуте и текст је оштећен на првој страни, другом ступцу, доле, и на четвртој страни, можда, четвртом ступцу, горе. Радо признајем да сам се много намучио, док сам ушао у траг непоузданим и поузданим вестима о овим дрворезима и док сам утврдио одакле су слике и текстови прегледани, те тако одредио време, када су Љубљански дрворези могли најраније постати. О резултатима својих истраживања написао сам мали извештај за „Narodnu starinu“ још 28. марта 1925. Тај је сложен и исправљен. Одређен је за девету свеску тога напаћенога листа и годинама чека да изађе. Можда ће немарни читаоци, који не помажу довољно лист, пустити још дуго девету свеску „Narodne starine“ у тами чекања, па је штета да с њом чами и извештај о Љубљанским дрворезима, пошто је врло важан, и — још више — пошто су истраживања о сличном споменику ударила несумњиво једностраним и кривим путем баш зато што Љубљански дрворези нису досад познати у науци. Зато нека моја белешка у „Narodnoj starini“ важи као претходни извештај, а овде ћу покушати потпуно разјаснити овај занимљиви љубљански споменик, из најтежих српских дана, који је досад у науци скоро сасвим непознат.

Велим скоро сасвим непознат, јер можда га спомиње већ Ј. В. Валвасор, В. Копитар га, мислим, сигурно спомиње, а П. Радич га

је чак и описао, али тако непотпуно, невешто и на забаченом месту да није никакво чудо што је његова белешка превиђена. Тако су Љубљански дрворези важили као досад непознати.

Валвасор можда говори о Љубљанским дрворезима, односно о снимцима с њих, на оном месту где пише о српским свештеницима, како сваки носи и добро чува једну малу књижицу, јер кад би је изгубио, не би могао обављати богослужења и молитве. Даље наставља: „Es halten ihre Geistliche, sowol die Mönche, als weltliche Priester, sehr viel auf unterschiedliche Characteren: also, dass Etliche derselben einen ziemlichen Hauffen bey sich tragen, auch wol andren Leuten dieselben geben und verkauffen: weil sie glauben, dass sie gut seyen, für unterschiedliche Sachen. Und glaube ich selbst, dass sie eine ziemliche Würckungs-Krafft, an albernen Käuffern, beweisen; indem sie, durch einen falschen Ruhm, und Betrug, denselben das Geld bewegen, aus dem Säckel herfürzukommen, um Thorheiten und Vanitäten zu erhandlen. Denn ob sie gleich vorwenden, es seyen gute und heilige Characteren: richtet doch Missbrauch eine Eitelkeit, und Superstition, wo nicht gar eine Hexerey, damit an.“ (Valvasor J. W., Die Ehre dess Hertzogthums Crain, 1689, VII, 490). Веома је лако могуће да је Валвасор мислио на поклањање и продавање слика и молитава скинутих баш с Љубљанских плоча, пошто су оне тако удешене да се снимци с њих могу исећи и као засебне целине — која је коме требала — раздавати и продавати. Валвасор је био веома радознао, привлачиле су га куриозне ствари, па је можда нашао и видео слике и текстове с Љубљанских дрвореза, јер иначе не би било лако разумети о чему он пише у горњим редовима.

На истом месту доноси Валвасор и једну српску вечерњу молитву, која је јамачно настала на основу таквих штампаних молитава, н. пр. оне у Зборнику Вићентија, сина Божидача Вуковића (Изд. 1547 и 1560, крај кватерниона 9 и почетак 10), али је сасвим народски преудешена, јер су Срби — како је добро познато — своје молитве често сами измењивали или их самостално састављали. Валвасор је своје знање о Србима црпао из Беле Крајине и из суседњих делова Хрватске, па је јако занимљиво што се у словеначким народним песмама налази неколико сличне садржине српској вечерњој молитви, како ју је Валвасор саопштио: Štrekelj K., Slovenske narodne pesmi, III, 6597—6638. Никакво чудо. У тим крајевима било је претапање Срба у Хрвате и Словенце најјаче, а и иста народна душа се истим начином с Богом разговара.

В. Копитар оставио је несумњиво јаснију вест о Љубљанским дрворезима. Када је писао своју занимљиву белешку о бугарском Абагару (у ком је њега, наравно, највише занимао језик), он је свој опис овако започео: „Sunt tabulae quinque cum iconibus, quales Serbi habent ex integro xylographas, hic autem Nicopolitanus magnae Bulgariae Episcopus, Romae imprimi curavit, et puto mercedis causa aliquot exemplaria typographo reliquit.“ (Копитар В., Hesyehii glossographi discipulus et *ΕΠΙΓΛΩΣΣΙΣΤΗΣ* russus in ipsa Constanti-nopoli sec. XII—XIII, 1839, 45—6). Мислим да је сасвим сигурно да су те српске плоче, с којима Копитар упоређује Бугарског Абагара, баш Љубљански дрворези, али то његово упоређење нико жив није досад на уму узимао.

Вест П. Радича о Љубљанским плочама сасвим је сигурна. Он вели у свом опису Штудијске библиотеке у Љубљани: „Den Incunabeln unserer Bibliothek geht eine Stereotyp-tafel voran mit altslovenischen Gebethymnen und den Bildnissen des Herrn und mehrerer Heiligen in byzantinischer Manier, welche Tafel aus Venedig stammen mag.“ (Radics P., Die k. k. Studienbibliothek in Laibach, Oesterreichische Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben, Beilage zur k. Wiener Zeitung, III, 1864, 722—3); чудно је што Радич пише о једној плочи, а има их две.

Тада су, дакле, 1864, Љубљански дрворези већ били на свом садашњем месту. Али када су и откуда су ту доспели? Сва је прилика да су они део Копитарове оставине и да су с њом ушли у данашњу Кр. државну библиотеку у Љубљани, да остану њено мртво благо све досад. Да ли би било право да су и даље остали, то ће се, мислим, видети из редова што долазе.

I

Шта је на Љубљанским плочама?

На првој страни прве плоче је крст, с многим словима око њега и са сликом цара Константина и царице Јелене испод њега. Уз крст су прислоњени трска са сунђером и копље. Испод ове слике је: Пох'вала ч²ст²но²мо²у и жив²от²во²ре²що²м² к²р²сто²:. На крају похвале је формула: Кр²ст² г²н²ч²ст²н²ы²й да² и² на по²мо²щ² и на з'дра²в²и²е ра²б. б²ж². и в²с²е²м² до²м² е²го в²к²к²и а²м²н²я: . Даље је слика Исуса Христа на престо²лу, под којом је текст с натписом: Г²и а²м²е²на к² г²с²д²ш² наш²е²м² и²е²с² х²с² ч²ис²ло²м² о²в. ко²й го²д²е ч²ак² и²ма²т²

и сь собою чтно ихъ носити. ѿ есакого зла ѿ наглїе смрти и ѿ дїа-
вола избавлен боудеть. Пошто су сва имена изређана, долазе речи:
Ѓїа имена да сѣ на помоць и на здравїе рабѣ бжїе..... и
вѣсемѣ домѣ его въ веки аминь. Онда долази слика Богородице и
испод ње: Пох'вала прѣстынѣ Бїце: числомъ имена. ѡв. На крају ових
имена додано је још: Ѓїа имена прѣтїе вїце. да соу на помоць и на
здравїе рабѣ бжїю..... и вѣсемѣ домѣ его аминь. На крају прве
стране прве плоче је још слика Св. арханђела Михаила с потписом:
Ѓты архїстратигъ Михаил, за којим долазе тропар и кондак свети-
тељу и за њима речи: Ѓты архїстратиже помози рабѣ бжїю.....
На другој страни прве плоче су слике с тропарима и кондацима
ових светитеља: Св. Јована Претече, Св. Николе, Св. апостола
Петра и Павла, Св. Георгија, Св. Димитрија, Св. врачава Козме и
Дамјана и Св. Кирика и матере му Јулите; уз последњу слику је
само кондак, јер за тропар није било места; натписи с именима
светитеља су на самим сликама, а не испод њих.

На првој страни друге плоче је слика Св. Петке и слика
Св. Недеље, без тропара и кондака. Даље се ређају текстови с
овим натписима: Я се имена стымъ ѿ агглома ѿ Я се имена сты ѕї
пророкъ .: . Я се имена стыхъ .: . м мчнїкъ .: . За њима су слике еван-
ђелиста и текстови еванђела, и то овим редом: Св. Матија, испод
чије слике је: Ѓвгліе вѣкрсно првое ѿ Маѳеа; то је, како сам
утврдио, текст из његова еванђела: Гл. кн. Зач. рзи. Испод слике
Св. Марка је: Ѓвгліе ѿ стѣраха; то је текст из његова еванђела:
Гл. . д. Зач. нї. Под сликом Св. Луке је: Ѓвгліе стымъ вра-
чемъ .: ., које је узето из текста његова еванђела: Гл. ѕ. Зач.
кг. и . кд., али је дотерано. Сасвим је измишљено — као еван-
ђеље — све оно што стоји испод слике Св. Јована с натписом:
Предсловіе стымъ еуглантом. То није познати Теофилактѡв предговор,
него ова молитва или, још боље, егзорцистичка формула: Япостоли
стыхъ еугланти Маѳею Марко Лска и їванне иже држїте седамъ (овде
прелази текст на другу страну друге плоче) небъ и земан(?) иже
аще свежете(?) на землѣ(?) вѣдѣтъ свезана и на небеси молимъ васъ
свежитѣ рѣки и ноги вѣцинамъ и морамъ учы веселїи оуста да окам-
нет езикъ шнеми чароденцамъ и вѣсакомѣ дхѣ нечїномѣ да не могѣтъ
прїти и зла створиты рабѣ божїю..... и вѣсемѣ домѣ его въ век
аминь. Даљи текстови су исте врсте, јер за овом апокрифном мо-
литвом долази друга дугачка, апокрифна, молитва, подељена на два

дела, с натписом: **Млтва Г стаго Грїгорїа чюдотворца заприщенїе** на чароденце и чопернице и магїе кои чаршю рабѣ кожїю и вас мѣл (мал?) домѣ его ~ **Бжегоданномѣ благѣ его житѣ и винѣ смокѣ и скотом его шкцамъ кравамъ козамъ волокомъ конимъ скнїтамъ пчеламъ и птицамъ доматимъ запришаю ви чароденце и чопернице шцемъ и сномъ и стымъ дхом и . д. вуглїсты Маѣ Шр Лоукю и Івномъ подржешим нбо и землю повеленїемъ кожїимъ и словомъ гснїимъ да не можетъ никакоѣ зла сѣтворити рабѣ кожїю И васемѣ домѣ его ва кекы аминь. У другом делу молитве зове се вештица „чоперница“; још једанпут је у њој остављено празно место да се ту упише име лица које молбу намењује; други ступац је почет мало ниже, али у тексту се не осећа никаква рупа. За овом молитвом је слика Св. Григорија, а испод ње долази: **Млтва . д. стаго Грїгорїа чюдотворца бесомъ прогонїтеле .:** Намењена је прогањању ђавола. Текст јој је, чини се, прекинут, јер четврти ступац почиње још мало ниже него други. При крају молитве је остављено празно место да се упише име молитеља и још је додана препорука крсту. Пошто је дрворезцу остало још мало простора, то је додао на крају друге стране друге плоче слику нерукотвореног лика Христова на убрусу, који носи анђео. Испод слике је ова молитва: **Млтва стаго архїереа и чюдотворца хва Николаа. Сты и велики хва чюдотворче оче Николае јакже избеави г мѣжи шнаа мача тако избеави раба кожїа ѿ всакоѣ напасти [и] крага (?).** Ту је крај друге плоче. Да ли их је још било? На то је немогуће поуздано одговорити. Ја бих рекао да није.**

II

Одакле су преузете слике и текстови Љубљанских плоча?

Љубљански дрворези почињу са сликом крста, с две пречаге, испод кога стоје цар Константин и царица Јелена, а уз који су наслоњени трска са сунђером и копље. Осим уобичајених слова на сваком крсту, опкољен је овај с множином слова, највише све по четири једнака. Ја сам се добро сећао да сам такву слику видео и у српским старим штампаним књигама и, после дугог трагања, доиста сам је и нашао у малим Зборницима Вићентија, сина Божидара Вуковића; пошто су у Копитаровој оставини најпотпунија издања овога Зборника од 1547 и 1560, то ћу се ја највише њима служити. Слика крста на Љубљанским дрво-

резима прегледана је са слике у овом Зборнику, на кватерниону 28, лист 1. Дворезац је није ропски прецртавао, али ју је несумњиво прегледао.

Када је С. Новаковић писао о различитим издањима овога Зборника, он није знао шта да почне с овим крстом и многобројним словима око њега. Зато је писао: „51. Икона крста с неким словима на њему, црвеним штампана: 1520: .ϣ.16; 1536: .ки. 16.“ (Новаковић С., Божидара Вуковића зборници за путнике, издања позната и непозната, Гласник Српског ученог друштва, XLV, 1877, 142—3); осим Новаковићевих додатака овом саставу о Зборницима за путнике (који се даље спомињу) треба ради њихових различитих издања видети још: Стојановић Љ., Старе српске штампарије. На по се штампано из Српског књижевног гласника бр. 41—44, 1902, и Стојановић Љ., Прилози ка библиографији старих српских штампаних књига, Глас, LXVI, 1903, 1—24); још морам споменути да је велика штета што у овим чланцима нису обрађени примерци овога Зборника, у различитим издањима, из Копитарове оставине. Ни много касније Новаковић као да није знао шта значе, односно како се тумаче, низови једнаких и различитих слова око крста. Бар не разјашњује исте такве крстове ни у свом издању занимљивих апокрифних записа (Novaković S., Zapisni od grada, moljca i crvi po njivama, Starine, XVIII, 1886, 183—7). А значење таквих слова око крста давно је већ познато и често се наводи и у рукописима где су насликани крстови с њима. Зато ми их није потребно овде разјашњавати. Сада је о њима опширно — рекао бих готово преопширно — распрвио А. И. Јацимирски који је — по свом мишљењу — утврдио петнаест различитих типова формула слова око крста: „Въ славянској письменности особенное распространение получили толкования „крестныхъ словъ“ или „крестной силы“ съ такими же рядами опредѣленныхъ буквъ. Классификація этихъ статей обнаруживаетъ существование пятнадцати типовъ:“ (Яцимирскій А. И., Къ исторіи ложныхъ молитвъ въ южно-славянској письменности, Извѣстія Отд. Русск. Яз. и Слов. Имп. Акад. Наукъ, XVIII, 3, 1913, 46, 46—51); има још занимљивих тумачења низова слова око крста, грчких и словенских, али их ја овде не могу сва спомињати; морам, међутим, рећи да је код Срба први опширније писао о овим словима Л. Мирковић у једном чланку, који се лако може превидети (Мирковић Л., Црква Петковица, одштампано из „Гласника Српске православне патријаршије“ за 1922, 29 и д.). Такав крст, као овај с почетка Љубљанских

плоча, са словима, која су скраћене реченице и формуле, веома је цењен и много тражен због силе, која му се приписивала у молитвама и у враџбинама. По примерцима Зборника Вуковића, које сам видео, те стране с крстом су тако оштећене да је већ по том јасно колико су читане и прецртане. А. И. Јацимирски је на споменутом месту написао и читаву малу студију о похвали крсту: „Похвала Крсту“, какъ молитва, и толкованія крестныхъ словесъ.“ (Извѣстія, XVIII, 3, 1913, 22—51) из које се одлично види, колико је крст, особито међу Јужним Словенима, цењен. Он није само сликан, него је и везен за појас, да би се носио као хамајлија са сличним молитвама, о којима ће одмах бити реч. А. И. Јацимирски наводи такав веома занимљив појас: „Собраніе нѣсколькихъ молитвъ, въ томъ числѣ Похвалы кресту, Именъ Господнихъ и Богородицы, молитвъ святымъ часто дѣлается на матеріи и составляетъ такъ — называемый „Поясъ Богородицы.“ Такой поясъ хранится въ собраніи проф. А. Сандича въ Новомъ Садѣ и состоитъ изъ шести изображеній: Креста, Спасителя, Богоматери, св. Николая, арх. Михаила, Іоанна Крестителя, и для седьмого изображенія (святыхъ) оставлено место.“ (Извѣстія, XVIII, 3, 1913, 38). Он је саопштио те молитве и натпис на крају: „съ симъ гаманлиа лазара славакнеча ка (sic.) десетъ година“. (Ibidem, 41). Дрворезац Љубљанских плоча није се, дакле, када је с крстом започео, угледао само у Зборнике Вуковића, у којима с крстом почиње један јасно нов одељак, него је водио рачуна и о жељама својих савременика, који су чезнули за што јачим сликама и молитвама против свих невоља у животу.

Испод слике крста на Љубљанским плочама јесте Похвала крсту, која је преписана из Зборника Вићентија, сина Божицара Вуковића (Изд. 1547 и 1560, кватернион 28, лист 2). Дрворезац је преписао, углавном тачно, целу прву алинеју Похвале, а када је доспео до друге, која почиње речима: „Съи гни крсть...“, он је прешао у већ преписану горе формулу за власника слике крста и Похвале.

За Похвалом крсту долази слика Исуса Христа на престолу, невешто прегледана, јер је Христово лево раме толико спуштено да изгледа као да га и нема. Испод слике су Имена Христова, преписана из истога Зборника (Изд. 1547 и 1560, кватернион 29 лист 2 б. и 3 а.) Дрворезац је прегледао само имена и додао иза њих већ саопштену раније формулу за власника. Тумачење имена није, наравно, резао у дрво. Колико је тачно свој посао обавио,

то може лако видети и ко нема Зборника по Новаковићеву издању овога састава и других налик на њега. (Novaković S., Apokrifi iz štampanih zbornika Božidara Vukovića, Starine, XVI, 1884, 63).

Слика Богородице, која затим долази, вештије је прегледана него Христова; према слици Богородице у Зборнику Јакова из Камене Реке (Изд. 1566, кватернион А А, лист 5) рекао бих да ју је дрворезац још улепшао. Испод слике је Похвала Богородици, али то су, међутим, само њена Имена, прегледана из истог Зборника као и Имена Христова (Изд. 1547 и 1560, кватернион 29 лист 4). Дрворезац је преписао само Имена, њихово тумачење је изоставио. Када је доспео до њега, он је унео већ саопштenu формулу за помоћ и заштиту власника. И ова Имена је издао Новаковић, па се лако може видети с колико пажње их је дрворезац прегледао. (Starine XVI, 1884, 64—5).

Слику Св. арханђела Михаила, која је на реду, нисам нашао у Зборницима Вуковића, који су преда мном, али сам је видео у Зборнику Јакова из Камене Реке, који је радио са словима и, ваљда, са сликама Вуковића (Изд. 1566, кватернион D, лист 1). Слика је прегледана с прилично самосталности. Одмах на листу за овим је тропар и кондак светитељу, којима је дрворезац додао само формулу коју сам већ раније исписао.

Код слике Св. Јована Претече начинио је дрворезац погрешку. Он је прегледао слику с Усекованија главе Св. Јована Претече (Зборник Јакова из Камене Реке; изд. 1566, кватернион M, лист 5) потпуно ропски, а тропар и кондак није унео одатле него с дана Св. Јовану Претечи (Ibidem, кватернион F, лист 8).

Лик Св. Николе, веома угледнога и милога свеца, имам пред собом и у Зборнику Вићентија, сина Божидача Вуковића (Изд. 1547, кватернион 19, лист 3) и Јакова из Камене Реке (Изд. 1566, кватернион E, лист 3), али дрворезац Љубљанских плоча није се потпуно ни на један угледао. Његов лик Св. Николе ближи је лику тога светитеља у Вићентијеву Зборнику, али је још улепшан и украшен са стране ликовима Христа и Богородице; и одежда светитељева је ишарана, што на сликама у Зборницима није учињено.

Од свих слика на Љубљанским дрворезима најслабије израђена је слика Свв. апостола Петра и Павла, коју сам нашао само у Зборнику Јакова из Камене Реке (Изд. 1566, кватернион K, лист 7) према којој је и ова резана.

Није много боља ни слика Св. Георгија, јамачно прегледана са слике у Зборнику Вићентијеву (Изд. 1547, кватернион 25, лист ?)

и Јакова из Камене Реке (Изд. 1566, кватернион I, лист 3); по овој слици се лепо види да су слике у та два Зборника једнаке.

Пошто су из Зборника највише чупане иконе, то у овима што су преда мном нисам нашао слике Св. Димитрија и Свв. врачава Козме и Дамјана; ова слика је на Љубљанским плочама веома слабо израђена; сасвим је јасно да је дрворезац тамо најрђавије радио где је требао да изреже више од једног лика на малом простору; композиције му, заиста, нису ишле од руке.

Сасвим на крају друге стране је слаба слика Св. Кирика и матере му Јулите, само с кондаком; о овим светитељима биће даље још речи.

С трећом страном Љубљанских плоча бићу веома брзо готов. Она почиње са сликом Св. Петке, која је пресликана из Зборника Вићентија, сина Божицара Вуковића (Изд. 1547, кватернион 23, лист 6; у издању истог Зборника од 1560, из Копитарове оставине, сасвим се лепо види како је тај лист — наравно ради иконе — ишчупан). Слику Св. Недеље нисам, разуме се, нашао; није никакво чудо што су Св. Петка и Св. Недеља једна за другом, јер њих народ сматра „kao dvije sestre“ (Šajnović I., Sveta Petka i Nedjelja, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, XXVI, 2, 1928, 378—9).

За Св. Недељом долазе апокрифни текстови, веома чести у апокрифним молитвама и записима. Први, „Имена анђела“, могао је дрворезац Љубљанских плоча на много места наћи, јер су се та Имена веома често, с извесним разликама, преписивала. Списак кога се он држао највише је налик на онај што га је издао В. Качановски у једној врло занимљивој апокрифној молитви. (Kačanovskij V., Apokrifne molitve, gatanja i priče, Starine, XIII, 1881, 158). „Имена шеснаест пророка“, која затим долазе, било је исто тако лако наћи у каквом сличном саставу, а „Имена четрдесет мученика“ сасвим су налик на иста таква имена из већ споменуте молитве (*ibidem*, 158); и Имена мученика и њихов ред једнаки су.

После ових Имена долазе еванђеља. Ликове еванђелиста нисам нашао у Зборницима, које сам видео, али их је дрворезац Љубљанских плоча могао лако наћи у множини рукописа, где су баш ликови еванђелиста најчешће минијатуре, а он је јамачно употребавао и рукописе. То се види по споменутиим Именима анђела, пророка и мученика а и по еванђељима, од којих је треће докле апокрифно а четврто сасвим.

Најзанимљивија је четврта страна Љубљанских плоча, с текстовима потпуно апокрифним, који сасвим спадају у фолклор. Ја нисам нашао молитве које би се у свима појединостима слагале с овим апокрифним молитвама на Љубљанским дрворезима. Но мало их је уопште баш сасвим једнаких, пошто је сваки писац уносио у њих што је знао јача и што је мислио ефикаснија пре-клињања и тако измењивао текст пред собом; дрворезац је, осим тога, морао више мислити и на простор него ли преписивачи. Па ипак ја нећу овде преписивати читаве апокрифне молитве, јер могу упозорити на сасвим сличне, ако не на једнаке. Прва је сасвим налик на молитву коју је издао Новаковић по једном врло занимљивом списку (Novaković, S., *Apokrifski zbornik našega vijeka, Starine, XVIII, 1886, 173—4*); сличну молитву издао је и Ковачевић (Kovačević Lj., *Nekoliko priloga staroj srpskoj književnosti, Starine, X, 1878, 280—2*).

За овом молитвом је слика Св. Григорија и испод ње молитва за изгон ђавола, сасвим слична молитви коју је штампао Новаковић на мало час споменутом месту (е. с., 174—6). У овој молитви дрворезац нарочито истиче, како су Св. Тројица поставила Св. арханђела Михаила да чува хришћане од ђавола. То је врло добро познато схватање, које се јавља у скоро непрегледној множини типова молитава Св. арханђелу Михаилу; о некојима од њих расправљао је јако опширно А. И. Јацимирски у својој спомињаној студији из историје лажних молитава у јужнословенској књижевности, у одељку: Молитва архистратигу Михаилу, воеводџ небесних силџ (Извѣстїя, XVIII, 3, 1913, 51—63).

На крају четвртог ступца је слика анђела, који држи лик Христов на убрусу. Слика је прегледана из Зборника Вићентија, сина Божидача Вуковића (Изд. 1547, кватернион 28, лист 5), где Христос сам држи убрус са својим ликом. Дрворезац је ставио убрус у руке анђелу, али ни то није сасвим самостална идеја, јер је у Зборнику Јакова из Камене Реке (Изд. 1566, кватернион 39, лист 6) нашао лепу вињету са сликом како два анђела држе убрус с Христовим ликом. Молитва испод слике нема никакве везе с њом. Она је упућена Св. Николи и ван сваке сумње јако скраћена због мало места на плочи. Исту такву молитву, нешто опширнију, издао је Новаковић у мало час споменутом чланку (*Starine, XVIII, 1886, 173*); слична молитва св. Николи била је извезена и на т. з. Богородичином појасу, који је носио као хамајлију Лазар Славујевић (Извѣстїя, XVIII, 3, 1913, 40—1).

Главни извори дрворесца Љубљанских плоча били су, како се лепо види, и за слике и за текстове, Зборници Вићентија, сина Божидара Вуковића, Зборник Јакова из Камене Реке и рукописни Зборници, највише с апокрифним текстовима. Дрворезац је бирао, и то је јасно, оне делове из штампаних и писаних Зборника који су се највише тражили и резао их је с много љубави и труда, али с мало укуса и тачности. Његове плоче су као неки мали Зборник молитава и записа, каквих је било веома много; неколико мање познатих описао је А. И. Јацимирски (Извѣстія, XVIII, 4, 1913, 92—121).

III

О времену и месту постанка Љубљанских плоча.

Мене Љубљански дрворези највише привлаче као тужан и занимљив споменик из најтежих времена српског робовања странцима, када се у снимцима с њих гледала мила верска утеха и сигурна одбрана од невоља живота, које су заиста биле многобројне и горке. Они су један збиља важан докуменат из глухих времена српског патничког живота, када је наш народ подносио небројена страдања и у вери тражио лека и одбране од њих. Намењени су највише најбеднијим међу беднима, који нису могли набавити ни штампаних књига, а камо ли рукописних. Значе болно враћање натраг, јер су те дрвене плоче изрезане начином од почетака штампе застарелим, пошто је дрворезац своје слике и текстове прегледао и резао највише баш по штампаним књигама. Тако је утврђен рок пре кога Љубљански дрворези нису могли настати. С пуном сигурношћу сме се рећи да су они постали најраније после половине XVI в. То је сигурно, али је веома тешко одредити термин до кога су могли настати. То ће, можда, моћи филолози сигурније учинити, и ја нећу у њихов посао да се мешам, него ћу само истаћи да су текстови србуљски, резани, дакле, пре почетка XVIII в., када су широм отворена врата русизмима у српску књижевност. Ја сам склон веровати да су Зборници Вуковића и Јакова из Камене Реке изазвали ове дрворезе, те да су, према томе, настали већ у другој половини XVI или почетком XVII в.

Какво је било расположење у XVI в. према оваквим религиозним и апокрифним текстовима и колика је била њихова важност? Новаковић је био на сасвим добром путу, када је високо ценио утицај Зборника Вуковића, с њиховом религиозном и апокрифном садржином: „S toga se tim djelima stare književnosti ne

može previdjeti ogromno značenje, niti se može dovoljno velikom cijenom izmjeriti ogroman uticaj, koji su ti zbornici, toliko puta preštampani, izvršili u narodu u ta vremena.“ (Starine, XVI, 1884, 57). Већ је врло занимљиво што су у Зборнике, намењене делом употреби у цркви, уношени апокрифни текстови, али је још важније што их је читаоцима било још мало, па су популарнији Зборници, с молитвама и записима, још пунији апокрифа.

Није било такво стање духова само код нас, него и у целом хришћанском свету. У првој половини XVI в. изашла је књижица која је постала извор и прегледалица за многобројне саставе намењене молитви, и, још више, врачању и чарању у облику молитве, какав је и велики део текстова на Љубљанским дрворезима. То је одлично познато дело: *Leo Magnus. Hoc in enchiridio manualive, pie lector, proxime sequenti habentur septem psalmi poenitentiales, oratio devota Leonis papae, oratio sancti Augustini: aliquot item orationes adversus omnia mundi pericula. Romae 1529.* У њему је, наравно, поред осталих апокрифа и егзорцизама, и Авгарово писмо Христу. Црква је ово дело забрањивала, но без успеха. Оно се и данас прештампава, често не под именом Леона Великог, него и других папа, истог имена. Са сличног латинског дела преведен је и штампан у Мајнцу и „*Der wahre geistliche Schild*“, 1647, и отада небројено пута прештампан; о целој овој занимљивој књижевности има вешто сабрану литературу Јакоби (Jacoby), која је доиста велика (Bächold-Stäbli H., *Handbuch des deutschen Aberglaubens*, III, 4, 1930, 566—7). О словеначким Духовним одбранама написао је веома савесну студију И. Графенауер и додао јој неколико занимљивих места, по којима се већ сасвим лепо види да има много сличности, не само по духу састава и по сврси, него и по текстовима, између Духовне одбране и Љубљанских плоча. (Grafenauer I., О „*Duhovni brambi*“ in nje postanku. *Donesek k zgodovini praznoverja med Slovenci, Časopis za zgodovino in narodopisje*, IV, 1907, 1—70). И. Графенауеру је био добро познат цели проблем о овој врсти књижевности, па се он није много чудило њезиној жилавости. Рудолф Строхал није био тако добро упућен у то питање, па се зато много ишчуђавао, када је нашао да је један загребачки грађанин, Петар Гарднер, још 1781 преписивао немачки „*Geistlicher Schild*“. Преписивана су оваква дела и много касније, чак нема сумње да се и сада преписују. Добро је, међутим, што је тај препис био повод да Строхал сабере и помене све познате му глагољске рукописе сличне садржине које је, углавном,

описао већ Иван Милчетић у својој „Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji (Starine, XXXVIII, 1911). Строхал их је скупио на једно место. (Strohal R., Priručna knjiga „Duhovna obrana“ u hrv. glagoljskoj knjizi, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, XXVI, 2, 1928, 342—6). Глагољцом се таква дела више јамачно не пишу, али ћирилицом и латиницом ван сваке сумње; А. И. Јацимирски је описао читав један српски зборник, највише апокрифних молитава и записа, писан 1853; занимљиво је што он почиње Похвалом крсту као и Љубљанске плоче (Извѣстия, XVIII, 4, 1913, 115—9). Штета је што Новаковић није доспео да одржи своје обећање и напише расправу о модерном прештампавању апокрифа, које је изазвало његов оправдани узвик: „Ove sitnice pokazuju onu istinu, da se duhovni život narodni razvija po vrlo čudnim i zapletenim zakonima. Vremena dugo žive i sporo umiru.“ (Starine, XVI, 1884, 60). Заиста је тако.

Пошто праве и апокрифне молитве за помоћ у нужди одувек изазиваху занимање људи, то је по самом томе занимању немогуће одредити време постанка таквог недатираног споменика. Осим занимања, морају се тражити и други елементи који омогућују датирање, или бар тачније утврђују размак времена у коме је споменик могао настати. Ја у овом случају видим први термин за постанак Љубљанских плоча у штампању Зборника Вуковића и Јакова из Камене Реке, па мислим да су оне мало после њих и настале, дакле већ у XVI или почетком XVII в.

Место постанка Љубљанских плоча није много лакше одредити. Поменути Зборници брзо су раширени по целом српском народу, и по томе би Љубљански дрворези могли бити резани на огромном подручју расутог српског народа. Да ли се тај може бар донекле ограничити? Ја држим да може. Наше старе су веома занимала различита имена вештица (јер су веровали да им се већ с тим може додијати, кад им се име зна), па се зато у рукописима веома често налазе читави спискови имена вештица, која као да је сама вештица рекла Св. арханђелу Михаилу; ја спомињем само два таква списка, један што га је издао Љ. Ковачевић (Starine, X, 1878, 283) и други, издан од В. Качановског (Starine XIII, 1881, 155). Она се при томе увек зове вештица, а на Љубљанским плочама у две велике молитве име је вештици „чоперница“ и „чоперница“, по немачком „die Zauberin“. Када би била добро изведена дела наше старије књижевности, и када би ми знали, кад и где се први пут јавља реч „допрница“, онда би нам то помогло и за

датирање и за одређивање места постанка овога споменика. Али, нажалост, ми немамо довољно сређене грађе за то. Академијски речник је баш код те речи веома оскудан, а нису много богатији ни Прилози Владимира Мажуранића. У њима се код речи „*coprati*“ утврђује да је израз „*coprnica*“ познат у западном делу нашег народа, у правој Хрватској, већ од XVI в. У нашим источним крајевима та је реч непозната у народу. Према томе, сва је прилика да су Љубљанске плоче резане у нашим западним областима, где су, уосталом, због нечовечних и дугих нападаја на православну веру и због бедног живота прогоњених православних биле и најнужније. На источне би крајеве могла упућивати само слика Св. Кирика и матере му Јулите, који се високо поштују у манастиру Бешенову, у Срему, где им се показује и део моћију. Но ова два светитеља су и иначе у нашем народу позната и поштована. Новаковић је написао о њихову апокрифном житију и угледу код Срба ово: „Они су . . . познати у нашем народу као летњи свец и осим календара, те је њихов дан један од оних свечаника, који Срби сељациштују мимо календара. Дан се тај зове у Србији Ђирићи и Улићи, Стеван Љубиша, Бокел, зове их Ђиликије и Уликије и Ђурлик и Урлик (Српска Зора, 1877, 28).“ Још је додао да је прича о њихову мучењу несумњиво апокрифна. (Новаковић: С., Примери књижевности и језика старог и српско-словенскога, 1904, 473). Нису, уосталом, апокрифне приче о мучењу ових светитеља познате и омиљене само код Срба, него су они светитељи којих је живот много и често узиман за подлогу апокрифних састава. (Упор. Dillmann A., Ueber die apokryphen Märtyrergeschichten des Cyriacus und Julitta und des Georgius, Sitzungsberichte der Preuss. Akad. der Wiss., 1887, 339—56; Безобразовъ П., Византійская сказанія, Византійское Обозрение, II, 1916, 190—3). Тако је највероватније да су Љубљанске плоче резане у нашим западним крајевима. Можда онај који их је рукоделисао није далеко од радника и помагача у резању слова и слика и у штампању српских млетачких издања књига. Вештина резања у дрвету била је међу тима трудбеницима највећа и смисао за такве послове најразвијенији.

IV

Однос Љубљанских плоча према т. з. Бугарском Абагару.

Ја сам изнад ове расправе о Љубљанским дрворезима ставио натпис „Српски Абагар“, иако се то име нигде на њима не спо-

миње и чак је међу Србима непознато, пошто га они читају као „Авгар.“ Нисам то учинио без крупних разлога. Прво, цели низ састава на Љубљанским плочама настао је на основу уверења о великој моћи слика и текстова, да они сами могу у злу помоћи и одвратити га. Ту веру је највише ширило и утврђивало апокрифно писмо Авгарово Христу и Христов одговор на њега, јер је то био — по мишљењу верних — најкласичнији пример како слика и писане речи могу излечити; из огромне литературе о Авгару ја спомињем овде само два рада, јер су они у најближој вези с предметом мога расправљања: Zibrt Č., *Epistolae Abgari ad Christum et Christi ad Abgarum. Epistolae Mariae.* (Č M Č, LXXXIII, 1909, 420—4) и Cartoian N., *La légende d'Abgar dans l'ancienne littérature roumaine* (Anuarul Inst. de ist. nat. din Cluj, I, 1922). Писмо Авгарово, с причом о његову оздрављењу, штампано је у Зборнику Вићентија, сина Божидара Вуковића, одакле га је Новаковић прештампао, јер је та редакција писма веома занимљива (Starine, XVI, 1884, 61—3). Свршава се тај цели важни састав овако: „Сѣа знаменїа егда видиши и сѣа имена егда прочиташи, непо-
вѣждѣнїк боудеши въ рати. ѿ вѣсѣхѣхъ врагѣ избавленїе боудеши. и ѿ на-
пастїиѣ смръти. и ѿ страха ношїаго и ѿ дѣиствїа сотенїна. и ѿ
вѣсакоѣ напасти видѣмыхъ и невидимыхъ врагѣ. Знаменїемъ четнаго и
животворѣнаго крста вгражданїемъ. и вѣсѣми имени гнїмы . ѿв. и вѣсѣми
чюднимъ и неслѣдимымъ знаменїи прѣславїи и четнымъ матерѣ га
нашего ѿ хѣа. емоуже слава въ вѣкы аминь.“ (Изд. 1547, кватернион
29, лист 2). Шта су могли бедни и напаћени Срби више тражити? Дрворезац Љубљанских плоча поступио је сасвим по овом пого-
вору Авгарову писму — почео је с часним крстом, па прешао на
Имена Исуса Христа и Богородице. Авгарово писмо је, дакле, ње-
гова подлога и оправдање целог његова рада. То је један разлог
због кога сам ову радњу назвао Српским Абагаром. Други је још
много важнији.

Једно од врло занимљивих дела у словенској књижевности, о ком се много и страшно расправљало, зове се Бугарски Абагар. То је низ молитава, ортодоксних и арокрифних, које је на пет великих страна, свака у четири ступца, штампао римокатолички епископ Филип Станиславов, у Риму 1651; на самом издању стоји 1601. И поред многог расправљања о овом чудном делу, оно је ипак обви-
јено загонеткама, од којих ће се неке, ван сваке сумње, тек после
ове студије моћи разјаснити. Дело је написано српскохрватски, с

појединим бугарским речима наместо оних српскохрватских које Бугари не би могли разумети. Па ипак се с правом сматра првом бугарском штампаном књигом, јер је писац, Бугарин, желео бугарски писати; литературу о језику којим је писан Бугарски Абагар сабрао је В. Пундев у савесној расправи, коју ћу мало даље навести; изоставио је само занимљива схватања језика овога дела И. Барбулескуа (али можда је радња В. Пундева и пре ове написана): О значају румунске филологије за проучавање српског језика и књижевности (Глас, СХХI, 1926, 104 и д.).

О мотивима рада Ф. Станиславова владало је досад сложено схватање, да је својим Абагаром желео увести и утврдити римокатоличанство међу Бугарима, особито међу т. з. Павлићанима, које сматрају остатком Богомила у Бугарској. Идеја Станиславова призната је као оригинална, док се за његову књигу, што се садржине тиче, давно утврдило да је великим делом прегледана из Ритуала Вартоломеја Кашића и из рукописних Зборника с апокрифним текстовима; за упоређивање апокрифних делова Бугарског Абагара са сличним текстовима највише је употребљавана позната збирка словенских апокрифа од Тихонравова. Дело је сматрано, дакле, оригиналним по идеји и занимљивим по начину обраде. Истраживачи су се највише мучили с апокрифима у њему, за које је Станиславов морао знати да су од његове цркве забрањени, па их је ипак унео у свог Абагара, и чак их је Пропаганда у Риму сама штампала. Заиста чудо. Како је то могуће?

Пошто су Љубљанске плоче и по спољашњем изгледу, и по садржини и по једном делу сврхе слични Бугарском Абагару, а српске су, то сам их прозвао Српским Абагаром, јер мора се водити рачуна о називима одомаћеним у науци, ма и не били оправдани, јер се тако слични проблеми одржавају у заједници.

Бугарски Абагар био је — по занимању које је изазвао у науци — много срећнији од Српског, мада је сачуван у мало примерака и није га лако у оригиналу проучавати. Но њих је ипак више, а Љубљанске плоче су само једне и биле су досад забачене и заборављене. Онда, Бугарски Абагар је први штампани споменик бугарског језика. О њему су писале угледне слависте П. И. Кепен, В. Копитар, М. Петровски, А. Лескин и други. Ради њега су састављане опширне расправе, често с врло смелим хипотезама. Најважније су међу њима: П(етровск)ій М., *Абагар* [первый печатный памятникъ ново-Болгарской литературы] (Славянскій Сборникъ, II, 1874, II, 1—12); Leskien A., *Abagar — ein neubulgarischer*

Druck aus dem XVII. Jahrh. (Archiv für slav. Phil, III, 1879, 518—21; Попруженко М. Г., Абагаръ. Изъ историі возрожденія болгарскаго народа (Извѣстія Отд. Русск. Яз. и Слов. Имп. Акад. Наукъ, X, 4, 1905, 229—58); Кузьминскій К., О сборникѣ молитвъ, извѣстномъ подъ названіемъ „Абагаръ“, Древности, Труды Слав. Ком. Имп. Мсск. Арх. Общ. IV, 1, 1907, 302—18; Ангеловъ Б., Три литературно-библиографски бележки 1. Абагаръ на софиската Народна библиотека (Годишникъ на Народната библиотека въ София за 1923 год., 1924, 89—92) и Пундевъ В., Сборникътъ Абагаръ отъ епископъ Филипъ Станиславовъ (Годишникъ на Народната библиотека въ Пловдивъ 1924, 1926, 289—337; уз расправу је издан у сликама и цели Абагар, на десет страна). Ова последња опширна и брижљиво израђена студија замишљена је као завршна — бар за неко време — па зато је писац у њој претресао сва ранија мишљења о Бугарском Абагару и с много смисла за меру ублажио је претерана мишљења о овом споменику, нарочито она, по којима би њиме започео модерни бугарски препород. Проучавања Бугарског Абагара нису, међутим, још завршена, пошто је раније пропуштена читава грана словенске књижевности, с којом га је требало упоредити, српска. Зато ће се овај занимљиви књижевни споменик морати сада упоредити нарочито са Зборницима Вуковића и с Љубљанским плочама, које сам назвао Српским Абагаром.

Ја се, заиста, морам много чудити што већ досад Бугарски Абагар није упоређиван и са српским, православним, текстовима, него само с хрватским, римокатоличким, особито с Ритуалом В. Кашића, и са словенским апокрифним саставима (али и то сасвим једнострано). Ако се мислило да га не треба упоређивати с православним делима због римокатоличанства Станиславова, онда је то било скроз погрешно. Јер мудра унијатска пропаганда сузбијала је веома често православна дела баш тако што је прилагођавала своја и по облику и по садржини православним, али је уносила у њих тенденцију о папинском примату, што се сматрало главном сврхом уније. У православним делима није унијатима, стотинама година, толико сметала наука о происходу Светога Духа, колико однос православних према папи. Примат је био ступио на место „filioque“. То се, мислим, осећа и из расправљања на познатом синоду у Ти-провцу, у Бугарској, 1641, када се много претресала опасност читања јеретичких и шизматичких књига за римокатолике. Закључено је: „Nemo audeat libros haeticorum in indice Romano prohibitos, vel scripta schismaticorum corrupta legere, vel penes se

retinere, sub poenis in edicto sanctae inquisitionis contenti.“ (Fermendžin E., *Acta Bulgariae ecclesiastica ab. a. 1565 usque ad a. 1799., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, XVIII, 1887, 117*). Због свог народном блиског језика, због спретног облика и због добро погођене садржине, били су Пропаганди велика сметња у њеним сврхама баш Зборници Вуковића за путнике, од којих је било тешко замислити нужнију и бољу књигу за ондашња времена. Опасност од њих постојала је, међутим, само за богатије, који су их могли набавити. А то није била већина тадашњих, сиротих Бугара, на које се Пропаганда жестоко била окомила. За њих су били згоднији снимци с Љубљанских плоча, које су калуђери јевтино продавали, нудећи шта је коме било најпрече и најмилије. Унијатска и римокатоличка пропаганда међу Бугарима и Србима морала се, дакле, борити против Зборника Вуковића и снимака с Љубљанских дрвореза. И борила се. Ја сам уверен да су се споменуте забране Типровачког синода нарочито тицале Зборника и највише из њих прегледаних слика и текстова на Љубљанским плочама (таквих је могло бити и више примерака), којима се у оним бедним временима одржавало прогањано и паћено православље.

Ф. Станиславову, који је био вешт језику и познавао народне потребе, било је поверено да састави што успешније оруђе за римокатоличку пропаганду. И он је саставио свога Абагара, потпуно према Љубљанским плочама. Нарочито је пазио — као што се у таквим случајевима увек чини — на спољашњи облик и на почетак. Тачно је прегледао, али је ипак одмах на почетак ставио Крунисање Богородице по римокатоличком представљању. С почетка се, у обадва Абагара, слажу три одељка: Похвала крсту (само натписи), Имена Христова и Имена Богородице. Мислим да је сасвим сигурно да је Станиславов употребио и Зборнике Вуковића, јер се Авгарово писмо, у неким бар одељцима, потпуно слаже с текстом истога писма у Зборницима; одатле долази и утицај црквенословенскога језика у Бугарском Абагару који је приметио П. Колендић у једној радњи, веома занимљивој за разумевање средине у којој је настао Бугарски Абагар (Колендић П., *Софијски надбискуп фра Петар Богдан Бакшић, Гласник Скопског Научног друштва, II, 1927, 67—92; 77*). Тек када се узме на ум да је Бугарски Абагар састављен за сузбијање сличног православног дела, онда је јасно како је Станиславов могао унети у њега и апокрифне текстове. Морао је, ако је желео својим списом сузбити православно с истим таквим и сличним текстовима. Иначе, доиста

ИВЪ ЧТО МЛЪ НЖЕ
 АЩЕ ЧЪ ЖЕТЕ НАЖЕ
 МЛЪ ВЪДУТЬ СЕЗДА
 НЯ ПЛАНЕБЕСИ МОИ
 МЪ РАСЪ СВЕТИМЪ
 ОУКИ ИНОУИ ВЕЩНА
 МЪ ИМОЛАНЪ ОУИ СЪСЪ
 ПЕРИ ОУСТА ДА СКАЖЕТ
 ЕЖИ СЪ ОУИМИ ЧАРОДЕ
 НЦАМЪ И ВЪ СКАКОМУ ДУХУ
 НЕ ЧИТОМУ ДАНЕМО ГИ
 ТЪ ПРИПИ НИЗЛА СЪ
 ПЛОРИНЪ РАВЪ БОЖЮ
 АВА
 СЪ МЪДОМУ ЕГО БЫЕ
 АМНИ

ИМЛЪТЪ СЪ ГИ
 ГРИ ОУЧАЮ ПЕРВЪ ДА
 ПРЩЕНЕ НА ЧРОДЕНЦЕ И
 ПОТЕРНИЦЕ ИМЛЪ
 СЪИ ЧАРИУ РАВЪ БО
 ЖЮ ИВА СЪМЪ ДОМУ
 ЕГО

БОГО ДА ИМОЛАНЪ
 ГИ ЕГО ЖИТИИ
 СЪИМУ СМОКЪ ИНОГО
 ЕГО ОУЧАЮ КРАЕЛИ
 ТОУ ДЪ ВЪ ОЛОВИМЪ КО
 ИМЪ СЕВИМЪ ПУ
 ДЕМЪ ДЪАМЪ ИМЪ ДА
 ПРЩАЮИ ЧРОДЕНЦЕ И
 ПОТЕРНИЦЕ ОУЦЕМЪ И
 СЪМЪ ИСТИМЪ ДУХИ
 ЧА ЕУИСТЪ МЪ МЪ ДУ
 ИНОУИ ПЕРЪЩЕ И
 ИВЪ ИДЕМОУ ПОВЕ
 ИМЪ БОЖИМЪ ИС
 ЛОВОМЪ ГИМЪ ДА
 НЕМОЖЕТИ НИКАКО
 ДА БЛА СЪШКОРЪИ
 РАВЪ БОЖЮ
 ИВА
 СЪМЪ ДОМУ ЕГО ГИ
 БЫКЪ АМНИ

ЕГО ДА ИМОЛАНЪ
 ГИ ЕГО ЖИТИИ
 СЪИМУ СМОКЪ ИНОГО
 ЕГО ОУЧАЮ КРАЕЛИ
 ТОУ ДЪ ВЪ ОЛОВИМЪ КО
 ИМЪ СЕВИМЪ ПУ
 ДЕМЪ ДЪАМЪ ИМЪ ДА
 ПРЩАЮИ ЧРОДЕНЦЕ И
 ПОТЕРНИЦЕ ОУЦЕМЪ И
 СЪМЪ ИСТИМЪ ДУХИ
 ЧА ЕУИСТЪ МЪ МЪ ДУ
 ИНОУИ ПЕРЪЩЕ И
 ИВЪ ИДЕМОУ ПОВЕ
 ИМЪ БОЖИМЪ ИС
 ЛОВОМЪ ГИМЪ ДА
 НЕМОЖЕТИ НИКАКО
 ДА БЛА СЪШКОРЪИ
 РАВЪ БОЖЮ
 ИВА
 СЪМЪ ДОМУ ЕГО ГИ
 БЫКЪ АМНИ

ИВЪ АПОТОЛИ ИРАНИ
 МИ ВОЖИМЪ КОПЛЕ
 МЪ ГВОЗДЪ ИМЪ ТРА
 СТИЮ ИГЪ БОЮ И РОЖ
 ДАСТЪ БОМЪ ЕСЪ ХТОВИ
 ОУБРЕДАНЕМЪ КЪ РЪШЕ
 НИМЪ СРЕТЕНЕМЪ РА
 НИМЪ СТРАПИЮ ИВА
 КРЕНЕМЪ ЕГО ИНИ БЛА
 ВЪЗНЕСЕНЕМЪ СЪШАТЬ
 ИМЪ СЪ ГАГО ДЪА
 И БОЛЕ ПИМЪ ПРЪСЪВРА
 ЖЕНЕМЪ ГЪ ХТОВИ
 МЪ ЗАКЛИНАЮИ ВЪ ПРЪ
 МА ОУТОУКИ СЕ РА СЪМ
 ЛИБАДИ ТЪ ВЪ ДЪАГОМ
 КЪ СЛИНЪЮ ЕИ БЛАГО
 РЕНЕМЪ ПРЪЩЕТИ ЕЩЕ
 И ПРЪНО ДЪИ ЧАРЕ ЗАК
 ЛИНАЮИ ПИИ СЪШКО
 ОУЦЪ ВЪ ИКЕН СЪ РАВЪ
 ИСЕ НА ЗЛО ЧАСТИ ВАГО
 АРНО ЗАКЛИНАЮИ ДИ
 АВОЛИ СЪМЪ И ВРАЧИМЪ
 КОДОЮ И ДЪА ИМОУ
 И РАМИ СЪМОУ ПЛАТЕ
 ЛЕН ПОНОМЪ ПЕРЛОЛЕИ
 И ПРОЧИМЪ БЕ СЪВЕРДИ
 ИМЪ УЧЕДИШИМЪ ДА
 ВЕКОВЪ ИСТОУ ВЪ ДА
 ИСАИИ ВЪ АРХАГЕЛ
 И ИСАИИМЪ ГАВЪРИИ
 И РАМИ ДА ФАНОМЪ
 И ПРОЧИМЪ СЪБОРНЪ
 ВЪ ГЛАКЛИМЪ ИСТИМИ
 БЪЛКО МНИКАМИ
 СЪМЪ ПРЪВОЛЪ КО
 МЪ АРХИДЪКОНОМЪ
 СЪ ПЕФАНОМЪ ИСТИ
 МЪ ВЪ АНКОЛЪ ИКОМ
 ГИ ГИМЪ ДИ И ПРЪ
 МЪ ФЕБОРОМЪ ПРОКО
 ГИ СЪ ИСТОРЕМЪ
 И ПРОЧИМЪ ИМЪ ГИ
 МЪ ЗАКЛИНАЮИ ВЪ
 ТОРИМЪ ПРЪИШЕСТЪ
 ВЪ ИМЪ ЕСЪ ХЪ ВЪ ИЛЪ
 ДА ПРЩАЮИ ВЪ ЛЕ
 ЧИНЦЕ И ИМАРЕ И ЧО
 ПЕРИЦЕ ДА СЪ НЕРЪЖИ
 ТЕ РАКА БОЖИ

ИВЕС
 ГО ДЪА ЕГО КОНИИ

ИМА МЛЪ ИВЪ
 ИМЕ ИЩА ИВА НЕ
 БЕ ТАГО ДЪА ИНИ
 ХЪ РОДНЕ ХЪ И ВРЕ
 ЗАСЕ ХЪ КРЪПЪ ХЪ
 РАИ ЕМЕ ИВА ГРОЕ
 ПОЛОЖИМЕ ХЪ ВЪ СЪ
 РЪСЕ ХЪ ВЪЗНЕСЕ
 НАН БЛА ИЩАТЪ ВЪ
 ЕТЬ ХЪ ВЪ ВЕКЪ
 АМНИ

ИМЛЪ ВЪ СЪ ТАГО ГИ
 ГОРЪА ЧЮДОУ БОРЧА
 ВЪСМОУ ПРОГОИТИ
 КЪ СТИНОУ РОСТОУ
 ЧНО И ПРЪВЪНО И ПРЪ
 ВОЛЕПНО СЪАКТИ И П
 РОУНОУ СЪИЮ ИМЕ ПО
 СЪСТАВЕТИ АРХИ
 ГЕА ДА ЧУ ВЪ СЪТЪ
 РИДОВЪ ХРЪТИАНЪ КЪ
 ША ДА БОЛА ДАНЪ ИМА
 НИ КАКО ВЪ ИВА ПИ
 НА ДЪ ПРЪДОМЪ ХРЪ
 АНСИМЪ ЗАКЛИНО
 ЕИ ДЪАВОЛИ БОГОМЪ
 И ПРЪСТОЛОМЪ БОТИ
 МЪ И ПЪТЪ ИМИ ПЕ
 И КРЪВЮ ЕСЪ ХЪ ВОУА
 ИСАИЮ ИВЪ ДЪ СЪ
 МИ ИНИМИ ИДЪ РА
 ИСАИИ РЕКАМИ ВИ
 СОУ ГИОНЪ ПИГАРЪ
 И СЪРАТЬ ОУХЪЩИМЪ
 ВЪ СЪ ВЪ СЪ ИНОУ ИВЪ
 МА СЪШКОМЪ И СЕ
 ИМА СЪШКОМЪ И Ч
 ИНОУ ЗАКЛИНАЮИ ДИ
 АВОЛИ ГОРЪИМЪ

ИМОМО ГЪ ВАКЕ ИВЪ
 ВЪ ПРЪИМЪ СЪТЪ И ПЛА
 РИХА И ПРЪКЪ ИМЪ И ВЪ
 МИ СЪИМИ ИМЕ НЕ
 ПРЪСТАНО ИВЪ МЪ ЧИ
 МИ ОУЕТИ ПЕИ ПРЪ
 ЧИ СЪИ ПЪОУИ И ПРЪ
 ИНОСЪ СЪИНИ ИМЕ И
 ИМАШЪ ГЛА СЪ ИМО
 ДА ДОСТИ И СЪТЪ ВЪ
 ОУИ ГИ ИЩА ВЪ СЪ
 ПРЪЛЕЖНО И ПМОУ
 И ПЪА РАВИ РАВЪ БОЖИ

ИВЪ СЪМЪ ДОМУ ЕГО
 ГИ ОУЧАЮ И ДА ИВА
 ЛА КРЪТЪ ПЪО ДЪА
 СЪИМИ ПРЪЩЕТИ
 И ПРЪЩЕТИ ИМОУ
 ВЪ ПРАТИ ИВА И
 ЕГО СЪКО МРЪИЕ ВЪ
 КРЕНАСТЬ И СМЪРЪИ
 И ПРЪ ИНИ СЕГО РАДЕ
 ИСАИИ ИМЕ КРЪТЪ
 ПЪО ЕМУ И ВЪ СЪРЪ

ИМЛЪ ВЪ СЪ ТАГО ГИ
 И ПРЪДОУ БОРЧА ИВА ИНО
 ДЪА СЪИ И ИСАИИ
 ХЪ ВЪ ЧЮДОУ БОРЪ ОУ
 НИКОЛА СЪКОУ И ВЪ
 ГИ МЪ И ИСАИИ МА
 ТАКОУ РАВИ РАВЪ ДА
 МА
 СЪ БЫКЪ И ПЛАТИ РА

не би унео у свој молитвеник толико утврђених и јасних апокрифа. Веома је занимљиво што је Станиславов с Љубљанских плоча прегледао и формуле о помоћи молитељима и власницима слика и молитава и чак је вешто бирао и светитеље, особито поштоване у православном свету. Али ту се показала велика невоља подметања. На Љубљанским дрворезима су ликови оних светитеља који се код Срба најчешће славе као крсна имена, па су им тако разумљиви заштитници, или су иначе веома цењени, н. пр. Св. Кирик и мати му Јулита. Српски дрворезац је, дакле, уносио иконе светитеља и уз њих њихове тропаре и кондаке, што Станиславов, ради своје сврхе, није могао чинити. И он је донекле пазио на неки смисао односа између слика и текстова, али тај смисао је код њега често тако дубок да га прост свет није могао схватити, а често га опет уопште нема: Уз слику цара Константина и царице Јелене ставио је Молитву за цркву, уз Светог арханђела Михаила Молитву за час смрти, уз Св. Николу Молитву за путнике. То се да лепо разумети. Али уз Св. Георгија ставио је Молитву за жену неплодну, уз Св. Димитрија Молитву да човек непрестано слави Бога и т. д. То је без везе и без мисла, невоља коју они што нешто подмећу никада не могу избећи. Права сврха се у таквим пословима никада не да потпуно сакрити.

Зато ја сумњам да је прођа слика и текстова из Бугарског Абагара била икада јака, нарочито међу православнима, док се по нашим млађим, писаним, Зборницима, мислим, често лепо види, како су снимци с Љубљанских плоча (или сличних) много цењени и преписивани, јер се у њима налазе не само делови текстова с њих, него и исти ред молитава, што значи да су баш с њих прегледане. И то је сасвим разумљиво, јер је дрворезац Љубљанских плоча био збиља срећне руке у избору и дао је заиста тражене и довољно разумљиве текстове, народу бар донекле познате. Станиславов је, међутим, у Бугарском Абагару поређао поред познатих и тражених молитава и врло учене текстове, који нису могли изазвати ни поверење, ни тражњу. Дело му није било подесно за успешну унијатску пропаганду, нити је могао њиме сузбити утицај и углед сличних православних дела. Та су имала дубљи корен у народним традицијама и схватањима.

Љубљанске плоче су, по моме мишљењу, старије од Бугарског Абагара и оне су га, бар донекле, и изазвале. Сада нема никакве сумње о томе да ће се проучавања Бугарског Абагара морати упутити још једним новим, најважнијим, правцем, јер се он мора

упоредити и са српским штампаним текстовима, особито у Зборницима Вуковића, и, највише, с Љубљанским плочама. С њима га веже потпуна спољашња сличност, велика сагласност у садржини и исте сврхе, које су, наравно, ишле противним правцима — Љубљанске плоче су чувале православље, како су умеле и могле, а Станиславов га је нападао, што је вештије и скривеније могао.

То су биле праве сврхе ових састава. А привидне сврхе обадва дела биле су сасвим исте. По Љубљанским плочама може се само слутити, јер су слике и текстови на њима тако распоређени и удешени, да су се поједине слике саме или неколике слике с текстовима изрезивале и појединце или неколико њих (ваљда у трубу савијене) носиле или чувале као хамајлије, амулету; ја сам раније навео случај Лазара Славујевића, који је у појасу носио извезене слике и текстове сасвим сличне онима на Љубљанским дрворезима. У епилогу Абагару од Станиславова стоји, међутим, сасвим разговетно да је цела књига, а свакојако да су и поједине слике и молитве из ње, с унесеним именима молитеља, намењене вернима „да при себи носенѣ, на мѣстѣ силни мѣштинѣ.“ (Пундев В., а. с., 324). Нема, дакле, никакве сумње да су се делови светих моћију сматрале као праве, најјаче хамајлије, али, ако њих није било, могли су их, по веровању, заменити и овакве слике и молитве; потпуно, разуме се, не. Зато се онако много и трговало са светим моћима и, поред свега страха, жеља за добитком разгранала је продавање светих моћију у велику и богату трговину. А. Гилфердинг оставио је веома занимљиво сведочанство, како су ради продаје расуте моћи краља Драгутина и какву су казну дочекали злочинци: „Онѣ (sc. моћи), лежали невредимы долго послѣ запустѣнія монастыря (sc. Ђурђевић Ступова), пока святотатственная рука какихъ-то Ново-Пазарскихъ христіанъ, по имени Знобичей, не похитила ихъ для распродажи по частямъ. Ново-Пазарцы съ ужасомъ разсказываютъ о карѣ, которая постигла совершителей этого богомерскаго дѣла: не только сами похитители, но и весь многочисленный родъ Знобичей, погибли злою смертію, въ сумашествіи или въ разныхъ болѣзнахъ; недавно умеръ послѣдній потомокъ этого рода, жалко прожившій свой вѣкъ съ искривленными руками.“ (Гилфердингъ А. Θ., Поѣздка по Герцеговинѣ, Босніи и Старой Сербіи, Записки Имп. Русск. Географ. Общ., XIII, 1859, 140); само страх од таквих страшних казни сачувао је светитељске моћи од крађе и расипања; и недавно је извршен злочин из сујеверја над моћима једнога српскога све-

титеља. Свете књиге и молитве биле су само слаб заменик моћију; И. Берић је забележио, како је дивни акатист Св. Сави, који је он издао, нашао као хамајлију код једног Влаха, који га је уза се носио: „Онъ књигу ову као амајлију поредъ себе носи; и по казивану нѣговомъ, она се у породици одъ вайкадашњи времена, као светиња чува.“ (Летопис Матице Српске, 109, 1864, 82). Најјевтиније хамајлије биле су дуго времена слике и молитве с Љубљанских плоча и из Бугарског Абагара. Зато Пундев нема право, када мисли да „Абагаръ представя единъ малъкъ нарѣченъ молитвеникъ за ново-кръстенитъ българи, единъ малъкъ ритуалъ.“ (Пундевъ В., а. с. 307). Не, он није то, него хамајлија, како и сам Станиславов каже, којој је било намењено да потисне сличну православну хамајлију, Љубљанске плоче.

С пуштањем у свет Љубљанских дрвореза, није откривен науци само један нов, веома важан и занимљив споменик, него су отворени и нови путови за проучавање другог, врло важног и много претресаног споменика, Бугарског Абагара. Сада је сасвим сигурно да ова два дела, с религиозном и фолклористичком садржином, стоје у чврстој вези, и да Бугарски Абагар није толико намењен ширењу и утврђивању римокатоличанства, колико побијању православља, и то начином и средствима који су изгледали за оно доба најподеснији.

Љубљана, 28. децембра 1930.

RÉSUMÉ.

L'Abagar serbe.

Dans la Bibliothèque Royale d'État à Ljubljana on garde deux plaques de gravure sur bois de grandeur 41 cm : 29 cm, avec des images et des textes des deux côtés. A chaque page il y a quatre colonnes. Les textes y sont posés de façon que chaque partie en puisse être enlevée séparément. Dans la science elles passaient, jusqu'à présent, pour des monuments littéraires tout à fait inconnus, bien qu'il en existe une mention fort vague, ensuite une autre pas suffisamment claire, et une troisième, qui n'est pas tout à fait exacte. La première en est dans: Valvasor J. W., Die Ehre dess Hertzogthums Crain, 1689, VII., 490; la seconde dans: Kopitar B., Hesychii glosographi discipulus et ΕΠΙΓΛΩΣΣΙΣΤΗΣ russus in ipsa Constantino

poli saec. XII—XIII, 1839, 45—6; et la troisième dans: Oesterreichische Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben, III, 1864, 722—3, de P. Radics. Les trois sont tombées dans l'oubli complet ou n'ont pas été considérées. C'est pour cela qu'il n'est pas même étonnant qu'on ignore, aujourd'hui, comment ces plaques sont arrivées à Ljubljana; il est de toute vraisemblance qu'elles forment une partie du grand héritage de B. Kopitar, gardé dans la Bibliothèque Royale d'État à Ljubljana comme sa partie fort considérable.

Au premier en-tête de cette étude le contenu des plaques de Ljubljana est résumé. Elles commencent par l'image d'une croix, entourée d'intéressantes lettres, bien connues à présent comme des propositions abrégées, et par une louange de la croix. A la fin de la louange se trouve la formule — avec un passage laissé vide pour qu'on y inscrive le nom du propriétaire — que la croix honorable aide le propriétaire et toute sa maison; de pareilles formules se retrouvent presque après tous les textes.

Suivent après les images de Jésus-Christ et de la Vierge, avec leurs noms, fort appréciés, surtout dans la littérature apocryphe. La dernière image à la première page de la première plaque est celle du saint archange Michel, avec un *τροπάριον* et un *κοντάκιον* à sa gloire.

A la seconde page de la première plaque nous trouvons, toujours avec des *τροπάρια* et des *κοντάκια*, les images des saints suivants: de saint Jean le Précurseur, de saint Nicolas, des saints apôtres Pierre et Paul, de saint Georges, de saint Démétrius, des saints médecins Cosmas et Damianus, de saint Cyriacus ainsi que de sa mère Julitte.

A la première page de la seconde plaque se trouvent les images de sainte Paraskeue et de sainte *Κυριακή*. Viennent après les noms des anges, des prophètes et des martyrs, tous fort recherchés dans la littérature apocryphe. Suivent encore, à la première page de la seconde plaque et au commencement de sa seconde page, les images des quatre évangélistes avec des extraits des Évangiles; le texte de l'Évangile de saint Luc est, en partie, inventé, celui de l'Évangile de saint Jean, cependant, tout à fait; ce n'est autre chose qu'une formule de l'exorcisme.

Les textes suivants sont apocryphes tout à fait. C'est d'abord la prière de saint Grégoire le Thaumaturge contre les sorcières et, ensuite, la prière du même saint pour l'expulsion des démons. Entre les deux prières se trouve l'image de saint Grégoire le Thaumaturge. Il y a encore, tout à fait en bas, l'image du visage non pas fait

de la main de l'homme, de Christ sur la serviette, tenue par un ange et, au-dessous d'elle, une courte prière à saint Nicolas. Pour la plupart, les textes des plaques de Ljubljana sont apocryphes, le reste en est orthodoxe.

Au second en-tête indication est faite des sources dont le sculpteur des plaques de Ljubljana s'est servi. Pour la plupart, il a copié les images et les textes des petits Recueils pour les voyageurs de Vincenzo, fils de Božidar Vuković, et du Recueil de Jacques de Kamena Reka; ces recueils sont imprimés à Venise au XVIe siècle. A l'indication des sources des différentes parties des textes des plaques de Ljubljana tout ce qui, en général, n'y est pas clair, est rendu clair; indication y est faite même des textes semblables pour qu'on remarque la diffusion de ce genre de littérature.

La question de la date et de l'endroit de l'origine des plaques de Ljubljana est traitée au troisième en-tête. Puisque le sculpteur a copié les images et les textes des oeuvres imprimées au XVIe siècle, il en résulte que c'est la seconde moitié de ce siècle qui est le terminus ante quem non. Quant au terminus post quem non, celui-ci est toujours difficile à fixer, étant donné que l'intérêt pour ce genre d'écriture est toujours, même de nos jours, très vif; à cette occasion on examine, tant que c'est le plus nécessaire, toute la littérature ressemblante depuis l'oeuvre de „Leo Magnus, Hoc in enchiridio manuale, pie lector, proxime sequenti habentur septem psalmi poenitentiales, oratio devota Leonis papae, oratio sancti Augustini: aliquot item orationes adversus omnia mundi pericula, Romae 1529“, jusqu'à nos jours, puisque cette littérature fleurit encore. Il n'est nullement facile de fixer l'endroit de l'origine des plaques de Ljubljana mais, en tout cas, elles doivent être sculptées dans les régions serbocroates occidentales, puisque, pour le mot „veštica“ = la sorcière, on s'y sert aussi du mot „coprnica“, dérivant du mot „Zauberin“ qui, n'étant pas connu dans les régions de l'est, s'emploie, à l'ouest, depuis le XVIe siècle.

Au quatrième en-tête, qui est le dernier, étude est faite sur la relation entre les plaques de Ljubljana et l'Abagar bulgare, édité, à Rome, en 1651 par Philippe Stanislavov, évêque romain; l'édition elle-même porte la date 1601. Cette oeuvre singulière est écrite en serbo-croate, exception faite de quelques mots bulgares pour les expressions que les Bulgares ne pourraient comprendre. Néanmoins l'oeuvre est considérée, et avec raison, comme le premier livre bulgare imprimé, puisque l'écrivain, un Bulgare, a voulu écrire en bulgare.

L'inscription curieuse de ce livre de prières „Abagar“ provient de la lettre apocryphe d'Abgar à Christ, communiquée dans cette oeuvre. Comme cette lettre est la source de la croyance que, dans la misère, on peut s'aider avec l'image et la prière saintes, et comme les plaques de Ljubljana ressemblent, par leur forme et par leur contenu, à l'Abagar bulgare, je les ai dénommées, écrites en serbe, l'Abagar serbe. La littérature sur l'Abagar bulgare est fort grande. Toute cette littérature ne regarde qu'un côté et fait fausse route car, dans la science, jusqu'à présent, les plaques de Ljubljana et leurs sources étaient inconnues. Tous les investigateurs de l'Abagar bulgare ont cru, unanimement, que cette oeuvre n'avait été composée qu'en vue de répandre et de fortifier la religion romaine parmi les Bulgares. Ils y furent, il est vrai, embarrassés par les apocryphes qui se trouvaient dedans et pour lesquels Stanislavov ne put ignorer qu'ils étaient prohibés.

Son oeuvre appartient, cependant, à la littérature uniate de polémique et de propagande. Elle est composée, indubitablement, en vue de combattre les plaques de Ljubljana comme oeuvre orthodoxe; Stanislavov a copié de près tout leur aspect extérieur, et son Abagar eut, lui aussi, quatre colonnes à chaque page, seulement, il a cinq pages; il a copié aussi le commencement pour que son écriture pût tromper les orthodoxes. Il s'est fort peiné avec les images des saints. Il choisissait ceux qui, dans le monde orthodoxe, étaient les plus connus et les plus estimés mais, il leur ajoutait les textes qui, souvent, n'avaient aucune relation avec eux.

D'après l'épilogue de Stanislavov on voit tout à fait clair que les plaques de Ljubljana aussi bien que son Abagar étaient destinés à être portés, soit tout entiers, soit leurs différentes parties (dans les deux le texte est posé de façon qu'il puisse être enlevé et distribué) au lieu des reliques des saints. Nous savons fort bien que, de pareille façon, on portait aussi de telles prières, non pas seulement écrites mais aussi brodées; on appelait ceci la Ceinture de la Vierge.

L'importance des plaques de Ljubljana consiste dans le fait qu'elles sont un triste monument de ces temps tragiques où les copies en remplaçaient aux Serbes les livres écrits ou imprimés et les préservaient, à leur croyance, de tous les malheurs. Après la publication des plaques de Ljubljana l'étude de l'Abagar bulgare devra être étendue aussi sur la littérature orthodoxe, serbe, comme son origine; jusqu'à présent on étudiait, comme l'origine de l'Abagar bulgare, le plus souvent, le Rituel de Barthélemy Kašić et les textes apocryphes dans l'édition de Tihonravov. Enfin, une considérable

branche de littérature mondiale, l'apocryphe, va acquérir, par les plaques de Ljubljana, un fort considérable enrichissement qui va prouver, une fois de plus, que cette littérature ne connaît aucunes limites nationales et qu'elle est, chez les Serbes, tout aussi répandue qu'ailleurs.

KRONIKA, REFERATI IN KRITIKE.

Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1929./30.

Največja težava, s katero se muzej bori že od svoje ustanovitve dalje, je vprašanje razstavnega prostora, oziroma vprašanje zidave posebne zgradbe za etnografski in etnografsko-obrtni muzej. Muzej je imel spočetka okrog 5300 etnografskih razstavnih predmetov, v devetih letih je pa to število narastlo na preko 20.000 predmetov, katerih večine ni mogoče nikjer razstaviti. Muzej ima prostora za razstavo noš iz vsega področja države, ne more razstaviti modelov hiš, poljedelskega orodja, keramike, lesene in železne plastike, slik, vezenin, za knjižnico ni prostora. Nabiranje predmetov se bo tudi poslej nadaljevalo in potrebe po prostoru bodo čedalje večje.

Zato se je ravnateljstvo v svoji spomenici od 26. avgusta 1930., št. 251/30, obrnilo na bansko upravo Dravske banovine s prošnjo, naj bi omogočila zidavo zgradbe za Etnografski muzej bodisi iz banskega proračuna, bodisi iz investicijskega posojila. Muzej bi stal na parceli ob Bleiweisovi cesti. V spomenici se je naglasilo, da po manjkanje prostorov zelo ovira razmah dela na polju domače etnografije in se je predlagalo, naj bi se zidala toliko zgradba, da bi v njej našel prostor etnografski in etnografsko-obrtni muzej pa še prostori za razstavo meščanske zgodovinske obrti, za katero v Narodnem muzeju ni nobenega prostora več. Etnografski muzej bi potreboval pet pisarniških prostorov, prostor za knjižnico in arhiv, restavratorsko in preparatorsko delavnico ter fo-

tografski laboratorij, kakih šest razstavnih dvoran za kmečko arhitekturo in tipične interieure sob, kamer in kuhinj, dve dvorani za razstavo pohištva, leseno in železno, keramično, tekstilno kmečko obrt, dve dvorani za razstavo poljedelskega in obrtnega orodja, tri dvorane za razstavo noš in vezenin, dvorano za plastiko in slikarstvo, dvorano za glasbeni folklor, dvorano za razstavo običajev in dve dvorani za razstavo predmetov eksotičnih narodov.

Tej prošnji se je obljubilo ugoditi kakor hitro bo mogoče. Tehnični oddelek Gradbene direkcije pri bankski upravi v Ljubljani je že obravnaval načrt nove zgradbe in proučil muzejске potrebe po novih prostorih.

Toliko o reševanju vprašanja muzejjskih prostorov.

Personalni status:

Direktor muzeja, dr. Niko Zupanič I/II.

Kustos: dr. St. Vurnik, I/8, 2.

Restavrator: M. Gaspari, III/4, 1.

Preparator: Drago Vahtar.

Muzeju prideljena: učiteljica Mia Breje.

Služiteljica: Iv. Ažman.

Restavrator M. Gaspari je bil imenovan z odlokom P. br. 11507 od 11. julija 1929. in je svojo službo nastopil dne 19. julija 1929. Gna. M. Brejčeva je služila eno leto brezplačno kot volonterka, meseca oktobra leta 1929. pa je bila nastavljena na dekliški osnovni šoli v Ljubljani in prideljena na delo Etnografskemu muzeju. Da doseže

stalnost v državni službi, pa mora najmanj dvajset mesecev poučevati na osnovni šoli in potem položiti stalnostni izpit. Mia Brejčeva sedaj poučuje na šoli sester uršulink v Ljubljani in obenem deluje v muzeju.

Dotacije za materialne izdatke je nakazala vlada za l. 1929./30. 46.000 Din, za l. 1930./31. pa 73.000 Din.

Torej se je dosegla l. 1930./31. v primeri s prejšnjimi leti, ko je muzej dobival za materialne izdatke letno le kakih 45.000 do 50.000 Din, nekoliko zvišana dotacija, ki pa še vedno ne zadošča, da bi se muzejsko delo razmahnilo, kakor bi bilo spričo razmer in rapidnega ginevanja objektov potrebno.

Naj sledi v nadaljnjem pregledu dela v muzeju l. 1929./30.

Etnografski muzej je v letu 1929. in 1930. nadaljeval svoje delo po prvotno stavljenih smernicah.

Kar se tiče kmečke arhitekture, se je v avgustu raziskovalo po Notranjskem (Vrhnika, Rakek, Unec, Planina), v septembru obdeloval bohinjsko-blejski kot z Mojstrano in Kranjsko goro, škofjeloško-kranjska okolica in Poljanska dolina (prav posebna zahvala gre g. Juliju Lenassiju, trgovcu iz Žirov, ki je požrtvovalno vodil po terenu in omogočil hitro in uspešno delo v poljanski dolini in v žirovskih hribih). V decembru se je raziskovalo po Beli Krajini (Črnomelj, Vojna vas, Gradec, Podzemelj, Krasinc) in v marcu 1930. istotam zopet nadaljevalo (Črnomelj, Semič, Kot, Gradac, Zemelj, Podzemelj, Krasinc, Griblje). Restavrator je bil poslan v Bohinj, kjer je v stari Fužini kopiral pet zanimivih kmečkih fresk iz leta 1790. v naravni velikosti. V juliju se je raziskovalo na področju Dobropolj, Velikih Lašč, Škocjana pri Turjaku. Zadnja številka »Etnologa« je prinesla

daljši članek o alpski hiši »Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp« s številnimi reprodukcijami in tlorisi. Za Belo Krajino in deloma Dolenjsko je material že skoro zbran. Preostanejo še krajine v bivši Štajerski, Koroški na bivšem Goriškem in Primorskem. Štajerskega in koroškega materiala je nekaj že obdelanega, pa bo treba dosedanje rezultate še dopolniti. Bivšo Primorsko in Goriško je pa zaradi sedanjih političnih razmer za raziskovalca iz naše države, žal, zaenkrat nemogoče in zato je posebno nerodno, da se tamošnji naši rojaki za polje etnografije tako malo zanimajo. Med tem, žal, material rapidno gine.

Muzej ima že dolgo časa v načrtu modele kmečkih hiš vseh tipov iz slovenske zemlje. Stvar je pa draga in predvsem za razstavo teh modelov ni v muzeju zaenkrat prav nikakega prostora in tako narejanje teh modelov le počasi napreduje. Dovršena je zaenkrat bizeljska hiša, ki jo je po načrtih izdelal preparator. Muzej je pripravil tudi kolekcijo tlorisov, konstrukcijskih risb in fotografij za razstavo, ki je žal, radi pomanjkanja prostora še ni mogoče razstaviti. Ko bo to mogoče, bo lahko podan slikovno precej točen pregled kmečke arhitekture iz vseh do danes raziskanih krajev. Topot prinaša »Etnolog« razpravo o ognjiščih rabskih Slovencev.

Tudi razstava pohištva in orodja ter rezbarskih izdelkov se je pomnožila za več predmetov. Muzej je nabavil skrinjo s petimi slikami iz Mokronoga (druga četrtina XIX. stol.), dalje zanimivo ornamenrirano skrinjo iz Poljanske doline iz leta 1683. G. Julij Lenassi je daroval muzeju dve pisani skrinji in poslikano omarico (iz zač. XIX. stoletja) in leseno Madono iz Žirov, za kar naj mu bo na tem mestu izrečena najlepša

zahvala. Po njegovem prizadevanju so kmetje v žirovskih hribih darovali muzeju dva dekorativno izrezljana stara žličnika, dva lično stružena lesena svečnika iz konca XVIII. in zač. XIX. stoletja. V bohinskih hribih (Koprivnik) je nabavil muzej originalen star »dimnjek,« deloma dekorativno izžagan, v Srednji vasi in Stari Fužini v Bohinju pa dve zelo stari, dekorativno izžagani in poslikani zibelki, stari nad sto let. Župnik v pokoju, g. Jože Klekl iz Črensovcev v Prekmurju je podaril muzeju izredno zanimivo staro skrinjo iz Prekmurja. Stara je nemara nad 200 let, ima obliko panonskega sarkofaga in je tehnično in ornamenatno zanimiva po svojem geometričnem, vrezanem dekorju. Naj bo na tem mestu plemenitemu darovalcu izrečena najlepša zahvala. Jože Cvetek, posestnik v Srednji vasi v Bohinju je muzeju daroval lesen kip Pieta, delo kmečkega umetnika iz Bohinja, Ivana Sodja iz Jereke pa staro zibelko in tri »bohke,« istotako delo kmečkih rezbarjev pred kakimi sto leti. Župnik Añton Mrkun v Dobropoljah na Dolenjskem je daroval ali od kmetov svoje fare izprosil za muzej čisto lesen plug »drvino,« lesen in rezljarski ornamentiran originalen star komat, dve tipično dolenjski Madoni, več figuralno okrašenih pečnic, staro železno uro, staro železno ogrodje cerkvenega lesenca, kositrasto staro svetiljko in oblikovno značilno pleteno košarico. Najtoplejša mu hvala! Muzej je na novo pridobil šest modelov za mali kruhek iz škofjeloške okolice (prodal g. A. Gaber). Med temi je eden valjast, kakršnega muzej še ni imel doslej. Župnik v Stari Oselici je daroval muzeju star železen nagrobni križ iz začetka XIX. stoletja, ročno kovano delo. Hvala! Naj bi temu križu sledili še ostali, kar se jih še da dobiti na zapuščenih pokopališčih!

Tudi keramična zbirka muzeja se je tačas precej pomnožila. Leta 1929. je muzej nakupil 36 kosov keramičnega posodja in igrač iz Komende na Gorenjskem, dalje zbirko keramičnih igrač iz Dolenje vasi pri Ribnici (48 kosov), potem 8 kosov skled in majolik iz Gradca na Belokranjskem. V juniju leta 1930. je za muzej nakupil g. prof. Mirko Bitenc v petih vaseh v Prekmurju 103 kose značilnih prekmurskih keramičnih oblik, barvno ornamentiranih. Naj mu bo zahvala za njegovo požrtvovalnost! Iz Žirov in Poljanske doline je poslal muzeju g. Julij Lenassi iz Žirov 9 figuralno v reliefu okrašenih pečnic v dar. Tudi župnik A. Mrkun jih je nekaj za muzej nabral, kakor že gori omenjeno. Muzej jih je nekaj nabavil tudi v Bohinju.

Kar se slikarij tiče, je muzej kupil od nekega prekupca leseno tablo iz znamenja, ki predstavlja Marijo, dva svetnika in krajino z dvema cerkvama iz kranjske okolice in nosi letnico 1814. Po zaslugi g. Lenassija je bila muzeju v Gorenji vasi darovana znamenjska tabla s sveto Trojico in dvema svetnikoma. Omenjeni gospod je daroval muzeju panjsko končnico iz leta 1823. Po g. Mrkunu sta bili tudi dve sliki na steklo darovani muzeju. Kupil pa je muzej 16 slik na steklo iz Poljanske doline in okolice Logatca. Med temi je nekaj takšnih s slovenskimi napisi. Muzej je, kakor že gori rečeno, oskrbel kopiranje petih kmečkih fresk v Stari Fužini v Bohinju iz leta 1790. v naravni velikosti (izvršil restavrator M. Gaspari). Treba bi bilo še marsikaj takih slik kopirati, ker jih vsako leto veliko zabelijo in so postale že prava redkost, dočim so nekdanj v velikem številu dajale slovenski alpski hiši njeno slikovito obležje.

Napredovala je tudi zbirka noš. Direktor je nabavil na Kosovem polju te-le predmete: 1. vezan jelek iz Gračanice, 2. vezan zubun iz Gračanice, 3. suknjen, vezan jelek iz Sofalije pri Prištini, 4. vezeno košuljo iz Gračanice, 5. košuljo iz Sofalije, 6. vijačo iz Lipljana, 7. vijačo iz Gračanice, 8. vijačo iz Gračanice, novejšo, 9. boščo iz Gračanice, 10. maramo (peškir) iz Sofalije, 11. maramo, srebno vezano, iz Sofalije, 12. peškir iz Prištine, 13. čarape iz Gračanice, 13. arnavtsko zibelko iz Prištine, 14. arnavtski otroški voziček iz Prištine, 15. par arnavtskih lesenih nanul, 16. arnavtsko čepico kedžo iz Prištine, 17. arnavtski koralni amulet iz Prištine, 18. isto, 19. par pozlačenih uhanov iz Prištine, 20. dve parici iz Prištine. Ti predmeti so znatno izpopolnili dosedanje nakupe srbskih noš.

Hrvatske noše so se leta 1930. izpopolnile s temi predmeti: 1. djega iz Slavonije, 2. marama zlatara iz Slavonije, 3. vojvodinska kapa, 4. košulja iz zagrebške okolice, 5. košulja od istotam, 6. turapoljska dolama, 7. kaput iz okolice Zagreba.

Od slovenskih noš je dal muzej v letu 1930. ponarediti ziljsko in rožansko-mežiško žensko nošo. V načrtu je tudi kroj iz Primorske. Gg. župnik Klekl in stud. phil. Vilko Novak iz Prekmurja sta obljubila muzeju doposlati pristne prekmurske noše. G. župnik I. Katnik iz Gorij v koroški Zilji je muzeju poslal točne popise današnje ziljske moške in ženske noše, za kar naj mu bo izrečena topla zahvala. Muzej je ob priliki proslave 600 letnice naselitve Kočevarjev oskrbel fotografije vseh kočevskih noš, ki so bile v slavnostnem izprevodu.

Zbirka ljudskih melodij se je v dveh letih pomnožila za 1400 melodij. Nad tisoč jih je muzeju po-

slal znani nabiralec organist F. Kramar iz Poljan nad Škofjo Loko. Muzej je pridobil tudi znamenito Kokošarjevo zbirko goriških melodij (750), ravnatelj konservatorija g. M. Hubad je muzeju izročil sto harmonizacij pesmi iz Kokošarjeve zbirke in važno korespondenco. Msgr. Stanko Premrl je muzeju poklonil folklorni del iz glasbene zapuščine pokojnega skladatelja župnika Jakoba Aljaža. Muzej je nabavil prepise iz Kubove in Kuhačeve zbirke ter prepise slovenskih pesmaric iz l. 1689., 1724. in 1752 ter 1768. Zbirka je sedaj inventarizirana in urejena. Treba jo bo še izpopolniti z materialom iz Koroške in zlasti iz bivše Goriške, Primorske in severne Istre. Zbirke prekmurskih (400) kanonik g. dr. F. Kimovec muzeju še ni izročil, ker radi boleznj ni še mogel izvršiti čistopisa. Ta številka »Etnologa« prinaša Studijo o glasbenem folklorju v Beli Krajini. Kar se tiče glasbenih instrumentov, je muzej kupil originalne črnogorske gusle.

Kar se tiče običajev, šeg, vraž, ljudske medicine, se je zapisovalo po Gorenjskem, Dolenjskem in v Beli Krajini. Župnik I. Katnik je poslal muzeju dragoceno in veliko zbirko zagovorov iz Ziljske doline (najlepša hvala!), tudi župnik A. Mrkun je nabiral v dobrepoljskem okraju in obljubil nabrano blago darovati muzeju. V Prekmurju in med rabskimi Slovenci sta obljubila nabirati to blago dr. Avgust Pavel in stud. phil. Vilko Novak. Glede vraž bo muzej nabavil Navratilovo rokopisno ostalino v obdelavo. Zadnji slavistični kongres v Pragi je sklenil izdati knjigo Handbuch des slawischen Volks-glaubens in je slovenski del poveril kustosu etnografskega muzeja v Ljubljani. Zanimiv srebrn votiv iz Soluna je podaril muzeju konservator dr. F. Stele. Najlepša hvala!

Na občnem zboru članov »Maticе Srpske«, dne 30. IX. je bil ravnatelj ljubljanskega Etnografskega Muzeja, dr. Niko Zupanič, izbran za častnega člana te najstarejše kulturne institucije (ustanovljena 1826.) pri Srbih.

V drugi polovici septembra 1930. se je vršil v Coimbri in Lizboni IV. kongres mednarodnega antropološkega instituta s sedeščem v Parizu. Na ta kongres je bil povabljen tudi ravnatelj muzeja kot delegat Jugoslavije, ali se ga ni udeležil ker ni dobil podpore za potne stroške. Poslan je bil samo pozdravni telegram na adresu g. prof. Pessoa v Coimbri, kjer je začel kongres poslovati (20. IX. 1930.).¹

Antropološka merjenja v zvezi z etnološkimi studijami hiš in noč je vršil leta 1930. ravnatelj dr. N. Zupanič v Južni Srbiji, v krajih in okoličih: Prištine, Gazi, Mestana, Gračanice, Čaglavice, Lipljana, Velike reke in Miloševega.

Muzej je izdal dve številki »Etnologa«, ki si je zopet znatno razširil svoj krog znanstvenih odjemalcev in interesentov. Zamenjavo so

¹ BRZOJAVKA

odposlana dne 20. septembra 1930. na spodnji naslov ob priliki kongresa.

Monsieur

Dr. Alberto Pessoa Alpenduras,

Portugal

Coimbra

Ljubljana, le 20. septembre 1930

Monsieur,

Je regrette infiniment de ne pouvoir pas participer personnellement au IVe Congrès international de l'Institut anthropologique. En pensée, je participe à vos conférences et résolutions, destinées au progrès de l'anthropologie. Veuillez transmettre à M. M. les congressistes l'expression de mes sentiments distingués et de mes vœux de bon succès,

Dr. Niko Zupanič

Directeur de Musée ethnographique
de Ljubljana, ancien ministre Yougoslavie

zaposili med drugimi ruska in bavorska akademija, Museo Nacional de Historia natural v Buenos Airesu, Nordijski muzej v Kodanju, Institut za antropološke studije v Varšavi, Hessische Vereinigung f. Volkskunde, Giessen, in drugi.

Muzej je leta 1929. razstavil nad sto predmetov na mednarodni razstavi v Barceloni. Leta 1930. je razstavil predmete svoje eksotične zbirke v okviru misijonske razstave na velesejmu v Ljubljani. Po svojem direktorju se je muzej udeležil l. 1930. III. kongresa slovanskih etnografov in geografov. Ravnatelj muzeja je bil predsednik etnografske sekcije. V jeseni 1930. se je ravnatelj v imenu muzeja in redakcije »Etnologa« udeležil bizantinološkega kongresa v Atenah.

Muzej so obiskali v letu 1929./30. mnogi odlični domači in inozemski gostje. O priliki III. vseslovanskega kongresa geografov in etnografov so ga obiskali in ogledali mnogi odlični slovanski etnografi, kakor: dr. Adam Fisher (Lwov), dr. Artur Schneeweiss, dr. František Pospíšil (Brno), univ. prof. dr. Josip Shranil (Praga), univ. prof. dr. Roman Frankowski (Varšava), dalje dr. Borivoje Drobnjaković (direktor etnografskega muzeja v Beogradu), univ. prof. dr. Bora Milojević (Beograd) in drugi odlični znanstveniki. Dne 21. novembra 1930. je obiskala muzej delegacija Francije, ki je prisostvovala odkritju spomenika hvaležnosti Franciji v Beogradu. V tej so se nahajali bivši prosvetni minister in senator francoski Andre Honnorat, rektorja univerz iz Montpellierja in Poitiersa Coulet in Pineau in drugi odličnjaki. Sprejela sta jih ravnatelj etnografskega muzeja dr. N. Zupanič in Narodnega muzeja dr. Josip Mal in jima razkazala muzej. Posebno so se francoski učenjaki zanimali za naše

narodne noše, pohišstvo, vezenine in panjske končnice, ter za spomine iz časov Ilirije. V spomin na obisk so gostje prejeli vse letnike »Etnologa«. O muzeju in njega uredbi so se zelo pohvalno izrazili. — V mesecu marcu so obiskali muzej številni srbski se-

ljaki iz okolice Kruševca. Naša slika nam jih kaže pred ljubljanskim muzejem zbrane okrog obeh ravnateljjev. Poleti je muzej obiskala mešana jugoslovansko-bolgarska komisija, v jeseni pa celokupno članstvo historičnega seminarja iz zagrebške univerze.

Seljaki iz okolice Kruševca na posetu v ljubljanskem muzeju dne 22. marca 1930.

K. Hilden: Neandertalshminen ja hänen maantieteellisen ulevinneisyytensä. (L'homme de Néanderthal et sa distribution géographique). Helsinki 1930.

Neanderthalski človek in njegova geografska razporeditev.

Smoter tega članka je, nuditi na podlagi zadnjih publikacij kratek pregled o našem dosedanjem znanju neanderthalskega človeka, o njegovem kronološkem pojavljanju, geografski razporeditvi, njegovih fizičnih lastnostih, industriji in razprostranjenosti.

Po zgodovinski sestavi najditev, ko nam je danih nekaj predstav o času ledene dobe, opazuje pisatelj dalj

časa teritorialno vprašanje, katero je zavzel neanderthalski človek z ozirom na zadnje najditve. Sergi n. pr. omenja odkritje lobanj leta 1929. v okrožju Rima. Zemljevid na strani 47. vsebuje vse najdbe, katerih starost in pristnost so neovrgljive, kakor n. pr. izkopanine iz Podkumoka, Simferopola, Saint Brédaladeja. Vse te kažejo sorodnost z neanderthalskim človekom, kar pa do sedaj še, ni končno veljavno; so najbrže v zvezi s tem tipom. Najvažnejše izkopanine za karakterizacijo neanderthalskega človeka so popisane bolj podrobno. Na istem zemljevidu je po Obermaierju (1925) narisana največja ledeniška razežnost ledene dobe. Položaj plasti v odnosu z ledom kritega prostranstva predstavlja tako rekoč z

natančnostjo posebno razporeditev neanderthalskega človeka. Dalje prikazuje zemljevid natančno; kot pravi med drugimi tudi von Eickstedt (1925 do 1926), jasno začrtano mejo zavzetega teritorija po neanderthalskem človeku, zadostno izolirano od drugega sveta trdeč, da je bila ustvarjena nekdanja Evropa kot zatočišče pračloveku, njegovemu razvoju in kretanju.

Avtor razlaga najvažnejše telesne lastnosti neanderthalskega človeka in jih opisuje drugo za drugo po Schwabeju (1923), Bouleju (1923), Obermaierju (1925), Keithu (1925) itd. V kratkem pregledu predstavlja neanderthalskega človeka kot omejen tip, ki se ostro loči od plemena sapiens. Izraz »neanderthalska rasa«, ki se še čisto uporablja, se mora izključiti. Tudi naš pisatelj se strinja s trditvijo mnogih učenjakov, da se mora neanderthalski človek izvesti kot posebno pleme.

Manj važno je vprašanje, da-li da se imenuje ali Homo primigenius ali Homo sapiens. Verjetno pa je, da neanderthalska vrsta s svoje strani najbrže deli pleme, četudi je domneva prava v podrobnem popisu, da je bilo neanderthalsko stanje veliko nižje, kot se je pojavljalo kasneje pri Homo sapiens.

Kar se tiče telesne značilnosti neanderthalskega človeka, jih pisatelj objavlja po različnih drugih učenjakih. Po avtorjevem smislu je najbolj verjetno mnenje Eickstedta, ki temelji na lobanji »La Chapelle — aux — Saints« (slika 11.).

Nato, ko je pisatelj posvetil nekaj strani psihološki kvaliteti in materialni kulturi neanderthalskega človeka, opazuje razvoj in imigracijo tega plemena. Vse kaže, da njegovo pokolenje ni evropsko, marveč, da je prišel iz drugega dela sveta, najbrže iz Afrike. Ta trditev je podprta po Rhode-

siških izkopaninah, ki jih avtor podrobno popisuje. Priobčuje tudi Ramströmovo mnenje in dokazuje, da pripadajo lobanja in dolge kosti različnim osebam, da pa se pripisuje samo lobanja prvotnemu neanderthalcu.

Nizka spodnja čeljust de Bagnolas in deli galilaenske lobanje, namreč izvenevropske najditve ali njenega obmejnega ozemlja, nam prikazujejo iste primitivne lastnosti, v trditvi, da se je predhodna evolucija neanderthalskega človeka izvršila v Afriki.

Prvotnega sorodstva med Homo primigenius in Homo sapiens najbrže ni. Kljub pithecojdnim lastnostim neanderthalskega pračloveka srečamo v njem poseben tip. Razlika med obema plemenoma s kronološkega in kulturnega vidika in vmesne oblike med Homo primigenius in Homo sapiens, ni dokazana.

Tudi časovna razlika je dvomljiva, če je zadostna med Moustérienom in Aurignacienom, ustvariti tip sapiens, ki se specifično razlikuje od tipa primigenius. Z malimi izjemami (Weidenreich 1927) je obče mnenje evropskih antropologov, da sedaj živeči človek ne izhaja direktno iz neanderthalskega človeka. Čisto različno je Hrdličkovo mnenje v njegovem spisu: »Huxley Memorial Lecture« (1927), da je nemogoče določiti točno mejo med mousterijsko in slednjo periodo, da pa veže direktna črta tip primigenius s tipom sapiens. Avtor poroča o Hrdličkovi sodbi precej podrobno, toda ni mnenja, da bi mogel ameriški antropolog doprinesti neomajne dokaze v dobro svoji tezi.

Zato ni skoro dvoma, da se je Homo sapiens priselil z zapada. Ker je nemožen dokaz istočasnega bitja obeh tipov primigenius in sapiens, je verjetno, da je za useljevanja Homo sapiensa neanderthalski človek že popolnoma izginil. Vzroki tega izginotja

so lahko najrazličnejši. Privlačno je mnenje v. Eickstedtovo (1925), da so iskani glavni vzroki v minimalni težnji prilagoditve. »In einem Mangel an Anpassungskapazität wird man fast immer in erster Linie die Ursache für das Aussterben, wie das Zurückgedrängt werden einer biologischen Form suchen müssen.«

Neanderthalski človek si pridrži še dosti nerazvozljivih problemov in pričakovati je, da bodo še dolgo antropološka raziskavanja usmerjena na tako zvani tip v epohi paleolitskega človeka.

Temu poročilu dodajemo še to, da je najzanimivejša točka v tem delu problem, ali sedanji Evropejec in njegovi sorodniki izhajajo direktno od diluvijalnega neanderthalca po poti evolucije, ali imajo svojega lastnega prednika? Tudi nastaja vprašanje je-li živel ta prednik (homo sapiens) isto dobo z neanderthalcem, ali pozneje? Pred dvema decenijama so najznamenitejši nemški in drugi antropologi, na čelu jim G. Schwalbe, zagovarjali evolucijo modernega človeka direktno od Neanderthalca. V Jugoslaviji se jim je pridružil naš slavn geolog in paleontolog D. Gorjanovič-Kramberger in je o tej temi predaval na I. kongresu srbskih zdravnikov in naravoslovcev v Beogradu (1905.) ter v »Srpskem geografskem društvu« v Beogradu leta 1911. Na prvo in drugo predavanje je odgovoril podpisani (Dodatek »Starinaru« N. R. III., str. 28 do 30. Beograd 1909.; »Srpski Književni Glasnik«, XXVII, 12., str. 960, Beograd (1911.) odklanjajoč nazore G. Schwalbeja in Gorjanovič-Krambergerja. To je bilo pred 21 leti. Deset let pozneje (1919.) imel je podpisani zopet priliko, da to ponovi v Parizu: »Nous ne comprenons pas comment peut tout d'un coup survenir, au paléolithique récent, cette intelligence

supérieure qui augmente le volume du cerveau; ni pourquoi, au paléolithique inférieur, un front bas et des »tori supraorbitales« saillants correspondent à un niveau très bas de l'intelligence? Le savant professeur a constaté ces faits et des phénomènes d'adaptation morphologique, mais il n'a pas exposé les causes et les circonstances de ces changements et, quand il a voulu essayer de le faire, il semble qu'il ait été dans l'erreur. Nous pensons, nous, que l'homme a dû d'abord se perfectionner, que son front a dû s'élever et son cerveau se compliquer, quand les conditions d'existence lui ont permis de mieux développer sa vie et son intelligence; nous ne nions pas l'évolution de l'homme avant l'âge paléolithique, mais nous estimons que les races humaines ne se modifient en rien dans leurs caractères essentiels. Notamment, les influences mécaniques ne peuvent pas être, comme le veulent certains anthropologistes, la cause des changements physiques des races. En général, une race ne se modifie que par le croisement. Nous n'expliquons pas l'apparition de l'homme du paléolithique récent avec un front plus haut, un cerveau et un indice céphalique plus grands, comme un résultat de l'évolution morphologique directe, mais comme le résultat du mélange avec une race plus perfectionnée; la forme du cerveau provenant de l'une et les arcades sourcilières proéminentes restant comme un héritage de l'autre. La supposition de l'existence de races humaines supérieures n'est pas une hypothèse; elle est confirmée par des exemples comme les hommes de Galley-Hill et de l'Olmo (ce dernier découvert en 1863 dans la vallée de l'Arno). Le premier de ces crânes ressemble, tandis que le second correspond tout à fait, à l'Européen moder-

ne; ce fait a troublé certains anthropologues, qui mirent en doute leur authenticité. Nous sommes d'avis que ces deux crânes appertinent à l'âge pré-moustérien, car la filiation du Paléolithique moyen à l'Européen moderne est tout à fait logique. La race néanderthalienne et sa civilisation se sont éteintes dans un cataclysme; mais, sans doute, quelque part, en Eurasie, et à la même époque que l'homme de Krapina, vivait l'ancêtre de l'«homme europaeus», déjà supérieur physiquement et intellectuellement. L'homme néanderthalien a dû disparaître, de par la loi de la lutte pour l'existence, de la même manière que les Peaux-Rouges des États-Unis». (N. Županić, Les premiers habitants, des pays Yougoslaves. Ethnologie paléolithique et néolithique de l'Illyricum, pag. 12—13. Extrait de la Revue Anthropologique, Paris 1919). Teh nazorov, o izvoru moderne človeka in njegovem odnosu do neanderthalca in drugih fosilnih in nefosilnih človeških fel se drži podpisani še danes. (N. Županić, Paleolitsko ljudstvo na tlu Južnih Slovena. Narodna enciklopedija, III., str. 331 do 335).

N. Županić.

B. Škerlj, Menarha pri Slovenkah. (Zdravniški Vestnik, II., 3). Ljubljana 1930.

Na osnovi 506 opazovanj je avtor izračunal, da nastopa menarha pri Slovenkah s 14 leti 4 m. in 24 d. Razteznost dobe za prvo pojavo menstruacije obsega 12 let, in to od 9. do 20. leta. Najčesče je nastop menarhe vezan za 14. leto življenja (21.35%). V posameznih srezih bivše ljubljanske oblasti se pojavlja menarha na sledeči način: Črnomelj — 13. 67 let, Logatec — 13.69, Ljubljana mesto — 13.84, Kranj — 13.92, Litija — 14.08, Novo mesto — 14.63, Ljubljana okolica — 14.73, Radovljica — 14.74, Kočevje —

15.00, Krško — 15.00, Kamnik — 15.07, Brežice — 15.67. Izgleda, da se spolna zrelost pojavlja najprej pri Belokranjcih, za kar morda govori tudi to, da so se pred sto leti zelo zgodaj možile. Takó n. pr. je župnik Ivan Šašelj utrdil na osnovi zapiskov v matrikah adlešičke župnije ob Kolpi, da je bila l. 1799. poročena Ana Veselič stara stoprav 12 let; l. 1796. se je omožila Ana Jaklič in l. 1800. Kata Rožman s 13 leti. V desetletju 1791. do 1800. je bilo 5 ženinov in 5 nevest starih po 14 let; 14 ženinov in 18 nevest po 15 let in 26 ženinov in 26 nevest po 16 let. V desetletju 1801. do 1810. pa 2 ženina in 2 nevesti s 14 leti; 4 ženini in 4 neveste s 15 in 10 ženinov in 14 nevest s 16 leti. V desetletju 1811. do 1820. pa ni več nobenega ženina, in ena sama nevesta s 14 leti.

N. Županić.

† Dr. J. W. Fewkes. 31. maja t. l. je umrl v mestu Forest Glen ameriški etnolog dr. Jesse Walter Fewkes v 79. letu svoje starosti. Dr. Fewkes je napisal obsežne studije o folkloru in življenju Indijancev na jugozapadu Združenih držav. Proslavil se je na biološkem in na etnološkem polju. Opisal je med drugim tudi kačje plese, običaje in vero Hopi Indijancev in drugih indijanskih plemen ter zbudil zanimanje ameriškega občinstva za stare indijanske civilizacije.

Bil je prvi, ki je uporabil fonograf za fiksiranje indijanske godbe. V letih 1891. in 1894. je vodil arheološke ekspedicije v Arizono. Od leta 1895. do leta 1918. je bil predstojnik urada za ameriško etnologijo pri Smithsoniani Inštituciji.

Rodil se je 14. novembra 1850. v Newtonu (Mass). V sedemdesetih letih

¹ I. Šašelj, Zgodovina adlešičke fare na Belokranjskem, str. 12. (Zgodovina farã ljubljanske škofije, IV. izdaja A. Koblar). Ljubljana 1887.

je študiral na harwardski univerzi in je bil tam učenec velikega naravoslovca Louisa Agassiza. Študiral in delal je tudi v Lipskem, v Napolju in v Franciji. Na svojih znanstvenih ekspedicijskih je proučeval avtohtone naseljence v Zapadni Indiji, na obali Mehikanskega zaliva, jamsko kulturo na Trinidadu in na Malih Antilah, v zadnjih letih pa tumule v Floridi in Južni Carolini.

B.

Етнографічний Збірник видає етнографічна комісія научного товариства імени Шевченка, Т. XXXIX.—XI. Narodni pisni z Galickoj Lemkivščini. Teksti i melodii. Zibrav, uporadkuvav i pojasniv dr. Filaret Kolessa. V Ljvovi 1929.

Ukrajinska ljudska glasba loči v sebi dva velika glasbena dialektata, namreč večjega in enotnejšega vzhodnega, pa manjšega in bolj diferenciranega zapadnega. Gre za razliko med glasbo Huculov, Bojkov in Lemkov, pa Volinijcev, Podolijcev in drugih plemen z ukrajinske nižine.

Dr. Filaret Kolessa je izdal veliko knjigo v veliki osmerki, broječo 470 strani s 624 enoglasno notiranimi melodijami in ravno tolikimi besedili. Spredaj je še 82 strani s pojasnili in ukrajinsko in nemško znanstveno analizo lemkijskih pesmi. O rezultatih dr. Kolessinih raziskavanj naj bo tu podan majhen referat.

Meje lemkijskega glasbenega dialektata sovpadajo z mejami jezikovnega dialektata na obeh straneh Karpatov na zapadu od gornjega Sejana in Tsiroke do gornjega Poprada in Dunajca, skoro do Tatre.

Vsem ukrajinskim glasbenim dialektom so neke točke skupne, te se kažejo posebno v najstarejših obrednih pesmih, dočim se novejša pesmi stilno že močno razlikujejo. Zapadne melodije kažejo še različne arhaične

znake in močno enostavnost. Imajo kratke strofne oblike, prost ritem in recitativ, pri katerem preide melodija tupatam v prost rubato ali celo parlando. Melodije imajo majhen ambitus (kvarta, kvinta, seksta) in kažejo preostanke starih cerkvenih tonov, ki še nimajo jasne tonalnosti. Diči jih množina melodične ornamentike, večjih intervalnih skokov ne poznajo, konture melodij niso jasno obrisane. Durske in molske melodije so strogo ločene, le v novejših pesmih se dobe prehodi v paralelne tonske načine. Molske melodije kažejo često kromatizirane intervalske postope (zvečana sekunda in kvarta; zmanjšana kvarta), tudi se pojavljajo tako zvani nevtralni intervali kakor v netemperiranem tonskem sistemu.

Vzhodnje melodije so manj primitivne: rabijo večji ambitus (oktava, celo decima), večje intervalske skoke, določno profilacijo in so točno taktično opredeljene. Dur in mol sta povsem izrazita, periodizacija določna in forme so arhitektonski zaključene. To je vsekakor znak višje kulturne stopnje.

Pri urejevanju melodij se je dr. Kolessa posluževal Krohn-Bartokove metode, ki temelji na metrično-ritmičnih značilnostih melodij, na njih kompozicionalni strukturi in na kadenčnih odnošajih melodijskih vrstic.

Snovno se dele lemkijske pesmi v ritualne, duhovne, balade in romance, uspavanke, fantovske in deklishe, ljubezenske, v one, ki opevajo izgubo deštva, usodo žen in zakoncev, pesmi sirot, vojaške pesmi, pesmi izgnancev, šaljive, frivolne in pijanske pesmi i. dr.

Lemkijske pesmi očitujejo dvodelne ritmične vrste in njih modifikacijo, melodijske strofe iz po dveh tridelnih ritmičnih vrst ter njune modifikacije, dalje strofe iz dveh, večinoma izoritmičnih štiridelnih vrst sestavljene, ki

tice, s pomočjo zožitve sestavljene iz štirih enotnih ritmičnih vrst, ali se stavljene iz štirih dvodelnih ritmičnih vrst, ritmične zožitve notranjih vrst, (kar je vpliv slovaške ter češkomoravske pesmi, »slovaška zožitev«), dalje razširjene oblike strofe, zgrajene iz štirih dvodelnih vrst, tridelne ritmične vrste (madžarski vpliv), dalje oblike z glavno cezuro med drugo in tretjo vrsto.

Melodije so torej zelo dosledno simetrično zgrajene.

Njih značilnost je živahen ritem, ki se v malih vrednotah urno giblje in se tuptatam bliža recitativičnemu. Rubato in parlando nista redka. V tekstični zgradbi vlada zatorej neka prostost in često je takt mešan. Lemkijske melodije zelo ljubijo trodelne take in sinkopiranje.

Dobe se še ostanki arhaičnega pentatona. Stare pesmi imajo ambitus kvarte ali kvinte, uveljavlja se tip skale s toniko v sredi in dvema dominantama, ki je za zapadne ukrajinske pesmi zelo značilen. Med cerkvenimi toni sta najbolj priljubljena dorski in miksolidijski, hipojonski in hipoeolski način pa sta že zelo blizu modernemu durmolu. Večina takih melodij kadenca končno v spodnji dominantni, nekaj malega pa na drugi stopnji, kakor pri naših balkanskih narodih. Zelo značilna za lemkijske melodije je tudi njih kromatika.

Lemkijske pesmi so na robovih ozemlja, na katerem se izživljajo, precej slovaški, češki, poljski in madžarski vplivane.

Izdaja lemkijskih pesmi dr. Kolesse je zelo temeljita in nudi obenem z notacijo tudi že tonalitetne in periodične ter arhitektonske podatke naznačene. Izdaja je zelo pregledna, ritem prav dober, toda le za posebno vrsto, bi dejal, madžarsko-slovaško

ukrajinskega glasbenega folklorja. Pri nas, kjer živi harmonična pesem, bi se ta sistem ne obnesel tako zelo kakor v krajih, kjer prevladuje ritem.

S. Vurnik.

Vladimir R. Gjorgjević: *Trideset i pet Srpskih Narodnih Pesama za klavir*. Beograd, Notografija L. Fuks, Bitoljska ulica 25. 1930.

Znani nabiralec srbskega glasbenega folklorja, V. R. Gjorgjević, ki ima že precejšen oevre izdaj priredb srbskih narodnih melodij, je to pot izbral pet in trideset bolj znanih in zanimivejših srbskih ljudskih pesmi in jih opremil s klavirsko spremljavo. O umetnostni vrednosti teh prireditev pesmi na tem mestu ne govorimo. Lepo je, da se folklor popularizira na tak način. Vprašanje pa je le, ali je srbski folklor v pravem duhu tolmačen z modernimi harmoničnimi sredstvi. Toda, kakor je videti, melodije niso s tem nič izgubile, spremljava pa je le tolmač teh pesmi za moderno in zapadno uho in bo pridonela k popularizaciji.

S. Vurnik.

Жарко М. Татић, Трагом велике прошлости. Светогорска писма и Монографске студије старе српске архитектуре.

Arhitekt Žarko M. Tatić je l. 1929. izdal v Beogradu knjigo srednje osmerke z gornjim naslovom. Knjiga ima 270 strani, 197 slik in risb v tekstu in dve tabli priloženi. V prvem delu razpravlja Ž. Tatić o Atoski Sveti gori v obliki pisem, v drugi pa objavlja svoje monografske studije o stari srbski cerkveni arhitekturi. Knjiga je bolj zanimiva za arhitekta in umetnostnega zgodovinarja kakor za etnografa, toda tudi ta bo našel v knjigi veliko dragocenih zgodovinskih podatkov k razvoju arhitekture, slikarstva in ornametike.

V.

Americana.

Charles A. Eastman (Ohiyesa): Indian Boyhood, Boston, Little, Brown, and Company 1929. (289 str., 2:50 dol.).

To je izredna knjiga, napisal jo je polnokrvni Indijanec iz plemena Naudovesijev ali »Naudowesi« iz roda Sioux. On je danes civiliziran Američan, zdravnik in obenem pisatelj po poklicu. Ta »najslavnejši severoameriški Indijanec« (the most noted North American Indian) se je rodil v bližini Redwood Falls v Minnesoti, ko je bila dežela še zelo redko naseljena od belcev, in je živel svoja mlada leta še enako kot so živeli Indijanci dolga stoletja poprej svoje svobodno življenje. V tej knjigi opisuje nomadsko življenje svojega rodu, njegove šege in navade. Za etnologa je knjiga zelo zanimiva, kajti predstavlja nam v živahnih slikah pravo indijansko življenje, kot je bilo v resnici in ne pokvarjeno kot so nam ga popisale razne »indijancerice«. To življenje je uničilo prodiranje belcev in nikoli ga ne bo več nazaj.

Dr. Eastman, kojega prvotno ime je bilo Ohiyesa, je živel to indijansko življenje do svojega petnajstega leta po neizmernih planjavah zapada Zedinjenih držav in Kanade. Njegov oče, imenovan »Mnogi bliski« v indijanskem jeziku, je bil glavni svetovalec svojega plemena pod poglavarjem Washasho. Mali Ohiyesa je po končanih krvavih bojih med Indijanci in belci nenadoma padel iz svojega svobodnega, naravnega življenja v kulturno območje belcev: poslali so ga v šolo v naselbini Flandreau v državi South Dakota. Pozneje je postal »graduate« na Dartmouth college-u in je dovršil zdravniško šolo na univerzi v Bostonu. Bil je ožji prijatelj Theodora Roosevelta in zdravnik v neki indijanski re-

zervaciji. Ko je postal Roosevelt predsednik Zedinjenih držav, je poklical dr. Eastmana v Indian Department, kjer je služil sedem let. Pozneje je zavzemal tudi druga visoka mesta.

Dr. Eastmanova mati, koje indijansko ime je bilo Winona, je bila iz rodu poglavarja Aquipaguetina, ki je posinovil francoskega misijonarja Hennepina. Ta frančiškan je bil prvi Evropeec, ki je prišel v stik s plemenom Naudovesijev l. 1683., ko je odkril slavopeve reke Mississippija. Ob teh slavopovih, katerim je dal ime St. Anthony Falls, leži današnji Minneapolis.

Oče Hennepin je isto leto izdal knjigo o svojih potovanjih in ni izključeno, da se nahaja ta knjiga tudi v kakšni knjižnici v Sloveniji, saj so se takrat zelo zanimali za nove dežele in posebno za francoska odkritja. To slovstvo je zelo vplivalo na poznejši rod in brez dvoma je Baraga študiral Hennepina v svojih dijaških letih, da mu je vzplamtelo srce za Indijance. In vse to je v posledicah vzrok, da smo pozneje Slovenci precej kolonizirali te dežele z našim življem.

Zgodovino, oziroma etnografski opis naroda Sioux je prvič napisal Capt. Jonathan Carver l. 1796. v svoji knjigi »Three years travels through the interior parts of North America« (Philadelphia, 8°, str. 360 — 20 — 8). V tej knjigi jih je imenoval »Naudowessies«. V zimi 1766./67. je domačil med njimi kakih 40 milj zahodno od sedanjega Minneapolisa, v pokrajini, ki je dobila po njem ime Carver County. Še danes je tam veliko gomilje ob Millers Lake. Velezanimiva Carverjeva knjiga je velika bibliografska redkost.

Tu moram omeniti, da bi morali posebno bi Slovenci začeti sistematično študirati odnošaje slovenskega naroda in Amerike in vice versa, ed raznih začetkov do danes. Ustanoviti bi bilo treba poseben oddelek »America«

na« v eni ljubljanskih javnih knjižnic. To bi bila vez izredne važnosti za bodočnost in bi vzbudila mnogo znanstvenega prijateljstva med obema narodoma ter hkrati čuvala fakta odnosajev, ki danes niso briga nikogar, a utegnejo biti že jutri največje vrednosti.

Tako je na primer naš slavni jezikoslovec Baraga, največji poznavalec otavsko-očipevajskega naroda, izdal z velikimi mukami kakih pet in dvajset knjig v tem jeziku. Nekaj jih je bilo tiskanih v Sloveniji, nekaj v Franciji in nekaj v Detroitu, Michigan. Washingtonska »Congressional Library« jih ima menda vse. Precej jih je raztresenih po državi Michigan in nekaj malega v Minnesoti (Zgodov. društvo). Njegovi slovarji so klasični in kažejo, kakšen mojster je bil estesko navdahnjeni Baraga. Prej in slej mu ni bilo enakega. Bil je sovrstnik Kopitarjev in lahko si ga mislimo, kakšen duh ga je preveval kot lingvista. Ostal je v tradiciji Očipve naroda kot nesmrtni »Chief« (poglarar), kot ustanovitelj njih slovstva. V dobi svojega dolgoletnega dela je pisal nebroj pisem v Evropo.

V etnografskem, kakor tudi v drugih ozirih je to gradivo posebne vrednosti in naloga Slovencev je, da zberejo ves ta zgodovinski material, ki pojasnjuje začetek Zedinjenih držav ob Velikih jezerih. V javni knjižnici v Minneapolisu ni ničesar drugega od njega kot kanadski ponatis angleško-očipevskega slovarja. Baraga seveda ni mogel vzpeti, da reši očipvejski narod. On se je brugal za duše, a prekosi so ga oni, ki so se pehali za zemljo in posestva ter upropaščali to dično pleme s pijačo in razkošnostjo. A Baraga je ostal čist in je dika ter ostane dika one grde dobe, ko se je združilo vse, da izpodrine Indijance iz posestev njih očetov. Tako zvani »stoodstotni«

Američani, versko netolerantni, so seveda zamolčali skromnega Barago, ki ni delal za slavo in priznanje. Ko je šlo za slavo, so pehali svoje ničle v ospredje, a večina teh oficijelnih misijonarjev ni niti poznala jezika in so občevali z Indijanci samo potom tolmačev. Šele sedaj prihaja počasi resnica na dan. O ničlah iste dobe je velika literatura, o Baragi le malo, največ le, kar so storili verski somišljeniki.

A Baraga ostane glavni vir za zgodovino zemlje ob Velikih jezerih. Kdor bo pisal zgodovino severnoameriških Indijancev, ga ne bo mogel prezreti, enako kot nobena slovanska zgodovina ne more prezreti apostolov sv. Cirila in Metoda.

Treba bi bilo pri nas Slovincih seminarnega dela, čisto sistematskega iskanja, da se spravijo »Baragana« v popolnost in red. V oddelku »Americana«, o katerem sem govoril zgoraj, naj bi bil poseben pododdelek za proučevanje Barage (Američani bi ga krstili »Baraga Research Library«). Seveda sledi Baragi v tem pogledu še mnogo drugih, ki so bili njegovi učenci in so imeli neizmerne deleže pri razvoju velikega severozapada Unije. Vse te stvari bi bilo treba pobrati in zabeležiti. To nabiranje bi se moralo vršiti med staro in novo domovino. Koliko je raztresenih virov po sodobnem časopisju. Koliko je tiskanih in pisanih referenc. Za vzgled si vzemimo Švede in Norvežane, ki poberejo vsako obskurno betvico, če se le nanaša na njih odnose z Ameriko. Osnovali so celo muzeje v te posebne svrhe.

Kdo je kdaj popisal naše slovenske »pionners« tako, kot bi jih moral? To so bili prvi naseljenci, ljudje, ki so trebili gozde in delali daleč v ospredju naprej pomikajoče se evropske civilizacije. Zadnji čas je, da spoznamo pomen teh stvari. Mi Slovenci smo kot ameriški kolonisti skoraj popolno

ma pozabljena kvantiteta. Učimo se pri tem tudi od Čehov. Ti preiščejo vsak kotichek in mu razberejo pomen, in to po svojih izkušenih odpraviteljih iz stare domovine, ki pobeležijo ne samo ekonomske, temveč tudi znanstvene pojave po vseh zavodih. Tako je postala Čehoslovaška po Ameriki zelo popularna.

Kakor je Američan kruto in slabo gospodaril s prvobitnimi plemeni, tako danes nima nikakega interesa in srca za ohranitev malih narodov. Če pogledamo v knjigo »North American Indians«, ki jo je spisal George Catlin (1832—39), ki je izšla v novi izdaji v Edinburghu leta 1926. (John Grant, publ.) in menda obenem tudi v nemškem prevodu, in preberemo samo uvod, takoj spoznamo ves položaj in razumemo, zakaj Američan ne pripoznava pravic malih narodov. Iz te knjige je razvidno, kakšno civilizacijo prvotnih narodov so uničili. Še pred tridesetimi leti je bil samo oni Indijanec »dober«, ki je ležal ustreljen v preriji. Odmev tega so bile tudi naše »indijanerice«, kakor jih je izdajal Giontini v 80. letih. V teh je vedno zmagal belokožec. Tudi to slovstvo bi bilo treba pobrati za oddelek »Americana«. Takrat so bili zadnji drhtaji domačinov za svobodo in v tem so imeli deleža tudi naši izseljenci, ki so bili sodobniki te žaloigre.

Da se vrnem k Eastmanu. »Indian Boyhood« ni fikcija, je znamenito delo etnološke vrednosti, pisano s pointo filozofije v slogu klasične prvobitnosti. »Stopostotnik«, belec, ne bi nikdar mogel napisati kaj sličnega, čeprav bi imel čut opazovanja. Tu je indijanski genij. Lahko pomislimo, koliko ogromnega gradiva, tradicionalno-slovstvenega zaklada je šlo v grob s predstavniki 155 indijanskih plemen. Nihče ni sprejel njih oporoke. Danes delajo Američani s polno paro, da

rešijo pozabljenosti, kar se da še rešiti, a duh je šel. Delajo in nosijo skupaj ostanke na podlagi bogatih ustanov. A Kraljeviča Marka pevci so izumrli in oni, ki še žive, ginejo gladu in boleznii. Od vseh plemen severoameriških Indijancev je ostal Baragov slovar jezika otavaočipve kot vzgledno delo jezikoslovstva. Koliko plemen je čisto izumrlo, preden se je sploh kaj zabeležilo. A kar se je zabeležilo, je precej klaverno. Vsa Amerika ni bila v stanu, da bi bila pridelala o prvotnih narodih en sam slovar, ki bi se dal primerjati z rečnikom Vuka Karadžića. Zato gre čast našim slovenskim možem, ki so v težkih časih instinktivno šli z domačini ter so jih skušali umevati v njih lastni mentaliteti. S tem so rešili njih dedna označja iz mrke starodavnosti. Ker se nikak človeški napor ne izgubi, in če je kaj v njem, ohrani svojo vrednost, je upati, da tudi ta velika faza odnošajev med Slovenci in Indijanci ne ostane v pozabljenosti. Tedaj ko se je delala zgodovina danes najmožnejše države, so bili na nje daljnem severozapadu naši ljudje in delili gorje z domačini. Kdo ve, kdaj pridejo ti odnošaji še prav potomcem onih, ki so rodili može te vrste.

(Sestavil po podatkih, ki mi jih je dal na razpolago g. John Jager v Minneapolisu.)

Prof. dr. Pavel Brežnik (Beograd).

N. Županić, Dobrovskega naziranje o Sporih in poznejša mišljenja o njih. (Zvlaštni otisk ze sborniku stati k stému výroci smrti Josefa Dobrovskeho 1753—1829.) V Praze 1929. (L'opinion de Dobrovský sur les Spores et celles des ses successeurs.)

Procopé, dans son ouvrage sur la guerre des Goths, raconte que les anciens Slovénes et les Antes

portaient, beaucoup avant le VIème siècle, le nom commun de Spores. Dobrovsky tenait qu'il fallait chercher le nom des Serbes (Sorbes), devenu Spores à cause de la prononciation grecque. P. J. Šafařík compléta largement cette thèse; les philologues slaves et les historiens le suivirent jusqu'au commencement du XXème siècle. L'ethnologue allemand C. Zeuss observa en passant que les Spores pourraient être en rapport avec les Spales, mais il n'a pas insisté sur cette thèse car il ne l'a pas confirmée avec des arguments assez importants.

Au commencement du XXème siècle L. Niederle réfuta l'opinion de Dobrovský, Šafařík et Zeuss qui estimaient impossible que Σπόροι < Σέροβοι, Srbi, car la forme Sorb n'est pas prouvée par des citations. Contre l'opinion de Zeuss, L. Niederle allègue des passages, d'où il découle que non seulement la nationalité slave des Spales n'est pas prouvée, mais encore qu'une telle théorie, d'après Fr. Miklošič, serait tout-à-fait invraisemblable; ainsi les Spales ne pourraient pas désigner tous les Slaves. Il se réfère à Pseudocallisthène de l'époque ptoléméenne qui note dans un manuscrit Βόσποροι dans un autre au lieu de cela σπόροι ce qui en serait la forme abrégée. Voilà le premier cas où on ait désigné les Slaves d'un nom antique, bien que corrompu.

Il semble qu'environ 600 ou 400 ans avant que Procope écrivît son histoire sur la guerre des Goths, vécut dans le voisinage immédiat des Slaves ou bien au milieu d'eux, un certain peuple étranger qui leur a laissé un mauvais souvenir, comme plus tard les Obres (Avars). Dans le vieux slave qui a ses origines dans la Macédoine du sud, il existe le mot spolinv (pl. spoli), russe ispolin, petit russe

ispolyn, en polonais devenu stolim, stolim, signifiant »gigas«. Sans doute ce mot nous rappelle les Spoies ou Ispoles qui, dans les temps anciens, faisaient la guerre aux Slaves et leur faisaient beaucoup de mal, mais qui, ensuite, furent contraint de tramer un »modus vivendi« dans une communauté sociale, bien que primitive.

Déjà C. Plin l'Ancien mentionne un certain peuple nommé Spalaei (var. Spalei, Apelaei, Pellaei, Pali) vivant parmi les tribus scythes qui avaient passé le fleuve Tanais. Les Spalaei — semble-t-il — faisaient partie des Sataches qui demeuraient d'abord à l'est de la Crimée, sur les bords du Méotide et avaient pour voisins les Taures. Les Spales et aussi les Spores sont peut-être en rapport avec les Spalaei de Plin. Ainsi il n'est pas exclus, que ce mot ethnique soit apparenté à l'iranien aspar < aspabar »cavalier«, composé du zend. aspa »cheval« (ossète afse, äfsä »juvénement«) et du zend. bar »aller à cheval«. Spari a donné slave Spori. Comme il y avait en sarmate au lieu de r aussi l, on peut déduire de aspal (aspar), la forme Spali, slave Spolinb. Dans le steppe du Pont habitaient jusqu'à l'arrivée des Goths et des Huns, et même plus tard, surtout les Sarmates et les Caucasiens alarodiques. Ainsi les historiens grecs ont appris des Sarmates qu'il y avait des Spores au bord du Dniepr supérieur et moyen.

En ce qui concerne l'ä au commencement de la forme aspar, il faut supposer qu'il s'est conservé comme voyelle réduite dans les formes préslaviques ispolin.

Dr. Božidar Širola: Problemi našega muzičkog folklor. Čita u svečanoj sednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 4. maja 1929.) Zbornik za narodni život i

običaje Južnih Slavena, knjiga XXVII, zvezak 2. Zagreb, 1930.

Hrvati zelo skrbijo za nabiranje in znanstveno proučevanje svojega glasbenega folklorja. Skladatelj dr. B. Širola, ki se udeležuje tudi kot muzikolog, se je veliko pečal z nabiranjem in raziskovanjem hrvaškega glasbenega folklorja, pa na 38 straneh sedaj razgrinja probleme, ki so na polju proučevanja folklorja pri Hrvatih in Srbih aktualni in jih rešuje, ali vsaj postavlja.

Najprej ugotovi, da je naloga melografije raziskovanje melijskih zakonov, ritmičnih shem, harmoničnih lastnosti in končno arhitektonike oblik.

Med problemi melopoiije ugotavlja dr. Širola naravno, netemperirano ugodbo (Stimmung) v hrvaškem folklorju, se peča z ozkimi intervali istrske lestvice, ki po njegovem ni niti diatonska, niti kromatična, niti jo je mogoče razumeti le kot prirodno. Podrobno raziskovanje bo moglo šele določiti njene intervale in njih skalni sistem. Akcidencijam istrske lestvice (nevtralna terca, zmanjšani intervali, ugodna predhodnica) je vzrok v melijskih, ne v harmoničnih razmerjih. Opozarja na običaje portamenta in staccata, nekatere ciganske in orientalske vplive ter o preostankih staroantične katartike. Pri ritmičnih problemih ugotavlja, da srbskohrvaški glasbeni folklor nima vedno metrične simetrije, da je včasih tudi povsem nemetričen kakor gregorijanski koral ali bizantinski cerkveni spev. Peča se s cerkvenim petjem, vplivanem po koralu. Dočim ima grška ortodoksna cerkev metričen koral, je staroslovensko petje brez metričnih shem, razvija se marveč s proznim tekstom in se ravna po njegovi akcentuaciji. V hrvaškem Primorju je to petje podobno stari psalmodiji in lekcijским

vzorom nekdanjega Rima. Sicer pa posvetna pesem ne pozna ametrije. Ritmični in metrijski problemi so v srbskohrvaškem folklorju zelo zanimivi. Pri harmonijskih problemih razpravlja dr. Širola o slovanski — molškali (harmoničen mol) ter o ciganski lestvici, o cerkvenih tonih (dorski in frigijski sta še živa) ter o anhemitonski pentatoniki, katero je dr. Žganec našel še v Medmurju. Dalje govori avtor o modulaciji, ki ni zelo pogosta pri Hrvatih, večkrat se dobi v Južni Srbiji. Dominantne končne kadence v srbskohrvaškem folklorju še niso končno veljavno znanstveno pojasnjene. Kar se tiče večglasja, pojo homofonski večglasno le ponekod v Dalmaciji, spremljava pa redko rabi subdominanto. Dvoglasno se poje v Slavoniji, v Bosni, na Hrvaškem, v Istri in na Kvarnerskih otokih. Dr. Širola označuje to hrvaško »diafonijo« s »paralelizem v teku napeva, svobodnejši gib pa samo na začetku in na koncu«. Nekaj podobnega dobimo še tudi v naši Beli Krajini, ob hrvaški meji, kjer žive še tudi pesmi z dominantnimi konci in celo primitivne kanonične tvorbe. Med problemi arhitektonike razpravlja dr. Širola o izometričnih stavkih, o njih členih dvotaktnega motiva, ki odgovarja v poeziji dipodiji. Stare obredne pesmi se poslužujejo monotonske kompozicije, kakor AAAAA... Ostale forme členi dr. Širola po Mokranjcu in Žgancu v pet skupin: 1. dvodelne pesmi, sestavljene iz dveh simetričnih stavkov, 2. dvodelne pesmi, v katerih ima prvi stavek še nastavek, 3. dvodelne pesmi, v katerih ima drugi stavek še dodatek, 4. trodelne pesmi, 5. pesmi z enim samim stavkom.

Dr. Širolova razprava je velikega pomena za raziskovanje jugoslovanskega glasbenega folklorja. Nekaj problemov je rešila, druge pa je zastavila.

B. Škerlj, Beiträge zur Anthropologie der Slowenen. Aus der Anthropologischen Abteilung des staatlichen Hygiene-Institutes in Ljubljana. (Sonderabdruck a. d. Zeitschrift f. Morphol. u. Anthropol., Bd. XXVIII., Heft 3, 1930).

Pisatelj je ugotovil kompleksijo (bojo las in oči) pri 416 šolskih otrocih osemrazredne ljudske šole Ljubljana-Moste. Razlikoval je samo dva tona boje las in oči, in sicer svetli in temni. Bilo je 221 deklic in 295 dečkov v starosti od 7 do 17 let, vendar je doba 7 do 10 let obsegala večino (67·8%). Nahajanje svetle boje las (58·7%) prekaša ono temne boje (41·3%). Svetli lasje (51·3%) so tudi za spoznanje pogostejši nego temni (48·6%). Fiziološki zanimivejša je konstatacija, kako stoji razmerje temnih in svetlih pri mlajši in starejši grupi mladine. Pri deci od 7 do 10 let je 57·1% svetlookih, in sicer 51·5% pri deklicah in 48·5% pri dečkih, temnookih pa je bilo 42·9% v celini, in to pri 47·9% pri deklicah in 52·1% pri dečkih. V pogledu na bojo las je bilo 53·0% svetlolasih otrok, in to 54·3% pri deklicah in 45·7% pri dečkih, dočim je na drugi strani zapaženo 47·0% temnolasih otrok in od teh 45·5% deklic in 54·5% dečkov.

Pri skupini šolskih otrok 11 do 17 let so iznašali svetlooki 61·9%, in to pri deklicah 64·6% in pri dečkih 36·2%, temnooki pa 38·1%, in sicer pri deklicah 52·9 in 47·1% pri dečkih. Svetla boja las pri 47·8% vseh otrok, in to 64·1% pri deklicah in 35·9% pri dečkih; temna boja las pa pri 52·2% vseh učencev, in to 55·7% pri deklicah in 44·3% pri dečkih. Iz tega se vidi, da se razmerje med pojavo svetle in temne kompleksije od nosno spola pri starejših otrocih vidneje odražava: Od 80 deklic jih je 66·3% s svetlo bojo očne iride nasproti

55% pri 54 dečkih; na drugi strani pa je 33·7% deklic temnookih nasproti 44·4% pri dečkih.

Na kraju ugotavlja avtor, da ni velika korelacija med bojo oči in bojo las. Za Slovence trdi, da spadajo med evropske narode s svetlo kompleksijo in da se v tem oziru razlikujejo od Hrvatov in Srbov, dočim jim n. pr. Čehi stojijo bližje. Lasje s časom samo malo temnijo, oči pa sploh ne, veli avtor.

Kot akt kulture moramo pozdraviti, da se je v ljubljanskem državnem inštitutu za higijeno ustanovil oddelak za antropologijo. Tu se lahko začne s pripravami za antropološko analizo prebivalstva Dravske banovine v večem stilu. Od raziskovalca v inštitutu se vsakako več zahteva kakor od potujočega znanstvenika na terenu. Da ne govorim o dragem instrumentariju za proučavanje rasne morfologije, omenjam važnost kompleksije za opis in definicijo rasnih elementov. Škoda da ni imel avtor v danem primeru kako tablico z različni toni boje las in očne iride, ki je bila v antropološkem znanstvu poznana in upotrebljavana. Pa tudi, če se kompleksija beleži na oko, na pogled, brez tabele, razlikovanje samo dveh tonov boje oči in las ne zadostuje. Podpisani je v letih 1905. in 1909. antropološki proučeval ljudstvo v Žužemberku in Marindolu,¹ največ šolsko mladino in je razlikoval sledeče tone kompleksijskih barv: pri očeh: modri, svetlorjavi (helbraun), rjavi (braun), temnorjavi, črni za homogeno barvane iride oči, a za mešane iride: rjavomodri in modrorjavi ton. Sicer pa je bila takrat upotrebljena tudi R. Martinova tablica za 16 tonov boje oči,

¹ Н. Жупанић, Жумберчани и Мариндолци. Прилог антропологији и етнографији С. у Крањској. (Сепаратни отисак из „Просветног Гласника“, са 14 табл.) Београд 1912.

ki so zaznamovane s številkami, tako da 1 zaznamuje najtemnejši in 16 najsvetlejši (modri) ton očne iride. Toni boje las so pa bili razlikovani takole: plavi (blond), temnoplavi ali svetlorjavi (dunkelblond ali hellbraun), rjavi (braun), temnorjavi (dukelbraun) in črni ton.

Glede na barvo las je bilo zapazjenih v Žumberku in Marindolu pri dečkih od 6. do 13. leta: plava (blond) 11·3%, temnoplava 30·6%, svetlorjava 25%, rjava 22·7%, temnorjava 10·3%; pri tamošnjih deklicah pa iste življenske dobe: plava 12·2%, temnoplava 22·9%, svetlorjava 12·2%, rjava 35·1%, temnorjava 14·9%, črna 2·7%. Pri deklicah so prevladovali temni toni boje las, kar ni bil primer pri dečkih.

Odnosno boje oči konstatirano je pri moških: modre 40·28%, rjavomodre 5·24%, modrorjave 13·81%, svetlorjave 28·09%, rjave 34·29%, in temnorjave 4·29%, tako da rjava boja očne iride v raznih tonih absolutno nadvladuje z 65·97% vse ostale tone boje oči. Pri ženskem spolu v Žumberku pa je zapazeno: modre oči 17·34%, rjavomodre 9·18%, modrorjave 2%, svetlorjave 20·4%, rjave 30·6%, temnorjave 11·22% in črne oči 1·02%, kar znači da so tudi pri ženskah čisti temni toni v absolutni večini napram ostalim. Zanimivo je, da pri moškem spolu ni bil zapazjen niti eden primer črne boje las ali črne očne iride, dočim je to bil slučaj pri ženskem spolu. Tudi beleženje in računanje na osnovi tablice R. Martina je pokazalo, da je rjavi pigment očne iride močnejši pri ženskah (5·6) nego pri moških (6·3), torej ravno nasprotno kakor v Ljubljani pri slovenski šolski mladini, kjer je bilo pri mlajši skupini: 51·5% svetloookim dečkom in 47·9% temnoookim deklic napram 52·1% temnoookim dečkom.

N. Županič.

S. Brodar, Potočka zijalka na Olševi. (Posebni odtis iz Izvestja drž. gimnazije v Celju za leto 1928./29.) Celje 1929. — Dravska basnovina je polna jam posebno tam, kjer se razprostira Kras in bi človek pričakoval pri nas bogata nahajališča diluvijalne faune kakor tudi ostanke paleolitske kulture in paleolitskega človeka. Pa vendar se je še le g. S. Brodarju, pisatelju gornje studije, posrečilo odkriti leta 1928. prvo postajo starejše kamenene dobe (paleolitikum-a) v Dravski banovini, ali ne na tleh Krasa, ampak v vzhodnih Karavankah blizu avstrijsko-jugoslovanske državne meje. Nahajališče se zove Potočka zijalka v gorski gmoti Olševe v višini približno 1700 m. Leži sredi nekdanjega zaledenelega ozemlja, ali v taki višini, da ledeniki niso segali do nje. Tu ni ostankov ledeniških grobelj in tudi ne fluvioglacialnih vsedlin in vse plasti v jami izvirajo od sprhnjevanja njenega stropa in njenih sten (eluvium). Ostanke človeškega okostja do sedaj še niso najdeni, pač pa ostanke faune, ki so enostranski in ne morejo služiti za določitev dobe. Večina kosti pripada jamskemu medvedu brlogarju, deloma najbrž tudi še neki drugi vrsti medveda (ursus arctoides?). Tudi svizec, ki se je nahajal nad kulturno plastjo, ne more dati kronološke opore. Torej so le ostanke tvorbe roke, starinoslovski material, v moči, da nam pojasnijo po svoji obliki (tipu), katero dobo diluvija, odnosno paleolitikum-a imamo prisoditi nahajališču Potočki zijalki. Oblika artefaktov, ki so bili do l. 1929. vsi iz kostenine, spominja na ozka rezila iz Mousterien-ske dobe. Slični ročni izdelki so bili najdeni v Badelshöhle pri Peggau-u na Štajerskem, dalje v paleolitski postaji Mlač (Lautsch) na Moravskem in v tako zvani »Spodnji jami« pri Wierchóvu

na Poljskem. Vse te postaje pripadajo ali popolnoma ali vsaj po eni kulturni plasti začetku mlajšega paleolitika, namreč Aurignaški dobi. Tega mnenja je tudi dunajski strokovnjak za paleolitsko kulturo, I. Bayer, direktor dunajskega prirodopisnega muzeja.

Ker se nahaja izkopavanje in proučevanje kulturnih slojev v Potočki zijalki še le v prvem stadiju, še le v stadiju poskusnega kopanja, se avtor oprezno zadržuje, da izreče svojo definitivno sodbo o času in načinu življenja paleolitskega človeka v vzhodnih Karavankah.

Vsekako odkritje Potočke zijalke in paleolitske kulture v njej ni samo lokalnega znanstvenega pomena, ampak zanima znanstvenike vsega sveta, ker so ostanki paleolitskega človeka in njegove kulture danes še redki in je začetek človeka, ljudstva in njegove kulture še dokaj v meglo zavito. V profesorju J. Brodarju je dobil slavni hrvaški paleontolog in antropolog D. Gorjanović-Kramberger vrednega druga, ki napenja vse sile za proučevanje svoje Potočke zijalke, da bi primerjal tukajšnje ostanke človeka in njegove kulture z onimi iz Krapine in iz drugih nahajališč, zlasti v zapadnih Alpah (Wildkirchli v Säntisgorovju — 1477 m; Wildenmannsloch na severnem pobočju Seluna in Drachenloch nad Vättisom v Taominadolini — 2445 m).

Prav veseli nas, da pomaga tudi Slovenec reševati velik svetski problem: izvor in starost človeka ter njegova kultura. N. Ž.

The aborigines of Minnesota. A report based on the collections of Jacob V. Brower, and on the field surveys and notes of Alfred J. Hill and Theodore H. Lewis. Collated, augmented and described by N. H. Winshell. Published by the Minnesota Historical Society.

Illustrated by thirty — Six halftone page plates, Twenta — six folded inserts and six hundred and forty — two figures inserted in the text. The Pioneer Company St. Paul Minn. 1911.

To prekrasno knjigo o Indijancih Minesote in njihovem življenju na 761 straneh folio formata v razkošnem povezu nam je poslal v dar g. Ivan Jager, arhitekt in nacionalni delavec iz Mineapolisa v Minesoti. Bodi slavnemu »graditelju Mineapolisa«, kakor ga Amerikanci imenujejo, na tem mestu izrečena zahvala od strani redakcije Etnologa. Ponosni smo, da nas ni pozabil mož, rodom Slovenec iz ribniške doline, ki pa že davno živi v tujini (najpoprej v Pekingju) in sedaj v glavnem mestu severno-ameriške države Minesote. Zavzet za vse, kar je plemenito in dobro, mož živi sam skromno, ali ima odprte roke za siromake in odprto srce za umetnost. Posebno mu je pri srcu ornamentika, zlasti jugoslovanska. Razmišlja o njenem izvoru in pomenu raznih znakov. Za časa vojne se je podal s svojim bratom, prof. univ. v Mineapolisu, na srbsko fronto v južni Macedoniji, kjer je proučeval življenje in stradanje tamošnjih Jugoslovanov okolo Lerina in Vodena, jim pomagal zgraditi porušene domove in jih učil reda in čistoče. Za zbirko »South Slav Monuments« je že pripravil celo knjigo o jugoslovanski, specijalno slovenski ornamentiki, ali konec vojne je zval Ivana Jagra nazaj v Ameriko in izdajatelj Jugoslovanskih spomenikov v Beograd. Delo je do sedaj nepublikovano.

Po nazorih tega našega rojaka ne bi smela umetnost sama za se živeti, ampak biti spojena z vsakdajšnjim življenjem, posebno z vsemi materialnimi napravami, ki jih oskrbuje država. Zato je svetovai, naj bi se pri Ministrstvu Prosvete v Beogradu

osnovalo umetniško odelenje, ki bi odredilo od države naročenim stvarjem obliko in okras (markam, denarju, orožju, stavbam, zastavam, grbom itd.).

Da se vrnemo zopet h knjigi, ki nosi gornji naslov, omenjamo, da opisuje Minesoto in tamošnje Indijance od paleolitskih časov do danes. Ker mislimo prinesiti obširnejši referat ob drugi priliki, naj za sedaj zadostujejo te vrstice.

N. Ž.

N. Zupanič, Les premiers habitants des pays Yougoslaves. Ethnologie paléolithique et néolithique de l'Illyricum. Avec une carte des pays Yougoslaves et 9 figures dans le texte. (Extrait de la »Revue Anthropologique« 1919.) Paris 1919.

Precej let je že, kar je prišla na svetlo studija z gornjim naslovom in ker ni bilo pri nas do sedaj o njej nikakega prikaza s kritiko, hočem na kratko sam spregovoriti o izvesnih stvarih, to se pravi, da hočem neke nazore na novo potrditi in nekatere stvari popraviti.

V tej studiji se trdi, da se sedanji prebivalci Evrope nikakor ni razvil direktnim putem iz paleolitskega neandertalca, kakor se je vobče mislilo v začetku XX. stoletja in kar sta posebno poudarjala med Nemci Schwalbe in Klaatsch, pri Jugoslovanih pa D. Gorjanović-Kramberger. Tega nazora se podpisani drži z isto zavestjo kakor leta 1908. in 1911. o priliki prikaza velikega Gorjanovičevega dela o krapinskem človeku in povodom predavanja v Srpskem »Geografskem Društvu« v Beogradu (Dodatek »Starinaru« N. R. III., 38—39; Srpski Književni Glasnik, XXVII., 960). Že v paleolitikumu je moralo biti več ras, sposobnih in manj sposobnih za življensko borbo in za napredek v kulturi. Manj sposobne so bile potisnjene v ozadje, obsojene na izmrtje ali pa direktno

uničene kakor Indijanci v Severni Ameriki po prihodu Anglo-Saksoncev. Da bi bil čas spopolnil nerodnega neandertalca do stopnje modernega človeka, v to a priori nisem veroval, a nove najditve popolnejših, današnjemu človeku bližnjih fel, potrjujejo to skeepso. Ni pomisliti se ne da na to, da bi bil čas starejšega paleolitikuma pa do postglacijalne dobe ali do neolitikuma vzdignil nizko čelo neandertalca in mu povečal mozek, ker ga je baje bolj rabil. Čas je pač dal pravo in oblast nad zemljo onim raznim elementom, ki so imeli višje čelo, večji in sposobnejši mozek, ki so bili okretnejši pri delu in v medsebojni borbi za življenje. Chelénski in monstérienski neandertalci so res nekam izginili v Evropi, ali, mislim, da bi se varal oni, ki bi mislil, da jih je nestalo popolnoma. Po naših mislih, je stopil izvesen del njih v sožitje z drugimi, popolnejšimi rasami, kar se najlepše očituje na skeletih iz Aurignacien-a na Moravskem. Ti ljudje so veliko bolj podobni modernemu človeku, imajo tudi popolnejšo kulturo od neandertalca, ali imajo še neke oznake neandertalske rase, kakor n. pr. silno močne nadočne robove (tori supraorbitales). To pač znači, da se novi rod ni mimošel z avtohtoni, ampak da se je deloma krvno pomešal z njimi in po njih podedoval neke njihove morfološke posebnosti.

Drugo vprašanje, ki se ga hočem dotakniti je telesna sprememba ljudstva, morfološki razkroj ras. Tega vprašanja sem se na kratko dotaknil že leta 1907. (Die Illyrier, Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 1906./1907.), kjer sem izrazil svoje pomisleke proti mnenjvam Nyströma, Baera, Bogdanova, Rankea in drugih antropologov, češ da obliko glave (dolihokefali, brahikefali, mezocefali) povzročajo zunanji vplivi me-

hanične prirode, in kjer sem trdil, da je treba vzrok metamorfoze iskati največ v notranjosti celic za oploditev in v zakonih podedovanja. V krvi poje dinca in naroda živi preduslov za njegovo fizično in duševno posebnost. Križanje krvi, križanje ras, ki jih proizvražajo preseljevanja plemen in narodov, spreminja fizični habitus človeka, obliko njegove lobanje, obličja, organov in vsega.

Podpisani pa je trdil v gornji studiji tudi nekaj, kar danes ne more vzdržati, da namreč imena nekih španskih in italijanskih rek podpirajo mišljenje o izvoru prazgodovinskih kakor tudi modernih brahikefalcev Evrope — iz Azije. To se ne da trditi v polnem obsegu. Tedaj sem donesel kot dokaz imena nekaterih evropskih rek (Miño, Taho, Mincio, Po), ki naj bi bila mongolskega izvora, kar pa danes ne morem trditi. Lingvistika se temu upira. Pač pa postoje v Evropi in Mali Aziji stara rečna imena, ki so identična ali skoraj identična z azijskimi iz Sibirije, Mandžurije in Turkestana. Tako n. pr. mejna reka med Mandžurijo in Amur provincijo se zove *U s u r i*, kar spominja na reko *U s o r u* v Bosni. Reka *Αγγρος* (Morava) v Srbiji navedena pri Herodotu spominja živo na reko *A n g a r o* v Sibiriji in reko *U g o r* v Bosni, ki je verjetno nastala iz *Αγγρος*. Pri Homerju navedena reka *Σαγγάριος* pomeni ne mara isto kakor mandžurska reka Sungari itd. Lingvisti so našli tudi korenov, skupnih n. pr. mandžurskemu in germanskim jezikom. Bodočnost bo bolj pojasnila problem izvora evropskih brahikefalcev.

V novejšem času so se pojavila v tujih jezikih antropološka dela, v katerih se trdi, da so bili neolitski prebivalci Ilirika dolihoidni, kar je tudi prav. Pripominjamo samo, da to ni novina, ker je to čisto in bi-

stro povedano že v zgornji studiji (pag. 29), torej že pred 12timi leti, in to v svetovnem, francoskem jeziku, kar bi bilo lahko znano dotičnim antropologom.

N. Županić.

P. Bulat, *Mati zemlja*. (Etnološka biblioteka, 9). Zagreb 1930.

Pisatelj navaja primere iz narodne literature slovenskih in drugih narodov, zakaj in kako so zemljo imenovali mater. — Dodajemo francoski résumé:

Résumé. Dans l'article ci-dessus, l'auteur traite le problème du culte «de la mère-terre» en tant qu'il vit et qu'il se reflète dans le folklore slave contemporain. Ainsi que dans tous les phénomènes du naturisme religieux, on hésite ici à fixer la limite entre ce qui directement fondé sur la tradition, vient du vieux naturisme religieux, et de ce que l'homme d'aujourd'hui mais d'une psychologie primitive sent et pense spontanément sur la «mère-terre». Mais la vitalité des manifestations dans lesquelles se présente, sans exception et sans influence mutuelle, une conception pareille de la «mère-terre» chez les peuples slaves modernes, nous incline plutôt à la pensée qu'il s'agit ici d'un phénomène psychologique qui à l'époque de la préhistoire et de la religion naturiste faisait la base du culte formel de la «mère-terre». Aujourd'hui, à une époque où des religions supranaturelles sont popularisées, cette base fait défaut.

Agn. Dobrowolska, *Żywotek Cieszyński*. Ze studjów nad strojem i haftem ludowym. (Wygawnictwa muzeum śląskiego w Katowicach, dział I., tom II). Katowice 1930.

Pisateljica podrobno opisuje kroj in ornamentiko ženskih telovnikov iz okolice Cieszyña v Šleziji. Tekstu je priloženo 42 tabel, ki prikazujejo va-

rijante kroja in ornamentike. Pisateljici se mora častitati na krasnem delu.

N. Ž.

J. Peisker, Ko je su v jere bili stari Slovani prije krštenja. Iz rukopisa preveo dr. Ivo Pilar. (Posebni otisak iz »Starohrvatske Prosvjete« N. S. II.). Zagreb 1928.

Znani naš reformator socialne in gospodarske zgodovine donaša v tej studiji dokaze zato, da so Slovani pred sprejemom krščanstva izpovedali dualistično zaratuštrino vero. Ta vera ni prišla k njim in k Fincem propagandistično, ampak po mišljenju dr. Peiskerja, z iranskimi ujetniki, katere so doganjali v južno Rusijo nomadi, turanski jezdeci. Ti zarobljeniki uskočili so izpod svojih mučiteljev k Slovanom in Fincem, ki so radi poslušali lepo vero utehe.

Mi dodajemo še to: Če so res donesli Iranci zaratuštrino veroizpoved med Slovane, potem niso to morali biti samo ujetniki po turanskih kornjenikih, ampak tudi slobodna sarmatska plemena in narodi, ki so vznemirjeni vsled prodiranja Hunov proti vratom narodov izmed Urala in Kaspiškega morja, hrumeli počevši od I. stoletja pred Kr. preko doljnega Dona v rusko nižino in proti srednji Evropi. Nekatera sarmatska plemena, posebno iz bližine Meotide, so bila direktno medijskega izvora, druga so bila mešanica iz Sarmetov in kavkaških aborigenov (Cerkezi, Lezginci, Abzahi, Čečenci, Gruzini). In ti osvajalci iz »Azijske Sarmatije«, niso prinesli Slovanom samo prve plemenske in državne organizacije ampak verjetno tudi novo vero, po J. Peiskerju zaratuštrino.

N. Županić.

Α. Κ. Τσοποτου, Ὁ παρασηιτικός κόλπος καὶ ὁ Βόλος. Ἀναρίσεις τῶν περὶ ἐγκαταστάσεως Σλαβῶν ἀσηριζῶτων λαγυρισμῶν. Αθήναι 1930.

Avtor pravi, da je pobil razlago izvesnih virov po Fallmerayerju, Byeusu, Tafelu, J. Safareku(!), Zireceku(!), Uspenskemu itd. o naselitvi Slovanskih Velegezitov ob Pagazejskem zalivu v vzhodni Tesaliji, češ, da so si ti zgodovinarji in paleo-etnologi na nejasnem o geografskem položaju velegezitske oblasti. On piše, da ima razven ostalih dokazov še dve državni pogodbi iz bizantinskih časov, ki govorite proti temu, da bi bila segala selišča Velegezitov do Pagazejskega zaliva. Avtor navaja za primer sela: *Κάρλα, Γορίτσα, Ζαγορά, Ζερβόχια, Βιζιτζα, Μακρινίτσα, Εέσζλον, Κοκκουράβα, Δέσιανη, Σελίτσανη, Κάπραινα, Βόλος*, od katerih nekaterim zanika slovanski izvor. Najbolj se bori proti slovanskosti toponimika Volo. Sicer priznava, da slovanska krajevna imena izvirajo od slovanskih podložnih kmetov in pastirjev, ki so pripadali raznim samostanom in veleposestnikom na gorovju Pelionu, kakor tudi od ujetnikov, ki so jih Grki tamkaj zadržali, ali ni jasno kaj hoče s tem doseči. Če so bili tesalski Slovani podložni kmetje, ali pastirji, ali drzni hajduki, to vendar ne more zanikati prisotnosti njih jezika, njih krvi in njih običajev ob Pagazejskem zalivu. Ravno kmetje in pastirji, to je ljudstvo je oni socialni element, ki da deželi etnični karakter, ne pa trgovci in baroni.

Znanstvu ni do tega, da advokatski interpretira izvore v prid tej ali oni strani, v korist temu ali onemu narodu, ampak pravo znanstvo išče samo resnico. Prav želeli bi, da bi slovanska krajevna imena na Grškem prestrel znanstvenik, ki pozna slovanske in novogrške lingvistične zakone in nam kartografski zabeleži krajevna imena slovanskega izvora. Ž.

E. Šimek, Velká Germanie Klaudia Ptolemaia, I. Facultas philosophica

Universitatis Carolinae Pragensis: Sbirka pojednani a razprav. Praga 1930.

Nemški starinoslovec K. Müllenhoff je prestrogo sodil Ptolemejevo delo *ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΎΦΗΓΗΣΙΣ*, kar je rodilo odpor med historičnimi geografi ter zgodovinarji. Vendar pa so šli nekateri Ptolemejevi branilci predač, ko so skušali opravdati skoraj vse njegove podatke. Treba se je vprašati, koliko je vreden Ptolemej iz današnjega stališča geografskega znanstva in koliko iz stališča znanja antične geografije: In ravno kot geograf antike je Ptolemej za občudovati, kako je sistematično in previdno zbral in uredil material za geografski opis zemeljske krogle na osnovi tedanjega znanja. On je predstavil tedanji svet v obliki tabel, v katerih je bila za omenjene kraje in važne točke podana v številkah geografska širina in geografska dolžina. Seveda ne odgovarjajo te številke vedno resnici in natančnosti na osnovi merjenja, ampak na osnovi izračunavanja iz raznih podatkov in poročil. Prvi zvezek, ki je ravno izšel, se bavi s principijelnimi problemi raziskovanja Ptolemejevega dela, potem z izvori iz katerih je stari geograf črpal podatke ter z nedostaki in napakami, od katerih so večino zakrivali poznejši izdavatelji njegovih spisov.

Prof. Šimeka zanima samo teritorij Velike Germanije (*ΜΕΓΑΛΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ*). To je zanimivo tudi za Slovane, ker se je Velika Germanija razprostirala na vzhodu do Visle in na jugu do Dunava, torej so spadale v njen obseg češke in zapadno-poljske dežele. Seveda tvori prav zasebno vprašanje, če so bili stanovci ob Visli Slovani ali ne in zato pisatelj tega problema niti ne načelnja. V nasprotnem z drugimi učenjaki, trdi avtor, da Marinus iz Tira ni napisal samo eno ampak več del s

ciljem doseči *διόρθωσις τοῦ γεωγραφικοῦ πλυακός*. Ali podatki v teh delih so bili toliko nepopolni in tako neenakomerni, da ni mogel ni Marinus ni kdo drugi na osnovi tega materiala očrtati lice sveta (Oekumene). Šele Ptolemej je porabil Marinovo snov in podatke drugih potnikov ter si s pomočjo teh narisal večje število zemljevidnih skic iz katerih je posnel številke za položaje krajev (pozicijske številke) in jih v svojem delu zapisal ob strani teksta v kolonah. Res da je Ptolemej veliko črpal iz del Marinusa iz Tira, ali vsejedno je treba njegovo geografijo smatrati v celem obsegu kot lastno sistematično delo.

V drugem poglavju išče avtor arhitip Ptolemejevega teksta in mu je bila pri delu od velike koristi publikacija O. Kuntza (die *Geographie des Ptolemaeus*, Berlin 1923.). On ne deli mišljenja z Mommsenom in C. Müllerjem, da je najboljši in najvernejši kodeks X (Vaticanus, sign. 191) in je prevzel tekst po grupi RWUr, ki ima boljše variante kot kodeks A. V tretjem poglavju trdi avtor da Ptolemej ni pisal teksta po predlogi Marinusovih zemljevidov in skic ampak ga je sestavil na osnovi svojih lastnih skic. Menda Ptolemej tudi ni priložil svojemu tekstu nikahkih detaljnih zemljevidov. Morda je priložil samo mapo celokupne zemeljske oble.

V petem poglavju govori avtor o mejah Ptolemejeve Germanije, ki se razprostira od reke Rena proti vzhodu.

Delo prof. Šimeka znači napredek na polju stare geografije in historije.

N. Županič.

S. Brodar, Paleolitik na Olševci. (Station paléolithique d'Olchéva). »Zdravniški vestnik«, II., No. 4). Ljubljana 1930.

Raziskovanje prof. S. Brodarja v Potočki zijalki na Olševci v letu 1928.

je bilo več ali manj za poskus, da se vidi, kakov arheološki značaj imajo tamošnje najdenine. Leta 1929. se je odkopavanje nadaljevalo, in sicer organizovana v kolikor so to dopuščala sredstva. Sedemčlanska ekspedicija se je nastanila pri sv. Duhu (1250 m) in od tam je imela še eno uro težavnega hoda do najdišča Potočke zijalke (1700 m).

Vhod v jamo je zelo širok in meri 17 m, a visok je 6'20 m na najvišjem mestu, tako da ga turist ne more prezreti. Dolžina zijalke znaša v zračni črti 110 m, v resnici pa vsled spremembe smeri in višinskih razlik še več. Od vhoda proti sredini se vedno bolj širi, tako da doseže 40 m, potem se zopet zoži in je v zadnjem delu široka 20 do 25 m. Profesor S. Brodar je izračunal da obsega arheološko zanimiv prostor 4000 m² (v jami in pred jamo), ki vsebuje starinske ostanke 5 do 6 m globoko.

Avtor je mnenja, da za sedaj ni mogoče podati končne sodbe o arheološkem značaju Potočke zijalke, ker je treba poprej predelati do sedaj nabrano obilno gradivo in, kar je še bolj važno, nadaljevati izkopavanje po začrtanem programu.

Na osnovi dosedanjega dela podaja avtor sledeče zaključke in misli:

1. Aluvijalne plasti v Potočki zijalki so neznatne v primeri z diluvijalnimi, ki segajo globoko.

2. Kolikor je plasti do sedaj odkrite, kažejo le na eno dalj časa trajajočo dobo, ki jo označuje popolno pomanjkanje vsake favne in drugih sledov o navzočnosti človeka. Nad tej dobi odgovarjajočo plastjo leži razmeroma tenka plast z ostanki jamskega medveda; globoko segajoče plasti pod njo z ozirom na favno in navzočnost človeka ne kažejo daljših presledkov.

3. Najmlajši diluvijalni plasti pripada pri vходу v jamo odkriti koščeni artefakt. V zadnjem odseku jame prekopana kulturna plast leži pod sterilno plastjo, je torej starejša in so tudi njeni artefakti starejši. Kulturna plast zadnjega odseka leži nad plastjo rdeče ilovice, dočim so se nahajali artefakti iz kresilnika pri vходу v jamo globoko v rdeči plasti. Tako je treba te smatrati kot najstarejše do sedaj odkrite artefakte. Razbite kosti, drobcji presmoga in tuje kamenine pa pričajo, da je bil človek naseljen v jami ali jo je vsaj obiskoval že dolgo prej, torej v še starejši dobi.

4. Zijalko je uporabljal človek kot svoje zavetišče večkrat v geološki sedanjosti.

Résumé.

Ker nove paleolitske najdbe v Sloveniji zanimajo širni svet, podajamo résumé tudi v francoskem jeziku.

Les fouilles effectuées en automne 1928 à la »Potočka Zijalka«, caverne située dans le mont Olševa (1930 m) des Karavanke orientales, en territoire Yougoslave près de la frontière autrichienne, prouvent l'existence d'une nouvelle station paléolithique qui, étant donnée son altitude exceptionnelle (1700 m), présente le plus grand intérêt.

L'auteur commence par faire un rapport des fouilles de 8 semaines entreprises en été 1929. Après avoir décrit le site de la Potočka Zijalka et souligné le caractère alpestre de cette nouvelle station paléolithique, il classe la grotte qui, dirigée en général vers le sud — mesure en ligne droite 110 m de long, 17 à 40 m, de large et 4 à 8 m de haut — en quatre secteurs de longueur approximativement égale, en effet: 1° la partie claire et 2° la partie sombre, les deux presque au même niveau que l'entrée; 3° la partie à demi — obscure, escarpée et s'élevant de 14 m.

et 4° le fond parfaitement noir, de 2 à 3 m plus bas que la division précédente. Des creusements ont en lieu dans la tranche orientale de la dernière section. Cette tranche a été coupée en quatre champs dont on n'a fouillé que le deuxième et, un peu, le troisième. Dans le 2e champ (environ 70 m³), à la profondeur de 50 — 90 centimètres, ont été découverts à nouveau 55 objets en os façonnés (en 1928, il y en avait 26, dans le premier et dans une fraction du troisième champs). Autre les pièces travaillées, le terreau a fourni des débris de charbon, nombre d'os d'ours antédiluvien cassés et disséminés, ainsi que diverses brides de roches paléozoïques étrangères à cette caverne calcaire, sans oublier les fossiles et les fragments de houille brune. Les objets en silex y font défaut. En général, on a bêché jusqu'à 1 mètre de profond, une seule fois à 4 m. 25 pour faire un essai. Les restes de l'ours des cavernes descendaient jusqu' à 3 m., des fragments paléozoïques se trouvaient encore à 2 m. 60. Les coupes perpendiculaires ci-jointes servent à expliquer l'étagement des couches.

Le seconde partie de l'article traite, des résultats obtenus lors des fouilles à l'entrée de la cavité naturelle. Sans compter les ossements brisés de l'ours antédiluvien, on y a mis à nu à différents niveaux plusieurs foyers dont le plus fameux paraît bien cèbri qui, situé à 1 m. 90 de profondeur, renfermait 11 objets en silex travaillés, microlithes du paléolithique plus récent. Quant aux objets en os façonnés, on n'en a mis au jour qu'un seul, gisant à 62 cm de profond.

Des creusements peu considérables pratiqués à titre d'essai par ci par là ont toujours mené à des dépôts osseux, avec quelquefois la présence de l'homme.

Tout en faisant allusion à l'aurignacien, l'auteur remet le jugement définitif à une date ultérieure où tout le matériel présent aura été étudié et où l'on aura poursuivi les fouilles. Les résultats de l'effort accompli jusqu'ici permettent de faire les constatations suivantes:

1° Les couches alluviales sont minimes en comparaison des diluviales profondes.

2° Sous la couche diluviale supérieure à restes d'ours antédiluvien, il y a une strate stérile assez importante, suivie d'une couche culturale prouvée jusqu' à présent par des objets ouvragés et, selon toute apparence, d'autres couches culturales sous — jacentes allant jusqu' à 3 m. environ de profond. Les lits placés sous la strate stérile, continus, ne comportent guère d'intervalles.

3° L'objets artificiel trouvé au — dessus de la strate stérile s'avère être le plus jeune; de nombreux objets en os de la dernière section enfouis sous la strate stérile, mais en haut du lit d'argile rouge de la caverne, par conséquent, sont plus anciens. Les objets en silex extraits à l'orifice de l'autre et qui étaient enfoncés dans la profondeur de la glaise rouge de la Potočka Zijalka, sont les plus vieux jusqu'à l'heure actuelle.

4° La caverne était habitée aussi à l'époque géologique contemporaine.

N. Ž.

Jubiläum=Feſtbuch der Gottſcheer 600-Jahrfeier. Aus Anlaß des 600-jährigen Beſtandes des Gottſcheer Landes. Geleitet vom geiſtlichen Rat Joſef Erker, Pfarrer in Mſjel. Herausgegeben vom Feſtaußchuße der Gottſcheer 600-Jahrfeier. Buchdruckerei Joſef Pavliček, Kočevje 1930.

Ta almanah ki je napisan o priliki proslave šestdesetletnice naselitve nemških Kočevjarjev na jugozapadu Dolenj-

skega. Vsebinska je najraznovrstnejša, od pozdravne pesmi našemu kralju (»Unserem Könige«) in čestitk in voščil sreče iz Amerike iz raznih krajev Nemčije ter Avstrije do strokovnega geološkega opisa Kočevske enklave.

Zgodovinski del je sestavil prof. P. Jonke iz Celovca. On začne za letom 1249., ko je koroški vojvoda Bernard obnovil cistercijskemu samostanu v topliški dolini ustanovno listino od l. 1234. Ali takrat še ni bilo tam nemških Kočevcev in zdi se, da se nahaja avtor izven obsega svoje teme. Leta 1339. dovoli oglejski patrijarh Bertrand ortenburškemu grofu Otonu, da sme v novi, na njegovem posestvu Moswald (villa tua in Moswald) sezidati kapeli sv. apostola Jerneja držati kapelana, da bi tamošnjim prebivalcem čital mašo in jim delil sv. zakramente, ter na tamošnjem novem groblju mrliče pokopavati, seveda pod pogojem, da se ne prikrajšajo pravice župnije v Ribnici. Leta 1471. je bila ob Rinži ustanovljena vodna trdnjava Kočevje in povišana v mesto. Leta 1492. je dovolil cesar Friderik III. Kočevarjem, ki so zaradi turških vpadov gmotno propadli, trgovanje z živino in krošnjarenje s platnom ter drugimi izdelki. Zatem navaja pisatelj odlomke iz Wolfganga Laziusa (de gentium aliquot migrationibus), Hieronima Megisera (Annales Carinthiae), Matthäusa Meriana (Topographia provinciarum Austriacarum. 1649.), I. W. Valvazorja (Ehre des Herzogtums Krain, 1689.) v kolikor se nanašajo na Kočevje in Kočevarje. — Po Jos. Obergföllsu (Beiträge zur Geschichte und Landeskunde von Gottschee 1918., 1919., 1920.) znači težišče izhoda Kočevcev bavarski Nordgau (Oberpfaltz). Petra Wolseggerja se imenuje »očeta kočevske zgodovine« a najboljširnejše delo o kočevski strani je podal dr. Adolf Hauffen (»Die deutsche Sprachinsel

Gottschee«, 1893.). Avtor pa smatra njegove zgodovinske trditve za zastarane, dočim hvali njegove spise o narodni pesmi, načinu življenja, običajih. Dalje hvali znanstveni značaj del K. J. Schröerja in Th. Elzeja (»Sind die Gottscheer fränkischen oder bayrischen Stammes?«, Ljubljana 1900). Na osnovi etničnega značaja imen Kočevarjev, zapisanih v najstarejšem grajščinskem urbarju iz leta 1574. vidi O b e r g f ö l l : 23% srednje in nižje nemškega izvora, preko 50% bavarsko-avstrijskega ter iz Nordgaua, 10% švabsko-alemanskega in okoli 10% slovenskega izvora. »Vermutlich sind aber mehr ostfränkisch-nordgaulische als bayrische Elemente anzunehmen«, pristavlja pisatelj. Avtor izgubi par vrstic tudi z etimologijo mesta Kočevje in veli, da je nemogoče, da bi Gottschee izhajalo iz nepoznane besede Kočevje, ampak da je glasoslovno prej mogoča izpeljava iz GazSee (See bei Gaz!). Odkod pa potem mala vasica Kočevje pri Črnomlju? Morda se bi dalo to ime dovesti v zvezo z imenom Hoče (vas pri Mariboru), ker se Kočevarje imenuje čisto tudi Hočevarje. — Od sredine XIII. stoletja pripadala je sedanja postojbina Kočevjarje Ortenburžanom, ki so jo upravljali iz Ribnice, koja je imela svoj arhidijakonot.

Avtor misli, da slovenska geografska imena v Kočevski enklavi ne pomenijo, da so tam sedeli Slovenci pred prihodom Nemcev. To je zmota, ker so ravno ta imena najtrdnjeji dokaz za prisotnost Slovencev pred prihodom kočevskih Nemcev. Sigurno pa je bil ta gozdni predel bolj redko naseljen. Potem govori avtor o 300 türinško-frankovskih rodbinah, ki so bili prgnani iz svoje domačije zaradi upora in ki si jih je ribniški Ortenburžan izprosil od cesarja Karla IV. Najvažnejša in tako rekoč edina listina, ki izrecno govori o naselitvi nemških Ko-

čevcev je listina oglejskega patrijarha Ludvika II. della Torre, od 1. maja 1363., v kateri stoji, da je precejšnja množica naroda, pač Franko-Turinžani, tja prišla in sezidala nove cerkve, in to v Kočevju (pač samo razširjenje kapele Sv. Jerneja v Mooswaldu), Poljanah pri Starem trgu, Kostelu, Osilnici in Gotenici. Zanimivo je kar avtor dalje pristavlja, da so se namreč razprostirale nemške naselbine od Schweineberga (?) do Kolpe in Čubranke in da so vasi Osilnica, Kastel in Poljane pozneje toliko trpele vsled turških napadov, da je bilo prebivalstvo skoraj iztrebljeno. V začetku XVI. stoletja so ti kraji dobili nove prebivalce, in to Uskoke iz Bosne. Urbar grajščine poljske na Kolpi iz leta 1574. vsebuje še 40% nemških imen, skoraj enakih onim v Kočevju. Danes so ti kraji popolnoma slovenski. Okoli leta 1400. je naseljevanje Nemcev na Kranjskem zaključeno.

K proslavi 600 letnice postanka kočevske naselbine je napisal ribniški dekan A. Skubic svoje pripombe, ki so sem in tja zgodovinsko temeljite. S pravom pristavlja, da bodo Kočevci čez 20 let¹ praznovali reprizo 600letnega jubileja, ker leto 1330 ni nikjer dokazano kot leto prihoda Nemcev v sliv reke Rinže, in je letošnji jubilej obhajan samo na trhli podlagi domnev.

Bolj realno podlago in od večje koristi za statističarja in etnologa je prispevek župnika J. Erkerja o cerkvenih matrikah kočevskih župnij. Tu izvemo, da je šele Tridentinski koncil

¹ Na osnovi listine v Škofjeloškem arhivu ki jo je prepisal škof Tomaž Hren in ki govori o franko-turinških upornih kmetih proti cesarju Karolu IV. in po kateri je dobil Oton Ortenburški vsekako leta 1350. tristo rodbin za naselitev v gozdovih okoli Kočevja, bi bilo imenovano leto najzaneslivejše in bo imel prav A. Skubic, (Kočevska šeststoletnica. „Slovenec“, št. 173, 174, 175. Ljubljana 1930).

(1545.—1564.) zapovedal vpeljavo krstnih in poročnih knjig. Na Kranjskem so najstarejši ostanki te vrste krstne matrike v Mengšu (počeniši z letom 1584. in pri ljubljanski stolnici (počeniši z letom 1588.). Papež Pavel V. pa je stavil (1641.) v svojem Rituale Romanum župnikom v dolžnost voditi vse potrebne matrike. Najstarejše matrike — med Kočevjarji hrani mestna župnija Kočevje: Zapisnik mrtvih (1669.), zapisnik porok (1672.) in zapisnik krščenih (1684.). V Podzemlju na Belokranjskem n. pr. začne tamošnja krstna knjiga z letom 1669. Od leta 1595. do 1788. je bil latinski jezik obvezen za pisanje cerkvenih matrik.

Jos. Erker opisuje tudi množenje kočevskega ljudstva. On podpostavlja, da so Kočevci šteli pri naselitvi na Kranjskem okroglo 450 rodbin, kar bi dalo 2700 glav. In če jih je ribniški grajščak Rudež naštel l. 1823. do 18.000 duš, to znači, da so bili Kočevci zelo bogati na deci, da so bili moški zdravi in žene plodne. Kajti treba je pomisliti, da so turški vpadi uničili mnogo kočevskih rodbin in da se jih je vedno dosti izseljevalo v tujino. Avtor misli, da danes živi do 15.000 Kočevcev (moških in ženskih) v tujini, v Zedinjenih državah, v Kanadi, v Avstriji, ker jih domača gruda ne more vse doma prehraniti.

Izvesni gospod G. Widmer trdi v poglavju »Gottschée = Gottes See« da današnji kočevski teritorij pred prihodom Nemcev ne samo da ni bil naseljen, ampak da ni imel niti imena, kar menda niti sam ne veruje. On odklanja zvezo imena kočevskega mesta s slov. koča, ampak mu se bolj dopade razlaga: Gott (bog) — Se — See (jezero), božje jezero! Papir je res potrpežljiv.

Župnik J. Erker pripoveduje o vpadih muslimanskih Bosancev (Turkov) v kočevski kraj in o taborih, ki so

bili narejeni največ okolo cerkvâ na strmih krajih. V letih 1395., 1425., 1429. so Kočevci čutili krvoločnost muslimanov ali šele z letom 1469. so se začeli redni in pogosti vpadi.

Jos. Perz pripoveduje o zbiranju kočevskih narodnih pesmi, ki da so mnogoštevilneje in posebno v župniji Koprivnik negovane. Tekste pesmi so zapisovali J. Perz, prof. univ. Adolf Hauffen, stud. phil. Hans Tschinkel, a melodijam je dal izraz v notah učitelj Robert Braune. Sam D. H. Tschinkel je zapisal 800 narodnih pesmi: balad, religioznih pesmi in legend, običajnih pesmi, šaljivk in otroških pesmic. Večina od njih je zelo stara, veli pisatelj, mnoge so pa prinesli kočevski krošnjarji iz nemških krajev v Avstriji in Nemčiji. Karakterizira jih vdana pobožnost, priprostost prikaza in treznost. Strofe kočevskih narodnih pesmi so največ iz dveh vrst, redkeje iz treh ter imajo redko rime na kraju.

Minhenski profesor Osvald Deuerling je napisal poglavje o kočevskem jeziku in njegovem poreklu in demonstrira njegov značaj s pomočjo primerjanja očenašev v raznih dialektih in starih govorih. Kočevščina spada med nemške dijalekte s starinskim značajem in znači mešanico iz bavarščine, franko-turinščine in švabščine! To so gornje nemške (oberdeutsche) in nekaj tudi srednjenemške (mitteldeutsche) skupine v nemškem jeziku.

Pet ur daleč od Škofje Loke leži Sorica (Zarz), nekdanja nemška naselbina iz Innichena v Pustriški dolini na Tirolskem (okoli leta 1300). Soričani so govorili staro bavarščino in njihov idijom je izmrl še le pred nekaj desetletji. Bil je podoben kočevskemu govoru. Tudi nemščina naseljencev v Bladen-u (ital. Sappada) in v Zahren-u (ital. Sauris) v Furlaniji severno od

Vidma (ital. Udine, nem. Beiden) je slična kočevščini, soričanskemu govoru kakor tudi idijomu že davno poslovenjenega Deutschrutha pri Tolminu. Še dalje proti zapadu v Gor. Italiji nahajajo se iznad Vičence (nem. Vizenz) in Verone (nem. Berne) ostanki tako zvanih »Sedem občin« in »Trinajst občin«, katerih jezik je tako zvan Cimriški idijom (kymrisch), ki odgovarja stari bavarščini iz 13tega stoletja. Po tem sledijo berila očenaša v gotškem (IV. stoletje), staro-visokonemškem = althoch — deutsch (750.—1100. p. Chr. n.), v srednjevisoko nemškem = mittelhochdeutsch (1100—1500), Cimriškem (iz leta 1600. in 1813.), Soriškem (Zarz) in naposled kočevskem idijomu.

Kočevski očenaš se glasi: »Wouterünsher, dar du pischt im Himbl, gäheiligät bar daïn Noum. Zä kim ünseh daïn Raich. Daïn Billä gäschiech, biä im Himbl alsho auf Eardn. Gib ünseh haint ünsher taglainäs Proat. Wergib ünseh ünsherä Schuld, biä bir wergabm ünshern Schuldigearn. Wüer ünseh et in Wershuächnisch, shunder erleash ünseh von 'an Übl. Am.«

Jezikoslovna poglavja v knjigi so najboljša, dočim so zgodovinski prispevki brez znanstvene vrednosti. Pravih etnografskih prispevkov ni skoraj nič, kar obžalujemo.

Proslava jubileja kočevske šeststoletnice kakor tudi v gotici natisnjeni Jubiläums-Festbuch, dokazuje koliko svobodo uživajo maloštevilni Kočevjarji v narodno enotni Jugoslaviji, posebno če pomislimo kako slabo se godi Slovincem in Hrvatom izven naše države. Naj da n. pr. Avstrija v narodnem oziru koroškimi Slovincem to, kar damo mi Kočevjarjem in vojvodinskim Nemcem, ki so vsi doseljenci, pa bomo mirni in zadovoljni ter dobri sosedu. Isto naj velja tudi za Lužičke Srbe v Nemčiji, ki ne žele nič drugega kakor

malo ravnopravnosti v pogledu jezika in kulture.

M. Grizin.

E. Loth, Leçons d'Anthropologie des parties molles: muscles, intestins, vaisseaux, nerfs. périphériques. Conférences prononcées à l'École d'Anthropologie de Paris les 11—19 Mars 1929. Extrait du Bulletin de la Société de Morphologie, Nro. 1—2. Paris 1929.

Antropologija je zelo razvita med Poljaki, za kar ima država tudi svoje zasluge, ki je po vseh univerzah ustanovila stolice za to visoko vedo o izvoru človeka in ljudskih rasah. Tudi Vojno ministrstvo ima antropološki oddelek, ki se bavi s posmatranjem in merjenjem poljskih vojakov v veliki meri in ki bo izdalo znamenito delo o rasnih elementih, iz katerih je sestavljen poljski narod.

Vzroka, da se je pri Poljakih razvila antropologija do visoke stopnje, pa ni iskati samo pri državi, ki podjetje materialno podpira, ampak tudi v tem, da je baš sedanja generacija dala več zelo nadarjenih pionirjev antropološke vede. Omenjam samo tri imena: K. Stolychwo, J. Ozekanowski, E. Loth. Starejšo šolo zastopa osobito plodni Talko Hrynczewicz.

E. Loth je profesor anatomije v Varšavi, ali se zraven svojega posla bavi zlasti z anatomsko antropologijo in to z morfologijo mehkih delov. V tem poglavju antropologije je E. Loth eden od začetnikov, eden izmed pionirjev, ker so se v antropoloških laboratorijih navadno obdelavali in primerjali skeleti. Sedaj pa poznamo tudi rasne razlike mišic, črev, žil, perifernih živcev itd.

Poljsko antropološko znanstvo se res lahko meri z nemškim ali francoskim. V izvestnih ozirih so celo na prvem mestu.

Na kraju podajemo resume gori omenjenih predavanj E. Lotha o antropologiji mehkih delov:

Nous venons d'étudier une science nouvelle soumise à de grandes difficultés d'investigation. Depuis son fondateur — Chudzinski — elle a subi une certaine évolution: on a d'abord cherché chez l'homme de couleur des variations qui n'existaient pas chez l'homme blanc. Plus tard (Testut), on a voulu indiquer les différences des races par la fréquence des variations et on n'y a pas réussi. En dernière analyse, les considérations sur l'anthropologie des parties molles ont changé de thème, et nous savons désormais que pour déterminer les différences raciales, il faut examiner des caractères normaux dans leur variabilité biologique. Il est déjà suffisamment prouvé qu'à ce point de vue les différences de races existent et qu'elles peuvent être très intéressantes.

Je veux mentionner encore qu'en général les caractères anatomiques des parties molles sont beaucoup plus fins et plus subtils que ceux du squelette, et que leur détermination même est plus accessible.

L'étude anthropologique des muscles, des organes, des nerfs, etc. devient en conséquence une science réelle, éminemment utile.

Pour aider à ses progrès, j'ai fondé, il y a trois ans, un «Comité international des recherches sur les parties molles» près de «l'Association des Anatomistes» et de «l'Anatomical Society of Great Britain and Ireland». Il est à souhaiter que les efforts du comité soient soutenus et qu'ils hâtent par là même le développement de cette intéressante et nouvelle branche de la connaissance de l'Homme.

N. Županić.

K. Hildén, Zur Frage der ostbaltischen Rasse. Helsinki 1927.

Med Fini Finlandije zavzemajo brahikefalci svetle kompleksije domi-

nantno mesto. To je že R. Virchow zapazil, a G. Retzius potrdil na osnovi svojih merjenj in opazovanj. Ta tip so imenovali »tavastlandski tip« po predelu Tavastland (finski: Häme) in so mu dodali še te lastnosti: močno telo, čvrstost, široka pleča, temeljnost, močne roke in noge. Srednja mera rasti, koža elastična in prilično bela; glava: navadno velika, kratka in široka (brahikefalna), ne prav visoka, često nekamo voglata, tubera parietalia razvita. Obraz: velik, zelo širok pri čelu in pri ličnih kosteh (arcus Zygomatici), spodnja čeljust močno razvita s široko oddaljenimi vogli. Nos: majhen, prilično širok, top ali visok, često z malim nekoliko navzgor zavitim vrhom. Tudi usta so precej široka. Prezrez očesa ozek, semtertja poševen in na znotraj obrnjen. Očesna irida svetla, sivomodra ali siva. Obrvi slabo razvite, svetle. Izraz obličja nezadovoljen, nesimpatičen. Lasje svetli, često povesmasti, ravni, nikdar zvalovljeni, zelo mehki. Brada je slabo poraščena in lasje so kratki, štrleči, svetli in tudi rdečkasti. Antropolog R. Nordenstreng (Europas människoraser och folkslag. Stockholm 1926) je proglasil ta ljudski tip za samostojno raso, imenujoč jo »vzhodnobaltijsko raso«, ki ni razširjena samo na Finskem, ampak daleko na vzhod od Vzhodnega morja (Ostsee). H gornji karakteristiki pristavlja Nordenstreng še sledeče: to je rasa čvrstih in žilavih kmetov, izdržljivih gozdnih sekačev in veslačev, hitrih skijašev ter drugih sportnikov. Brahikefalija je nizka tako, da je n. pr. v Finlandiji povprečni indeks 80—83, a telesna višina 168—169. Važno je pripomniti, da se zelo redko zapazi pri tej rasi mongolski poklopec (Mongolenfalte) in modri »mongolski madež«, ki je toliko zapažen pri mongoloidih.

To raso je imenoval Deniker: »race orientale«, Sergi: homo arcticus fennicus, Pöch in Kraitscek: Ostrasse, Čepurkovskij: valdajski tip, Bunak: type baltique, Čekanowski: predslovanski ali β tip. Ta tip je razen na Finskem zelo razširjen med Velikorusi in Belorusi, med Poljaki bivše ruske Poljske, med Litvini in Latiši, med Mordvini in Čeremisi ter po H. Pöch v srednji in južni Nemčiji. Po Čekanovskem bi imeli v »vzhodnobaltijski rasi« (»predslovanskem tipu«) ostanek neolitskega prebivalstva na Poljskem.

Po K. Stolychwo sestoji prebivalstvo Evrope iz treh glavnih antropoloških tipov: homo nordicus (homo fanodolichocephalus), homo mediterraneus (homo skotodolichocephalus) in homo fanotrichus glauscops brachycephalus (homo fanobrachycephalus), ki je identičen z našo plavo kratkoglavo in širokolično »vzhodnobaltijsko raso«. Podpisani pa je svoj čaš razlikoval v Evropi tri glavne rasne elemente: Ksantodolichocefale (nordijski rasni element), melalanodolipocefale (mediteranski rasni element) ter melanobrahicefale kratkoglavci temne kompleksije. (N. Županič, Die Illyrier. Sitzungsberichte d. Anthrop. G. in Wien 1906./1907.). Idem. Систем истор. антропологије балканских народа. „Старинар“ Н Р. III. 67 Београд 1908.

K. Hilden se na kraju svoje študije izjasni v tem zmislu, da gori opisani svetlolasi in širokoglavi tip ne predstavlja nikak produkt križanja izmed alpinske in nordijske rase, ampak da je samostalna rasa Evrope z imenom »vzhodnobaltijska rasa«. To raso je podpisani imenoval kratko sarmatski tip.¹

Z.

¹ Н. Жупанич, Понтијски Бугари. Табла VIII. Београд 1913.

M. Lascaris, Bulletin Yougoslave. Extrait de Byzantion, tome V., fasc. 2. (1929—1930). Bruxelles 1930.

Z radostjo moremo konstatirati, da se nahaja med grškimi zgodovinarji, bizantinologi tudi mož, ki dobro govori srbskohrvatski jezik, ki zna čitati staroslovenske spise in srednjeveške jugoslovanske listine. Ta mož je g. Mihajlo Laskaris, rodom z otoka Krfa, ki je izredno delaven pri odkrivanju srednjeveških političnih in kulturnih odnosov izmed Bizanca ter jugoslovanskih držav, posebno Srbije in Bolgarije. Med drugim sestavlja g. Laskaris, ki je profesor na univerzi v Solunu, vsakoletno poročilo o bizantinološkem delovanju med Jugoslovani, kakor nam to izpričuje tudi gori omenjeni »Bulletin Yougoslave«.

N. Županić.

Manica Komanova, Na Gorenjskem je fletno. (Belo-modra knjižnica). Ljubljana 1928.

Pisateljica ni znana med slovenskimi poklicnimi folkloristi in etnologi in zato tudi ne nosi njen gori omenjeni spis pečata brezkrvnosti in dolgočasnosti znanstvenih ali polznanstvenih del. V lahki, poljudni obliki je Manica Komanova opisala šege in navade slovenskega ljudstva na Gorenjskem. Ob tej priliki omenja tudi vraže, ki jih še ni opustil gorenjski kmet. Šege in navade je pisateljica razdelila kronološko pričevši z novim letom in končujoča s Silvestrovo nočjo.

Sicer je večina šeg in navad, ki so v tej knjižici opisane, poznana in so se mnoge razširile tja doli do Belokrajne, ali dobro je vseeno, da so ponovno zabeležene iz več vzrokov.

Ker je pisateljica brezdovmno zapisala ono kar je sama videla, slišala in sama doživela, so njene stvari pristne in resnične. Te šege in navade še

niso izmrle vsaj do tedaj ne, ko je pisateljica živela doma na kmetih, na Gorenjskem. V koliko so se ohranile in v koliko so se pa spremenile prav do danes, to je zopet drugo vprašanje.

Ker imajo tudi na Dolenjskem, pa verjetno tudi na zapadnem Štajerskem vsebinsko skoraj iste običaje, jih je sedaj lahko primerjati z gorenjskimi in ustanoviti v koliko in v čem se razlikujejo.

Na Gorenjskem in v Belokrajni se mora n. pr. ženin nekako odkupiti, ker je povel iz vasi nevesto na svoj dom. Ali oblika odkupa je različna. Na Gorenjskem n. pr. pridejo fantje iz nevestine vasi na prvi svatbeni večer in zahtevajo pismeno od ženina odkup za nevesto. Pismo se glasno prečita in ženin da za deset, petnajst ali dvajset litrov vina, kakor je že dota, manjša ali večja. S tem denarjem grede fantje v gostilno, kjer jim oštir nalije vino v škaf in priloži korec. Potem ponesejo v spremstvu enega godca škaf v skedenj, kjer nevesto zapijejo in zaplesajo. Tudi pri belokranjskih Poljcih (župnija Podzemelj) se mora nevestina hiša prvi svatbeni večer odkupiti, ali ne tako kakor na Gorenjskem. Pri belokranjskih Poljcih pridejo vaški fantje okolo polnoči v »šeme«, na nevestin dom, na najrazličnejše načine maskirani, pošljejo po svojem vodji pismo naslovljeno na starešino svatbe — ne na ženina — s prošnjo da bi smeli priti na vežo in tam plesati.

Dajo tudi od daleč razumeti, da jim se starešina in svati ne bi baš zamerili, če se jim bi postreglo s pijačo. Na to izide starešina na vežo ter jim dovoli za boravljenje in ples dve ali tri ure z opominom, da ne smejo narediti nikake škode. Potem se začne čvrljenje vina iz barilca, iz katerega vlečejo na noseč (lesena kratka cevka) in razvije se ples na veži. Med nje se pomešajo tudi svati (dekleta),

če prepoznajo svoje fante. Če bi pa starešina odbil »šemam« prošnjo ali jim dal slabo vino, potem prevrnejo vozove in koše pred podom, butajo ob stene hiše in sam starešina je v nevarnosti, da ga »stresejo za žnorice« če bi se prikazal izven hiše. »Boš nas poznal, ako nas še ne poznaš!« mu odhajajoč pretijo.

Manica Komanova piše, da imajo Gorenjci na pustni večer bogato večerjo kot nikoli v letu: juho, govedino, prašičjo pečenko z zeljem, prekajeno svinjino, klobase, krofe, flancate in liter ali dva vina. Belokranjci se tudi pogostijo na pustni dan, ali ne tako bogato kot Gorenjci. Običajna je le masna povitica, špehovka, in pa prekajena svinjska glava s kislim zeljem. Vina je na razpolago po volji.

Tudi na Belem Kranjskem obstoji vraža enaka oni na Gorenjskem, da se bo tisto dekle prvo v vasi omožilo, ki na Veliko soboto prva prinese domov veliko košaro »žegnja« iz cerkve.

Knjižico Manice Komanove »Na Gorenjščem je fletno« bo rada čitala naša šolska mladina in tudi etnografi bodo segli po njej, ker so šege in navade gorenjskega kmeta podane v izvestni celini in živi besedi.

N. Županič.

Izdaje slovenskih narodnih pesmi. Leta 1930. je izšlo nekaj izdaj slovenskih narodnih pesmi v obdelavah za koncert. Med temi sta najbolj omembe vredni dve, in sicer F. Marolta »Petnajst slovenskih ljudskih pesmi po napevih iz O. Devove, J. Kokošarjeve, St. Vrazove zbirke in po lastnih zapisih (za moški zbor, Ljubljana 1930., izdal in založil Akademski pevski zbor v Ljubljani, avtografija J. Blasnika nasl.), in pa N. Štritofa »Šest narodnih pesmi za glas in klavir po napevih iz Vrazove zbirke.« Samozaložba, Ljubljana 1930.

Z obdelavami ljudskih pesmi je tako: Ljudska pesem je sama na sebi, nenakičena in neizumetničena, kakor živi med ljudstvom in kakor jo more »fotografski« natančno ujeti etnograf v svoj fonograf, svojevrsten estetski tvor sam na sebi. Umetna obdelava za meščanske koncerte, priredba za naš ljudsko mnogoglasje, instrumentalna spremljava itd. so stvari, ki svojevrstno estetsko značilnost folklorja do neke meje celo lahko — pačijo in izkrivljajo. Na drugi strani pa ni neplemenito stremljenje, obleči pesem v moderno zunanost jo tako približati meščanskemu okusu in jo na ta način popularizirati.

Z etnografskega stališča seveda, strogo vzeto, nima nobena priredba pravega pomena in če je še tako visoko umetniška.

Ti dve izdaji nas torej zanimata zato, ker prinašata nepopačen melodični in ritmični material ter besedilo nekaterih novih pesmi, ki so bile doslej morda neznane. Oba prirejevalca sta se namreč strogo držala ljudske melodije in sta svoje umetniško delo vršila samo v okviru »spremljave« tako, da sta nepopačeni pesmi le dodala okvir po svojem okusu. Predvsem je zasluga N. Štritofa, da je razvozljal zamotane Vrazove zapiske iz rokopisa in nam tako ohranil šest zanimivih vzhodnjeshtajerskih, nad sto let starih. G. Štritof je razvozljal vse Vrazove zapiske in je obljubil koncept izročiti etnografskemu muzeju. Bilo je to duhomorno delo, ki je zahtevalo silne natančnosti in poznanja ljudske glasbe pa Vrazovih muzikaličnih posebnosti. V ostalem je Štritof vse pesmi »prekomponiral« (komponiral vse kitice), v klavir pa je postavil lastno tolmačenje vsebine teh pesmi. Marolt je v svoji zbirki priredil šest svojih originalnih zapiskov (Kuzkovca, Flosarska, Kangalilejska ohcet, Pisemce, Zagorski zvonovi, V kloster

bi rada šla, Jaz mam pa konjča in Sovdaški boben), enega Vrazovega, tri Devove in tri Kokošarjeve. Najprej je pohvalno omeniti, da je skrbel za fonetično pravilno oznako dialektu v tekstu, kar se je menda prvič zgodilo v naši glasbeni literaturi. Dalje je zrno vseh pesmi nepopačeno ohranil, tako da ga je mogoče izlahka izluščiti. Umetniška obdelava za zbor (moški) kaže le harmonizacijo ali polifonsko-kontrapunktično obdelavo, v kakršni so pesmi za moderni umetnostni okus mnogo pridobile, na svojih glasbenih značilnostih pa ničesar izgubile.

Morda bi bilo dobro, če bi se slovenski glasbeniki zavedli silnega dela, ki je potrebno, da zberemo svoj glasbeni folklor, kar ga je še dobiti... in bi še kaj več storili za nadaljevanje nabiranja. Zlasti v Julijski Benečiji in na Koroškem, v Prekmurju je še ogromnega dela. Treba ga je čimprej dvigniti in ohraniti! Nemara je to za enkrat nujnejše kakor pa umetno preoblačenje tega, kar je že tu?

Vurnik.

Gantscho Tzenoff, Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven. Eine historisch-philologische Untersuchung über die Geschichte der alten Thrakoillyrier, Skythen, Goten, Hunnen, Kelten u. a. Verlag: Walter de Gruyter et Co. Berlin-Leipzig 1930.

V tej obširni in lepo opremljeni knjigi hoče pisatelj Gančo Cenov, ki je rodom Bolgar in lektor na berlinski univerzi, dokazati, da so bili Bolgari na trupu Balkanskega polotoka že pred prihodom Slovanov. Iz tega da sledi, da Bolgari predstavljajo stare Trako-Ilire in da ni bilo nikake invazije vzhodnih barbarskih narodov.

Avtor ponavlja v novi obliki in na nov način, kar so približno trdili pri nas pred sto leti in pred polsto letjem: Kollár, Šembera, Davorin Tr-

stenjak itd. in v kar še danes veruje pri nas spoštovani patrijot M. Žunković, da so Slovani prastanovništvo Evrope in da n. pr. Jugoslovani niso prišli v Norik in Ilirik od severa, iz Zakarpatja, ampak da sedijo tu od pamtiveka.

Žal nam je, da knjiga g. G. Cenova ne more izdržati kritike z gledišča moderne znanosti in da se mora v njej iznešene nazore kratko in gladko odklanjati. Ž.

W. Schmid, Ein Dreifuss aus Krainburg. Sonderabdruck aus Eiszeit und Urgeschichte, VII. Bd. Leipzig, 1930.

Avtor opisuje trinožec iz grafitne gline, ki je bil leta 1913. odkrit v Kranju pri kopanju temeljev za mestno sirotišnico. Trinožec predstavlja imitacijo bronastih trinožcev, ki so jih rabili za sakralno kadilo v starejši železni dobi v srednji Italiji, posebno v območju etruščanskega kulturnega kroga. Tipični dodatki, ki bi bili merodajni za določitev časa, niso zraven najdeni, ali po svoji ornamentiki (»falsche Schnurornamentik«) spada ta posodica v zgodnji Hallstadt. #

Ž.

V. Bučar, Kod lužičkih Srba. Puštopis. 38 slika. Ljubljana 1930.

Avtor je česče potoval po zemlji Lužičkih Srbov in je vtiske in informacije s poti popisal v zgoraj naslovljeni knjižici. Sloj je lahek, pripovedovan je gladko in čitatelj si mogoče lahko naredi približno sliko o življenju severnih Srbov, o njihovem političnem in kulturnem stremljenju, o razvoju njihove literature, o narodni umetnosti in gospodarskem življenju. Od silnih polabskih Slovanov ostali so samo Lužički Srbi, ali kot reliquiae reliquiarum. Zato pa so tem zanimivejši za nas, ker so mali ostanek nekdanj mogočnih severnih Srbov, ki so

se v 7. stoletju junaško bili pod dik-
tatorjem Samom proti Frankom in
Avarom. Knjižico toplo priporočamo.

Ž.

Милан Будимир, Hrvat (Šišićev
Zbornik). Zagreb 1929.

Začetek studije g. M. Budimira,
verziranega beligradskega lingvista za-
vrtača teorijo K. Oštirja, ki je dovajal
etnično ime Hrvat v zvezo z gorov-
jem Karpati. Prof. Oštir je namreč
menil, da izhaja *Καρπάτης* iz paleo-*ev-*
ropske besede **kar* »kamen, skala,
pečina« s pluralnim formantom *p / b /*
m. Tako bi ime Hrvati po priliki zna-
čilo isto kakor ilirsko-traški Dindari
Διντιῶνες Τιντινοί. Pri nadaljnjem
poskusu tolmačenja hrvatskega imena
prihaja M. Budimir do trditve, da od-
govarja slovanskemu *ch* v začetku
besede v baltskem idijomu *sk* in *š*.
Dalje, da se značenje pristno slovan-
skega imena *Churvatu* odnaša na
bojo nosilca imena ter da odgovarja
grškemu *Σκῦρος* (*≤ *skuroios ≤ *skor-uo-*)
»ἀργιλώδης« in se spremeni v *σκῖρος*
(*≤ *skeri-o*) *κίροβος* lit. širvas (∞ staroruski
serenyj, *λεγκός*). — To je učena hipo-
teza za katero se ne ve, če bo krajšega
ali daljšega veka. Mi še enkrat pribi-
jamo, da se je hrvatsko ime prvič po-
javilo na istočni obali Azovskega mor-
ja, kakor tudi srbsko, in da mora tudi
lingvist to upoštevati kot kažipot.

N. Županić.

Н. С. Державин, Яфетические пере-
живания в прометеидской славянской
традиции. Язык и литература, III. Ранион,
научно-исследовательский институт срав-
нительной истории литератур и языков
запада и востока. Издание Института.
Ленинград 1929.

Celi III. tom perijodičnega zbornika
„Язык и Литература“ je posvečen 40letnici
znanstvenega delovanja ruskega akade-
mika Nikolaja Jakovljeviča Marra (1888—
1928) in kot prva studija, napisana slav-

ljencu na čast, zgoraj naslovljena od
prijatelja mu in sodelavca v leningradski
akademiji znanosti, od akademika N. S.
Deržavina. Tej proslavi odličnega jafetista,
ki ima v Ljubljani sodelavca (alarodista)
v prof. univ. K. Oštirju, se pridružuje
redakcija „Etnologa“ s čestitkami, četudi
malo zapoznelo.

Po N. Marr-u se je ruski jezikiz obli-
koval na ozemlju, na katerem se je prvič
pojavil v zgodovini. Obrazoval se je tudi
iz prazgodovinskih jezikovnih elementov,

Nikolaj Jakovljevič Marr.

zlasti jafetističnih iz katerih se ne izklju-
čuje ni čuvaški idijom.

Imena rek na slovanskem ozemlju z
osnovami *-dar-* in *-lom-*.

Akademik A. I. Sobolevskij se je
zanimal za izvor in značenje, istočno-
ruskih rek in jezer: *Ne-vedrie* (jezero v
vitebski gub.), *Ne-vedreja*, *Nevedranka*
(reka istotam), *I-drie-* (jezero istotam),
I-dri-ca, *Žadrica* (istotam); v zlivu Dněpra:
Vedra, *Vedrica*, *Vedrič*, *Vedroša*. Zatem
ruske reke: *Odra*, *Odrov*, *Odrovka*,
Odrinka, *Kodra*, *Nodra*, *Nedra* in jezeri
v tverski guberniji: *Tišedro*, *Kezadro*.

Sobolevskij je mislil, da vsa ta imena izhajajo iz vseslovanskega korena **d̥ur*, ind. *dhārā* „reka, potok“, perz. *-dar* „reka“, grški *ῥορ* in ni šel dalje od te konstatacije. Ali interes nadaljnega prodiranja v predarijevske prošlost vzbujajo značenja: perz. *dar* znači isto kar moderno turški *der-e*, arm. *dur* (džur) „voda“ in čuvaški *šur* „blato“, dalje baskovsko *u-ra* (← *hur-a*) in arbanaško *uje* „voda“ itd. Take sličnosti pa se ne nahajajo le na ozemlju vzhodne Rusije, ampak tudi v Kavkaziji, v zapadni Evropi in v Aziji. Jafetitski koren *dar* se pojavlja po spirantni osnovi v bask. skupini *tur* < *hur* „voda“ in v sibilantni osnovi Šipijaščeje grupi v vidu *ṭur* < *ṭur* „voda“, ↘ volg. kamsk. jaz. *šur* ↘ kit *šuu* ↗ čuv. *šu* „voda“. V poslednji sibilantni raznovidnosti imamo isti koren tudi v imenu boginje *Ištar* „nebo-voda“, prav za prav „voda“ kakor tudi v gruzinskem *ikāl* in od tod po razpoloženju *t* > *st* nem. *tal*, slov. *dol*, *dol-ina*, got. *dal*, grški *θάλος* „jama“ itd.

Gruzinsko *ikāl* || *dal* daje na nižji stopnji *zal* < *sal* in z izgubo početnega sibilanta > *al*. Od tu izhaja nemška reka *Sala* in imeni jugoslovenskih rek *Drave* in *Save*, formalno izšle iz korena *dar-s* značenjem „voda, reka“.

V imenu ruskih rek: *Volotyňa*, *Polytyňa*, *Poloň*, *Šeloň*, *Moloma* in *Polomica* kakor tudi v jugoslovenskih: *Lom*, *Doljni Lom*, *Gornji Lom*, *Črni Lom*, *Beli Lom*, *Omurski Lom*, *Lim* (v Črni gori) vidi avtor arban. koren *l'ume* „reka“, lat. *flumen* kakor tudi grški *λιμάνι* (*λιμήν*), ruski *liman*.

Nadaljnja vsebina studija g. Deržavina obdeluje: II. Деревья и плоды арменика vulgaris (абрикос) и pyrus communis (груша) у Славян III. Перун — в языковых фольклорных переживаниях у Славян. N. Županič.

K. Oštir, Drei vorslavisch-etruskische Vogelnamen. Razprava znanstvenega društva v Ljubljani, 8. Filološko-lingvistični odsek 1. Ljubljana 1930.

Tri predsllovanska-etruska imena ptic. — V uvodu ugotovi avtor trojni odnos med Etruski in Slovani: a) baltoslovanske izposojenke iz etruščine; b) etruške izposojenke iz italščine, ki je s slovansčino indoevropskega porekla; c) glavni vir etruško-slovanskih besednih skupnosti pa je v pripadanju [predbaltoslovansčine in etruščine k isti staroevropski jezikovni skupini; o glasoslovnih in oblikoslovnih posebnostih te skupine govori avtor v § 1. Na ti osnovi tolmači v nadaljnjem slov. imena *astreḇḇ*, *lunjb* in *kanja*.

Predsllovansko *astreḇḇ* izvaja iz debela **ās-r-*, ki ga ima tudi etr. *ἀραζος* „*léraš*“ (§ 2–3); format *-ēb-* in menjavanje *r ∞ l* v predgrškem *αισάρον* „*ēiðos* *lérazos*“ :: *αισάρον* sta predindoevropskega izvora. Prvotni namen debela **a(i)sr-* je „božji, svet“, na kar kaže etr. *ais(-ar)* „bog“.

Predsl. *lunjb* je nastalo iz **lɔnjb* < **lɔgnjb* ter izvira iz prvotnega **wl-ang-nj-* in to po večinoma disimilatoričnem menjavanju *n ∞ l* § 11 iz **wn-ang-nj-*; h korenu **wl-* spada etr. *vel* „**vultur*“. K isti praobliki **w(a)n-ang-* je ob upoštevanju pojava *n ∞ 0* (v § 12 so navedeni odnosi slovanski refleksi) še staviti predlitavsko *vānagas* „jastreb“ in predirsko *fang* „lunj“. Etr. *vel* je ohranjeno, izvemšje predlat. *vol-tur*, le še v imenu *Vel* = *C(aius)*; o sličnih dvojezičnih primerih etr.-ital. sožitja gl. § 13. O končnici *-nj-* govori avtor v § 15., o slovanskih koretalih formata *-t(a^x)-r-* v *vol-tur* pa v § 16.

Predsllov. *kanja* se je razvilo iz **kāpnjā*; deblo **kāpn-* < **kāpñ-* je ohranjeno v **kapu-* etr. besede *capys* „falco“, predgrš. *Κάπυς*, predlat. **a-cca-pu-t(a^x)-r-* > *accipiter* „jastreb“ in predgerm. **kharu-* > **xaḇu-ka-z-* > nvmn. *Habicht*; po alternaciji labiala z labialnim nazalom (o takšnih predsllovanskih primerih gl. § 17) spada semkaj še predgrš. *κίμυδις*. Slovanski refleksi menjavanja

neaspirate z aspirato (*capys* :: *хабу-) in sicer *k* :: *ch*, *t/d* :: *s/z* in *p/b* :: *w* so navedeni v § 19–21.

Н. Я. Марр, Кавказкия племенная названия и мѣстныя параллели Труды комиссиі по изученію племенного состава населенія Россіи. Россійская Академія наукъ. Petrograd 1922.

Pri Akademiji znanosti v Leningradu (Petrogradu) se je že pred 10 leti osnovala komisija za proučevanje etnološkega sestava ogromne ruske države. Nikjer ni tako lepe prilike spoznavati najrazličnejše narode in plemena, njihov jezik, ljudsko umetnost itd. ter jih primerjati kakor ravno v široki Rusiji. To je zlato polje za etnologa širših pogledov.

Najzanimivejša je pač sestava narodov in plemen v Kavkaziji, ki jih je morda petdeset. Ti so narodi silno stari, še predarijski sorodni starim Sumercem, Amoconkam, Pelazgom, Etruščanom in današnjim Baskom. Iz jezika kavkaških aborigenov se da marsikatera tajna iz antične zgodovine in mitologije rešiti, pa tudi začetki slovenskih narodov tu pa tam pojasniti.

Ali delo lingvističnega raziskovanja pri kavkaških aborigenih (Čerkezi, Čečenci, Abhazi, Lezginci, Gruzinci itd.) je zelo naporno, ker je še vse prav v začetku in malo ostankov iz starejših dob za konstrukcijo historične gramatike. A vendar stvar napreduje, ki jo vodi eden najgenijalnejših lingvistov današnje dobe, N. J. Marr. V gori imenovani studiji nam pojasnjuje etimologijo kavkaških narodnih in plemenskih imen. **N. Županić.**

Schachermeyr Fritz, Etruskische Frühgeschichte. Mit 6 Kartenskizzen. Berlin & Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1929. XVII. — 317 strani.

V zadnjem času sta izšli dve nemški deli o izvoru in stari zgodovini

Etruščanov: Hans Muehlestein, Die Herkunft der Etrusker in pa tale knjiga. Prvo je kritika odklonila, ker ni prav nič novega prinesla, o Schachermeyrjevi pa je treba reči, da spada med najodličnejša etruskološka dela, kar mora priznati tudi oni, ki bi hotel problem drugače zgrabiti kakor Schachermeyr. Ta je šel stvari prav do jedra. Pravilno je njegovo naziranje, da je treba razumeti zgodnjo etruskiansko zgodovino le v najožjem stiku z zgodovino ostalih sredozemskih krajin. Zato je podal v prvem delu oris zgodnje zgodovine vseh dežel od Mezopotamije do Italije. Marsikatero novost nam je avtor pokazal v zgodovini teh, še vedno premalo raziskanih dežel. Posebno zanimivo je tretje poglavje prvega dela, ki obravnava tako zvano egejsko preseljevanje okrog leta 1200., ono ogromno selitev narodov, katere vzrokov še ne poznamo točno, katere katastrofalne posledice pa so čutile vse dežele ob Sredozemskem morju, posebno tudi Grška. Zdi se, da je šlo za ekspanzijo traško-frigijskih plemen, katerim so se pridružili tudi Ilirci. Posledica egejskega preseljevanja je tudi vdor Filistrov v Egipt. Ti so potovali tjakaj deloma po suhem, čez Malo Azijo in Sirijo, deloma po morju čez Kreto. Odpor Etruščanov je ustavil prodiranje Filistrov, ki so potem ustanovili v vzhodni sredozemski kotlini lastno državo, ki je obsegala tudi Kreto. Potem je bila uničena mikenska kultura. Poznejša tradicija nam o tem ničesar ne sporoča. Zato pa tem jasneje govore arheološke najdbe. Ko je bilo selitvenega gibanja konec, je zavladal mir. Na Grškem se razvije nova kultura, geometrična. Silno zanimiva je sedaj slika, katero nam pokaže Schachermeyr v vzhodni kotlini Sredozemskega morja. Grčija sama pred letom 800. še ne igra nobene vloge. Pisatelj potem preide na

Italijo pa razpravlja le o tistem, kar je nujno potrebno za razumevanje etruščanskega vprašanja. Vsekakor dajejo njegova izvajanja dobro in smiselno sliko italske predzgodovine. Prvi del se torej ne peča naravnost z Etruščani, vendar ustvarja zgodovinski okvir za razumevanje nadaljnega. Na vprašanje o izvoru Etruščanov odgovarjajo, kakor znano, z dvehma hipotezama, oziroma s tremi, ki se med seboj pobijajo. Starejša hipoteza ima Etruščane za narod, ki se je priselil iz Male Azije, druga pravi, da so Etruščani avtohtoni prvotni prebivalci Italije, oziroma, da so se priselili s severa. Schachermeyr zastopa prvo teorijo in jo skuša točneje precizirati in podpreti. Njegova dokazna sredstva so čisto arheološka in se tičejo v glavnem form grobov in pa pogrebnih običajev. Jezik Etruščanov pride šele v drugi vrsti v poštev. Tozadevna izvajanja, kakor priznava avtor, se opirajo le na deloma samostojno predelavo materiala. Z veliko natančnostjo preiskuje Schachermeyr najprej grobove v zahodni Mali Aziji Joniji, Lidiji, Kariji in Frigiji in pride do zaključka, da je igrala Mala Azija v VIII. stoletju v rokodelskem in umetnoobrnem oziru prav imenitno vlogo, dočim je bila takoj po egejski selitvi čisto uničena. Pisatelj preide potem na Italijo in v daljšem odstavku raziskuje etruščanske nekropole. Pri tem mu gre v glavnem za to, da reši vprašanje, ali se dobe med etruščanskimi grobovi, razen italskih, tudi takšni, ki se ne dajo razlagati iz razvoja italskih pogrebnih običajev, pač pa so podobni poprej obravnavanim maloazijatskim grobovom. Avtor potrdi vprašanje in trdi na podlagi opisanega maloazijatskega kulturnega razvoja, da se je izvršila selitev Etruščanov iz Male Azije v Italijo v dveh etapah. Ob koncu egejske selitve, med 1000. in 950.

so prišli v Italijo prvi Etruščani, kjer so poselili rudovite bregove Etrurije in ustanovili prve kolonije: Tarquinii, Populonia in mogoče tudi Caere. Okrog 800. se je izselil v Italijo tudi večji del Etruščanov, ki so poprej ostali v Mali Aziji. Poslej je v Italiji težišče v Etruščanih. Ostanke etruščanske države v Mali Aziji je morda napravil konec vdor Kimerejcev. Po obravnavanju arheološkega materiala raziskuje pisatelj domačo tradicijo Etruščanov in pa antična sporočila. S 4. poglavjem drugega dela se avtor vrne nazaj na vzhod in razpravlja o nazivu Etruščanov, o orientalskih virih o Etruščanih in išče ventalnih etruščanskih oporišč na potu v Italijo. Poglavje o jezikih smo že gori omenili. To poglavje je morda najslabotnejše v vsem delu. Radi ozkih zvez pelazgijske tradicije z vestmi o tyrsenskih Etruščanih obdeluje avtor v 6. poglavju tudi vprašanje Pelazgov, poudarja pa sam, da je še premalo materiala za končno sodbo o Pelazgih. Čisto nov je poizkus točno določiti maloazijsko pradomovino Etruščanov. To je Myzija ali pa severnozahodna Lidija. Ker gre tu za novost, je avtor manj pogumen. Končno poglavje obravnava še neke maloazijatske-etrusčanske kulturne skupnosti: na eni strani religijo, na drugi abecedo. Kratek resume še enkrat strne rezultate dragocenega dela, ki človeka sili sicer včasih k ugovarjanju, še bolj pa k ponovnemu premišljanju o problemu. Schachermeyrjeva Predzgodovina Etruščanov more nedvomno veljati kot najboljša, kar se je v zadnjih letih na tem polju zmoglo.

Balduin Sarria.

Tacitus Germania. Mit Beiträgen von A. Dopsch, H. Reis, K. Schumacher. Unter Mitarbeit von H. Klenk herausgegeben und erläutert von Wilhelm Reeb. Mit einer Karte und

42 Abbildungen auf 2 Doppeltafeln. Leipzig, B. G. Teubner, 1930.

Literatura o Tacitovi Germaniji in o raznih izdajah tega dela, opremljenih z več ali manj obširnimi komentarji, je naravnost ogromna. Tacitova Germanija je najpomembnejše etnografsko delo antike. Kritika ni odobrila vseh spisov o Germaniji. Postavim izdaja, ki jo je oskrbel heidelberški etnograf prof. dr. Evgen Fehrle v originalu in prevodu in z večjim etnografskim dodatkom, ni bila posebno dobro sprejeta. Večja nova izdaja torej res potrebuje posebne utemeljitve. In izdaja, o kateri govorimo tu, je utemeljena. Ta izdaja ni zamišljena izključno samo za učejake, katerim vseeno le vedno še kaj novega nudi, nego je bolj namenjena učiteljem onih šol, ki nimajo bogate knjižnice in zato ne morejo imeti točnega pregleda o povsod raztresenem materialu, pa se vendarle hočejo poučiti o najnovjšem stadiju raziskovanja. Zato pa je izdajatelj pridobil tudi dvoje tako odličnih strokovnih sodelavcev, kakor sta to K. Schuhmacher, zaslužni bivši ravnatelj rimsko-germanskega osrednjega muzeja v Mainzu, in pa znani dunajski gospodarski historik A. Dopsch. Obširni uvodi, ki jih je napisal izdajatelj sam, obravnavajo izvor in predzgodovino Germanov, pri čemer so vpoštevani tudi antropološki momenti, dalje raziskavanje evropskega severa v starem veku in viri Germanije. Kar se tiče presoje Tacitovega dela, je važno, da izdajatelj izrecno priznava, da je to delo izrazito etnografskega značaja. Po pravici zavrača zelo pogosto nastopajoči nazor, da je hotel Tacit pokvarjenim Rimljanom predočiti svetli primer nepokvarjenih Germanov in jim s tem pridigovati pokoro. V besedilu je pod črto naveden kratek, a jedrnat kritični pretres besedila, v katerem pa se opozarja tudi na izčrpane tozadevne razla-

ge. To je največja zasluga te izdaje. Od treh dodatkov je prvega napisal K. Schuhmacher, ki obravnava probleme zgodovine naseljevanja in pa etnografsko-archeološke probleme. Drugi dodatek je napisal Hans Reis z germanističnega vidika (jezikoslovje, ime plemena, nauk o bogovih), zadnjega pa Alfonz Dopsch o gospodarskih razmerah Germanov. Obširen seznam imen in stvari zaključuje to najboljšo novo izdajo Germanije. **Balduin Saria.**

NOVE KNJIGE IN ZNANSTVENE REVIJE.

Русский антропологический журнал, том 19, выпуск 3—4, редактор В. В. Бунак Государственное издательство. Москва 1930. Vsebina: Г. А. Шмидт, Современное состояние вопроса о ранних стадиях эмбрионального развития человека. — С. Д. Синицын, Из материалов общих и посемейных антропологических обследований русского населения Карелии. — П. Н. Соколов, Опыт выделения морфологических типов по росту, весу, окружности груди и их функциональная характеристика — М. А. Петров, Антропологические исследования нормальной стопы применительно к стандартной постройке национальной обуви. — Н. В. Теревинская-Шенгер, Цвет волос и глаз у детей школьного возраста г. Ленинград — Рефераты, мелкие заметки и пр.

O. Schaginhaufen, Die anthropologische Untersuchung an den schweizerischen Stellungspflichtigen, IV. Bericht. Bern 1930.

Mičun M. Pavičević, Kako su postali moji »Crnogorci«. Zagreb 1930.

Радмила С. Петровић, „Васојевички закон од дванаест тачака“ г. Илије Јелића Београд 1930.

J. Mal, Okrog Pirizma. (Šišičev Zbornik). Zagreb 1929.

V. Suk, Faultless teeth and Blood Groups. (Publications de la Faculté des sciences de l'Université Masaryk, rédigées par B. Hostinský, čís. 125). Brno 1930.

A. Hämäläinen, Hylkeenpyynti Keski-Suomen Ponjanlahden Suomenpuoleisella Rannikolla. (Lov na morske pse (Halichoerus gryphus in Phoca hispida) v srednjem delu Botnijskega zaliva). Helsinki 1930.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde (vormals Zeitschrift für österreichische Volkskunde). Geleitet von M. Haberlandt. XXXV. Jahrgang, Heft 4—5. Wien 1930.

Vseбина: Arthur Haberlandt, Führer durch die Sammlungen des Museums für Volkskunde. — Literatur der Volkskunde.

Гласник Историског Друштва у Новом Саду. Директор: Ст. Станојевић, уредник: Душан Поповић. Књига III, свеска 3. Сремски Карловци 1930 Vseбина: Н. Радојчић, О двадесетпетго, дишњаци смрти Ил. Руварца. — М. Шевић, Српски песници на мађарском језику. — Д. Поповић, Јавна безбедност у Банату и Срему у првој половини 18. века. — Св. Матић, Доситијеве необјављене проповеди. — М. Костић, Куга у Србији 1814 и обрана Срема. — Д. Кириловић, Српско народно позориште II. — Н. Милутиновић, Милетић и Полит у борби за национални опстанак Срба у бившој Угарској. — Ситни прилози.

Trabalhos da Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia. Vol. IV., fasc. III. Porto 1930.

Vseбина: Alvaro Rodrigues, Louis de Pina e Sousa Pereira, Dissecção dum Negro de Moçambique. — F. Lopez A. Cuevilas, Novas ceramicas das Antas Gaslegas. — Varia, Revista bibliografica.

Alfred Bachmann, Dach w slowi-ańskiem budownictwie ludowem. Lvov 1929.

N. Iorga, Geschichte der Rumänen und ihrer Kultur. Hermannstadt (Sibin) 1929.

Ј. Цвијић, Ј. Н. Јовановић, Б. Ж. Милојевић, С. М. Милојевић, Владимир Карић и његов географски и национални рад Посебна издања Географског Друштва, св. 5. Београд 1929.

Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Band LXI., Heft 1—2. Wien 1931.

Vseбина: J. Szombathy, Kleinwüchsige Skelette aus bronzezeitlichen Gräbern bei Gemeinlebar. — F. Helmich, Urgeschichtliche Theorien in der Antike. — R. Pittoni, Italische Kerbe. Eine paläethnologische Untersuchung. — A. M. Tallgren, Zur Chronologie der osteuropäischen Bronzezeit. — L. Franz, Die vorgeschichtlichen Altertümer Kärntens. — Literaturberichte.

Mirko Rus-Nikolajev, Slika sv. Kümernisse u Velikoj Mlaki. Etnološka biblioteka 8, uredjuje prof. VI. Tkalčić. Zagreb 1930.

R. Sieber, Führer durch Griechenland und Albanien nebst einem kleinen Sprachführer: deutsch-albanisch und deutsch-neugriechisch. Mit 2 Karten und 28 Plänen. Preis RM 9. Dresden 1931.

Exposition Coloniale Internationale de Paris en 1931. Paris 1931.

Rocznik Wolyński. Wydany staraniem wolyńskiego zarządu okręgowego związku polskiego nauczyciów szkół powszechnych. Tom I. Równe 1930.

Sbornik muzeálnej slovenskej spoločnosti. Ročník XXIV., Sošit 1 do 2. Turčiansky sv. Martin 1930.

Fr. Plešić, О postanku izraza »jugoslovenski«. (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књига IX, св. 1—2.). Београд 1929.

John L. Myres, *Anthropology: national and international*. (Presidential Address). London 1930.

Т. Крајничанац, Кирило и Методије и Словенство. Скопје 1930.

Caucasica. Begründet von Adolf Dirr, herausgegeben von G. Deeters, für den armenischen Teil verantwortlich K. Roth. fasc. 7. Verlag Asia Major, G. M. B. H. Leipzig 1931.

Vsebina: G. Deeters, Die Namen der Wochentage im Südkaukasien. — J. Markwart, Historische Data zur Chronologie der Vocalgesetze im Armenischen. — H. Jensen, Die altarmenische Konjunktion et'e (t'e). — Nšan Martirosian, Ein Erklärungsversuch der hethitischen Kasualendung — az. — J. Friedrich, Beiträge zur Grammatik und Lexikon des Chaldischen. — R. Bleichsteiner, Beiträge zur Sprach- und Volkskunde des georgischen Stammes der Gurier (I. Hälfte). — J. Markwart, Die Bekehrung Iberiens und die beiden ältesten Dokumente der iberischen Kirche.

Slovanský Přehled. Sbornik pro poznávání politického, sociálního a kulturního života slovanských států a národů. Vydavatel Ad. Černý. Ročník XXIII. Praha 1931.

П. Уранкар, Историјски значај гнада Скопља. Штампарија и књиговезница В. Димитриевића. Скопје 1930.

Научен преглед. Слободен Универзитет за политически и стопански науки. Год. II, књига 2. Печатница „Художник“. Софија 1930. Vsebina: С. С. Бобчев, Участието на Българитѣ въ завѣрата (грцкото освободително движение 1821). — С. С. Демостенов, Проблемата на меѓународнитѣ и национални монети въ литературата въ XVI—XVIII в. — А. Ишарков, Гжстота на населението въ България. — И. Палазов, Проблема за производителѣ и консуматора въ меѓународното коопер.

звигение. — Н. П. Базановъ, Проектъ на закон за задълженията и говоритѣ въ Франция и Италия за 1826 г.

Азербайджанский государственный университет имени Ленина. Первое десятилетие 1919—1929. Baku 1930.

A. Kind, Die Weiberherrschaft in der Geschichte der Menschheit. 3 Bände. Mit über 1400 Textillustrationen und 170 Beilagen. Verlag für Kulturforschung. Wien-Leipzig 1930.

Fritjof Nansen, Durch den Kaukasus zur Wolga. Mit 42 Abbildungen und 2 Karten. F. A. Brockhaus. Leipzig 1930.

Stogodišnjica oslobodjenja Grčke. Савремена Грчка. („Nova Evropa“, књига XXI, br. 5). Zagreb 1930. Vsebina: Реѣ g. Venizelosa. — Б. Радица, Венизелос. — К. Паламас, Himna vekova (pesma). — К. Паламас, Грчка палингенеза (визија грчког препорода). — V. Miler, Sавремена Grčka. — Г. Ликнос, Политичка еволуција Грчке после рата. — Sotiris Skipis, Himna Jeladama (pesma). — A. Mihalakopoulos, Smernice grčke spoljne politike. — Sotiris Skipis, Salamina, ostrvo slave! — Здраво богата Јонијо! (песма). — P. Caldaris, Za sporazum balkanskih narodâ. — Gj. Kafandaris, Putevi k zblizanju balkanskih narodâ. — А. Панастиазију, О балканској унији. — P. Papandopoulos, Uloga Balkanskog Instituta. — L. Macas, Savez balkanske omladine. — С. Т. Ласкарис, Први Савез између Грчке и Србије (1867). — С. Evelpidi, Le rapprochement économique des Etats balcaniques. — I. Belin, Grčko-jugoslovenski privredni odnosi. — В. Ј. Делијанис, Државне финансије Грчке. — Н. Зарифис, Проблем избегица Грчке. — P. Jevtić, Stogodišnjica grčke nezavisnosti. — Ž. Stefanopoli, Sto godina grčke slobode. — Филеас Лебер, Новогрчки духовни препород. — Ks. Lefkoparidis, Pregled savremene grčke književnosti. —

Т. Томопулос, Ликовне уметности у Грчкој. — G. Labele, Grčka muzika. — N. Moskopulos, Grčka štampa. — Унамуно о Грчкој. — Eugenio d'Ors, Akropola bez molitve. — B. Radica, Poslanstvo Grčke; Делфијско откровење; Tajna Misolungija

Narodna starina, Uredio Josip Matasović. 16 sveska. Zagreb 1930.

Vsebina: J. Nagy, Stjepan Radić (1871—1928). — S. Ivšić, Hrvatski glagolski »teštament« Jelene, sestre Petra Kružića, iz god. 1541. — V. Dukat, Prilozi za povijest kulture u Hrvatskoj u XVIII. stoljeću. — J. Matasović, Protunapoleonski austrijski manifest 1813. u hrvatskom prevodu. — A. Jelačić, Narodne tegobe i želje u banskoj Hrvatskoj 1848. — G. Szabó, Spomenici prošlosti za rata i poslije rata. — J. Andrassy, Slaveni u Španiji prije hiljadu godina. — L. Brozović, Stare slike grada Koprivnice. — M. Stojković, Vada, Vadina. — J. Andrassy, Vladimir Mažuranić. — Publikacije, bilješke.

Rivista di Antropologia, Atti della Società Romana di Antropologia. Vol. XXVIII. Roma 1928/29.

Vsebina: Giuseppe Sergi, Uno studio sopra i caratteri della faccia umana. — G. Sittoni, Liguri e Celti nella Liguria Orientale. — E. Graffi, Studi e ricerche sul prognatismo. — A. Romagna Manóia, Contributo allo studio dell'acrocefalosindatilla. — E. Rizzatti, Su le anomalie di sviluppo degli arti nell'uomo. — H. ten Katte, Osservazioni sulle mocchie turchine Congenite nei ragazzi tunisini ed algerini. — Gio. Marro, Dell'arte quaternaria e dell'arte alpestre-rurale. — Gius. Sergi, Intorno al così detto prognatismo e il metodo di determinarlo. — G. Sergi, Crani antichi e altre ossa della Patagonia. — D. Vi-

ola, I gruppi sanguigni come fattore etno-antropologico. — S. Sergi e V. Capritti, Osservazioni sui rapporti di forma e dimensione tra le volte delle orbite ed il crano cerebrale. — U. Bellini, Svoglimento e lacune della preistoria d'Italia. — I. Zoller, Studi sull'alfabeto. — F. Savorgnan, Intorno al problema dell'estinzione dei popoli selvaggi. — B. Mažuranić e B. Konstantinović, Contributo all'antropometria dei contadini serbi. — G. Tallarico e A. Sabatini, I predeterminati alla longevità. — U. Rellini, Sulla cronologia relativa dell'età eneolitica in Italia. — Note e comunicazioni.

K. Hildén, Zwei Indianerschädel aus Feuerland. Helsingfors 1930.

H. M. Бубновъ, Легенда о походѣ по призыву папы Силвестра II для освобождения Иерусалима (999—1003). Beograd 1929.

Michel Lascaris, Joachim, métropolitain de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarcat de Paç. Académie Roumaine. Extrait du Bulletin de la section historique, tome XIII. Bucaresti 1927.

Michel Hručevsky, Abrégé de l'histoire de l'Ukraine. Institut sociologique Ukrainien. Paris 1920.

Kazimierz Stołycho, Zagadnienia typów konstytucyjnych. Wydawnictwo Przeglądu Dentystycznego, XVI.

Ljetopis Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1928./1929. Svezak 42. Zagreb 1930.

E. Loth, Gdańska szkoła anatomiczna (1584.—1812.). Odbitka z archiwum historji i filozofji medycyny oraz historji nauk przyrodniczych, tom VIII., Z. 1—2). Poznań 1928.

N. Županić, Les Serbes à Srbčiste (Macédoine) au VIIe siècle. Extrait de »Byzantion«, tome IV. Liège 1929.

Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Neubearbeitet vom Johannes Bolte und Georg Polivka. 4 Bände. Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung. Leipzig 1913—1930.

Národopisný věstník československý, ročník XXIII., č. 4. Rediguje J. Polivka. Hlavní spolupracovníci: Jiří Horák a Karel Chotek. Vydala svým nákladem Národopisná společnost Československá. Praha 1930.

Vsebina: J. F. Svoboda a V. Fabiani, Československá lidová keramika. — Josef Volf, Kacíř sv. Jan Burian. — Frant. Štampach, Základy národopisu cikánů v ČSR. — Drah. Stránská, Lidové obyčeje hospodářské. — Literatura. Drobné zprávy národopisné.

Гласник Скопског Научног Друштва. Књ. VII—VIII. Одељење друштвених наука. Уредници: Радослав Грујић и Мита Костић. Штампарија Крајничанац. Скопље 1930. Vsebina: Ђ. Трухелка, Ларизам и Крсна слава — Р. Грујић, Црквени елементи Крсне Славе. — Ф. Гранић, Акт оснивања манастира у грчком областима позно-римског царства у V и VI веку. — В. Р. Петковић, Један циклус слика из Дечана. — Н. Окуњев, Грађа за историју српске уметности. — Ф. Месеснел, Најстарији слој фресака у Нерезинама. — Ж. Татић, Сихастерија (посница) св. Саве у Кареји. А. Дероко, Црква св. апостола Петра у Бијелом Пољу. — А. Соловјев, Суђе и Суд по градовима Дунавске државе. — Н. Радочић, Грчки извори за Косовску битку. — Г. Елезовић, Турски споменици у Скопљу. — Н. Ђивановић, Флагеланти у нашем Приморју. — Ј. Тадић, Дубровчани по Јужној Србији у XVI. столећу. — М. Костић, Устанак Срба и Арбанаса у Ст. Србији против Турака 1737—1739 и сеоба у Угарску. — Д. Недељковић, Мавровска психичка

група. — П. Сланкаменац, Педагогика на универзитету. — Б. Сарица, Епиграфски споменици из Јужне Србије. Т. Ђорђевић, Негри у нашој земљи. — В. Радовановић, Народна предања о убијању старих људи. — Географско-етнографска поређења. — Св. Раичевић, Народна ношња у Скопској Црној Гори. — М. Филиповић, Задруга Сасића. — Преглед литературе — Питања и одговори.

Chara z Davan, Dr. Erenzen: Dschingischan als Heerführer und seine Erbschaft. Kulturgeschichtlicher Abriss des Mongolenreiches vom XII. bis XIV. Jahrhundert (russisch). Beograd: Selbstverlag 1929. Bespr. von Mirko-Kus Nikolajev. (Orientalistische Literaturzeitung 1931., Nro. 2).

Jadwiga Loth-Niemirycz, Przypadek dwudzielności otwórow poprzecznych na kręgach szyjnych mrówkojada (myrmecophaga jubata L.). Odbitka ze sprawozdań z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego XX. Wydział III.

V. Suš, Škola a zdraví. Zvláštň otisk článku z Knihovny Nových škol, svazek 6. Brno 1930.

J. Talko-Hryniewicz, Contribution à la craniologie des peuples actuels ou disparus de l'Asie Centrale (Mongolo-Khalchases, Buriates, métis d'Ourga et peuples ensevelis dans des caisses formées par un assemblage de pièces de bois. (Extrait de Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles. Série B: Sciences Naturelles (II).

Swiatowit. Rocznik museum archeologicznego im. er. Majewskiego Towarzystwa naukowego Warszawskiego. Redaktor: Sv. Antoniewicz. Tom XII. 1924/28. Warszawa 1928.

Man. A monthly Record of Anthropological Science. Published under the Direction of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. Vol. XXX. No. 11. London 1930.

Časopis muzealneje slovenskeje společnosti. Redigujú: K. A. Medvedeký a Ján Geryk. Ročník XXII., číslo 3. Turčiansky Sv. Martin 1930.

Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom uredil Jakob Kelemina. Založila »Družba sv. Mohorja«. Celje 1930.

116. bis 118. Jahresbericht des steiermärkischen Landesmuseums Joanneum über die Jahre 1927 bis 1929. Herausgegeben vom Kuratorium. Graz 1930. Vsebina: Landeshauptmann Edmund Attems †. — Kurator August Einspinner †. Bericht des Kuratoriums. — Berichte der Abteilungen. — Bericht der Landesbibliothek. — Bericht des Landesarchives. — Personalstand.

Годишњак Матице Српске. Календар за просту 1931. годину. Издање „Матице Српске“. Штампарија и књигозница Јовановић и Богданов. Нови Сад 1931.

Ullberg et Tavastjerna et Kekkonen, Kansanomaisia Rakennustapoja ja Koristemuotoja Karjalasta. (Ljudske zgradbe in okraji v Kareliji). Helsingfors 1929.

Н. Радојчић, Историјске студије митрополита Стефана Стратимировића (Гласник Историског Друштва у Новом Саду, књига II, свеска 3) Нови Сад 1929.

Adam Fischer, Rusini. Zarys etnografiji Rusi. Z 3 tablicami in 33 ilustracijami. Warszawa 1928.

Metod Dolenc, Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško. Univerza Kralja Aleksandra I. v Ljubljani. Založba rektorata univerze. Ljubljana 1930.

Antonin Václavik, Luhačovské Zalesí. Příspěvky k národopisné hranici valašska Slovenska a Hané. Nákladní musejní společnosti v Luhačovicích. S přispěním Ministerstva Obchodu, průmyslu a živnosti. V Luhačovicích 1930.

Velika, krasno opremljena knjiga je to, ki šteje 566 strani, 181 deloma kolorirano ilustrovanih tabel ter risb v tekstu. Tu se opisuje prebivalstvo gozdnatega predela okolu kopališča Luhačovice na etnografski tromeji izmed Valahov, Slovakov in Hanakov. Ta teren se razprostira severovzhodno od mesta Uh. Brod.

Michel Lascaris, Tommaseo traducteur de chants serbes en grec. Communication faite à Prague au Congrès des philologues slaves le 7. octob. 1929. Extrait des Comptesrendus du Premier Congrès des Philologues slaves. Praga 1930.

Pravilnik za rad otseka računovodstva finansijskih direkcija i za računovodno blagajničko poslovanje poreskih uprava. (Ovaj je »Pravilnik« objavljen u Br. 301 — CVI. »Službenih Novina« od 31. decembra 1930. god.). Državna štamparija. Sarajevo.

Franjo Baš, Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1929. (Ponatis iz »Časopisa za zgodovino in narodopisje«). Maribor 1930.

Lužičkosrbský věstník. Ročník XII., číslo 1. Vychází měsíčně (mimo července a srpna). Administrace: Praha XVI., Smíchov, Mozartova 1246. Praga 1931. — Vsebina: Mistru, Bjarnatu Krawcovi k sedmdesatinam. — Drobnosti.

Geografski Vestnik. V.—VI. letnik, št. 1—4. Urednik dr. A. Melik. Izdaja in zalaga Geografsko društvo v Ljubljani. Ljubljana 1930. Vsebina: A. Melik, Bohinjski ledenik. — I. Rakovec, K razvoju osamelcev in

hidrografskega omrežja med Savo in Kamniško Bistrico. — O. Reya, Letni tok padavin na Slovenskem. — G. Tomažič, Donos k spoznavanju razprostranjenosti rastlin na Slovenskem. — J. Rus, Triglav. III. Valvasor v razmerju do triglavske pokrajine. — F. Baš, Protestanti v

Prekmurju. — A. Melik, Razvoj Ljubljane. — F. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija. — S. Ilešič, Prvotna kmetijska naselja v območju Velike Ljubljane. — M. Kos, Stari trg in sorodna krajevna imena. — Manjši doneski. — Obzornik. — Književnost.

Sedemdesetletnica prof. Matije Murka.

Dne 10. februarja 1931. je dopolnil naš ožjeslovenski rojak, svetovnoznani slavist g. Matija Murko 70 let življenja. Rojen je v vasi Drsteli pri Sv. Urbanu blizu Ptuja in živi sedaj v Pragi kot profesor slavistike na Karlovi univerzi. Tudi redakcija »Etnologa« se pridružuje proslavi jubilarja, svojega sotrudnika, s čestitkami in najlepšimi željami za bodočnost.

Direktor Etnografskega muzeja zastopnik g. ministra prosvete pri promociji predsednika Češkoslovaške republike dr. Toma Masaryka za častnega doktorja filozofije univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani.

Dne 31. januarja t. l. ob 11. uri je bil v slavnostni dvorani Ljubljanske univerze promoviran za častnega doktorja filozofije g. dr. Tomo Masaryk, predsednik bratske Češkoslovaške države. Pri činu promocije ga je zastopal češkoslovaški poslanik, dr. Robert Flieder, ki se je v imenu predsednika zahvalil rektorju, dr. A. Šerku za podeljeno najvišjo akademsko čast ter prečital predsednikovo pismo, naslovljeno na Slovence: »Že kot študent sem na univerzah na Dunaju in v Lipskem opazoval razne slovanske dijake; to opazovanje sem nadaljeval kot akademski učitelj. Prizadeval sem si namreč tudi na ta način spoznati karakterje in nadarjenost posameznih slovanskih narodov; ustvaril sem si nazore o Slovanih in njihovih usodno-kulturnih nalogah s študijem njihovih duševnih kvalit, Kmalu sem spoznal, da se Slovenci v tem odlikujejo po svoji pridnosti in energiji: tudi sem se prepričal, da so nam Slovenci dali odlične slaviste — oboje mi je služilo pri primerjanju malih narodov in njih poslanju z narodi številčno večjimi in velikimi.

V podelitvi doktorata ljubljanske univerze vidim priznanje za svojo stvarno utemeljeno simpatijo do Slovencev in zahvaljujem se zato tem topleje za izkazano mi čast.«

Po govoru g. poslanika je stopil predenj bivši minister dr. N. Županić in ga pozdravil kot zastopnik ministra prosvete: »Gospod poslanik in opolnomočeni minister, izvolite izročiti v imenu Ministrstva prosvete Kraljevine Jugoslavije danes promoviranemu častnemu doktorju ljubljanske univerze, g. predsedniku bratske Češkoslovaške republike, dr. Tomi Masaryku,

najpristrčneje čestitke in jugoslovanske pozdrave. Ministrstvo prosvete si šteje v izredno čast, da je v njegovem območju zabeležen kot častni doktor eden najznamenitejših mož sedanje dobe, oče češkoslovaške države, svetovnoznani kulturnopolitični delavec, praktični filozof in dobrotnik človeštva.»

»Bodite tudi Vi, gospod minister, ki zastopate gospoda predsednika Masaryka pri našem vzvišenem vladarju, a danes tudi tu pri promociji, iskreno pozdravljeni.«

Ob 1. uri popoldan je dal rektor ljubljanske univerze, g. dr. A. Šerko, v »srebrni« dvorani hotela »Union« banket na čast zastopniku novega doktorja, predsednika Masaryka, na katerega je bilo pozvanih 20 oseb. Gostitelj, g. rektor univerze je v pozdravnem govoru še enkrat naglasil zasluge predsednika Češkoslovaške republike za njegov narod, za Slovanstvo in za svet, nakar se je g. poslanik dr. Flieder v vznešenih besedah zahvalil. Nato je napil novemu častnemu doktorju zastopnik ministra prosvete, dr. N. Županič, ki je slavljenca primerjal s Solonom, Pitagoro, Platonom in Markom Avrelijem, ki so bili državniki in filozofi v eni osebi. Prireditev sta zaključili zdravici g. bana Dravske banovine, g. dr. Marušiča in ljubljanskega župana, g. dr. Dinka Puca.

